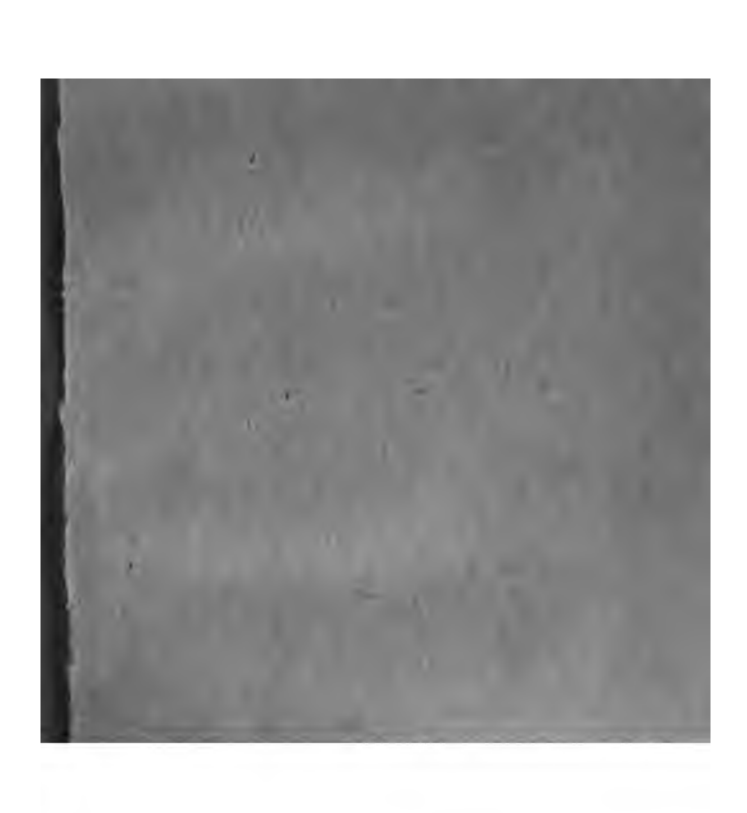

RECTO · CURSU
Thomas Corser

Thomas [illegible]
Free School
Manchester.
[illegible]

HUGO GROTIUS

DE

VERITATE

RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

HUGO GROTIUS

DE

VERITATE

RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

de groot

HUGO GROTIUS

DE

VERITATE

ELIGIONIS CHRISTIANÆ.

CUI ACCESSERE

JOANNIS CLERICI,

SECUNDUM TERTIAM EJUS RECENSIONEM,

NOTÆ,

ET LIBRI DUO,

E ELIGENDA INTER CHRISTIANOS DISSENTIENTES SENTENTIA,

ET

ONTRA INDIFFERENTIAM RELIGIONUM.

OXONII,

E TYPOGRAPHEO CLARENDONIANO.

MDCCCVII.

LECTORI MONITUM.

MULTA, quæ in hac nova editione præſtitimus, paucis accipe, Lector benevole. Grotii tibi liber exhibetur fideliter deſcriptus ex editione Pariſienſi anni 1640. cui Auctor ipſe præſto fuit; in qua prima Annotationes Textui adjecit; et poſt quam, in quinquennio quo ei in lucem datæ ſuperſtes erat, alteram non edidit. De *Textu*, iteratis a Grotio editionibus jam perpolito, ad ea quæ pp. 381—383. notantur hoc unum addemus; nos Titulos Sectionum, qui a Grotio nulla Textus intercapedine ad exteriorem Paginæ oram ſunt appoſiti, et juſtis in locis diſpoſuiſſe, et varia interpunctione, ad Scriptoris mentem, grammatice ſibi cohærere feciſſe. In corrigendis *Annotationibus*, ab Auctore ſemel tantum editis, incredibilis fuit moleſti-

arum moles, ab anteactis Clerici laboribus non multum elevata: innumeri veterum Scriptorum loci erant eruendi et accurate laudandi, plurima menda tollenda, interpretationes Latinæ hic illic reficiendæ. Tres quoque novas notulas ſcripſimus, pp. 239, 258, 297. charactere *O* deſignatas; et librorum laudatorum Catalogum operi ſubtexuimus. Denique Clerici libros, juxta auctiſſimam eorum editionem quæ prodiit anno 1724. Hagæ-Comitis, recudi curavimus, et ipſos a nobis in viginti circiter locis caſtigatos. Cum vero in Orthographia diverſi abeunt Grotius et Clericus, ille in pleriſque νεωτερίζων, hic rudioris antiquitatis amantiſſimus; nos utriuſque quod eſt proprium ſervavimus, ut in ipſa vel Romanorum Lingua ſuum cuique Romano Jure tribuatur.

RICARDUS HEWITT.
COLL. HERT.

VII. *Calendas Novembris,*
A. D. 1807.

VERITATIS ET VIRTUTIS

AMANTIBUS

S. P. D.

JOANNES CLERICUS.

VOBIS solis, si verum hic dicendum sit, quemadmodum omnino puto; vobis, inquam, solis scriptus est et dicatus liber Summi Viri Hugonis Grotii, qui Veritatem ac Virtutem amatis. Sine eo amore, non potest placere hoc opus, quod eo tendit ut Veritatem Evangelicam, ab omnibus partibus ac factionibus alienam, in clara luce collocet; idque eum in finem, ut Virtutem, eamque itidem Evangelicam in animis pariat. Verum, ut vis earum probe sentiatur, oportet animum antea amare id quod verum et rectum est; qui enim mendacii amici sunt, et vitio addicti, non possunt ejusmodi cognitionibus adfici. Alioquin aurei libelli lectio prorsus est inutilis. *Estote factores*

Verbi, ait Jacobus Ep. cap. i. 22. et ſeqq. *et non auditores tantum, fallentes voſmet ipſos; quia ſi quis auditor eſt Verbi et non factor, hic comparabitur viro conſideranti vultum nativitatis ſuæ in ſpeculo; conſideravit enim ſe, et abiit, et ſtatim oblitus eſt qualis fuerit: qui autem perſpexerit in legem perfectam libertatis et permanſerit in ea, non eſt auditor obliviofus factus, ſed factor operis; hic beatus in facto ſuo erit.* Qui legit hoc Opus *de Veritate Religionis Chriſtianæ*, ejuſque dogmata et præcepta perſpexit, nec tamen melior fit; is in deteriore ſtatu eſt, quam ſi numquam legiſſet. Eo enim non ſpectat ut nos tantum doctiores, ſed potiſſimum ut meliores faciat. Epictetus, Stoicæ ſectæ decus, homini qui ſe in Philoſophia profeciſſe putabat, cupiebatque ab Epicteto interrogari de doctrina quæ erat in Libro Chryſippi de Adpetitu, ut videret quam adtente eum librum legiſſet, hoc reſponſum dedit: *Mancipium, non id quæro; ſed quomodo perſequaris et fugias*; (bona ac mala;) *quomodo adpetas atque averſeris; quomodo res adgrediaris; ut adſentiaris et te præpares; naturæne convenienter, an contra: ſi convenienter quidem, oſtende mihi, et dicam te proficere; ſin minus, diſcede.* Diſſert. lib. i. c. 4. Sic et

ıis legerit hoc Grotii opus, et quæ ei
d calcem adjecta, meliorque factus fue-
demum profecisse jure censebitur; sin
ıaneat in pravis habitibus doctrinæ Evan-
hic traditæ contrariis, nihil profecisse
judicabitur, et indignus qui talia lege-
ıuæ non tantum eo spectant ut doctiores
rum lectione homines abeant, sed potissi-
ut meliores fiant atque ad ultimum usque
m maneant. Quod Lectoribus nostris,
cus ac mihi, opto et voveo. Valete.

ıam Amstelodami, Calendis Martiis Anni a
MDCCXXIV.

LECTORI

S. P. D.

JOANNES CLERICUS.

CEPERAT Bibliopola consilium de recudendo hoc opere Grotiano, cum eum monui multa et gravia esse menda, in prioribus editionibus relicta, præsertim in testimoniis Veterum; quæ e re ejus erat emendari: et paucula, non sine fructu, in Notis addi posse; nec fore ingratum aut inutile Lectori, si subjungeretur libellus, quo ostenderetur ubi inveniatur quam purissima Christiana illa Religio, cujus veritatem demonstravit vir summus. Ille vero continuo me orare, ut hoc in ejus gratiam præstare vellem; quod, et pro observantia qua Grotii memoriam colo, et propter rei utilitatem, non illibenter suscepi. Quomodo autem præstiterim, tui erit, LECTOR CANDIDE, judicii. Permulta vitia Typothetarum emendavi; pluraque forte emendassem, si potuissem

omnia loca invenire. Notulas perbreves addidi; quod satis uberes jam essent subjectæ, neç plures postulare a me res ipsa videretur. Eas a Grotianis nomen meum distinguet. Denique libellum Grotianis adjeci, de eligenda inter dissentientes Christianos sententia Ecclesiaque; in quo spero me nihil præter mentem magni viri, aut certe præter veritatem protulisse. Argumentis usus sum, quæ cuivis paullo prudentiori probarentur, facilibus, nec longe accersitis; atque ita statui gerere se in hoc negotio Christianos oportere, quemadmodum in gravissimis vitæ negotiis prudentissimi quique sese gerere solent. Abstinui ab omni acriore controversia, dictisque quibusvis acerbioribus; quæ abesse debent ab omnibus nostris de Religione judiciis, si modo per adversarios liceat. Stylo simplici, nec calamistris ullis inusto, animi mei sensa exposui; prout in re tam seria fieri oportere censebam, ubi pondus argumentorum, non lenocinia verborum quæruntur. Qua in re, Grotium meum sum imitatus; et imitabuntur, ut puto, quicumque serio et animo argumenti gravitate perculso de ejusmodi rebus scribere adgredientur.

Dum autem hæc meditarer, misit ad me litteras eas, quas ad calcem videbis, Amplissimus juxta ac Doctissimus vir, et cujus singulari humanitati multum debeo, a Serenissima Magnæ Britanniæ Regina ad Regiam Celsitudinem Se-

reniff. Etruriæ Magni Ducis extra ordinem miffus. Eas, cum bona ejus venia, commodum edi poffe ad finem hujus voluminis judicavi, ut liqueret quid Grotius de Ecclefia Anglicana fenferit; quæ quidem gratias ei habebit, ringentibus licet nonnullis hominibus, qui pugnantia inter fe dogmata, Socinianifmum, Papifmum, imo et Atheifmum, longe doctiffimo et religiofiffimo viro objiciunt; ne, ut opinor, immortalia ejus Scripta legantur, quibus inania eorum dogmata funditus evertuntur. Qua in re, ut in multis aliis fimilibus, fruftra aliorum luminibus officere adhuc conati funt. Sed iis Deus ignofcat, (aliud enim nihil imprecor,) et meliores eorum animis cogitationes injiciat; ita ut Veritatis et Pacis amore omnes tandem conjungamur, et in unum ovile fub uno paftore Chrifto conveniamus! Hoc te etiam, OPTIME LECTOR, vovere et exoptare nobifcum decet: et fic tibi fane Deus, tuifque omnibus adfit; prout rem, qua licebit, promovebis et omni ope adjuvabis! Vale.

Dabam Amftelodami, Calendis Martiis Anni MDCCIX.

EIDEM S. D. J. C.

IIS, quæ ante octo annos dicebam, nihil eft quod nunc adjiciam; nifi me, in hac fecunda mea Grotii Editione, aliquot Notulas addidiffe,

et plura menda e Veterum testimoniis sustulisse. Vale.

Dabam Amstelodami, Calendis Juniis Anni MDCCXVII.

IDEM de hac tertia etiam intellectum velim: cui etiam addidi Libellum, quo eorum sententiam oppugnavi, qui perinde esse putant in quacumque Christiana secta vivant. Vale.

Ibidem, Calendis Martiis Anni MDCCXXIV.

NOBILISSIMO AMPLISSIMOQUE DOMINO,

D. HIERONYMO BIGNONIO,

ADVOCATO REGIO

IN SUMMO AUDITORIO PARISIENSI,

HUGO GROTIUS.

Vir Nobilissime et Amplissime,

PECCEM in Justitiam ipsam, si tempora ei in augustissimo loco exercendæ debita alio divertam. Sed audacem me facit Religionis Christianæ tutela, pars Justitiæ tuique muneris magna. Neque Justitia sinit, ut accessio hæc ad quenquam prius perveniat, quam ad eum, ex cujus nomine magnam tituli superbiam liber præfert. Non dicam me partem poscere de otio tuo, quod tibi tam late diffusa muneris functio non concedit. Sed cum occupatis pro otio sit negotiorum mutatio, rogo ut forenses curas harum chartarum lectione distinguas. Ne sic quidem longe abibis ab actibus soli-

tis. Audies testes, vim testimoniorum expendes, judicium feres. Ego judicatum faciam. Vale, Vir Maxime. Lutetiæ 27. Augusti, cIↄ Iↄc xxxix.

ANACEPHALÆOSIS

Eorum, quæ ſingulis quibuſque libellis ab Auctore, in hoc Opere de Veritate Religionis Christianæ, tractantur.

LIBER PRIMUS.

LIBER SECUNDUS.

LIBER TERTIUS.

LIBER QUARTUS.

LIBER QUINTUS.

LIBER SEXTUS.

J. C. LIBER

De eligenda inter dissentientes Christianos Sententia.

EJUSDEM LIBER

Contra Indifferentiam Religionum.

HUGO

HUGO GROTIUS

DE

VERITATE RELIGIONIS CHRISTIANÆ,

AD VIRUM AMPLISSIMUM

HIERONYMUM BIGNONIUM,

Advocatum Regium in summo Auditorio Parisiensi.

LIBER PRIMUS.

§. I. *Occasio Operis.*

QUÆRERE identidem ex me soles, vir et de patriâ tuâ, et de literis, et, si id adjici pateris, de me quoque optime merite, HIERONYME BIGNONI, quod argumentum sit eorum librorum, quos pro religione Christianâ patriæ meæ sermone scripsi. Neque id quærere te miror. Non enim ignoras, ut qui omnia legi digna, et quidem tanto cum judicio legeris, quantum excoluerint istam materiam philoso-

phicâ ſubtilitate [a] Ræmundus Sebundus, dialogorum varietate Ludovicus Vives, maximâ autem tum eruditione tum facundiâ veſtras Mornæus. Quam ob cauſam videri poteſt magis ex uſu fuiſſe alicujus illorum in ſermonem popularem verſio, quam inchoatio novi operis. Sed quid alii hac de re judicaturi ſint, neſcio: te quidem tam benigno ac facili judice, facile ſpero me poſſe abſolvi, ſi dicam, me, lectis non illis tantum, ſed et Judæorum pro Judaicâ vetere, et Chriſtianorum pro Chriſtianâ religione ſcriptis, uti voluiſſe meo qualicunque judicio, et animo dare negatam, cum id ſcriberem, corpori libertatem. Exiſtimabam enim pro veritate non niſi veritate certandum, et quidem tali, quam ipſe animo approbarem: fruſtra enim daturum me operam, ut perſuaderem aliis quæ non ante mihi perſuaſiſſem. Itaque ſelegi ex veteribus ac novis quæ mihi ſe probabant maxime, omiſſis argumentis quæ parum mihi ponderis habere videbantur, et auctoritate eorum librorum, quos ſubditities eſſe aut certo ſciebam, aut merito ſuſpicabar. Quibus autem ipſe aſſentiebar, ea et ordine certo diſpoſui, et expoſui quam potui maxime

[a] *Ræmundus Sebundus*, &c.] Ætate Grotii, hi erant potiſſimi ea de re ſcriptores; ſed a Grotii ævo innumeri ſcriptores, Anglice præſertim et Gallice, de veritate religionis Chriſtianæ ſcripſerunt; quos tamen exemplo ſuo excitavit Grotius, quem recentiores ſunt imitati, et interdum etiam expilarunt. Quare prima tam piæ et tam neceſſariæ ſcriptionis gloria ad eum redundat. *Clericus*.

popülariter, et verſibus incluſi quo rectius memoriæ mandarentur. Propoſitum enim mihi erat omnibus quidem civibus meis, ſed præcipue navigantibus, operam navare utilem; ut in longo illo marino otio impenderent potius tempus, quam, quod nimium multi faciunt, fallerent. Itaque ſumpto exordio a laude noſtræ gentis quæ navigandi ſolertiâ cæteras facile vincat, excitavi eos, ut hac arte, tanquam divino beneficio, non ad ſuum tantum quæſtum, ſed et ad veræ, hoc eſt, Chriſtianæ religionis propagationem uterentur. Neque enim deeſſe materiam, cum per longinqua itinera paſſim incurrerent aut in Paganos, ut in Sina et Guinea; aut in Mahumetiſtas, ut ſub imperio Turcæ, Perſæ, et Pœnorum; tum vero Judæos, et ipſos jam Chriſtianiſmi profeſſos hoſtes, diſperſos per maximas partes terrarum orbis: neque deeſſe impios, qui abditum metu venenum ex occaſione apud ſimplices prodant: adverſum quæ mala optare me, ut recte armati ſint noſtrates; et qui ingenio præſtant incumbant pro virili revincendis erroribus, cæteri ſaltem id caveant, ne ab aliis vincantur.

§. II. *Deum eſſe.*

Ac primo quidem libro, ut oſtendam non eſſe rem inanem religionem, ab ejus fundamento ordior; quod eſt, Numen eſſe aliquod. Id autem probare ſic aggredior. Res aliquas

esse quæ esse cœperint, sensu ipso et confessione omnium constat. Eæ autem res sibi non fuerunt causa, ut essent: nam quod non est agere non potest; nec ipsa res esse potuit, antequam esset. Sequitur igitur, ut aliunde habuerint sui originem: quod non tantum de illis rebus, quas ipsi aut conspicimus aut conspeximus, fatendum est; sed et de iis, unde illæ ortum habent: [b] donec tandem ad aliquam causam perveniamus, quæ esse nunquam cœperit; quæque sit, ut loqui solemus, non contingenter, sed necessario. Hoc autem, qualecunque tandem sit, (de quo mox agemus,) id ipsum est, quod Numinis aut Dei voce significatur. Alterum argumentum, quo probamus Numen esse aliquod, sumitur a manifestissimo consensu omnium gentium, apud quas ratio et boni mores non plane extincta sunt inducta feritate. Nam, cum quæ ex hominum arbitratu veniunt nec eadem sint apud omnes, et sæpe mutentur; hæc autem notio nusquam non reperiatur, neque temporum vicissitudine mutetur; ([c] quod ipsi etiam Aristoteli notatum, ho-

[b] *Donec tandem*, &c.] Quia dari non potest progressus, ut loquuntur, *in infinitum*. Est enim causa aliqua prima eorum quæ cœperunt, aut nulla: si quæ sit prima causa, Deus est: si ulla prima causa esse negetur, oportebit nullam esse omnino causam rerum quæ esse cœperunt, ac proinde eas per se exstitisse, seu e nihilo prodiisse; quod est absurdum. *Clericus*.

[c] *Quod ipsi*, &c.] Metaphys. lib. xi. (al. xiv.) cap. viii. fin. Ubi, memoratis fabulis de Diis, ita loquitur: Ὧν εἴ τις χωρίσας αὐτὸ λάβοι μόνον τὸ

mini ad talia minime credulo;) omnino causam ejus aliquam dari convenit, quæ se ad omne genus humanum extendat: quæ alia esse non potest, quam aut oraculum Dei ipsius, aut traditio quæ a primis humani generis parentibus manarit: quorum prius si admittimus, constat de quo quæritur: sin posterius; nulla sane ratio assignari poterit idonea, cur primos illos parentes credamus falsum aliquod in re momenti maximi ad omnes posteros prodidisse. Accedit quod, sive olim cognitas sive nuper repertas orbis partes spectemus, ubi modo, ut diximus, aliquid est humanitatis, exerit se hæc notitia; tum apud gentes sapientia aut ingenio valentes, tum apud stupidiores alias; quarum nec illas omnes decipi potuisse, nec has reperisse quo alii alios deciperent, ullo pacto credibile est. Nec est quod opponat hic quisquam paucos in multis sæculis, qui Deum esse aut non crederent, aut non credere se profiterentur. Nam et paucitas ipsa, et quod statim intellectis argumentis rejecta universim est eorum opinio, ostendit, non prove-

πρώτων, ὅτι Θεοὺς ᾤοντο τὰς πρώτας αἰτίας εἶναι, θείως ἂν εἰρῆσθαι νομίσειεν, ϗ, κατὰ τὸ εἰκὸς πολλάκις εὑρημένης εἰς τὸ δυνατὸν ἑκάστης καὶ τέχνης καὶ φιλοσοφίας καὶ πάλιν φθειρομένης, ϗ ταύτας τὰς δόξας ἐκείνων, οἷον λείψανα, περισεσῶσθαι μέχρι τοῦ νῦν: *quorum si quis, distinctione facta, hoc tantum sumat quod primum fuit, quod Deos esse putarent primas substantias, divine dicta existimet, et, ut credibile est, sæpius inventa quoad licuit omni arte et philosophia et iterum deperdita, hasce illorum opiniones, quasi reliquias, ad hæc tempora servatas fuisse.* Clericus.

nire hoc ex usu rectæ rationis, quæ hominibus communis est; sed aut ex studio novitatis, quali tenebatur qui nivem atram esse contendebat; aut ex mente corrupta, sicut vitiato palato res, non ut sunt, ita sapiunt: præsertim cum et historiæ et alia scripta doceant, quo quisque fuit probior, eo diligentius ab ipso custoditam de Deo notitiam. Atque adeo a pravo ingenio eorum maxime, quorum interest ne quis sit Deus, id est, humanarum actionum judex, venire hanc a tam receptâ antiquitus sententia discessionem, vel hinc apparet, quod, quicquid illi ponunt, sive generum successionem absque ullo primordio, sive atomorum concursum, sive aliud quidvis; [d] id non minores, si non majores habere difficultates, neque eo quod receptum est magis esse credibile, cuivis ad rem mediocriter attendenti satis apparet. Quod enim obtendunt nonnulli, quia non videant Deum, eo se nec credere; si quid vident, satis vident, quam hoc sit homine indignum, qui modo mentem habere se credat, quam nec ipsam videt. Nec, si capere Dei

[d] *Id non minores*, &c.] Potuisset Grotius sine ulla temeritate dicere, multo majores esse difficultates in eorum sententiis, qui volunt mundum æternum esse semperque fuisse qualis est, vel sponte sua e nihilo prodiisse, vel atomorum fortuito concursu esse conflatum: quæ sententiæ plenæ sunt apertis repugnantiis, ut multi, a tempore Grotii, adcuratius demonstrarunt; inter quos suo merito eminet vir doctissimus Rodolfus Cudworthus, in opere Anglico de Systemate Intellectuali Universitatis Rerum: suntque etiam alii præstantissimi Theologi et Physici Angli. *Clericus*.

naturam nostro ingenio non possumus, ideo talem esse naturam negandum est. Est enim id inferioris cujusque proprium, ut quæ se superiora atque excellentiora sunt capere non possit. Ne bestiæ quidem quid homo sit capiunt; multoque minus sciunt, qua ratione homines respublicas instituant ac regant, astrorum cursus metiantur, mare navigent. Hæc enim omnia ipsarum captum superant. Atque ex hoc ipso homo, quippe supra bestias nobilitate naturæ constitutus, idque non a sese, inferre debet id, a quo superior bestiis est constitutus, non minus sese esse superius, quam ipse sit bestiis; ideoque esse aliquam naturam, quæ, utpote excellentior, sui captûs modum excedat.

§. III. *Deum esse unum.*

Evicto Numen esse aliquod, restat ad Attributa ejus veniamus; quorum primum hoc occurrit, non plures esse Deos, sed unum Deum. Hoc inde colligitur, quod Deus, ut supra jam dictum est, est id, quod est necessario, sive per se: necessario autem sive per se quidque est, non qua in genere consideratur, sed qua actu est: [e] actu autem sunt res singulæ. Quod si plures Deos ponas, jam in singulis nihil invenias cur necessario sint: nihilque cur magis duo quam tres, aut decem quam quinque cre-

[e] *Actu autem sunt res singulæ.*] Sed res plures singulæ sunt individuæ plures naturæ. Ideoque hoc argumentum omitti forte, sine bonæ causæ detrimento, potuit. *Clericus.*

dantur. Adde quod multiplicatio rerum ſingularium congenerum eſt ex cauſarum fœcunditate; pro qua plures ipſæ res enaſcuntur, aut pauciores. Dei autem nec origo, nec cauſa ulla eſt. Tum vero in ſingulis diverſis ſunt quædam proprietates ſingulares, quibus inter ſe diſcriminentur; quas in Deo, qui natura eſt neceſſaria, ponere non eſt neceſſarium. Neque vero uſquam ſigna deprehendas Deorum plurium. Nam tota hæc univerſitas unum facit mundum: in eo [f] unum pulcherrimum, ſol: in homine etiam unoquoque unum imperat, mens. Præterea, ſi duo eſſent, aut plures dii, libere agentes et volentes, poſſent contraria velle: impediretur autem alter ab altero, quo minus quod vellet efficeret: impediri autem poſſe Deo indignum eſt.

§. IV. *In Deo eſſe omnem perfectionem:*

Ut cætera Dei attributa noſcamus, omne id, quod perfectionis nomine intelligi ſolet, (utamur nunc ſane hoc vocabulo, quando aliud lingua Latina non ſuppeditat; Græcum eſt τελειότης,) in Deo eſſe, hinc intelligitur: quod quæcunque eſt perfectio in rebus, ea aut cœperit, aut non cœperit. Quæ non cœpit, Dei eſt: quæ cœpit, neceſſe eſt habuerit unde in-

[f] *Unum pulcherrimum, ſol.*] Certe vorticis hujus noſtri, ut more hodierno loquar, ſolaris incolis: ſicut aliis vorticibus centra illa ignea, quæ *ſtellas* vocamus. *Clericus.*

ciperet. Et, cum a nihilo nihil ſiat eorum quæ ſunt, ſequitur, ut quæ in effectis apparent perfectiones in cauſa fuerint, ut ſecundum eas cauſa efficere aliquid poſſit; et proinde omnes in prima cauſa. Neque prima cauſa ulla perfectione poſtea orbari potuit: non aliunde, quia quod æternum eſt ab aliis rebus non pendet, neque quicquam ab illarum actione patitur: neque vero a ſe, quia natura omnis ſuam perfectionem appetit.

§. V. *Et quidem infinitam.*

Addendum eſt, eſſe has perfectiones in Deo modo infinito: quia attributum cujuſque finitur, aut quia cauſa, per quam exiſtit, tantum, nec plus ei communicavit; aut quia ipſa tantum, nec amplius capiebat. Deo autem nulla natura quicquam ſui communicat: nec ipſe aliunde capit quicquam, exiſtens, ut ante diximus, per ſe, ſive neceſſario.

§. VI. *Deum eſſe æternum, omnipotentem, omniſcientem, omnino bonum.*

Cum vero apertiſſimum ſit perfectiora dici ea, quæ vivunt, iis, quæ non vivunt; quæ agendi pollentiam habent, iis, quæ n bent; quæ intelligunt, non intellige quæ bona ſunt, his, quæ minus ſunt tali quitur ex his, quæ modo diximus, hæc attributa Deo convenire, et quidem in

Itaque esse eum vitæ infinitæ, id est, æternum, pollentiæ immensæ, id est, omnipotentem, sic et omniscientem, et omnino sine ulla exceptione bonum.

§. VII. *Deum esse causam omnium.*

Quæcunque autem subsistunt a Deo existendi habere originem, connexum est his, quæ ante diximus. Conclusimus enim, id, quod per se sive necessario est, unum esse. Unde sequitur, ut alia omnia sint orta ab aliquo diverso a seipsis. Quæ autem aliunde orta sunt, ea omnia in se, aut in causis suis, orta esse ab eo quod ortum nunquam est, id est, a Deo, jam ante vidimus. Neque ratio tantum, sed ipse id quodammodo sensus evincit. Nam, si humani corporis admirabilem constructionem intus extraque conspicimus, et ut omnia ibi, etiam minima, suos usus habeant, nullo studio, nulla industria parentum, arte vero tantâ, ut philosophorum ac medicorum præstantissimi nunquam eam satis possint admirari, ostendit hoc, opificem naturæ esse mentem excellentissimam: qua de re videri potest [g] Galenus, præsertim qua parte oculi et manus usum examinat. Imo et mutorum animantium corpora id

[g] *Galenus*] De Usu Partium, lib. iii. cap. 10. locus lectu dignissimus, at prolixior quam qui huc transferri queat. Sed hæc adcuratius multi recentiores in Anglia Physici et Theologi exposuerunt. *Clericus*.

loquuntur. Non enim ex vi materiæ, ſed ad finem certum collocatæ ac figuratæ ſunt eorum partes. Neque animantium tantum, ſed et plantarum et herbarum; ut a philoſophis accurate notatum eſt. Idem egregie [h] Strabo notavit in aquarum poſitu, quæ, ſi materiæ qualitatem reſpicias, mediæ eſſe debuerunt inter terram atque aërem; cum nunc terris interfuſæ ſint, nimirum, ut terræ fœcunditati hominumque vitæ nihil obſtaret. Ob finem autem agere non eſt niſi intelligentis naturæ. Neque vero ſingula tantum ad peculiarem ſuum finem ordinantur, ſed et ad communem Univerſi; ut apparet in aqua, [i] quæ contra na-

[h] *Strabo notavit*] Locus eſt libro xvii. ubi, cum diſtinxiſſet opera φύσεως, *naturæ*, id eſt, *materiæ*, et προνοίας, id eſt, *divinæ providentiæ*, addit, p. 810. A. ed. Lut. Par. 1620. ἀλλ', ἐπειδὴ τῇ γῇ περίκειται τὸ ὕδωρ, οὐκ ἔστι δ' ἔνυδρον ζῷον ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ χερσαῖον, καὶ ἐναέριον, καὶ πολλοῦ κοινωνικὸν φωτὸς, ἐποίησεν ἐξοχὰς ἐν τῇ γῇ πολλὰς, καὶ εἰσοχάς· ὥστ' ἐν αἷς μὲν ἀπολαμβάνεσθαι τὸ σύμπαν ἢ καὶ τὸ πλέον ὕδωρ, ἀποκρύπτον τὴν ὑπ' αὐτῷ γῆν· ἐν αἷς δ' ἐξέχειν τὴν γῆν ἀποκρύπτουσαν ὑφ' ἑαυτῇ τὸ ὕδωρ, πλὴν ὅσον χρήσιμον τῷ ἀνθρωπείῳ γένει καὶ τοῖς περὶ αὐτὸ ζώοις καὶ φυτοῖς. *Sed, cum circum terram ſitus ſit aquæ naturalis, homo autem non ſit animal aquaticum, ſed partim terreſtre, partim aëreum, multiſque partibus lucis capax, fecit providentia multas in terra extantias, depreſſioneſque, ut hæ quidem reciperent aquam aut plurimam ejus partem, qua occultaretur quod ſub ea eſt terræ; per illas vero attolleret ſe terra, ac ſub ſe aquas occultaret, niſi quatenus eæ ipſæ humano generi, et, quæ huic inſerviunt, animalibus plantiſque eſſent uſui.* Obſervarunt hoc inter Hebræos Rabbi Juda Levita, et Abeneſdra: inter Chriſtianos vero Chryſoſtomus ad pop. Antiochenum de Statuis, Hom. ix. t. 6. p. 523. init. ed. Eton. 1612.

[i] *Quæ contra naturam*] Hæc habet vir ſummus ex Peripatetica philoſophia, quæ aquam metu vacui per antlias adſcendere ſtatuebat; quod pondere aëris fieri jam omnibus conſtat. Sed in gravitate, quem-

centrici quique epicyclici dicuntur, manifeste ostendunt non vim materiæ, sed libere agentis ordinationem. Idem testantur astrorum alii ex hâc, alii ex alterà cœli parte positus, terrarumque ac marium tam inæqualis forma. Nec alio referri potest, quod sidera in hanc magis, quam in illam partem eunt. Ipsa vero mundi figura perfectissima, rotunda scilicet, et partes ejus in cœli quasi sinu conclusæ atque ordine admirabili dispositæ, satis loquuntur, non casu hæc confluxisse, sed ab intellectu, et quidem excellentissimo esse constituta. Nam quis adeo stultus est, ut a casu aliquid tam accuratum expectet; quasi credat, casu lapides et ligna [o] in domus speciem coalitura, aut ex jactis forte literis extiturum poëma: cum et qui figuras geometricas in littore viderat, hominis se dixerit videre vestigia, satis perspiciens a casu talia proficisci non potuisse? Præterea non ab æterno extitisse hominum genus, sed a certo tempore communem stirpi sumpsisse originem, evincunt inter alia [p] artium progressus, et

accedant umquam, nec recedant, plusquam solent, a centro, semperque pari obliquitate Solis æquatorem secent. *Clericus.*

[o] *In domus speciem.*] Aut navis, aut balistæ.

[p] *Artium progressus, et incultæ olim terræ, quæ habitari postea cœperunt.*] Tertullianus ex historiis hoc tractat, libro de Anima, sectione xxx. *Invenimus autem apud omnes commentarios etiam humanarum antiquitatum, paulatim humanum genus exuberasse,* &c. Et mox: *Ipse orbis in promptu est cultior in dies et instructior pristino.* Duo hæc argumenta Aristotelis sententiæ, quæ nunquam cœpisse vult genus humanum; auctoritatem apud historiarum

incultæ olim terræ, quæ habitari poſtea cœperunt, quod et inſularum ſermo teſtatur pro-

peritos ademerunt, etiam apud Epicureos. Lucretius, v. 325.

Præterea, ſi nulla fuit genitalis origo
Terrarum et cæli, ſemperque æterna fuere,
Cur, ſupra bellum Thebanum et funera Trojæ,
Non alias alii quoque res cecinere Poetæ?
Quo tot facta virûm toties cecidere: nec uſquam
Æternis famæ monumentis inſita florent?
Verum, ut opinor, habet novitatem ſumma, recenſque
Natura eſt mundi, neque pridem exordia cepit.
Quare etiam quædam nunc artes expoliuntur,
Nunc etiam augeſcunt, nunc addita navigiis ſunt
Multa, modo organici melicos peperere ſonores.

et quæ ibi ſequuntur plura. Virgilius, Ecloga vi. 33.

——*ut his exordia primis*
Omnia, et ipſe tener Mundi concreverit orbis.

Idem, Georgicon i. 133.

Ut varias uſus meditando extunderet artes
Paulatim, et ſulcis frumenti quæreret herbam,
Et ſilicis venis abſtruſum excuderet ignem.
Tunc alnos primum fluvii ſenſere cavatas:
Navita tum ſtellis numeros et nomina fecit,
Pleïadas, Hyadas, claramque Lycaonis Arcton.
Tum laqueis captare feras et fallere viſco
Inventum, et magnos canibus circumdare ſaltus:
Atque alius latum funda jam verberat amnem
Alta petens, pelagoque alius trahit humida lina.
Tum ferri rigor atque argutæ lamina ſerræ,
(Nam primi cuneis ſcindebant fiſſile lignum,)
Tum variæ venere artes.

Horatius, lib. 1. ſatyra iii. 99.

Cum prorepſerunt primis animalia terris,
Mutum et turpe pecus, glandem atque cubilia propter,
Unguibus et pugnis, dein fuſtibus, atque ita porro
Pugnabant armis quæ poſt fabricaverat uſus:
Donec verba, quibus voces ſenſuſque notarent,
Nominaque invenere: dehinc abſiſtere bello,
Oppida cœperunt munire, et ponere leges,
Ne quis fur eſſet, neu latro, neu quis adulter.

Plinius, libro tertio Naturalis Hiſtoriæ circa initium: *Quare ſic accipi velim, ut ſicut vidua fama ſua nomina, qualia fuere primordio ante ullas res geſtas, nuncupentur.* Idem robora Hercynia Mundo congenita dixit, lib. xvi. 2. Et *in pleno, cuncto mortalium generi minorem indies fieri menſuram obſervatum* ait, libro vii. 16. Seneca apud Lactantium, iii. 16. 14. *Nondum ſunt mille anni, ex quo initia ſapientiæ nota ſunt.* Ta-

fectus a terris adjacentibus. Tum vero ini
tuta quædam ita hominibus communia, ut n

citus, Annalium iii. 26. *Vetustissimi mortalium nulla adhuc mala libidine, sine pretio, scelere, eoque sine pœna aut coercitionibus agebant: neque præmiis opus erat, cum honesta suopte ingenio peterentur; et, ubi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetabantur. At, postquam exui æqualitas, et pro modestia ac pudore ambitio et vis incedebat, provenere dominationes, multosque apud populos æternum mansere. Quidam statim, aut postquam regum pertæsum, leges maluerunt. Hæ primo rudibus hominum animis simplices erant.* Neque vero non aliis tantum, sed nec plene sibi ipsi probavit Aristoteles illam suam, de hominum genere nunquam cœpto esse, ὑπόθεσιν. Hæsitanter enim compluribus in locis ea de re loquitur, ut notatum Mosi Maimonidæ, Ductoris Dubitantium parte ii. in præloquio. Libri secundi de Cœlo capite primo, init. ejus, quod ipse hac in re ponit, πίστιν, *persuasionem* esse dicit; non autem dicit ἀπόδειξιν, *demonstrationem*. Est vero ejusdem Philosophi dictum, libro iii. de Anima, cap. 3. δόξῃ ἕπεται πίστις, *Opinionem sequitur persuasio.* Præcipuum autem ejus argumentum est ex absurdo contrariæ sententiæ: ea autem ponebat non *creatum* cœlum et universum, sed *generatum*; quod est ἀδύνατον. Libro xi. Metaphysicorum, cap. viii. fin. verisimile ait eandem artem sæpius inventam corruptamque. Libro autem iii. capite ultimo de Generatione animantium, sic loquitur: Διὸ καὶ περὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων καὶ τετραπόδων γενέσεως ὑπολάβοι τις ἄν, εἴπερ ἐγίγνοντό ποτε γηγενεῖς, ὥσπερ φασί τινες, δύο τρόπων γενέσθαι τὸν ἕτερον· ἢ γὰρ ὡς σκώληκος συνισταμένου τὸ πρῶτον, ἢ ἐξ ᾠῶν. *Quare et de hominum ac quadrupedum ortu non absurde quis conjiciat, si olim ex terra editi sunt, id duorum modorum altero evenisse; aut ut vermiculi primum existerent, aut ut ex ovis ederentur.* Utrumque hunc modum cum explicasset, addit: ὅτι μὲν οὖν, εἴπερ ἦν τις ἀρχὴ τῆς γενέσεως πᾶσι τοῖς ζῴοις, εὔλογον δυοῖν τούτοιν εἶναι τὴν ἑτέραν, φανερόν. *Quare, si quod initium existendi animalibus fuit, id altero de duobus istis modis contigisse, manifestum est.* Idem Aristoteles, Topicorum lib. i. cap. 9. Ἔστι δὲ προβλήματα καὶ ὧν ἐναντίοι εἰσὶν οἱ συλλογισμοί (ἀπορίαν γὰρ ἔχει, πότερον οὕτως ἔχει ἢ οὐχ οὕτως, διὰ τὸ περὶ ἀμφοτέρων εἶναι λόγους πιθανούς) καὶ περὶ ὧν λόγον μὴ ἔχομεν, ὄντων μεγάλων, χαλεπὸν οἰόμενοι εἶναι τὸ διὰ τί ἀποδοῦναι, οἷον, πότερον ὁ κόσμος ἀΐδιος, ἢ οὔ· καὶ γὰρ τὰ τοιαῦτα ζητήσειεν ἄν τις. *Quæstiones sunt, de quibus et in alteram partem est ratiocinari: ubi nempe disputari potest, res sic se habeat, an aliter, quia in utramque partem argumenta sunt probabilia. Tum etiam de qui-*

tam naturæ inſtinctui, aut evidenti rationis collectioni, quam perpetuæ et vix paucis in locis per malitiam aut calamitatem interruptæ traditioni accepta ferri debeant: qualis olim fuit victimarum in ſacris mactatio, et nunc quoque pudor circa res Veneris, nuptiarum ſolennia, et inceſtorum fuga.

§. VIII. *Ad objectionem de mali cauſa.*

Neque ab eo, quod diximus, dimovere nos debet, quod mala multa evenire cernimus; quorum videtur origo Deo aſcribi non poſſe, ut qui perfectiſſime, ſicut ante dictum eſt, bonus ſit. Nam, cum diximus Deum omnium eſſe cauſam, addidimus, eorum quæ vere ſubſiſtunt: nihil enim prohibet, quominus ipſa, quæ ſubſiſtunt, deinde cauſæ ſint accidentium quorundam; quales ſunt actiones. Deus hominem, et mentes ſublimiores homine creavit cum agendi libertate; quæ agendi libertas vi-

bus certi aliquid non habemus; quia, cum res ipſæ ſint graves, cauſas, cur ſic vel ſic ſe res habere pro certo habeatur, non invenimus: ut an ab æterno ſit Mundus, an non: nam talia ſolent venire in diſputationem. De eadem re idem diſſerens, libro i. de cœlo, cap. 10. init. *ἅμα δὲ καὶ μᾶλλον ἂν εἴη πιστὰ τὰ μέλλοντα λεχθήσεσθαι, προακηκόοσι τὰ τῶν ἀμφισβητούντων λόγων δικαιώματα. Sic et credibiliora erunt quæ dicentur, ſi prius diſputantium momenta recte expenderimus.* Merito igitur Tatianus, §. 29. ubi cauſas affert cur ſacris Scripturis credat, etiam hanc non tacuit, τῆς τοῦ παντὸς ποιήσεως τὸ εὐκατάληπτον, *comprehenſu facile illud, quod tradunt de Univerſi hujus fabricatione.* Sume de Platone Mundi *originem fuiſſe aliquam:* ab Ariſtotele *non eſſe genitum:* et habebis ipſam Judæorum Chriſtianorumque ſententiam.

exerente apparet; tum inde etiam, quod aſtrorum curſus, ut Philoſophorum potiſſimi agnoſcunt, et experientia ſatis demonſtrat, ordinati ſint [u] ad uſum hominum. Æquum autem eſt, ut magis curetur id cujus gratia eſt aliud, quam quod in uſum alterius comparatum eſt.

Etiam ſingularia.

Neque minus falluntur, [x] qui univerſalia ab eo curari volunt, non et ſingularia. Nam, ſi ignorari a Deo ſingularia volunt, quod quidam profitentur, ne ſe ipſe quidem Deus agnoſcet. Neque vero infinita erit ſcientia, quod jam ante concluſimus, ſi ad ſingula non extenditur. Quod ſi et illa cognoſcit Deus, quidni et curet? præſertim cum et ſingula, qua ſingula ſunt, ordinentur ad finem certum tum peculiarem, tum univerſalem; et ipſa rerum genera, quæ a Deo conſervari illi ipſi auctores agnoſcunt, non ſubſiſtant niſi in ſingulis, ita ut, ſi

[u] *Ad uſum hominum*] Si non hominum ſolorum, (cum nobis non conſtet nullas alias eſſe intelligentes naturas in aliis Planetis,) certe partim et quatenus iis utimur, ſine ullius alius creaturæ injuria. Cum ſole carere nequeamus, propter nos eſſe creatum merito contendimus: niſi, quod abſurdum eſſet, nos a caſu quæ neceſſaria nobis ſunt accepiſſe fingamus; ut ſi quis incideret in domum omnibus neceſſariis inſtructam, nec eam tamen in gratiam ullius hominis, qui ſolus ea frui poteſt, inſtructam putaret. *Clericus.*

[x] *Qui univerſalia,* &c.] Ea fuit ſententia Stoicorum; de qua vide Arrianeas Diſſertationes Epicteti, lib. i. cap. 12. et Juſt. Lipſium in Phyſiol. Stoica, lib. i. diſſ. 11. *Clericus.*

vero ficut aliquod eft per fe bonum, ita aliquod effe per fe et omni modo malum poteft: cum malum defectus fit quidam, qui effe nequit, nifi in re exiftente: ipfum autem exiftere jam [s] boni eft aliquid.

§. X. *Univerfum a Deo regi:*

Dei autem providentiâ regi hoc univerfum inde apparet, quod non tantum homines, quippe intellectu præditi, fed et aves, feræ, quadrupedes, quibus aliquid eft quafi vice intellectus, curam habent eorum, quæ a fe producta funt. Quæ perfectio, cum pars fit bonitatis, a Deo removenda non eft; eoque magis, quod fit ipfe et omnifcius, et omnipotens; ita ut non poffit non cognofcere ea quæ aguntur aut agenda funt, eaque ipfe temperare ac dirigere facillime poffit: quo et illud pertinet, quod fupra jam diximus, de motu rerum contra naturam propriam ob finem univerfalem.

§. XI. *Etiam fublunaria:*

Multum autem errare eos, qui providentiam hanc [t] cœli orbibus includunt, tum ex ratione jam allatâ et ad res omnes conditas vim fuam

[s] *Boni aliquid*] Sed agitur hic de bono morali, non de Phyfico, qualis eft exfiftentia. Præftitiffet hac ratiocinatione abftinere. *Clericus.*

[t] *Cœli orbibus*, &c.] Hæc fuit fententia Ariftotelis. Vide Plutarchum de placitis Philofophorum, lib. xi. cap. 3. et Atticum apud Eufebium de Præp. Evangelica, lib. xv. c. 5. init. *Clericus.*

lexandro, Cæsare dictatore, apud Tartaros [a] Cingi, [b] apud Sinenses Namcaa,) his omnia, etiam quæ ab humana prudentia non pendent, fluunt supra votum, magis quam fert solita casibus humanis varietas: quæ tanta eventuum similitudo, et ad certum finem quasi conspiratio, indicium est providæ directionis. Nam in alea Venerium aliquoties jacere casus esse potest: at centies si quis eundem jaciat, nemo erit qui non hoc ab arte aliqua dicat proficisci.

§. XIII. *Ex miraculis:*

At certissimum divinæ providentiæ testimonium præbent miracula, et prædictiones quæ in historiis extant. Referuntur quidem multa id genus fabulosa: sed quæ testes sui temporis idoneos habuerunt, id est, tales quorum nec judicium nec fides laboret, rejicienda non sunt, quasi omnino talia fieri non possint. Nam, cum Deus sit omniscius et omnipotens, quid est cur non possit aut quod scit significare, aut quod vult agere; etiam extra communem naturæ ordinem, quippe a se constitu-

[a] *Cingi*] Videtur intelligere Genghiz-Can, qui ex Tartaria Orientali ortus, ac urbe Caracarom, non tantum Tartariam, sed et septemtrionalem Sinam Indiamque subegit. Ab eo orti Mogolenses Reges, et Tartariæ Minoris Principes. Hujus vita Gallice exstat, Lutetiæ anno 1710. edita. *Clericus.*

[b] *Apud Sinenses Namcaa.*] Suo jure nominari hic poscit Peruani imperii inchoator Mancacaputus. [Vide Garsilazzum de la Vega, in Incarum Historia. *Cl.*]

tum, et sibi opificii jure subjectum? Quod si quis dicat, talia quædam etiam a mentibus Deo inferioribus potuisse proficisci, concedi sane potest: sed hoc ipsum viam struit, ut facilius de Deo idem credatur: tum vero et quod illæ mentes tale faciunt, Deus aut per ipsas facere, aut sapienter permittere censendus est; cum in regnis bene constitutis nihil fieri soleat extra communes leges, nisi summi rectoris arbitratu.

§. XIV. *Præsertim autem apud Judæos; quibus fides astruitur ex duratione Religionis,*

Miracula autem aliqua revera aliquando esse conspecta, etiamsi de aliarum historiarum fide dubitari possit, vel sola Judaica religio facile evincat; quæ jampridem omnibus humanis auxiliis destituta, imo contemptui ac derisui exposita, per omnes ferme mundi plagas [c] in

[c] *In hunc diem perdurat*] Hecatæus de Judæis, qui ante Alexandri tempora fuere: Τοιγαροῦν, καὶ κακῶς ἀκούοντες ὑπὸ τῶν ἀστυγειτόνων ϗ τῶν εἰσαφικνουμένων πάντων, καὶ προπηλακιζόμενοι πολλάκις ὑπὸ τῶν Περσικῶν βασιλέων καὶ Σατραπῶν, οὐ δύνανται μεταπεισθῆναι τῇ διανοίᾳ, ἀλλὰ γεγυμνωμένως περὶ τούτων ϗ αἰκίαις ϗ θανάτοις δεινοτάτοις μάλιστα πάντων ἀπαντῶσι, μὴ ἀρνούμενοι τὰ πάτρια. *Quare, quanquam et maledictis impeti solent a vicinis advenisque, et injuriose sæpe tractati sunt a Persicis Regibus ac Satrapis, non possunt a sententia deduci, sed pro ea palam omnes cruciatus sævissimasque mortes subeunt, nec adduci possunt ut patria instituta abdicent.* Locum nobis servavit Josephus, contra Apionem primo, §. 22. et ex eodem Hecatæo exemplum addit Alexandri temporum, cum ad reparandum Beli templum Judæi milites operam suam constanter negarunt. Bene autem, libro contra Apionem altero, §. 30. et seqq. ostendit Josephus, hinc

hunc diem perdurat; cum [d] religiones aliæ omnes (excepta Christiana, quæ Judaicæ quasi perfectio est) aut evanuerint, simulatque subducta est ipsis vis atque auctoritas imperantium, ut Paganicæ omnes; aut eâdem imperii vi adhuc perpetuo sustententur, ut Mahumetismus. Quod si quæratur, quæ sit causa cur Judaica religio in Hebræorum omnium animos tantas egerit radices, ut evelli nequeat; nulla poterit alia afferri aut fingi, quam quod qui nunc sunt a suis parentibus, ut illi rursum a suis, atque ita porro, donec ad eos veniatur qui Mosis ac Josuæ ætate vixerunt, [e] certâ ac constanti traditione acceperint ea miracula, quæ tum alias, tum maxime in ipso Ægypti exitu, atque itinere, et in Cananææ ingressu contige-

apparere firmam Judæorum ab antiquo persuasionem de Deo legum suarum auctore, quod non, ut cæteri populi, mutare quicquam in illis legibus ausi sunt unquam, ne tunc quidem cum in exiliis longinquis, sub exterorum Regum imperio, omni genere et minarum et blandimentorum tentarentur. Addendum his Taciti illud, Hist. v. 5. de proselytis: *Transgressi in morem eorum idem usurpant; nec quicquam prius imbuuntur, quam contemnere Deos; exuere patriam; parentes, liberos, fratres vilia habere.* Nempe, præ Dei lege: quod immerito culpat homo irreligiosus. Vide et quæ de Judæorum constantia Porphyrius tradidit, libro de non edendis animalibus secundo, §. 61. et quarto §. 11. et seqq. ubi et Antiochi mentio, et inter Judæos speciatim constantiæ Essenorum.

[d] *Religiones aliæ omnes.*] Imo et leges etiam illæ laudatissimæ Lycurgi; quod et Josephus, contra Apionem ii. 31. notavit, et Theodoretus, Therap. Serm. ix. pp. 125, 126. ed. Sylburg. 1592.

[e] *Certa ac constanti traditione,* &c.] Cui fidem habemus; quia Deo tanti erat condere Religionem, in qua unum Deum omnium Creatorem, et quidem spiritualem esse, eumque solum colendum docebatur. Clericus.

rant; quorumque ipfi illi progenitores eorum teftes fuerant. Neque vero credibile eft, alioqui fieri potuiffe ut ingenii fatis contumacis populus legem tot ritibus onerofam in fe fufciperet: aut ut homines fapientes, ex multis, quæ reperire humana ratio poterat, notis religionis, circumcifionem eligerent; quæ et [f] fufcipi fine dolore gravi nequiret, [g] et ab externis omnibus derideretur, nec quicquam haberet, quo fe commendare poffet, extra Deum auctorem.

§. XV. *Mofis veracitate et antiquitate,*

Mofis quoque fcriptis, quibus illa miracula memoriæ prodita funt, fidem maximam conciliat, non tantum quod Dei oraculo ipfum commendatum ac populo præfectum perpetua inter Hebræos fama femper conftitit; fed et quod nec fuæ gloriæ nec fuorum commodis eum ftuduiffe fatis appareat, cum et peccata fua, quæ diffimulare poterat, ipfe tradiderit, et regni facerdotiique dignitatem aliis affignaverit, fuâ pofteritate in Levitarum plebem redactâ: quæ omnia fatis oftendunt, nihil ei caufæ fuiffe cur mentiretur: ficut nec fucatâ aut illecebrofâ utitur oratione, (qualis mendacio fidem impe-

[f] *Sufcipi fine dolore gravi nequiret*] *Μετὰ χαλεπῶν ἀλγηδόνων, cum gravibus doloribus* factum, ait Philo de Circumcifione, p. 625. B. ed. Col. Allob. 1613.

[g] *Et ab externis omnibus derideretur*] Idem Philo, p. 625. A. πρᾶγμα γελώμενον παρὰ πολλοῖς. Hinc Judæi curti, verpi, recutiti apud Poetas.

trare solet,) sed simplici et conveniente rei ingenio. Accedit indubitata scriptorum Mosis antiquitas, cui nullum aliud scriptum possit contendere: cujus argumentum et hoc est, quod Græci, unde omnis ad alias gentes fluxit eruditio, [h] literas se aliunde accepisse fatentur;

[h] *Literas se aliunde accepisse fatentur*] Herodotus, Terpsichore, §. lviii. Ἴωνες παραλαβόντες διδαχῇ παρὰ τῶν Φοινίκων τὰ γράμματα, μεταῤῥυθμίσαντές σφεων ὀλίγα, ἐχρέωντο· χρεώμενοι δὲ ἐφάτισαν (ὥσπερ καὶ τὸ δίκαιον ἔφερεν, ἐσαγαγόντων Φοινίκων ἐς τὴν Ἑλλάδα) Φοινικήϊα κεκλῆσθαι. *Iones, cum a Phœnicibus literas didicissent, usi eis sunt cum immutatione quadam: et cum usu professi sunt (ut æquum erat, cum eas Phœnices in Græciam attulissent) quod literæ illæ Phœniciæ dicerentur.* Timon, apud Sext. Empiricum Adv. Mathem. i. 2. 53. dixit,

— Φοινικικὰ σήματα Κάδμου.
— *Cadmi Phœnicica signa.*

Zenodotus Stoicus, apud Diogenem Laërtium in Zenone Cittieo, vii. 30.

Κάδμος, ἀφ' οὗ γραπτὰς Ἑλλὰς ἔχει σελίδας.
Cadmus, ab hoc scriptos Græcia nacta libros.

Literas Phœnicicas sive Punicas dixit et Plutarchus, Sympofiacorum lib. ix. problemate iii. t. 2. p. 738. F. ed. Parif. 1624. ubi et Alpha lingua Phœnicum ait significare bovem; quod verissimum. Eupolemus, libro de Judææ Regibus, apud Eusebium, P. E. ix. 26. ait: Τὸν Μωσῆ πρῶτον σοφὸν γενέσθαι, καὶ γραμματικὰ πρῶτον τοῖς Ἰουδαίοις παραδοῦναι, καὶ παρ' Ἰουδαίων Φοίνικας παραλαβεῖν. *Mosem primum fuisse sapientum, atque ab eo datam literaturam Judæis, quæ ab Judæis ad Phœnices pervenerit.* Nimirum lingua vetus eadem Judæis quæ Phœnicibus, aut certe paululum diversa. Lucianus in Alexandro, §. 13. Ὁ δὲ φωνάς τινας ἀσήμους φθεγγόμενος, οἷαι γένοιντ' ἂν Ἑβραίων ἢ Φοινίκων. *Loquebatur is verba quædam ignota, qualia sint Hebraica aut Phœnicia.* Chœrilus, apud Josephum contra Apionem, i. 22. in versibus de Solymis, quos ad lacum habitasse dicit, Asphaltiten puto,

Γλῶσσαν μὲν Φοίνισσαν ἀπὸ στομάτων ἀφιέντες.
Hi vero ore suo Phœnicia verba sonabant.

Vide Scenam Punicam Plauti, in Pœnulo, v. 1. ubi quæ posita sunt lingua Punica bis habes, ex duplici scriptura; deinde interpretationem Latinam, unde corrupta facile corrigas. Sicut autem lingua Phœnicibus eadem et Hebræis, ita et literæ Hebræorum vetustissimæ eædem quæ Phœnicum. Vide hac de re viros magnos, Josephum Scaligerum in Diatriba ad annum Eu-

quæ apud ipſos literæ et ordinem et nomen et [i] ductum quoque veterem non alium habent, quam Syriacæ ſive Hebraicæ: ſicut et [k] antiquiſſimæ leges Atticæ, unde et Romanæ poſtea deſumptæ ſunt, ex legibus Moſis originem ducunt.

§. XVI. *Teſtimoniis extraneorum.*

Accedunt ad hæc non paucorum alienorum a Judaica religione teſtimonia; quæ oſtendunt vetuſtiſſimam apud omnes gentes famam ita

ſebii MDCXVII, et Gerardum Voſſium, Grammatices libro i. cap. x. [ac præſertim Sam. Bochartum, in Chanaane. *Cl.*] Adde, ſi placet, Clementem Alexandrinum, Strom. libro i. 16. et Euſebium, Præparatione Evangelica, libro x. cap. 5.

[i] *Ductum quoque,* &c.] Intelligendæ Samariticæ literæ, quæ eædem ac Phœniciæ; ut oſtenderunt Lud. Capellus, Sam. Bochartus, aliique. Nos quoque Gallice de iis egimus, Biblioth. Selectæ vol. xi. art. 2. *Clericus.*

[k] *Antiquiſſimæ leges Atticæ*] Exemplum habes illuſtre in fure nocturno; qua de re egimus, lib. ii. de Jure belli, cap. 1. §. 12. Alterum in lege illa, quam Sopater recitat, p. 446. ed. Ald. Rhetorum, Ven. 1508. τῇ ἐπικλήρῳ ἐπιδικαζέσθω ὁ ἀγχιστεύς, quam Terentius, Phorm. i. 2. 75. ſic exponit:

Lex eſt, ut orbæ, qui ſint genere proximi,
Iis nubant, et illos ducere eadem hæc lex jubet.

Donatus autem ad eum locum ſic: *Orba proximo nubat: orbam proximus ducat: Atticum jus eſt.* Sumpta nimirum ex lege Moſis, Numerorum ultimo: qua de re alibi plenius agendi erit locus. Multa alia reperiet, ſi cui cura fuerit quærere. Ut ἱεροφορία ex feſto Tabernaculorum: legem ne Pontifex niſi virginem et civem ducat: ut poſt ſorores ad ſucceſſionem vocentur agnati. [Ideo leges Atticæ conſentaneæ ſunt in multis Hebraicis, quod Attici multas conſuetudines Cecropi Ægyptio deberent; quodque apud Hebræos Deus multas Ægyptiorum inſtitutis, quibus Hebræi adſueti erant, ſimiles leges tulerit, iis tamen emendatis quæ noxia eſſe poterant; quod nos ad Pentateuchum ſæpius oſtendimus, et ante nos Joan. Spencerus, in Opere de Legibus Ritualibus Hebræorum. *Clericus.*]

trare ſolet,) ſed ſimplici et
ingenio. Accedit indubitata ſ
antiquitas, cui nullum aliud
contendere: cujus argumenti
quod Græci, unde omnis ad ali
eruditio, [h] literas ſe aliunde ac

[h] *Literas ſe aliunde accepiſſe fatentur*] Herodotus, Terpſichore, §. lviii. Ἴωνες παραλαβόντες διδαχῇ παρὰ τῶν Φοινίκων τὰ γράμματα, μεταῤῥυθμίσαντές σφεων ὀλίγα, ἐχρέωντο· χρεώμενοι δὲ ἐφάτισαν (ὥσπερ καὶ τὸ δίκαιον ἔφερεν, ἐσαγαγόντων Φοινίκων ἐς τὴν Ἑλλάδα) Φοινικήϊα κεκλῆσθαι. *Jones, cum a Phœnicibus literas didiciſſent, uſi eis ſunt cum immutatione quadam: et cum uſu profeſſi ſunt (ut æquum erat, cum eas Phœnices in Græciam attuliſſent) quod literæ illæ Phœniciæ dicerentur.* Timon, apud Sext. Empiricum Adv. Mathem. i. 2. 53. dixit,

— Φοινικικὰ σήματα Κάδμου.
— *Cadmi Phœnicica ſigna.*

Zenodotus Stoicus, apud Diogenem Laërtium in Zenone Cittieo, vii. 30.

Κάδμος, ἀφ' οὗ γραπτὰς Ἑλλὰς ἔχει σελίδας.
Cadmus, ab hoc ſcriptos Græcia nacta libros.

Literas Phœnicicas ſive Punicas dixit et Plutarchus, Sympoſiacorum lib. ix. problemate t. 2. p. 738. F. ed. Pariſ. ubi et Alpha lingua Ph ait ſignificare bovem riſſimum. Eupolem Judææ Regibus, bium, P. E. ix. .λωσῆ πρῶτον

γραμματ.
παραδοῦνα
κας παρα
fuiſſe ſap
tam liter
Judæis a
Nimirum
Judæis q
certe pa
cianus i
Ὁ δὲ φων
γόμενος, ο
ἡ Φοινίκω
ba quæd
Hebraica
rilus, ap
Apionem
de Solym
habitaſſe
puto,
Γλῶσσ
ςομα
Hi ve
Vid
ir

iis, quas a Sanchuniathone collectas

' *omnia : ea sub-*
e limum : limo
t soliditatem. No-
.onem hunc fu-
ous, quorum co-
: unde omnes
בתיב Hebræis.
: Virgilius, Ec-

solum et disclu-
s ponto
rerum paulatim
mas.
tatus Porphyrio
m antro, cap. x.
των ἀρχῖναι ἐμ-
ι τῦ ὕδατος τῦ
Dixisse Prophe-
scilicet) *Dei spi-*
tatum (ea voce
itur de Baptis-
iit.) *aquis.* Quia
מרח proprie in-
mbæ super ovo
in isto limo a-
est sidera, ut in
uitur apud San-
i: et hinc spiritus
dictus nomine ;
æ similitudine
illam מרחפת
i Solomo. Nigi-
oliasten Germa-
5. ed. Sanctandr.
m invenisse miræ
quod volventes e-
am; *atque ita co-*
se, et post aliquot
Deam Syriæ, quæ
Lucius Ampe-
Macrinum, §. 3.
et in Euphratis
Piscis columba as-
urimos, et exclu-

sisse Deam benignam et misericordem hominibus ad bonam vitam. Ovum *mundi simulacrum* Macrobio, Saturnalium lib. vii. cap. 16. ἀρχὴ γενέσεως, *initium genituræ* in Orphicis, memorante Plutarcho, Symposiacon ii. cap. 3. et Athenagora, Leg. §. 18. Hinc *Ovorum progenies Dii Syri* apud Arnobium, lib. i. p. 20. ed. Duac. 1634. Dii, id est, astra. Sequitur enim in Phœnicum Theologia: Καὶ ἐξέλαμψε Μὼτ, ἥλιός τε καὶ σελήνη, ἀστέρες τε καὶ ἄστρα μεγάλα. *Luce illustratus est limus, et Sol et Luna, et Stellæ et astra magna.* Vides hic, ut apud Mosem, Lucem Sole priorem. Quod autem mox dicit Moses, ארץ, ubi plane ab aquis sicca extitit, appellatam יבשה; id Pherecydes (Syris usus magistris, ut et alii nos docent, et primo contra Apionem Josephus, §. 2.) sic extulit: Χθονίῃ δὲ ὄνομα ἐγένετο γῆ, ἐπειδὴ Ζεὺς αὐτῇ γέρας διδοῖ. *Chthonia nomen telluris accepit, postquam Deus ei honorem attribuit.* Extat locus apud Diogenem Laërtium, i. 119. et alios. Anaximander vero, apud Eusebium, P. E. xv. 59. mare dixit τῆς πρώτης ὑγρασίας λείψανον, *id quod restitit de primo illo madore rerum.* Confusas autem res fuisse, (qua de re Mosis verba habes apud Chalcidium, Timæi explicatione, p. 372. ed. Lugd. Bat. 1617.) antequam discernerentur, etiam Linus, apud Diog. Laërtium

habuisse, ut Mosis scripta prædicant. Nam quæ ille de mundi origine scripta reliquit, eadem ferme erant et [1] in antiquissimis Phœni-

[1] *In antiquissimis Phœnicum historiis, quas a Sanchuniathone collectas vertit Philo Byblius*] Inde hæc nobis servavit Eusebius, lib. i. Præparationis, cap. x. Φοινίκων θεολογία τὴν τῶν ὅλων ἀρχὴν ὑποτίθεται ἀέρα ζοφώδη καὶ πνευματώδη, ἢ πνοὴν ἀέρος ζοφώδους, καὶ χάος θολερὸν, ἐρεβῶδες· ταῦτα δὲ εἶναι ἄπειρα, καὶ διὰ πολὺν αἰῶνα μὴ ἔχειν πέρας. Ὅτε δὲ, φησιν, ἠράσθη τὸ πνεῦμα τῶν ἰδίων ἀρχῶν, καὶ ἐγίνετο σύγκρασις, ἡ πλοκὴ ἐκείνη ἐκλήθη πόθος. Αὕτη δὲ ἀρχὴ κτίσεως ἁπάντων· αὐτὸ δὲ οὐκ ἐγίνωσκε τὴν αὐτοῦ κτίσιν. Καὶ ἐκ τῆς αὐτοῦ συμπλοκῆς τοῦ πνεύματος ἐγένετο Μώτ. Τοῦτό τινές φασιν ἰλύν· οἱ δὲ, ὑδατώδους μίξεως σῆψιν. Καὶ ἐκ ταύτης ἐγίνετο πᾶσα σπορὰ κτίσεως, καὶ γένεσις τῶν ὅλων. *Phœnicum Theologia principium hujus Universi ponit aërem tenebrosum et spiritalem, sive spiritum aëris tenebrosi, et chaos turbidum ac caligine involutum: hæc porro infinita fuisse, multoque tempore ignara termini. At ubi, inquit, spiritus amore principiorum suorum tactus est, factaque est inde mixtio, huic nexui nomen factum Cupidinis. Tale fuit initium procreationis rerum omnium: at spiritus generationem sui nullam agnoscebat. Ex connexione autem ejus spiritus prodiit Mot. Hoc limum nonnulli, alii aquosæ mixtionis putredinem esse volunt. Et hinc factum est seminium omnis creaturæ, et omnium rerum generatio.* In Mose habes statim tenebras, habes et spiritum. Amoris significatio est in voce מרחפת. Plutarchus, Symposiacon viii. prob. i. Platonem explicans, Deum ait Mundi esse Patrem, non emissione seminis, sed alia quadam vi genitabili materiæ inserta; quod isto simili illustrat:

Πλήθουσι γάρ τοι καὶ ἀνέμου διέξοδοι
Θήλειαν ὄρνιν—
Namque et volucrem feminam perflans solet
Implere ventus—

Μὼτ vero, מוט, unde Græcum μόθος, est תהום ἄβυσσος jam *commota*. Est enim ἄβυσσος nihil aliud quam ingens ἰλύς: Ennio, apud Varronem L. L. vi. 3. si recte sensum ejus accipio,

Corpore Tartarino prognata
Paluda *virago*.

Is limus discessit deinde in tellurem ac mare. Apollonius, Argonauticorum iv. 676.

—— ἐξ ἰλύος ἐβλάστησε
Χθὼν αὐτή—
—— *edita limo*
Terra fuit—

cujus Scholiastes ad i. 498. Ζήνων τὸ παρ' Ἡσιόδου χάος ὕδωρ εἶναί φησιν, ἐξ οὗ τὰ πάντα γίνεται· οὗ συνιζάνοντος, ἰλὺν γενέσθαι· ἧς πηγνυμένης, ἡ γῆ στερεμνιοῦται. *Zeno chaos illud apud Hesiodum aquam esse dice-*

um hiftoriis, quas a Sanchuniathone collectas

bat, unde fiunt omnia: ea fubfidente, factum limum: limo concreto, terram folidatam. Nota autem Zenonem hunc fuiffe e Phœnicibus, quorum colonia Cittium: unde omnes tranfmarini כתים Hebræis. Non abit hinc Virgilius, Eclog. vi. 35.

Tum durare folum et difcludere Nerea ponto
Cœperit, et rerum paulatim fumere formas.

Numenius citatus Porphyrio de Nympharum antro, cap. x. ait, τὸν προφήτην εἰρηκέναι ἐμφέρεσθαι ἐπάνω τῦ ὕδατος τῦ Θεῦ πνεῦμα. *Dixiffe Prophetam* (Mofem fcilicet) *Dei fpiritum fupervectatum* (ea voce Tertullianus utitur de Baptifmo, cap. 4. init.) *aquis*. Quia vero vox מרחפת proprie incubitum columbæ fuper ovo fignificat, ideo in ifto limo animantia, id eft fidera, ut in ovo fuiffe, fequitur apud Sanchuniathonem: et hinc fpiritus ille columbæ dictus nomine; cujus columbæ fimilitudine etiam vocem illam מרחפת explicat Rabbi Solomo. Nigidius apud Scholiaften Germanici, p. 112. 15. ed. Sanctandr. 1589. *Ibi ovum inveniffe miræ magnitudinis, quod volventes ejecerunt in terram; atque ita columbam infediffe, et poft aliquot dies exclufiffe Deam Syriæ, quæ vocatur Venus.* Lucius Ampelius, libro ad Macrinum, §. 3. fin. *Dicitur et in Euphratis fluvio ovum Pifcis columba affediffe dies plurimos, et exclufiffe Deam benignam et mifericordem hominibus ad bonam vitam.* Ovum *mundi fimulacrum* Macrobio, Saturnalium lib. vii. cap. 16. ἀρχὴ γενέσεως, *initium geniture* in Orphicis, memorante Plutarcho, Sympofiacon ii. cap. 3. et Athenagora, Leg. §. 18. Hinc *Ovorum progenies Dii Syri* apud Arnobium, lib. i. p. 20. ed. Duac. 1634. Dii, id eft, aftra. Sequitur enim in Phœnicum Theologia: Καὶ ἐξέλαμψε Μὼτ, ἥλιός τε καὶ σελήνη, ἀστέρες τε ϗ ἄστρα μεγάλα. *Luce illuftratus eft limus, et Sol et Luna, et Stellæ et aftra magna.* Vides hic, ut apud Mofem, Lucem Sole priorem. Quod autem mox dicit Mofes, ארץ, ubi plane ab aquis ficca extitit, appellatam יבשה; id Pherecydes (Syris ufus magiftris, ut et alii nos docent, et primo contra Apionem Jofephus, §. 2.) fic extulit: Χθονίῃ δὲ ὄνομα ἐγένετο γῆ, ἐπειδὴ Ζεὺς αὐτῇ γέρας διδοῖ. *Chthonia nomen telluris accepit, poftquam Deus ei honorem attribuit.* Extat locus apud Diogenem Laërtium, i. 119. et alios. Anaximander vero, apud Eufebium, P. E. xv. 59. mare dixit τῆς πρώτης ὑγρασίας λείψανον, *id quod reftitit de primo illo madore rerum.* Confufas autem res fuiffe, (qua de re Mofis verba habes apud Chalcidium, Timæi explicatione, p. 372. ed. Lugd. Bat. 1617.) antequam difcernerentur, etiam Linus, apud Diog. Laërtium

vertit Philo Byblius: [m] partim et apud Ind

in Præloquio, §. 4. didicit docuitque:

Ἦν ποτέ τοι χρόνος οὗτος, ἐν ᾧ ἅμα παντ' ἐπεφύκει.
Tempore primævo simul omnia mixta fuerunt.

Anaxagoras, apud Eusebium, P. E. x. 14. Diog. Laërt. in Præloquio, §. 4. et in Anaxagora, ii. 6. et alios: *πάντα χρήματα ἦν ὁμοῦ πεφυρμένα· ὁ νοῦς δὲ αὐτὰ διῆρε καὶ διεκόσμησε, καὶ ἐκ τῆς ἀταξίας ἐς τάξιν ἤγαγε. Cuncta simul erant permixta: at Mens ea discrevit ornavitque, et quæ confusa erant ordinavit.* Atque ob id ipsi Anaxagoræ *Mentis* inditum nomen, indicante id Timone Phliasio, apud Diog. Laërtium in Anaxagora, ii. 6.

Καὶ που Ἀναξαγόρην φασ' ἔμμεναι ἄλκιμον Ἥρω,
Νοῦν· ὅτι δὴ Νόος αὐτῷ, ὃς ἐξαπίνης ἐπαγείρας
Πάντα συνεσφήκωσεν ὁμοῦ τεταραγμένα πρόσθεν.
Atque ubi Anaxagoram dicunt Heroa morari
Egregium, Mentem: nam Mens illi esse putatur,
Quæ turbata prius subito digessit in unum.

A Phœnicibus hæc omnia, quorum vetustissima cum Græcis commercia. Linum e Phœnice venisse tradunt veteres. Sic et Orpheus sua a Phœnicibus hausit, cujus hoc est apud Athenagoram, Leg. §. 18. *ἐκ τοῦ ὕδατος ἰλὺς κατέστη, ex aqua factus est limus.* Deinde ovi ingentis facit mentionem, quod in duas partes dissilierit, cœlum et terram. Ex eodem Orpheo citat Timotheus Chronographus: *Ἦν χάος καὶ νὺξ ζοφερὰ, πάντα δὲ ἐκάλυπτε τὰ ὑπὸ τὸν αἰθέρα. Erat chaos et nox tenebrosa omnia occultans quæ sub æthere. Ἡ γῆ ὑπὸ τοῦ σκότους ἦν ἀόρατος· τὸ δὲ φῶς ῥῆξαν τὸν αἰθέρα ἐφώτισε πᾶσαν τὴν κτίσιν. Terra præ tenebris erat inconspicua; sed lux æthera perrumpens illuminavit omnem creaturam.* Vide locum apud Scaligerum, initio libri i. Græcorum Chronicorum Eusebii. In sequentibus Sanchuniathonis, Præp. Evan. i. 10. nox dicitur *βάαυ*: id omnino est בהו Mosis. Ventus autem, qui ibi dicitur *κολπία*, est קול-פי-יה, *vox oris Dei.*

[m] *Partim et apud Indos*] Eorum sententiam sic Megasthenes exprimit apud Strabonem, libro xv. p. 713. B. ed. Lut. Par. 1620. *Περὶ πολλῶν δὲ τοῖς Ἕλλησιν ὁμοδοξεῖν. Ὅτι γὰρ γενητὸς ὁ κόσμος καὶ φθαρτὸς λέγειν κἀκεῖνους, καὶ ὅτι σφαιροειδής· ὅ, τε διοικῶν αὐτὸν καὶ ποιῶν θεὸς δι' ὅλου διαπεφοίτηκεν αὐτοῦ· ἀρχαὶ δὲ τῶν μὲν συμπάντων ἕτεραι, τῆς δὲ κοσμοποιΐας τὸ ὕδωρ. De multis eos cum Græcis sentire. Ut quod Mundus et ortus sit et interiturus, et quod sphærica figura: quod eum opifex ejus et gubernator Deus universum pervadat: universarum rerum diversa esse primordia, Mundi autem facti aquam.* Ipsius vero Megasthenis hæc verba e tertio Indicorum nobis Clemens deprompsit, Strom. i. 15. *Ἅπαντα μέν τοι τὰ περὶ φύσεως*

[n]et Ægyptios: [o]unde apud Linum, [p]Hesio-

εἰρημένα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις λέγεται καὶ παρὰ τοῖς ἔξω τῆς Ἑλλάδος φιλοσοφοῦσι· τὰ μὲν παρ' Ἰνδοῖς ὑπὸ τῶν Βραχμάνων, τὰ δὲ ἐν τῇ Συρίᾳ ὑπὸ τῶν καλουμένων Ἰουδαίων. *Omnia, quæ antiquitus de rerum natura dicta sunt, etiam apud eos tradita fuere qui extra Græciam sunt philosophati; quales apud Indos Brachmanes, in Syria vero hi qui dicuntur Judæi.*

[n] *Et Ægyptios*] De quibus Laërtius in procemio, §. 10. Ἀρχὴν εἶναι τὴν ὕλην· εἶτα τέσσαρα στοιχεῖα ἐξ αὐτῆς διακριθῆναι, ϗ ζῶά τινα ἀποτελεσθῆναι. *Principium esse molem confusam: ex hac discreta elementa quatuor, et animalia perfecta.* Postea vero, τὸν κόσμον γεννητὸν ϗ φθαρτόν. *Mundum ut ortum, ita interiturum.* Diodorus Siculus eorum sententiam sic explicat, i. 7. Κατὰ γὰρ τὴν ἐξ ἀρχῆς τῶν ὅλων σύστασιν, μίαν ἔχειν ἰδέαν οὐρανόν τε ϗ γῆν, μεμιγμένης αὐτῶν τῆς φύσεως. Μετὰ δὲ ταῦτα διαστάντων τῶν σωμάτων ἀπ' ἀλλήλων, τὸν μὲν κόσμον περιλαβεῖν ἅπασαν τὴν ὁρωμένην ἐν αὐτῷ σύνταξιν· τὸν δὲ ἀέρα κινήσεως τυχεῖν συνεχοῦς. Καὶ τὸ μὲν πυρῶδες αὐτοῦ πρὸς τοὺς μετεωροτάτους τόπους συνδραμεῖν, ἀνωφεροῦς οὔσης τῆς τοιαύτης φύσεως διὰ τὴν κουφότητα· (ἀφ' ἧς αἰτίας τὸν μὲν ἥλιον ϗ τὸ λοιπὸν πλῆθος τῶν ἄστρων ἐναποληφθῆναι τῇ πάσῃ δίνῃ·) τὸ δὲ ἰλυῶδες καὶ θολερὸν μετὰ τῆς τῶν ὑγρῶν συγκρίσεως ἐπὶ ταυτὸ καταστῆναι, διὰ τὸ βάρος. Εἰλούμενον δ' ἐν ἑαυτῷ, ϗ συστρεφόμενον συνεχῶς, ἐκ μὲν τῶν ὑγρῶν τὴν θάλασσαν, ἐκ δὲ τῶν στερεμνιωτέρων ποιῆσαι τὴν γῆν πηλώδη καὶ παντελῶς ἁπαλήν. Ταύτην δὲ, τὸ μὲν πρῶτον τοῦ περὶ τὸν ἥλιον πυρὸς καταλάμψαντος, πῆξιν λαβεῖν· ἔπειτα, διὰ τὴν θερμασίαν ἀναζυμουμένης τῆς ἐπιφανείας, συνοιδῆσαί τινα τῶν ὑγρῶν κατὰ πολλοὺς τόπους, καὶ γενέσθαι περὶ αὐτὰ σηπεδόνας ὑμέσι λεπτοῖς περιεχομένας. Ὅπερ ἐστὶν ἐν τοῖς ἕλεσι ϗ τοῖς λιμνάζουσι τῶν τόπων ἔτι καὶ νῦν ὁρᾶσθαι γινόμενον· ἐπειδὰν, τῆς χώρας κατεψυγμένης, ἄφνω διάπυρος ὁ ἀὴρ γένηται, μὴ λαβὼν τὴν μεταβολὴν ἐκ τοῦ κατ' ὀλίγον. Ζωογονουμένων δὲ τῶν ὑγρῶν διὰ τῆς θερμασίας τὸν εἰρημένον τρόπον, τὰς μὲν νύκτας λαμβάνειν αὐτίκα τὴν τροφὴν ἐκ τῆς πιπτούσης ἀπὸ τοῦ περιέχοντος ὁμίχλης, τὰς δ' ἡμέρας ὑπὸ τοῦ καύματος στερεοῦσθαι. Τὸ δ' ἔσχατον, τῶν κυοφορουμένων τὴν τελείαν αὔξησιν λαβόντων, ϗ τῶν ὑμένων διακαυθέντων τε καὶ περιῤῥαγέντων, ἀναφυῆναι ϗ φανῆναι παντοδαποὺς τύπους ζώων. Τούτων δὲ τὰ μὲν πλείστης θερμασίας κεκοινωνηκότα πρὸς τοὺς μετεώρους τόπους ἀπελθεῖν, γενόμενα πτηνά· τὰ δὲ γεώδους ἀντεχόμενα συγκρίσεως ἐν τῇ τῶν ἑρπετῶν καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐπιγείων τάξει καταριθμηθῆναι· τὰ δὲ φύσεως ὑγρᾶς μάλιστα μετειληφότα πρὸς τὸν ὁμογενῆ τόπον συνδραμεῖν, ὀνομασθέντα πλωτά. Τὴν δὲ γῆν ἀεὶ μᾶλλον στερεουμένην ὑπό τε τοῦ περὶ τὸν ἥλιον πυρὸς καὶ τῶν πνευμάτων, τὸ τελευταῖον μηκέτι δύνασθαι μηδὲν τῶν μειζόνων ζωογονεῖν· ἀλλ' ἐκ τῆς πρὸς ἄλληλα μίξεως ἕκαστα γεν-

dum, et Græcorum plures, Chaos, ab aliis ovi

νᾶσθαι τῶν ἐμψύχων. Ἔοικε δὲ περὶ τῆς τῶν ὅλων φύσεως ἐδ' Εὐριπίδης διαφωνεῖν τοῖς προειρημένοις, μαθητὴς ὢν Ἀναξαγόρου τοῦ φυσικοῦ· ἐν γὰρ τῇ Μελανίππῃ τίθησιν οὕτως·

Ὡς οὐρανός τε γαῖά τ' ἦν μορφὴ μία·
Ἐπεὶ δ' ἐχωρίσθησαν ἀλλήλων δίχα,
Τίκτουσι πάντα κἀνέδωκαν εἰς φάος,
Δένδρη, πετεινὰ, θῆρας, οὕς θ' ἅλμη τρέφει,
Γένος τε θνητῶν—

Καὶ περὶ μὲν τῆς πρώτης τῶν ὅλων γενέσεως τοιαῦτα παρειλήφαμεν. Τοῦ δὲ ἐξ ἀρχῆς ζωογονεῖν τὴν γῆν εἰ καὶ παράδοξον εἶναί τισι φαίνεται τὴν τότε ἐνέργειαν, φασὶ καὶ τὰ μέχρι νῦν γινόμενα μαρτυρεῖν ἑαυτοῖς. Κατὰ γὰρ τὴν Θηβαΐδα τῆς Αἰγύπτου (καθ' οὓς ἂν καιροὺς πλεονάσῃ τὴν ἀνάβασιν ὁ Νεῖλος, καὶ τῆς μὲν γῆς διὰ τοῦτο καθύγρου γινομένης, τῆς δὲ περὶ τὸν ἥλιον θερμασίας ἄφνω προσπεσούσης, καὶ διὰ τοῦτο κατὰ πολλοὺς τόπους τῆς ἐπιφανείας σήψεως γινομένης) πλῆθος μυῶν ἐκ γῆς ἀναρίθμητον γεννᾶσθαι. Ὑπό τ' οὖν τῆς γῆς σκληρᾶς γεγενημένης, καὶ τοῦ περιέχοντος ἀέρος οὐκέτι διατηροῦντος τὴν ἐξ ἀρχῆς εὐταξίαν καὶ εὐκρασίαν φύεσθαι ζῶα, φανερὸν εἶναι λέγουσι, διότι κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς τῶν ὅλων γένεσιν ἐκ τῆς γῆς συνέβαινε ζωογονεῖσθαι παντοίας φύσεις ἐμψύχων. *Cum primum res universæ existere cœpere, unius vultus fuisse cælum ac terram, permixta eorum natura. Postea, quum discessissent a se ista corpora, Mundo contigisse eum quem nunc videmus ordinem; aërem autem perpetui motus factum compotem. Hujus quod maxime erat igneum ad sublimia loca evectum, quippe cum sursum tendat ob levitatem talis naturæ: (eademque de causa solem et cæteram siderum multitudinem mansisse in perenni vertigine:) quod vero cœnosum ac turbidum cum humida concretione uno subsedisse in loco vi gravitatis. Sed hoc quoque, cum volutaretur in se versareturque continuo, ex humidis mare, ex solidioribus edidisse terram, sed lutosam mollemque valde. Hanc vero, ut primum qui Soli adest ignis collucere cœpit, coaluisse: tum vero, cum fermentaretur summa facies, intumuisse pluribus in locis humentia, inque iis putredines extitisse tenuibus pelliculis circumdatas. Quod etiam nunc in stagnis locisque uliginosis fieri conspicitur; ubi post refrigeratum solum subito incalescit aër, non autem paulatim immutatur. Cumque ad eum modum ex calore fœtu impleta essent quæ madebant, iis fœtibus advenisse alimentum noctibus ex circumfusa nebula, diebus vero eos ab æstu solidatos. Postremo, cum ad sui plenitudinem venissent ii fœtus, perustaque atque ita rupta essent membranarum involucra, enatas apparuisse omnimodas animantium formas. Horum alia plurimum sortita caloris ad loca supera abiisse, facta volucria: at quæ terrestri crassitie essent prædita, ea in reptilium et aliorum humi viventium posita classe: at quæ de hu-*

nomine significatum; et animantium, ac postre-

mente natura traherent plurimum, ea quoque ad locum perlata cognatum sibi, dicique natantia. At tellurem, cum et ab æstu Solis et a ventis magis magisque induruisset, ad postremum non sufficisse gignendis majoribus animantium; sed ea ex mutuo coitu cœpisse gigni. Videtur ab his quæ dicta sunt nec Euripides dissentire, qui Anaxagoræ physici discipulus fuit: nam is in Melanippe sic loquitur:

Figura ut una fuerit et cœli et soli:
Secreta quæ mox ut receperunt statum,
Cuncta ediderunt hæc in oras luminis,
Feras, volucres, arbores, ponti gregem,
Homines quoque ipsos—

De prima igitur rerum origine talia sunt quæ accepimus. Quod si cui mira videatur illa vis terræ in producendis initio animantibus, afferunt ei rei ab iis quæ adhuc fiunt argumenta. Nam in Thebaide Ægypti (quo tempore maxime exundat Nilus, atque inde humectata tellure subito Solis calor supervenit, atque ex eo multis in locis in facie terræ putredo facta est) gigni murium vim incredibilem. Cum ergo ex terra jam indurata, et aëre non jam illam primam servante temperiem modumque, tamen aliqua nascantur animalia; inde manifestum aiunt, rerum initio ex terra omnia edita esse genera animantium. Hic si addas Deum opificem, qui Mens dicitur Anaxagoræ, videbis multa cum Mose et Phœnicum traditione congruentia; permixtum cœlum et terram, motum aëris, limum sive abyssum, lucem; deinde sidera; discessionem cœli, maris, terræ; deinde volucres, reptilia, pisces; aliaque postremo animantia, etiam hominem. Ex Ægyptiis hæc habet Macrobius, Saturnalium vii. c. 16. *Si concedamus, ut ab adversa parte dictum est, hæc quæ sunt ex tempore aliquod sumpsisse principium: natura primum singula animalia perfecta formavit; deinde perpetuam legem dedit, ut continuaretur procreatione successio. Perfecta autem in exordio fieri potuisse, testimonio sunt nunc quoque non pauca animantia, quæ de terra et imbre perfecta nascuntur; ut in Ægypto mures, et aliis in locis ranæ serpentesque, et similia.* Merito autem veteribus Græcorum Physicis Anaxagoram præfert Aristoteles, Metaphysicorum i. cap. 3. fin. tanquam sobrium ebriis: quod illi solam materiam spectassent, hic vero addidisset eam causam, quæ ex proposito agit; quam Aristoteles *Naturam* vocat, Anaxagoras felicius *Mentem*, *Deum* Moses: ut et Plato, de quo vide Laërtium, iii. 69. ubi de Principiis ex sententia Platonis agit, et Apuleium de dogmatibus Platonis, p. 29. ed. Amst. 1624. Thales hoc primus docuerat ante Anaxagoram. Velleius apud Ciceronem de Natura Deorum, i. 10. *Thales enim Milesius, qui primus de talibus rebus quæsi-*

homini datum: quæ passim apud plurimos scriptores, [q] ac postremo apud Ovidium, qui

Omnibus ex divis primum perfecit Amorem,
Et Simmiæ Rhodii carmen alarum figuram præferens.

[q] *Ac postremo apud Ovidium, qui ex Græcis ista transcripsit*] Locus est in promptu, primo Metamorphoseon. Dignus tamen qui et hic legatur; quod præcipua eorum quæ in Mose verbis ad Mosem proxime accedentibus enuntiet, multumque iis quæ jam diximus afferat lucis, et ab iis vicissim accipiat.

Ante mare et terras et, quod tegit omnia, cœlum,
Unus erat toto naturæ vultus in orbe,
Quem dixere chaos, rudis indigestaque moles,
Nec quicquam nisi pondus iners, congestaque eodem
Non bene junctarum discordia semina rerum.
Nullus adhuc mundo præbebat lumina Titan,
Nec nova crescendo reparabat cornua Phœbe,
Nec circumfuso pendebat in aëre tellus
Ponderibus librata suis, nec brachia longo
Margine terrarum porrexerat Amphitrite.
Quaque erat et tellus, illic et pontus et aër.
Sic erat instabilis tellus, innabilis unda,
Lucis egens aër: nulli sua forma manebat:
Obstabatque aliis aliud; quia corpore in uno
Frigida pugnabant calidis, humentia siccis,
Mollia cum duris, sine pondere habentia pondus.
Hanc Deus et melior litem natura diremit:
Nam cœlo terras, et terris abscidit undas;
Et liquidum spisso secrevit ab aëre cœlum.
Quæ postquam evolvit, cæcoque exemit acervo,
Dissociata locis concordi pace ligavit.
Ignea convexi vis et sine pondere cœli
Emicuit, summaque locum sibi legit in arce:
Proximus est aër illi levitate, locoque:
Densior his tellus, elementaque grandia traxit,
Et pressa est gravitate sui: circumfluus humor
Ultima possedit, solidumque coërcuit orbem.
Sic ubi dispositam, quisquis fuit ille Deorum,
Congeriem secuit, sectamque in membra redegit,
Principio terram, ne non æqualis ab omni
Parte foret, magni speciem glomeravit in orbis.
Tum freta diffudit, rapidisque tumescere ventis
Jussit, et ambitæ circumdare littora terræ.
Addidit et fontes, et stagna immensa, lacusque,
Fluminaque obliquis cinxit declivia ripis;

ex Græcis ista transcripsit, invenias. Verbo

Quæ diversa locis partim sorbentur ab ipsa,
In mare perveniunt partim, campoque recepta
Liberioris aquæ pro ripis littora pulsant.
Jussit et extendi campos, subsidere valles,
Fronde tegi silvas, lapidosos surgere montes.
Utque duæ dextra cœlum, totidemque sinistra
Parte secant zonæ, quinta est ardentior illis;
Sic onus inclusum numero distinxit eodem
Cura Dei, totidemque plagæ tellure premuntur.
Quarum quæ media est, non est habitabilis æstu:
Nix tegit alta duas: totidem inter utramque locavit,
Temperiemque dedit, mista cum frigore flamma.
Imminet his aër, qui, quanto est pondere terræ,
Pondere aquæ levior, tanto est onerosior igne.
Illic et nebulas, illic consistere nubes
Jussit, et humanas motura tonitrua mentes,
Et cum fulminibus facientes frigora ventos.
His quoque non passim mundi fabricator habendum
Aëra permisit. Vix nunc obsistitur illis,
Cum sua quisque regat diverso flamina tractu,
Quin lanient mundum: tanta est discordia fratrum.
Eurus ad Auroram, Nabathæaque regna recessit,
Persidaque, et radiis juga subdita matutinis:
Vesper, et occiduo quæ littora sole tepescunt,
Proxima sunt Zephyro: Scythiam septemque triones
Horrifer invasit Boreas: contraria tellus
Nubibus assiduis, pluvioque madescit ab Austro.
Hæc super imposuit liquidum et gravitate carentem
Æthera, nec quicquam terrenæ fæcis habentem.
Vix ita limitibus discreverat omnia certis,
Cum, quæ pressa diu massa latuere sub ipsa,
Sidera cœperunt toto effervescere cœlo.
Neu regio foret ulla suis animalibus orba,
Astra tenent cœleste solum, formæque Deorum:
Cesserunt nitidis habitandæ piscibus undæ:
Terra feras cepit, volucres agitabilis aër.
Sanctius his animal mentisque capacius unum
Deerat adhuc, et quod dominari in cætera posset:
Natus homo est: sive hunc divino semine fecit
Ille opifex rerum, mundi melioris origo;
Sive recens tellus seductaque nuper ab alto
Æthere cognati retinebat semina cœli,
Quam satus Iapeto mixtam fluvialibus undis
Finxit in effigiem moderantum cuncta Deorum.

Dei facta omnia [r] etiam Epicharmo [s] et Plato-

Pronaque cum spectent animalia cætera terram;
Os homini sublime dedit, cœlumque videre
Jussit, et erectos ad sidera tollere vultus.

Vides hic hominis in cuncta hæc inferiora dominatum: vides factum eum ad Dei aut cœlitum imaginem. Eurysus Pythagoreus, libro de Fortuna, apud Clementem Alexandrinum, Strom. v. 5. Τὸ σκᾶνος τοῖς λοιποῖς ὅμοιον, οἷα γεγονὸς ἐκ τᾶς αὐτᾶς ὕλας· ὑπὸ τεχνίτα δὲ ἐργασμένον λῴστω, ὃς ἐτεχνίτευσεν αὐτὸν ἀρχετύπῳ χρώμενος ἑαυτῷ. *Hominem corpore similem reliquis, quippe ex eadem constante materia: sed ab optimo effictum artifice, qui in eo faciendo semetipsum habuit exemplar.* Ubi σκᾶνος est corpus, ut Sapientiæ ix. 15. ii Cor. v. 1, 4. Adde quod Horatius, Sat. ii. 2. 79. animam vocat

——— *Divinæ particulam auræ:*

Virgilius, Æn. vi. 747.

Ætherium sensum—

Juvenalis vero, Satyra xv. 143.

——— *atque adeo venerabile soli*
Sortiti ingenium, divinorumque capaces,
Atque exercendis capiendisque artibus apti,
Sensum a cœlesti demissum traximus arce,
Cujus egent prona et terram spectantia. Mundi
Principio indulsit communis conditor illis
Tantum animas, nobis animum quoque—

Adde egregia ad hanc rem, Platonis Alcibiade primo, p. 447. et Phædone, p. 60. et alibi. Cicero de Legibus, i. 9. *Nam, cum cæteras animantes abjecisset ad pastum, solum hominem erexit, ad cœlique quasi cognationis et domicilii pristini conspectum excitavit.* Sallustius, initio belli Catilinarii: *Omnes homines, qui sese student præstare cæteris animalibus, summa ope niti decet, ne vitam silentio transeant, veluti pecora, quæ natura prona atque ventri obedientia finxit.* Plinius, libro ii. cap. 26. *Hipparchus nunquam satis laudatus, ut quo nemo magis approbaverit cognationem cum homine siderum, animasque nostras partem esse cœli.*

[r] *Etiam Epicharmo*] Apud Clementem, Strom. v. 14. et Eusebium, P. E. xiii. 13.

Ὁ δέ γε τ' ἀνθρώπω λόγος πέφυκ' ἀπὸ τῶ Θεῶ λόγω.
Et Dei a ratione ratio nascitur mortalium.

[s] *Et Platonicis*] Amelius Platonicus: Καὶ οὗτος ἄρα ἦν ὁ λόγος, καθ' ὃν ἀεὶ ὄντα τὰ γενόμενα ἐγίνετο, ὡς ἂν καὶ ὁ Ἡράκλειτος ἀξιώσειε· καὶ νὴ Δί' ὃν ὁ βάρβαρος ἀξιοῖ ἐν τῇ τῆς ἀρχῆς τάξει τε καὶ ἀξίᾳ καθεστηκότα πρὸς Θεὸν εἶναι, καὶ Θεὸν εἶναι· δι' οὗ πάνθ' ἁπλῶς γεγενῆσθαι· ἐν ᾧ τὸ γενόμενον ζῶν καὶ ζωὴν καὶ ὂν πεφυκέναι. *Hæc itaque illa erat ratio, per quam, sempiterna cum sit, quæ fiunt existebant, quomodo et Heraclitus loqueretur;*

nicis proditur, et ante eos ſcriptori antiquiſſimo, non illorum hymnorum quos nos ſub eo nomine habemus, ſed [t] eorum carminum quæ

et quam per Jovem ille Barbarus in Principii ordine ac dignitate conſtitutam et apud Deum eſſe pronuntiat, et eſſe Deum: per quam facta omnino omnia fuiſſe: in qua quod factum eſt et vivens et vitam et aliquid genitum eſſe. Barbarus quem dicit eſt Joannes Evangeliſta, cujus temporibus ſerior aliquanto Amelius. Verba ejus ſervavit nobis Euſebius, Præparationis lib. xi. cap. 19. et Cyrillus, lib. viii. contra Julianum, t. 6. p. 283. D. ed. Lutet. 1638. Meminit ejuſdem Ameliani loci et Auguſtinus, libro x. cap. 29. de Civitate Dei, et, Confeſſionum libro vii. 9. 1. Tertullianus adverſus Gentes, cap. xxi. *Apud veſtros quoque ſapientes* λόγον, *id eſt, ſermonem atque rationem, conſtat artificem videri univerſitatis. Hanc enim Zeno determinat factitatorem, qui cuncta diſpoſitione formaverit.* Locus Zenonis erat libro περὶ ὐσίας, ubi τὸ ποιῦν, *cauſam effectricem*, vocabat λόγον; quem ſecuti Cleanthes, Chryſippus, Archedemus, Poſidonius, docente Laërtio in Zenone, vii. 40. Seneca *rationem facientem* vocat, Epiſtola lxv. Chalcidius ad Timæum, p. 135. *Et ratio Dei Deus eſt humanis rebus conſulens, quæ cauſa eſt hominibus bene beateque vivendi, ſi non conceſſum ſibi munus a ſummo Deo negligant.* Idem, de Moſe, alio loco, p. 373. *Aperte indicans, præeunte divina ſapientia cælum terramque factam, candemque ſapientiam divinam eſſe univerſitatis primordium.*

[t] *Eorum carminum quæ vetuſtas Orphica appellavit*] Verſus ſunt hi:

Αὐδὴν ὁρκίζω σε πατρὸς, τὴν
φθέγξατο πρώτην,
Ἡνίκα κόσμον ἅπαντα ἑαῖς
ςηρίξατο βυλαῖς.
Illa mihi teſtis vox ſit, quæ
prima parenti
Edita, cum totum fundavit
juſſibus orbem.

Extant in admonitione ad Græcos, §. 15. inter opera Juſtini. Et hi:

Φθέγξομαι οἷς θέμις ἐςὶ, θύ-
ρας δ᾽ ἐπίθεσθε βεϐηλοῖς
Πᾶσιν ὁμῦ· σύ δ᾽ ἄκυε φαεσ-
φόρυ ἔκγονε μήνης,
Μυσαῖ᾽· ἐξερέω γὰρ ἀληθέα·
μηδέ σε τὰ πρὶν
Ἐν ςήθεσσι φανέντα φίλης αἰ-
ῶνος ἀμέρσῃ.
Εἰς δὲ λόγον θεῖον βλέψας
τέτῳ προσέδρευε,
Ἰθύνων κραδίης νοερὸν κύτος·
εὖ δ᾽ ἐπίϐαινε
Ἀτραπιτῦ· μῦνον δ᾽ ἐσόρα κόσ-
μοιο ἄνακτα.
Εἷς ἐς᾽ αὐτοτελής· ἑνὸς ἔκγονα
πάντα τέτυκται·
Ἐν δ᾽ αὐτοῖς αὐτὸς περινίσσε-
ται· ὐδέ τις αὐτὸν
Εἰσοράᾳ θνητῶν· αὐτὸς δέ γε
πάντας ὁρᾶται.
Queis fas eſt audire, canam:
procul ite profani,

vetustas Orphica appellavit, non quòd Orphei essent, sed quòd ab eo tradita continerent. Solem non esse lucem primigeniam, sed lucis receptaculum, (δέγμα καὶ ὄχημα τοῦ πυρὸς, ut veterum Christianorum quidam loquitur,) [u]agnovit et Empedocles: [x]supra astrorum loca di-

Ite foras: tibi sol Lunæ, Musæe, nepos!,
Vera tibi pandam; ne quæ prius insita menti
Hæreseunt dulcis spolient te munere vitæ.
Divinam spectans rationem pectus ad illam
Dirige, et ima animi semper præcordia; recta
Nec deflecte via: fictorem conspice mundi.
Unus is æternus: suntque omnia facta per unum:
Ipse agitat totam præsenti numine molem;
Mortalis quem nemo videt, videt unicus omnes.

Extant in admonitione ad Græcos, §. 15. item in libro de Monarchia, §. 2. in operibus Justini Martyris; in Clementis Alexandrini Strom. lib. v. p. 259. 3. ed. Sylburg. 1592. in Eusebio, lib. xiii. 12. Præparationis Evangelicæ, ex Aristobulo.

[u] *Agnovit et Empedocles*] De quo Laertius, viii. 77. τὸν ἥλιόν φησι πυρὸς ἄθροισμα μέγα. *Solem dicebat magnum esse acervum ignis.* Is qui Placita scripsit Philosophorum, quæ sunt in operibus Plutarchi, lib. ii. cap. 6. Ἐμπεδοκλῆς τὸν μὲν αἰθέρα πρῶτον διακριθῆναι, δεύτερον δὲ τὸ πῦρ, ἐφ' ᾧ τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἄγαν περισφιγγομένης τῇ ῥύμῃ τῆς περιφορᾶς, ἀναβλύσαι τὸ ὕδωρ· ἐξ οὗ θυμιαθῆναι τὸν ἀέρα, καὶ γενέσθαι τὸν μὲν οὐρανὸν ἐκ τοῦ αἰθέρος, τὸν δὲ ἥλιον ἐκ πυρός. *Empedocles primum omnium secretum aiebat æthera, deinde ignem, post terram; qua constricta impetu ipso agitationis, ebullisse inde aquam: ex hac exhalasse aërem: cœlum autem ex æthere natum: solem ex igne.* Et, cap. xx. Empedocles, δύο ἡλίους, τὸν μὲν ἀρχέτυπον, τὸν δὲ φαινόμενον. *Duos soles, alterum originalem, alterum eum qui appareat.* Philolaüs vero, ut ibidem legimus, dixit Solem ὑαλοειδῆ, δεχόμενον μὲν τοῦ ἐν τῷ κόσμῳ πυρὸς τὴν ἀνταύγειαν, διηθοῦντα δὲ πρὸς ἡμᾶς τὸ φῶς, *vitreæ naturæ, qui ignis ejus, qui in mundo est, repercussum in se splendorem recipiat, lumen autem ad nos destillet.* Anaxagoras, Democritus, Metrodorus Solem massam quandam ignitam dicebant: ut ibidem dicitur. Et has sententias esse antiquissimas ostendit Democritus, narrante Laërtio, ix. 34.

[x] *Supra astrorum loca divinum esse domicilium Aratus*] Phænom. ver. 359.

vinum esse domicilium Aratus [y] et Catullus: in eo lucem perpetuam Homerus. Antiquissimum rerum esse Deum, quippe non genitum; pulcherrimum mundum, quippe Dei opus; tenebras luce priores [z] ex veteri disciplinâ docuit Thales: quorum postremum [a] etiam apud Orphicos [b] et Hesiodum est; atque inde [c] antiqui moris retinentissimæ gentes tempora per noctes numerabant. [d] A supremâ mente ordi-

Οἷον γὰρ κἀκεῖνο θεῶν ὑπὸ ποσσὶ φορεῖται
Λείψανον Ἠριδανοῖο πολυκλαύτου ποταμοῖο.
Quantus et ille vides subter vestigia divum
Se ferat Eridani gurges, lacrymabilis amnis.

[y] *Et Catullus*] Coma Berenices apud Callimachi interpretem Catullum sic loquens inducitur, ver. 69.

Sed quanquam me nocte premunt vestigia divum.

[z] *Ex veteri disciplina docuit Thales*] Testis Diogenes Laërtius, i. 35. Fuit autem Thales Phœnix origine, testibus Herodoto, i. 170. et Leandro, apud Clem. Alexandr. Strom. i. p. 129. 44.

[a] *Etiam apud Orphicos*] Hymno noctis, init.

Νύκτα θεῶν γενέτειραν ἀείσομαι, ἠδὲ καὶ ἀνδρῶν.
Noctem concelebro genitricem hominumque Deumque.

[b] *Et Hesiodum*] Cujus hac de re versus supra posuimus.

[c] *Antiqui moris retinentissimæ gentes*] Οἱ Νομάδες τῶν Λιβύων οὐ ταῖς ἡμέραις, ἀλλὰ ταῖς νυξὶν αὐτῶν ἀριθμοῦσι τὸν χρόνον. *Numidæ in Libya non ex diebus, sed ex noctibus tempora sua computant*, ait Nicolaüs Damascenus, p. 521. ed. Paris. 1634. in Valesii Excerptis. De Germanis Tacitus, §. xi. *Nec dierum numerum, ut nos, sed noctium computant: sic constituunt: sic condicunt: nox ducere diem videtur.* Vide Speculum Saxonicum, lib. i. art. 3. 67. et alibi, et doctissimum Frid. Lindenbrogium ad vocem *Noctes* in Glossario ad Codicem legum antiquarum. Servant hunc morem etiam nunc vicinæ gentes Bohemi et Poloni; olim et Galli. Cæsar, libro vi. belli Gallici, cap. 17. *Spatia omnis temporis non numero dierum, sed noctium finiunt.* De Druidibus Plinius, libro xvi. Historiæ Naturalis, capite ultimo: *Luna, quæ principia mensium annorumque his facit.* De Hebræis nota res. Athenienses addit Gellius, libro iii. cap. 2. Phœnicum hac quoque in re discipulos.

[d] *A suprema mente ordinata omnia, Anaxagoras*] Verba e-

nata omnia, Anaxagoras ; [c] fidera a Deo facta,

jus pofuimus fupra, quæ habes apud Laërtium, fcriptorem de Placitis Philofophorum, i. 3. et alios. Etiam Timonis de ejus fententia verfus fupra habes.

[c] *Sidera a Deo facta, Aratus*] Phænomenon initio:

'Εκ Διὸς ἀρχώμεσθα, τὸν οὐδέποτ' ἄνδρες ἐῶμεν
"Αῤῥητον· μεςαὶ δὲ Διὸς πᾶσαι μὲν ἀγυιαὶ,
Πᾶσαι δ' ἀνθρώπων ἀγοραὶ, μεςὴ δὲ θάλασσα,
Καὶ λιμένες· πάντη δὲ Διὸς κεχρήμεθα πάντες.
Τῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν. 'Ο δ' ἤπιος ἀνθρώποισι
Δεξιὰ σημαίνει, λαὺς δ' ἐπὶ ἔργον ἐγείρει,
Μιμνήσκων βιότοιο· λέγει δ' ὅτε βῶλος ἀρίςη
Βυσί τε καὶ μακέλῃσι· λέγει δ' ὅτε δεξιὸς ὥρα
Καὶ φυτὰ γυρῶσαι, καὶ σπέρματα πάντα βαλέσθαι.
Αὐτὸς γὰρ τά γε σήματ' ἐν ὐρανῷ ἐςήριξεν,
"Αςρα διακρίνας· ἐσκέψατο δ' εἰς ἐνιαυτὸν
'Αςέρας, οἵ κε μάλιςα τετυγμένα σημαίνοιεν
'Ανδράσιν ὡράων, ὄφρ' ἔμπεδα πάντα φύωνται.
Τῷ μιν ἀεὶ πρῶτόν τε καὶ ὕςατον ἱλάσκονται.
Χαῖρε, πάτερ, μέγα θαῦμα, μέγ' ἀνθρώποισιν ὄνειαρ.

Quæ nos olim fic vertimus:

Ab Jove Mufarum primordia: femper in ore
Plurimus ille hominum eft, qui compita numine magno,
Conciliumque virum complet, pelagufque profundum,
Et pelagi portus: fruimur Jove et utimur omnes.
Nos genus illius: nobis ille omine læto
Dextera præfignat, populumque laboribus urget,
Confulat ut vitæ: quando fit terra ligoni
Aptior aut bubus monet, et quo tempore par fit
Aut ferere, aut feptas lymphis afpergere plantas.
Ipfe etiam in magno defixit fidera mundo
Ordine quæque fuo, atque in totum providus annum
Aftra dedit; quæ nos moneant, qua quælibet hora
Apta regi, certa nafcuntur ut omnia lege.
Idem ergo primus placatur, et ultimus idem.
Magne pater, magnum mortalibus incrementum.

Jovem hic intelligendum Deum verum Mundi opificem et res docet, et Paulus Apoftolus in Actis, xvii. 28. Ovidius fua Phænomena his verfibus terminavit, ut ex Lactantio, ii. 5. 24. difcimus:

Tot numero, talique Deus fimulacra figura
Impofuit cælo: perque atras fparfa tenebras
Clara pruinofæ juffit dare lumina nocti.

Chalcidius ad Timæum, p. 223. fin. *Cui quidem rei Hebræorum quoque fententia concinit; qui perhibent exornatorem mundi Deum mandaffe provinciam, Soli quidem ut diem regeret, Luna*

Aratus; [f] Spiritu Dei infusam rebus vitam, post Græcos Virgilius; [g] hominem ex luto formatum Hesiodus, [h] Homerus, [i] Callimachus; de-

vero ut noctem tueretur: cæteras quoque stellas disposuisse, tanquam temporum limites annorumque signa, indicia quoque futurorum proventuum.

[f] *Spiritu Dei infusam rebus vitam, post Græcos Virgilius*] In Æneid. vi. 724. quem Servius ait ex plurimis veterum scriptis fabricatum:

Principio cœlum et terras camposque liquentes,
Lucentemque globum Lunæ, Titaniaque astra
Spiritus intus alit; totamque infusa per artus
Mens agitat molem, et magno se corpore miscet.
Inde hominum pecudumque genus, vitæque volantum,
Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore pontus.
Igneus est ollis vigor et cœlestis origo
Seminibus—

Explicandis his illa serviant ejusdem, Georgicon. iv. 219.

His quidam signis atque hæc exempla secuti
Esse apibus partem divinæ mentis, et haustus
Ætherios dixere: Deum namque ire per omnes
Terrasque tractusque maris cœlumque profundum.
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quemque sibi tenues nascentem arcescere vitas.

[g] *Hominem ex luto formatum Hesiodus*] Operibus ac Diebus, ver. 60.

Ἥφαιστον δ' ἐκέλευσε περικλυτὸν, ὅττι τάχιστα
Γαῖαν ὕδει φύρειν, ἐν δ' ἀνθρώπου θέμεν αὐδήν.
Mulciberumque moras jubet omnes solvere, et undas
Commiscere solo, atque humanam imponere vocem.

[h] *Homerus*] Iliados Η. 99.

Ἀλλ' ὑμεῖς μὲν πάντες ὕδωρ καὶ γαῖα γένοισθε.
At vos in tellurem omnes abeatis et undam.

Redeunt enim omnia eo unde venerunt. Euripides, Hypsipyle, ut nos docet Stobæus, titulo, *Eventus rerum fortiter ferendos*, p. 568. 13. ed. Aur. Allob. 1609.

—— κἆτα δ' ἄχθονται βροτοὶ
Εἰς γῆν φέροντες γῆν· ἀναγκαίως δ' ἔχει
Βίον θερίζειν, ὥστε κάρπιμον στάχυν.

Quæ Cicero ita vertit, Tusculanarum tertio, §. 25.

Quæ generi humano angorem nequicquam afferunt:
Reddenda est terræ terra: tum vita omnibus
Metenda, ut fruges: sic jubet necessitas.

Idem Euripides, Supplicibus, ver. 531.

Ἐάσατ' ἤδη γῇ καλυφθῆναι νεκρούς.
Ὅθεν δ' ἕκαστον εἰς τὸ σῶμ' ἀφίκετο,
Ἐνταῦθ' ἀπῆλθε· πνεῦμα μὲν πρὸς αἰθέρα,

nique unum esse summum Deum, rerum omnium causam, consensu gentium traditum asseverat [k] Maximus Tyrius. Et intra septem dies

Τὸ σῶμα δ' εἰς γῆν· ἔτι γὰρ κεκλήμεθα
Ἡμέτερον αὐτὸ, πλὴν ἐνοικῆσαι βίον·
Κἄπειτα τὴν θρέψασαν αὐτὸ δεῖ λαβεῖν.

Jam finite terræ mortuos gremio tegi.
Res unde quæque sumpserat primordium,
Eo recipitur. Spiritus cælo redit,
Corpusque terræ: jure nec enim mancipi,
Sed brevis ad ævi tempus utendum datur;
Mox Terra repetit ipsa quod nutriverat.

Quæ vide quam pulchre conveniant cum Mose, Genes. iii. 19. et Solomone, Eccles. xii. 7.

[i] *Callimachus*] Cui in Scazonte, apud Clem. Alexandr. Strom. v. 14. et Eusebium, P. E. xiii. 13. homo πηλὸς ὁ Προμήθειος, *lutum Prometheum.* Hujus luti mentio et apud Juvenalem, vi. 13. et xiv. 35. et apud Martialem, x. 37. al. 39. Adde Censorini locum de Die Natali, cap. 4. *Democrito vero Abderitæ ex aqua limoque primum visum est homines procreatos. Nec longe secus Epicurus.*

[k] *Maximus Tyrius*] Dissertatione i. 5. ἐν τοσούτῳ δὴ πολέμῳ ϗ στάσει καὶ διαφωνίᾳ, ἕνα ἴδοις ἂν ἐν πάσῃ γῇ ὁμόφωνον νόμον καὶ λόγον, ὅτι θεὸς εἷς πάντων βασιλεὺς ϗ πατὴρ, ϗ θεοὶ πολλοὶ, θεοῦ παῖδες, συνάρχοντες θεῷ. Ταῦτα ὁ Ἕλλην λέγει, καὶ ὁ βάρβαρος λέγει· ϗ ὁ ἠπειρώτης, ϗ ὁ θαλάττιος· ϗ ὁ σοφὸς, καὶ ὁ ἄσοφος. *In tanta pugna ac discordia et discrepantia, unam videas per terras omnes legem famamque consentientem, Deum esse unum rerum universarum et regem et patrem, multos præterea deos, Dei filios, administrationis participes. Hæc et Græcus dicit, et dicit barbarus; dicit qui in continentibus terris, dicit qui in oris maritimis habitat; et sapiens, et sapientia destitutus.* Adde his loca quæ attulimus, libro ii. de Jure Belli ac Pacis, cap. xx. §. 45. et illud Antisthenis relatum a Cicerone de Natura Deorum, i. 13. *Populares Deos multos, naturalem unum esse.* Addit Lactantius, lib. i. cap. 5. 18. ex eodem Antisthene, *Summæ totius artificem.* Sophocles, apud Justinum ad Græcos, §. 18. et de Monarchia, §. 2. Clementem, Protrept. §. 7. et Strom. v. 14. Eusebium, P. E. xiii. 13. Cyrillum contra Julianum, lib. i. p. 32. A. Athenagoram, Leg. §. 5. et Theodoretum, Therap. 7. p. 109.

Εἷς ταῖς ἀληθείαισιν, εἷς ἐστὶν θεὸς,
Ὃς οὐρανόν τ' ἔτευξε, καὶ γαῖαν μακρὰν,
Πόντου τε χαροπὸν οἶδμα, κἀνέμων βίας.

peracti operis memoria ſervata non apud Græcos tantum et Italos, honore diei ſeptimi, quod [l] ex Joſepho, [m] Philone, [n] Ovidio, [o] Tibullo, [p] Clemente Alexandrino, et [q] Luciano diſcimus, (nam de Hebræis notiſſimum eſt,) ſed et [r] apud Celtas et Indos: quibus omnibus per hebdomadas digeſta tempora; quod nos docent [s] Philoſtratus, [t] Dion Caſſius, [u] Juſtinus

Unus profecto eſt, unus eſt tantum Deus,
Cœli ſolique machinam qui condidit,
Vadumque ponti cærulum, et vim ſpiritus.

Adde Varronis locum, qui apud Auguſtinum de Civitate Dei, libro iv. cap. 31.

[l] *ex Joſepho*] Adverſus Apionem, ii. circa finem, nullam eſſe ait urbem Græcam, nullam barbaram, ἔνθα μὴ τὸ τῆς ἑβδομάδος, ἣν ἀργοῦμεν ἡμεῖς, τὸ ἔθος οὐ διαπεφοίτηκεν, quam non pervaſerit mos ſeptimæ diei, qua Judæi feriantur.

[m] *Philone*] De Mundi Opificio, p. 15. E. Ἑορτὴ γὰρ οὐ μιᾶς πόλεως ἢ χώρας ἐστὶν, ἀλλὰ τοῦ παντός. *Eſt enim feſtus dies non uni urbi aut regioni, ſed univerſo.*

[n] *Ovidio*] Art. Am. i. 76.

Cultaque Judæo ſeptima ſacra viro.

Loquitur autem de iis feriis, quas et Romanæ mulieres obſervabant.

[o] *Tibullo*] El. i. 3. 18.

Saturni aut ſacram me tenuiſſe diem.

[p] *Clemente Alexandrino*] Qui, Strom. v. p. 256. ed. Sylburg. 1592. ex Heſiodo affert Ἑβδόμον ἱερὸν ἦμαρ, *lux ſeptima ſancta*; et ſimilia ex Homero et Callimacho. Adde quæ ex Ariſtobulo affert Euſebius, libro xiii. cap. 12. Theophilus Antiochenus, libro ii. ad Autolycum, §. 12. Περὶ τῆς ἑβδόμης ἡμέρας, ἣν πάντες ἄνθρωποι ὀνομάζουσι. *De ſeptima die, quam omnes homines celebrant,* Suetonius, Tiberio, cap. xxxii. *Diogenes grammaticus diſputare ſabbatis Rhodi ſolitus.* [Non eſt confundendus ſeptimus dies menſis cum ultimo Hebdomadis. Vide quæ notavit hac de re Joan. Seldenus de Jure N. et G. lib. iii. cap. 17. *Cl.*]

[q] *Luciano*] Qui pueros luſiſſe diebus ſeptimis nos docet in Paralogiſta, §. 16.

[r] *apud Celtas*] Oſtendunt antiquiſſima etiam apud Celticas gentes, id eſt, Germanos, Gallos, Britannos, dierum nomina. Idem de Slavis docet nos Helmoldus, lib. i. c. 84. (al. 83.)

[s] *Philoſtratus*] Libro iii. c. 13. ubi de Indis.

Martyr, [x] et vetustissima dierum nomina. Primam hominis vitam [y] cum simplicitate fuisse, [z] et nudo corpore, docebant et Ægyptii; unde aurea Poetarum ætas, [a] etiam Indis celebrata,

[t] *Dion Cassius*] Lib. xxxvii. 17. Τὴν ἡμέραν τὴν τοῦ Κρόνου καλουμένην.. *Diem quam Saturni dicimus.* Addidit ibidem, morem per septenos dies tempora computandi ab Ægyptiis ad omne humanum genus manasse. Non autem recentem esse hunc morem sed vetustissimum, docet nos Herodotus, libro ii. 82. Adde de Romanis Isidorum, lib. v. capp. 30 et 33.

[u] *Justinus Martyr*] Apol. ii. (al. i.) 67.

[x] *Et vetustissima dierum nomina*] Vide oraculum et Orphei versus in Prolegomenis Scaligeri ad Emendationem Temporum. [Vereor ne hebdomades ortum a septem Planetis, potius quam a creatione intra septem dies, duxerint. *Clericus.*]

[y] *Cum simplicitate fuisse*] Vide quæ in hanc rem produximus, lib. ii. cap. 2. §. 2. de Jure Belli, et in notis ad eum locum.

[z] *Et nudo corpore, docebant et Ægyptii*] Quorum sententiam sic refert Diodorus Siculus, libro i. 8. Τοὺς οὖν πρώτους τῶν ἀνθρώπων, μηδενὸς τῶν πρὸς βίον χρησίμων εὑρημένου, ἐπιπόνως διάγειν, γυμνοὺς μὲν ἐσθῆτος ὄντας, οἰκήσεως δὲ καὶ πυρὸς ἀήθεις, τροφῆς δ' ἡμέρου παντελῶς ἀνεννοήτους. *Primos homines, cum nihil eorum quæ sunt ad vitam utilia repertum adhuc esset, vixisse durius, quippe nulla veste amictos, domicilii et ignis insuetos, mansuetioris victus rudes.* Plato in Politico, p. 537. E. ed. Francof. 1602. Θεὸς ἔνεμεν αὐτοὺς, αὐτὸς ἐπιστατῶν· καθάπερ νῦν ἄνθρωποι, ζῶον ὂν ἕτερον θειότερον, ἄλλα γένη φαυλότερα αὐτῶν νομεύουσι. *Deus eos pascebat, custosque eorum ipse erat; sicut nunc homines, divinius animal, pascunt animantium sequiora.* Deinde: Γυμνοὶ δὲ καὶ ἄστρωτοι θυραυλοῦντες τὰ πολλὰ ἐνέμοντο. *Nudi autem et sine stragulis sub dio plerumque pascebant.* Dicæarchus Peripateticus, citatus tum Porphyrio, libro iv. 2. de non esu animalium, tum, quoad sensum, Varroni de Re Rustica, i. 2. 16. Τοὺς παλαιοὺς καὶ ἐγγὺς θεῶν γεγονότας, βελτίστους τε ὄντας φύσει καὶ τὸν ἄριστον ἐζηκότας βίον, ὡς χρυσοῦν γένος νομίζεσθαι. *Primos illos diisque proximos mortales optimæ fuisse indolis, vitamque vixisse optimam, unde et auream hanc dici ætatem.*

[a] *Etiam Indis celebrata, ut apud Strabonem est*] Libro xv. p. 715. C. Calanum Indum ita loquentem inducit: Τὸ παλαιὸν πάντ' ἦν ἀλφίτων καὶ ἀλεύρων πλήρη, καθάπερ καὶ νῦν κόνεως· καὶ κρῆναι δ' ἔρρεον αἱ μὲν ὕδατος, γάλακτος δ' ἄλλαι· καὶ

ut apud Strabonem eſt. [b] Adami, Evæ, arboris, ſerpentis hiſtoriam apud Indos idololatras ſuo tempore extitiſſe [c] notavit Maimonides; eandemque apud Peguenſes et Calaminſamenſes paganos ejuſdem Indiæ populos repertam, apud Brachmanas Adami quoque nomen, apud Siamenſes ab orbe condito [d] ad ſex annorum millia putari, [e] noſtri quoque ſæculi teſtes per-

ὁμοίως, αἱ μὲν μέλιτος, αἱ δ᾽ οἴνου, τινὲς δ᾽ ἐλαίου. Ὑπὸ πλησμονῆς δ᾽ οἱ ἄνθρωποι καὶ τρυφῆς εἰς ὕβριν ἐξέπεσον. Ζεὺς δὲ μισήσας τὴν κατάστασιν ἠφάνισε πάντα, καὶ διὰ πόνου τὸν βίον ἀπέδειξε. Olim omnia ita plena erant farina ex tritico et hordeo, ut nunc pulvere. Fontes fluebant aqua nonnulli, lacte alii; rurſum alii melle, vel vino, vel oleo. Sed homines præ copia rerum ac deliciis ad contumeliam ſe tranſtulere: quem ſtatum exoſus Deus omnia ea abolevit, aliudque vitæ genus per laborem agendæ inſtituit.

[b] *Adami, Evæ, arboris, ſerpentis hiſtoriam*] In iis, quæ Philo Byblius ex Sanchuniathone vertit, Πρωτόγονος eſt אדם, Αἰὼν eſt חוה, mortalium primi, repertores fructus arborum. Et in antiquiſſimis Græcorum myſteriis acclamatum Εὔα, ſimulque monſtratus ſerpens. Meminere Heſychius, Clemens in Protreptico, p. 4. 43. Plutarchus, Alexandro, init. t. i. p. 665. D. ed. Lut. Par. 1624. Chalcidius ad Timæum, p. 245. fin. *Juxtaque Moyſea Deus vitæ primigenis interdixit, ne edulibus arborum, ex quibus notitia boni malique animis eorum obreperet, veſcerentur.* Idem, alio loco, p. 400. *Quibus Hebræi concinunt, cum dicunt homini quidem a Deo datam eſſe animam ex inſpiratione cœleſti, quam rationem atque animam rationalem appellant; mutis vero et agreſtibus ex ſilva rationis expertem, juſſu Dei vivis animantibus et beſtiis terræ gremio profuſis: quorum in numero fuerit etiam illa ſerpens, quæ primitias generis humani malis ſuaſionibus illaqueaverit.*

[c] *Notavit Maimonides*] Ductoris Dubitantium parte iii. cap. 29.

[d] *Ad ſex annorum millia putari*] Cum hoc numero bene convenit quod ex Porphyrio tradidit Simplicius, commentario xlvi. fol. 123. 19. ed. Ald. Venet. 1527. in librum ii. de Cœlo, obſervationes, quas Babylone collectas ad Ariſtotelem miſit Calliſthenes, fuiſſe ad illa tempora annorum cIↃ IↃ ccccIII. id enim a diluvii tempore non multum abit.

[e] *Noſtri quoque ſæculi teſtes perhibent*] Vide inter alios Ferdinandum Mendeſium de Pinto.

hibent. Eorum, qui primos homines secuti sunt, vitam ad mille ferme annos durasse, [f] Berosus in Chaldaicis, Manethos in Ægyptiacis, Hieronymus in Phœniciis, Hestiæus, Hecatæus, Hellanicus in Græcis prodiderunt; et inter poetas Hesiodus: quod eo minus incredibile, quando et [g] majora multo olim fuisse hominum corpora nudatis sepulchris comper-

[f] *Berosus in Chaldaicis, Manethos in Ægyptiacis, Hieronymus in Phœniciis, Hestiæus, Hecatæus, Hellanicus in Græcis prodiderunt*] Omnes hos scriptores, suo adhuc tempore manentibus libris, testes citat Josephus, Antiquæ historiæ lib. i. cap. 4. 9. ac præter hos Acusilaum, Ephorum, Nicolaum Damascenum. Arcadas ad ccc annos vivere solitos notat ad viii. 51. Æneidos Servius.

[g] *Majora multo olim fuisse hominum corpora*] Josephus, Antiquæ historiæ lib. v. cap. 2. 3. Ὑπελείπετο δὲ τῶν γιγάντων ἔτι γένος, οἳ, διὰ σωμάτων μεγέθη καὶ μορφὰς οὐδὲν τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις παραπλησίας, παράδοξον ἦσαν θέαμα, καὶ δεινὸν ἄκουσμα· δείκνυται δ' ἔτι καὶ νῦν τούτων ὀστᾶ, μηδὲν τοῖς ὑπὸ πίστιν ἐρχομένοις ἐοικότα. *Restabat etiam tum gigantum genus, qui, ob corporis magnitudinem ac figuras multum aliis hominum dispares, stupendum erant spectaculum, et fama terribilis: monstrantur in hunc diem eorum ossa, fidem omnem vulgi excedentia.* Gabinius in Mauritaniæ descriptione, apud Strabonem, lib. xvii. p. 829. B. dicebat a Sertorio reperta Antæi ossa, quorum compagem fuisse cubitorum sexaginta. Phlegon Trallianus, Mirabilium cap. xi. meminit effossi capitis Idæ, quod triplæ esset ad solitum modum quantitatis. Addit idem, cap. xii. in Dalmatia reperta corpora multa, quorum ulnæ xvi ulnas excederent. Narrat idem, cap. xix. ex Theopompo, in Bosphoro Cimmerio repertam ossium humanorum compagem longam xxiv cubitos. Ejusdem Phlegontis extat libellus de Longævis, dignus sane lectu. [Quosdam olim variis in locis, ut etiamnum hodie, fuisse majoris staturæ homines, seu paucis pedibus reliquos superasse, non ægre crediderim; sed omnes fuisse majores non magis credo, quam proceriores arbores, profundioresve alveos fluviorum fuisse. Inter hæc omnia, aliaque id genus, ea est proportio, ut aliis alia respondeant, non minus hodie quam olim: quare nulla ratio est cur mutata fuisse credamus. De Gigantibus vide orationem Theod. Ryckii. *Clericus.*]

tum, plurimarum gentium historiæ prodiderunt; ac nominatim Græcorum [h] Pausanias et [i] Philostratus, Romanorum [k] Plinius. Sicut et visa divinitus obtigisse hominibus, antequam frequentia et magnitudo delictorum Deum [l] et

[h] *Pausanias*] Is in Laconicis, cap. 22. meminit ossium humanorum, sed insolitæ magnitudinis, quæ in Templo Æsculapii ad Asopum urbem ostendebantur: et in Eliacorum priore, cap. 13. ossis e mari educti, quod olim Pisæ custoditum, Pelopisque creditum fuerat.

[i] *Philostratus*] In Heroicorum initio, p. 643. B. ed. Paris. 1608. multa ait gigantea corpora in Pallene detegi per imbres aut terræ motus.

[k] *Plinius*] Libro vii. cap. 16. *In Creta, terræ motu rupto monte, inventum est corpus stans; quod alii Orionis, alii Eëtionis fuisse tradunt. Orestis corpus Oraculi jussu refossum septem cubitorum fuisse monumentis traditur. Jam vero ante annos prope mille vates ille Homerus non cessavit minora corpora mortalium, quam prisca, conqueri.* Solinus, cap. 1. *Quis enim non ævo isto minor parentibus suis nascitur? Priscorum autem testantur molem etiam Orestis suprema; cujus ossa, Olympiade quinquagesima et octava Tegeæ inventa a Spartanis oraculo monitis, discimus implesse longitudinem cubitorum septem. Scripta quoque, quæ ex antiquitate memorias accersunt in fidem veri, hoc etiam receperunt; quod bello Cretico, cum elata flumina plus quam vi amnica terras rupissent, post discessum fluctuum inter plurima humi discidia humanum corpus repertum sit cubitûm trium atque triginta: cujus inspectandi cupidine L. Flaccum legatum, Metellum etiam ipsum impendio captos miraculo, quod auditu refutaverant oculis potitos.* De molari hominis dente a se conspecto vide Augustinum, libro xv. de Civitate Dei, cap. 11.

[l] *Et famulantes ei mentes*] De his vide pulchra, apud Plutarchum, de Iside, t. ii. p. 360. D. et seqq. Maximum Tyrium, Dissertatione prima, §. 12. et xvi. 8. Julianum, hymno Solis, p. 253. et seqq. ed Paris. 1630. Ipsum nomen ἀγγέλων in hac re usurpant, præter Græcos veteris fœderis interpretes, Labeo, apud Augustinum, de Civ. Dei, ix. 19. Aristides, in Minervam, init. t. i. p. 19. B. ed. Paris. 1604. Porphyrius, de Abstin. iv. 13. et alibi. Jamblichus, de Myst. sect. ii. capp. 2. seqq. et alibi: Chalcidius, pp. 225, 226. et his omnibus antiquior Hostanes citatus Minutio, cap. 26. Heraclitus, teste quem dixi Chalcidio, p. 346. asserit, præmoneri meritos instruentibus divinis potestatibus.

bæ emiſſæ meminit, ut et ex Græcis Plutar-

deprehendit vis divina. Tertia die, poſtquam remiſerat tempeſtas, avium quaſdam emiſit, experimentum capturus an illæ terræ aliquid viſuræ eſſent e mari extans: illæ vero exceptæ ab immenſo pelago, non habentes ubi conſiderent, ad Siſithrum retro rediere, et poſt eas aliæ: at, cum offenderet tertias, (redierant enim aves alis limo plenis,) dii eum humanis rebus exemerunt: navigium vero in Armeniam pervenit, ibique vicinis ligna præbuit amuleti vim habentia. Siſithrus, ut et Ogyges, et Deucalion, nomina ſunt idem aliis linguis ſignificantia, quod Noë Hebraico ſermone, quo ſcripſit, nominaque propria, ita ut eorum vis ab Hebræis intelligi poſſet, expreſſit Moſes: quomodo ſcilicet Alexander Polyhiſtor Iſaacum Græce ſcribens Γέλωτα vocavit, ut ex Euſebio, P. E. ix. 19. diſcimus: multaque ſunt talia apud Hiſtoricos omnes. Philo, de præmiis et pœnis, p. 707. F. Τῦτον Ἕλληνες μὲν Δευκαλίωνα, Χαλδαῖοι δὲ Νῶε ἐπονομάζυσιν, ἐφ' ᾧ τὸν μέγαν κατακλυσμὸν συνέβη γενέσθαι. *Hunc Græci Deucaliona, Chaldæi Noë vocant, ſub quo magnus ille cataclyſmus evenit.* Deucalionis autem diluvium fuiſſe illud univerſale tradebant Ægyptii, teſte Diodoro, lib. i. 10. ad Italiam etiam pertinuiſſe Plinius, lib. iii. cap. 14. Ut ad nominum illam in alias linguas transfuſionem redeam, inſignis eſt ea de re Platonis in Critia locus, init. p. 1102. F. Τὸ δ' ἔτι βραχὺ πρὸ τῦ λόγυ δεῖ δηλῶσαι, μὴ πολλάκις ἀκύοντες Ἑλληνικὰ βαρβάρων ἀνδρῶν ὀνόματα θαυμάζητε· τὸ γὰρ αἴτιον αὐτῶν πεύσεσθε. Σόλων ἐπινοῶν εἰς τὴν αὑτῦ ποίησιν καταχρήσασθαι τῷ λόγῳ, διαπυνθανόμενος τὴν τῶν ὀνομάτων δύναμιν, εὗρε τύς τε Αἰγυπτίυς, τὺς πρώτυς ἐκεῖνα αὐτὰ γράψαντας, εἰς τὴν αὑτῶν φωνὴν μετενηνοχότας· αὐτός τε αὖ πάλιν, ἑκάστυ τὴν διάνοιαν ὀνόματος ἀναλαμβάνων, εἰς τὴν ἡμετέραν ἄγων φωνὴν ἀπεγράφετο. *Illud in hujus ſermonis limine dicendum vobis, ne miremini ſi Græca ſæpe audiatis virorum barbarorum nomina; cauſam jam intelligetis. Cum Solon carminibus ſuis inſerere hanc narrationem vellet, vim ipſam ſignificationemque nominum perſcrutatus, reperit Ægyptiorum primos, qui de rebus iſtis ſcripſerant, in ſuam ea linguam tranſtuliſſe. Ipſe vero, percepta nominis cujuſque ſignificatione, eâ ipſa noſtro veſtivit ſermone.* Cum Abydeni verbis congruunt illa Alexandri Polyhiſtoris, quæ ſervavit nobis Cyrillus dicto libro primo adverſus Julianum, p. 8. C. Ὠτιάρτυ δὲ τελευτήσαντος, τὸν υἱὸν αὐτῦ Ξίσυθρον βασιλεῦσαι Σάρυς δεκαοκτώ. Ἐπὶ τύτυ τὸν μέγαν φασὶ γενέσθαι κατακλυσμόν. Εἶτα σωθῆναι λέγει τὸν Ξίσυθρον, προαπαγγείλαντος αὐτῷ τῦ Κρόνυ τὸ ἐσόμενον, καὶ ὅτι προσήκει ναυπηγήσασθαι λάρνακα, καὶ ὁμῦ πτηνοῖς ἑρπετοῖς τε καὶ κτήνεσι πλεῖν ἐν αὐτῇ. *Mortuo Otiarte filium ejus imperaſſe Xiſuthrum per octodecim annos, quos*

omne id tempus ignotum vocabatur. Sed quæ a poëtis fabularum licentiâ involuta legimus, ea ex vero, id eſt Moſi convenienter, vetuſtiſſimi ſcriptores tradiderant, [q] Chaldæorum Beroſus, [r] Aſſyriorum Abydenus, ([s] qui et colum-

quæ in montibus reperiuntur, notavit Philo, de Mundi immortalitate, p. 743. E.

[q] *Chaldæorum Beroſus*] De quo ſic Joſephus, contra Apionem, i. 19. Οὗτος τοίνυν ὁ Βηρωσσὸς, ταῖς ἀρχαιοτάταις ἐπακολουθῶν ἀναγραφαῖς, περί τε τοῦ γενομένου κατακλυσμοῦ καὶ τῆς ἐν αὐτῷ φθορᾶς τῶν ἀνθρώπων καθάπερ Μωϋσῆς οὕτως ἱστόρησεν· καὶ περὶ τῆς λάρνακος, ἐν ᾗ Νῶχος ὁ τοῦ γένους ἡμῶν ἀρχηγὸς διεσώθη, προσενεχθείσης αὐτῆς ταῖς ἀκρωρείαις τῶν Ἀρμενίων ὀρῶν. *Hic Beroſus, antiquiſſima ſcripta ſequens, eadem quæ Moſes narrat de magno diluvio hominumque per id interitu; ac de arca, in qua Nochus generis noſtri auctor ſervatus eſt, cum ea ad cacumina Armeniorum montium ſe applicuiſſet.* Poſt recitatam autem diluvii hiſtoriam hæc verba addidit Beroſus, quæ idem ille Joſephus habet, Antiquæ hiſtoriæ libro primo, capite quarto, §. 6. Λέγεται δὲ καὶ τοῦ πλοίου ἐν τῇ Ἀρμενίᾳ πρὸς τῷ ὄρει τῶν Κορδυαίων ἔτι μέρος εἶναι, καὶ κομίζειν τινὰς τῆς ἀσφάλτου ἀφαιροῦντας· χρῶνται δὲ μάλιστα οἱ ἄνθρωποι τῷ κομιζομένῳ πρὸς τοὺς ἀποτροπιασμούς. *Dicitur autem etiamnunc in Armenia in Cordyæorum monte pars eſſe ejus navigii, et quoſdam inde bitumen auferre: eo autem ablato utuntur homines maxime pro amuleto.*

[r] *Aſſyriorum Abydenus*] Servavit nobis ejus locum Euſebius, libro ix. Præparationis, cap. 12. et Cyrillus, primo adverſus Julianum, p. 8. D. Μεθ' ὃν ἄλλοι τε ἦρξαν, καὶ Σείσιθρος, ᾧ δὴ Κρόνος προσημαίνει μὲν ἔσεσθαι πλῆθος ὄμβρων Δεσίου πέμπτῃ ἐπὶ δέκα· κελεύει δὲ πᾶν ὅ, τι γραμμάτων ἦν ἐχόμενον ἐν Ἡλίου πόλει τῇ ἐν Σιππάροισιν ἀποκρύψαι. Σείσιθρος δὲ ταῦτα ἐπιτελέα ποιήσας εὐθέως ἐπὶ Ἀρμενίης ἀνέπλει, καὶ παραυτίκα μιν κατελάμβανε τὰ ἐκ Θεοῦ. Τρίτῃ δὲ ἡμέρῃ, ἐπεί τε ὗον ἐκόπασε, μετίει τῶν ὀρνίθων, πεῖρην ποιεύμενος εἴκου γῆν ἴδοιεν τοῦ ὕδατος ἐκδῦσαν· αἱ δὲ, ἐκδεκομένου σφέας πελάγεος ἀχανέος, ἀπορέουσαι ὅκη κατορμίσονται, παρὰ τὸν Σείσιθρον ὀπίσω κομίζονται, καὶ ἐπὶ αὐτῇσιν ἕτεραι· ὡς δὲ τῇσι τρίτῃσιν ἐνέτυχε, (ἀπικέατο γὰρ δὴ πηλοῦ κατάπλεοι τοὺς ταρσοὺς,) Θεοί μιν ἐξ ἀνθρώπων ἀφανίζουσι· τὸ δὲ πλοῖον ἐν Ἀρμενίῃ περίαπτα ξύλων ἀλεξιφάρμακα τοῖσι ἐπιχωρίοισι παρείχετο. *Poſt hos imperarunt alii, ac deinde Siſithrus; cui Saturnus præſignificavit ingentem vim imbrium futuram Deſii decima quinta; juſſit autem quicquid erat literarum eum Heliopoli, quæ in Sippatis eſt, abſcondere. Siſithrus hæc cum impleſſet, ſtatim in Armeniam navigavit; at ſubito eum*

riæ vetuſtiſſimam ait extitiſſe hiſtoriam et de

ἡ θάλασσα ἐπὶ πολλὸν ἀνέβη, ἐς ὃ πάντα ὕδωρ ἐγένοντο καὶ πάντες ὤλοντο. Δευκαλίων δὲ μοῦνος ἀνθρώπων ἐλίπετο ἐς γενεὴν δευτέρην, εὐβουλίης τε καὶ τῆς εὐσεβείης εἵνεκα. Ἡ δέ οἱ σωτηρίη ἥδε ἐγένετο. Λάρνακα μεγάλην, τὴν αὐτὸς εἶχε, ἐς ταύτην ἐσβιβάσας παῖδάς τε καὶ γυναῖκας ἑωυτοῦ, ἐσέβη· ἐσβαίνοντι δέ οἱ ἀπίκοντο σύες, καὶ ἵπποι, καὶ λεόντων γένεα, καὶ ὄφιες, καὶ ἄλλα, ὁκόσα ἐν γῇ νέμονται, πάντα ἐς ζεύγεα· ὁ δὲ πάντα ἐδέκετο· καί μιν οὐκ ἐσίνοντο, ἀλλὰ σφίσι μεγάλη διόθεν φιλίη ἐγένετο· καὶ ἐν μιῇ λάρνακι πάντες ἔπλευσαν, ἔστε τὸ ὕδωρ ἐπεκράτεε. Τὰ μὲν Δευκαλίωνος περὶ Ἕλληνες ἱστορέουσι. Τὰ δὲ ἀπὸ τούτου, λέγεται λόγος ὑπὸ τῶν ἐν τῇ ἱρῇ πόλει μεγάλως ἄξιος θαυμάσαι· ὅτι ἐν τῇ σφετέρῃ χώρῃ χάσμα μέγα ἐγένετο, καὶ τὸ σύμπαν ὕδωρ κατεδέξατο· Δευκαλίων δὲ, ἐπεὶ τάδε ἐγένετο, βωμούς τε ἔθετο, καὶ νηὸν ἐπὶ τῷ χάσματι Ἥρης ἅγιον ἐστήσατο. Ἐγὼ δὲ καὶ τὸ χάσμα εἶδον, καί ἐστι ὑπὸ τῷ νηῷ κάρτα μικρόν. Εἰ μὲν ὦν πάλαι καὶ μέγα ἐὸν νῦν τοιόνδε ἐγένετο, οὐκ οἶδα· τὸ δὲ ἐγὼ εἶδον μικρόν ἐστι. Σῆμα δὲ τῆς ἱστορίης τόδε πρήσσουσι. Δὶς ἑκάστου ἔτεος ἐκ θαλάσσης ὕδωρ ἐς τὸν νηὸν ἀπικνέεται. Φέρουσι δὲ οὐχ ἱρέες μοῦνον, ἀλλὰ πᾶσα Συρίη καὶ Ἀραβίη· καὶ πέρηθεν τοῦ Εὐφρήτεω πολλοὶ ἄνθρωποι ἐς θάλασσαν ἔρχονται, καὶ πάντες ὕδωρ φέρουσι· τὸ πρῶτα μὲν ἐν τῷ νηῷ ἐκχέουσι, μετὰ δὲ ἐς τὸ χάσμα κατέρχεται, καὶ δέκεται τὸ χάσμα, μικρὸν ἐὸν, ὕδατος χρῆμα πολλόν. Τὰ δὲ ποιέοντες Δευκαλίωνα ἐν τῷ ἱρῷ τόνδε νόμον θέσθαι λέγουσι, συμφορῆς τε καὶ εὐεργεσίης μνῆμα ἔμμεναι. Ὁ μὲν ὦν ἀρχαῖος αὐτοῖς λόγος ἀμφὶ τοῦ ἱροῦ τοιόσδε ἐστί.

Plerique a Deucalione Scytha ſtructum aiunt hoc templum; eo ſcilicet Deucalione, cujus ætate vis aquarum fuit maxima. De eo autem Deucalione in Græcia audivi quod Græci narrant: eſt autem ſermo talis. Hoc quod nunc eſt hominum genus non ab initio extitiſſe, ſed id periiſſe ſtirpitus: qui vero nunc ſunt homines ſecundi eſſe generis, quod ortum a Deucalione paulatim in ingentem multitudinem excrevit. De illis autem qui ante fuerant hominibus hæc ſunt quæ memorantur. Contumelioſi homines cum eſſent, iniqua facinora perpetrabant: nam neque jusjurandum ſervabant, neque excipiebant hoſpites, neque curabant ſupplices: ob quas res maxima eis ſupervenit calamitas. Statim enim terra plurimum aquæ de ſe extulit, tum vero plurimi de cælo cecidere imbres: flumina quoque ultra modum exundavere, et mare ipſum ſuperfuſum eſt terris; ita ut res omnes aqua fierent, homines vero perirent omnes. Solus tunc ad ſecundi generis exordium Deucalion relictus eſt, prudentiæ et pietatis ergo. Servatus autem hoc modo eſt. In arcam magnam, quam habebat, liberos mulierefque domus ſuæ impoſuit, ipſeque eam ingreſſus eſt: quod cum faceret, venere apri, et equi, et leonum genera, et ſerpentes, et alia quæ in terra paſcuntur; bina quæque: ille hæc ad ſe animantia recepit omnia; quæ

Arca, et de servatis per eam non hominibus modo selectis, sed et de animantibus cæteris. [u] Apud Molonem quoque [x] et Nicolaum Da-

nihil nocuere, sed magna ei cum illis divinitus amicitia obvenit: unaque in arca navigarunt omnes, quandiu aqua super terras fuit. Hæc sunt quæ de Deucalione referunt Græci. De iis vero, quæ post acciderunt, fertur ab illis qui Hierapolim habitant res admirabilis: in sua regione terræ fuisse hiatum, qui aquam absorpserit omnem: id ubi factum esset, a Deucalione positas aras et Junonis templum super illo hiatu. Hiatum ipse vidi: valde exiguus est, sub templo quod dixi. An olim major fuerit, contractusque sit cum tempore, equidem nescio: id scio, quem vidi parvum esse. In historiæ hujus signum, quod agunt, hoc est. Bis anno ex mari aqua in templum defertur. Ferunt aquam non sacerdotes tantum, sed omnis Syria Arabiaque: quin ab Euphrate usque eunt ad mare homines, omnesque aquam ferunt: eam primum effundunt in templum: descendit in hiatum aqua: et is hiatus, quamvis parvus, immensam vim aquæ recipit. Hoc cum faciunt, ritum hunc aiunt a Deucalione institutum, in calamitatis simul et salutis partæ memoriam. Talis est vetus de templo hoc sermo.

[u] *Apud Molonem quoque*] Verba ejus tradidit nobis Eusebius, libro ix. Præparationis Evangelicæ, cap. 19. *Κατὰ τὸν κατακλυσμὸν ἀπὸ τῆς Ἀρμενίας ἀπελθεῖν τὸν περιλειφθέντα ἄνθρωπον μετὰ τῶν υἱῶν, ἐκ τῶν ἰδίων ἐξελαυνόμενον ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων· διανύσαντα δὲ τὴν μεταξὺ χώραν, ἐλθεῖν εἰς τὴν ὀρεινὴν τῆς Συρίας οὖσαν ἔρημον. Sub diluvii tempus excessisse ex Armenia cum hominem, qui cum liberis suis diluvium evaserat, ejectum rebus suis vi indigenarum: eundem, cum loca interjecta transiisset, pervenisse in Syriæ regionem montanam tunc vacuam.*

[x] *Et Nicolaum Damascenum*] Ejus verba ex historiæ Universalis libro xcvi. sic exhibet dicto jam loco Josephus. *Ἔστιν ὑπὲρ τὴν Μινυάδα μέγα ὄρος κατὰ τὴν Ἀρμενίαν Βάρις λεγόμενον, εἰς ὃ πολλοὺς συμφυγόντας ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ λόγος ἔχει περισωθῆναι· καί τινα ἐπὶ λάρνακος ὀχύμενον ἐπὶ τὴν ἀκρώρειαν ὀκεῖλαι· καὶ τὰ λείψανα τῶν ξύλων ἐπὶ πολὺ σωθῆναι. Γένοιτο δ' ἂν οὗτος, ὅντινα καὶ Μωσῆς ἀνέγραψεν ὁ τῶν Ἰουδαίων νομοθέτης. Est super Minyada* (quam Milyada vocant Strabo, lib. xiv. p. 666. c. et alibi; et Plinius, lib. v. capp. 27, 32.) *ingens in Armenia mons Baris dictus, in quo fama est servatos esse ex cataclysmo multos: unum vero in Arca vectum ad summum ejus jugum appulisse: diuque lignorum ejus arcæ mansisse reliquias. Hic, credo, is fuerit, cujus Moses meminit qui Judæis leges condidit.* His scriptoribus addendi Hieronymus Ægyptius, qui res

mafcenum hiftoria eadem extabat: quorum hic Arcæ quoque nomen habebat, quod et in Deucalionis hiftoriâ apud Apollodorum reperitur. [y] Sed et in Americæ partibus, Cuba, Mechoacana, Nicaraga; diluvii, animalium fervatorum, quin et corvi et columbæ fervatam memoriam, diluvii ipfius etiam in eâ parte quæ nunc Caftella aurifera vocatur, Hifpani complures teftantur. Quâ parte terrarum homines ante diluvium egerint, vel illud loquitur, [z] quod Plinio notatum eft Joppen ante diluvium conditam. Locus, in quo poft diluvium fubfedit Arca [a] in montibus Gordyæis, ab omni ævo [b] in hunc diem Armeniorum con-

Phœnicias fcripfit, et Mnafeas, memorati Jofepho, A. J. i. 4. Forte et Eupolemus, quem ex Polyhiftore producit Eufebius, Præparationis lib. ix. cap. 17.

[y] *Sed et in Americæ partibus*] Vide Jofephum Acoftam et Antonium Herreram.

[z] *Quod Plinio notatum*] Lib. v. cap. 13. Confentiunt Plinio Mela, i. 11. et Solinus, cap. xxxiv. Confer quæ ex Abydeno jam attulimus.

[a] *In montibus Gordyæis*] Quos Mofes Ararath vocat, Kardu tranftulere Chaldæi interpretes; Cordyæos Jofephus, Cordæos Curtius, iv. 40. init. Gordyæos fcribit Strabo, libro xvi. init. Plinius, lib. vi. cap. 27. et Ptolemæus, v. 13. [Hæc et fequentia, quæ ad Geographiam Sacram et conditores Gentium pertinent, poft hæc a Grotio edita, de induftria et adcuratius multo perfcrutatus eft Sam. Bochartus, in Geographia Sacra; unde etiam Grotii ratiocinationibus majus pondus accedit. *Clericus*.]

[b] *In hunc diem*] Monftratas fuo ævo has Arcæ reliquias ait Theophilus Antiochenus, lib. iii. §. 19. fin. Epiphanius, contra Nazaræos, t. i. p. 39. c. ed. Parif. 1622. Ὡς ἔτι καὶ δεῦρο τὰ λείψανα τῆς τοῦ Νῶε λάρνακος δείκνυται ἐν τῇ τῶν Κορδυέων χώρᾳ. *Ad hoc ufque tempus reliquiæ Arcæ Noë monftrantur in Cordyeorum terra.* Chryfoftomus, Oratione de perfecta dilectione, t. vi. p. 748. 29. Οὐχὶ καὶ τὰ ὄρη μαρτυρεῖ τῆς Ἀρμενίας, ἔνθα ἡ κιβωτὸς ἱδρύθη; οὐχὶ καὶ τὰ λείψανα αὐτῆς ἕως νῦν ἐκεῖ σώζεται πρὸς ὑ-

ſtante memoriâ monſtratur. [c] Japetus Europæorum genitor, et inde Ion (aut, ut olim eloquebantur, [d] Javon) Græcorum, Afrorum vero [e] Hammo, nomina ſunt, quæ apud Moſem quoque apparent; ſicut et cæterorum veſtigia in

μετρίαν ὑπόμνησιν; *Nonne etiam montes teſtantur Armeniæ, ubi conſedit Arca? nonne etiamnum ipſius ibi reliquiæ ſervantur ad noſtram admonitionem?* Iſidorus, lib. xiv. Originum, cap. 8. *Ararath mons Armeniæ, in quo Arcam hiſtoriæ poſt diluvium reſediſſe teſtantur. Unde et uſque hodie ibidem lignorum ejus videntur veſtigia.* Adde ex Haitone Armenio hæc, quæ habet capite nono, fin. *In Armenia eſt altior mons quam ſit in toto orbe terrarum, qui Ararath vulgariter nuncupatur; et in cacumine illius montis arca Nohæ poſt diluvium primo ſedit.* Adde Geographum Nubienſem, Climat. iv. Part. 6. et Itinerarium Benjamini, p. 61. ed. Lugd. Bat. 1633.

[c] *Japetus*] Eſt ipſa vox יפת. Nam eandem literam פ alii ut π, alii ut φ pronuntiabant; qualis differentia et nunc eſt inter Germanos et Belgas. Notavit id de Hebræa litera ad Danielem Hieronymus, c. xi. fin. p. 526. C.

[d] *Javon*] Nam *ἰάονες* ſæpe eſt apud vetuſtos ſcriptores. Id in Ariſtophanis Acharnenſibus, ver. 104. Perſa pronuntiat *ἰαοναῦ*. Jam vero mos antiquior erat inter duas vocales interponere digamma; quod poſtea per υ ſcribi cœpit, olim ſic F. ita *αὐὼς* erat quod nunc *ἀὼς* et *ἠώς* aurora, *ταυὼς ταὼς* pavus: *ἰάονας τοὺς Ἕλληνας καλοῦσι*, Schol. in Acharn. ver. 106.

[e] *Hammo*] Nam ח per aſpirationem reddere, aut etiam omittere Græci ſolent: ut חצר—מות *Ἀδράμυττος*, vel *Ἀδραμύττης*: חכמות *ἀχαμώθ*, apud Irenæum, i. 1. et alios: חברה ſocia, *ἄβρα* Græcis veteribus: חיה *αἰών*: חנה Hanno vel Anno: הני—בעל Hannibal vel Annibal: חצר—בעל Haſdrubal vel Aſdrubal: חשים *ἀξυμῖται*. Ων vero Græca eſt deſinentia. Hic non Libyum tantum, ſed et multarum aliarum gentium pater, conſecratus ab ipſis in Jovis ſtellam. Lucanus, ix. 517.

Quamvis Æthiopum populis, Arabumque beatis
Gentibus, atque Indis unus ſit Jupiter Ammon.

Ægyptum quoque in hujus parte ponunt ſacræ literæ, Pſal. lxxviii. 51. cv. 23, 27. cvi. 22. Hieronymus, in traditionibus Hebraicis ad Geneſim, t. iii. p.856. A. *A quo Ægyptus uſque hodie Ham patria Ægyptiorum lingua dicitur.*

gentium locorumque vocabulis [f] Josephus et

[f] *Josephus et alii observant*] Is, A. J. i. 7. 1. a גמר dicit esse Γομαρεῖς Galatas, ubi oppidum Comara Plinio: Comari populi Melæ, libro i. 2. Ex מגוג Scythas, a quibus condita Scythopolis in Syria; et altera urbs, Magog Plinio, lib. v. cap. 23. aliis dicta Hierapolis et Bambyce. A מדי Medos esse apparet: ab יון, quos diximus Iavonas, Iaonas, Ionas. A תבל Josephus ait esse Iberos Asiæ, in quorum vicinia Thabilacam urbem vetustæ originis vestigia servantem ponit Ptolemæus, v. 12. A משך est urbs ipsi, v. 6. memorata Mazaca, cujus et Strabo meminit, lib. xii. p. 537. D. et Plinius, lib. vi. 3. et Ammianus Marcellinus, lib. xx. 9. Adjice huic Moschos nominatos Straboni, lib. xi. p. 492. D. alibique, et Melæ, libro tum primo, cap. 2. tum tertio, cap. 5. quos Moschenos dixit Plinius, lib. vi. cap. 9. et Moschicos montes apud eosdem Melam, i. 19. et Plinium, v. 27. A תירס esse Thraces, cum Josepho tradunt consensu alii, et vox indicat: præsertim si observemus Græcum ξ ab initio respondisse Syriacæ literæ ס; quod ordo indicat. De iis qui ab אשכנז, corruptus est apud Josephum locus; sed dubitandum non est, quin inde nomen habeat Ascania Homero memorata pars Phrygiæ et Mysiæ: de qua Strabonem vide, lib. xii. p. 564. D. et Plinium, lib. v. cap. 32. et Ascanius lacus, et ex lacu amnis apud eundem Strabonem, lib. xiv. p. 681. B. et apud Plinium, dicto cap. 32. lib. v. Ascanius portus apud Plinium, lib. v. cap. 30. init. Ascaniæ insulæ eidem, lib. iv. cap. 12. et lib. v. cap. 31. fin. A ריפת esse Paphlagonas dicit Josephus, A. J. i. 7. Riphatæos dictos aliis; quibus locis Riphaces ponit Mela, lib. i. 2. Ab אלישה esse Αἰολεῖς idem ille nos docet Josephus; et Jerosolymitanus Paraphrastes ei astipulatur, pro Æolibus Græcos nominans, totum pro parte: neque abludit Hellas terræ nomen. A תרשיש esse Cilices Josephus idem dicit, probatque ex urbe Tarso. Multis enim in locis evenit, ut, quæ populorum nomina fuerant, urbium facta sint nomina. De כתים, unde Κίτιον, supra attigimus. A כוש Æthiopes Chusæi et sibimet ipsis et vicinis, ut Josephi tempore, ita et nunc vocantur: unde et fluvius apud Ptolemæum, iv. 1. et, apud Geographum Arabem, Clim. i. Part. 4. et Clim. ii. Part. 4. urbes Æthiopiæ duæ nomen retinent: pariterque a מצרים (qui Μισὼρ Philoni Byblio, apud Euseb. P. E. i. 10.) Mesori

alii observant. Jam vero [g] affectati in cœlum

sibi ipsis et accolis ii qui Græcis Ægyptii, et mensis apud eos nomen *Μεσορί*: Cedreno terra ipsa *Μεσραΐα*, p. 9. ed. Basil. 1566. Vere et hoc Josephus, a פוט esse in Mauritania amnem. Meminit ejus amnis et Plinius, lib. v. cap. 1. *Phut et juxta eum regio Phutensis usque in præsens dicitur*, ait Hieronymus, Traditionibus Hebraicis in Genesim, p. 856. F. est non longe a Fesa, manente nunc etiam vocabulo. Qui Mosi est כנען, is contractius Sanchuniathoni, et ex eo Philoni Byblio, Χνᾶ. Invenies id apud Eusebium, lib. i. Præparat. cap. 10. Et terra ipsa sic dicta. Stephanus de Urbibus: *Χνᾶ, οὕτως ἡ Φοινίκη καλεῖται. Chna, sic appellatur Phœnice.* Et suo tempore ait Augustinus, libro Expositionis epistolæ ad Romanos inchoatæ, §. 13. rusticos ad Hipponem, si interrogentur qui essent, respondere Canaani. Et Mestraimi et Canaanis nomina sunt et in Eupolemi loco, ut eum profert Eusebius, Præparat. ix. 17. A רעמה Regæma Ptolemæo in Arabia felice, vi. 7. nimirum ע in γ mutato, ut in Gomorra aliisque vocibus. A סבא Sabæos deducit Josephus, notam gentem; quarum et urbs princeps Sabæ Straboni, lib. xvi. p. 771. D. Ubi a סבתה Sabatenos Josephus ponit, ibi Plinio urbs est Sobotale, lib. vi. cap. 28. להבים a Libyum nomine non abit: nec a נפתחים Nepata urbs Æthiopum Plinio, lib. vi. cap. 29. Napata Ptolemæo, iv. 7. et viii. tab. 4. Africæ: nec a פתרוסים Pharusi Plinio, lib. v. 8. Phaurusii Ptolemæo in Æthiopia, iv. 6. A צידן nota urbs omnibus poëtis et historicis Sidon. A גרגשי oppidum Gerasa Ptolemæo, v. 15. Ab ערקי Arca, urbs Phœnices Ptolemæo memorata, v. 15. et Plinio, lib. v. cap. 18. Ab ארודי Aradus insula, memorata Straboni, lib. xvi. p. 756. D. Plinio, lib. v. cap. 20. et Ptolemæo in Syria, v. 15. fin. A חמתי Amathus Arabiæ, nominata Josepho, A. J. xiii. 13. xiv. 5. et B. J. i. 6. Ab עילם Elymæi Medis contigui, apud Strabonem, lib. xvi. init. Plinium, lib. vi. capp. 25, 27, et 34. et apud Livium, lib. xxxvii. 40. Horum traduces in Phrygia Elymi apud Athenæum, lib. iv. 24. Ab אשור Assyrii noti omnibus: ut et a לוד Lydi, unde et vox Ludorum Latina. Ab ארם in hunc diem semet appellant, qui Græcis ab urbe צור Syri: nam צ modo per τ, modo per σ vertitur; unde urbs illa צור, quæ Tyrus Græcis, Sarra Ennio apud Probum ad Virgilii Georgicon ii. 506. et Sinæ aliis Tinæ. Strabo, lib. xvi. in fine: *Λέγει δὲ καὶ τοὺς Ἀρίμους*;

... meminit Mo[illegible]
... esse collatio
... mutaret. De [illegible]
... אך est
... in Syriane por
... unde
... Thule dici
...
...
... Samat
...
... diligens
...
... Samat

morum incendium est apud Diodorum Sicu-

taphio Sardanapali, apud Diodorum, ii. 23. Strabonem, lib. xiv. p. 672. B. Athenæum, viii. 3. Tzetzem, Chil. iii. 453. et Schol. in Aristophanis Avium ver. 1022.

Καὶ γὰρ ἐγὼ σποδός εἰμι, Νίνου μεγάλης βασιλεύσας.

Ipse, Nini magnæ modo Rex, nil sum nisi pulvis.

Est id nomen et apud Theognidem, Strabonem, lib. xvi. init. Plinium, lib. vi. cap. 13. cujus verba sunt: *Fuit et Ninos imposita Tigri, ad solis occasum spectans, quondam clarissima.* Lucanus, iii. 215. *Et felix, sic fama, Ninos.* Habet id nomen et Ptolemæus in Assyria, vi. 1. A כלח urbe principe nomen habet regio Calachena Straboni, lib. xi. bis, pp. 503. D. et 530. C. deinde initio libri xvi. רסן est Resaina apud Ammian. lib. xxiii. 5. Sidon nota omnibus. עזה nemo dubitare potest quin (litera ע per γ, ut diximus, reddita) sit Gaza Palæstinorum, nominata Straboni, lib. xvi. p. 759. Melæ, lib. i. 11. qui ingentem et munitam admodum vocat; Plinio, libb. v. 13. vi. 28. et alibi. ספרוח est Heliopolis, urbs Sipparorum in loco Abydeni quem modo produximus: Sippħara Ptolemæo in Mesopotamia, v. 18. אור est Ur Castellum Ammiano memoratum, libro xxv. 8. הרן Carræ, Crassorum clade nobiles.

g *Affectati in cœlum itineris*] Homerus, Odyssea λ. 312. Ovidius, i. 152. Metamorphoseos:

Affectasse ferunt regnum cœleste gigantes.

Vide et Virgilium, Georgicon i. 280. et Lucanum, lib. vii. 145. Frequens est apud omnes gentes loquendi genus, ut quæ supra communem altitudinem attolluntur dicantur οὐρανομήκη, ut apud Homerum sæpe: sic et Deut. i. 28. et ix. 1. Sibyllæ nescio cujus locum de insana illa turris substructione agentem citat Josephus talem, A. J. i. 5. Πάντων ὁμοφώνων ὄντων τῶν ἀνθρώπων, πύργον ᾠκοδόμησάν τινες ὑψηλότατον, ὡς ἐπὶ οὐρανὸν ἀναβησόμενοι δι' αὐτοῦ. Οἱ δὲ θεοὶ ἀνέμους ἐπιπέμψαντες ἀνέτρεψαν τὸν πύργον, καὶ ἰδίαν ἑκάστῳ φωνὴν ἔδωκαν· καὶ διὰ τοῦτο Βαβυλῶνα συνέβη κληθῆναι τὴν πόλιν. *Cum homines omnes una lingua uterentur, altissimam turrim ædificare quidam cœperunt, velut per eam in cœlum scansuri. At Dii ventis immissis evertere turrim hanc, et suam cuique linguam attribuere: unde urbi Babylon factum est nomen.* At ex Abydeno hæc nobis profert Eusebius, Præparationis ix. cap. 14. et Cyrillus, lib. i. contra Julianum, p. 9. D. Ἐστὶ δ' οἱ λέγουσι τοὺς πρώτους ἐκ γῆς ἀνασχόντας, ῥώμῃ τε καὶ μεγέθει χαυνωθέντας, καὶ δὴ θεῶν καταφρονήσαντας ἀμείνονας εἶναι, τύρσιν ἠλίβατον ἀείρειν, ἵνα νῦν Βαβυλών ἐστ' ἤδη τε ἄσσον εἶναι

lum, [i] Strabonem, [k] Tacitum, [l] Plinium, [m] So-

τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τοὺς ἀνέμους θεοῖσι βωθέοντας ἀνατρέψαι περὶ αὐτοῖσι τὸ μηχάνημα· τῶν δὴ τὰ ἐρείπια λέγεσθαι Βαβυλῶνα· τέως δὲ ὄντας ὁμογλώσσους, ἐκ θεῶν πολύθροον φωνὴν ἐνείκασθαι· μετὰ δὲ Κρόνῳ τε καὶ Τιτῆνι συστῆναι πόλεμον. *Sunt qui dicant primos illos e terra editos homines, cum et viribus et mole sua superbirent, ita ut se plus Diis posse jactarent, vertisse se ad turrim struendam, quo loco nunc est Babylon: cumque jam prope ad cælum pervenisset opus, ventorum vi Diis auxiliantium, disjectum id super ædificantes: ruinis impositum nomen Babylonis: cum vero ad id temporis unius sermonis fuissent homines, immissam in eos a Diis linguarum discrepantiam: post id extitisse bellum Saturnum inter et Titana.* Falso autem a Græcis proditum conditam a Semiramide Babylonem, etiam Berosus in Chaldaicis prodidit; ut nos Josephus docet, contra Apionem, i. 20. eundemque errorem refellit tum Philo Byblius, apud Stephanum, v. Βαβυλὼν; tum Dorotheus Sidonius, (cujus meminit Firmicus, Math. ii. 32.) apud Salmasium, Plin. Exercit. pag. 1227. Vide et quæ de gigantibus et turri ex Eupolemo nobis adducit Eusebius, Præparat. Evangelicæ lib. ix. cap. 17.

h *Sodomorum incendium est apud Diodorum Siculum*] Libro xix. 98. ubi post lacus Asphaltitæ descriptionem: Ὁ δὲ πλησίον τόπος, ἔμπυρος ὢν καὶ δυσώδης, ποιεῖ τὰ σώματα τῶν περιοικούντων ἐπίνοσα καὶ παντελῶς ὀλιγοχρόνια. *Vicina regio, cum igni subardeat fœtumque odorem exhalet, in causa est cur accolarum corpora morbida sint minimeque vivacia.* [Vide hac de re etiam Dissertationem nostram Pentateucho subjectam, de incendio Sodomorum. *Clericus.*]

i *Strabonem*] Libro xvi. post Asphaltitæ descriptionem: Τοῦ δ' ἔμπυρον τὴν χώραν εἶναι, τὰ ἄλλα τεκμήρια φέρουσι πολλά. Καὶ γὰρ πέτρας τινὰς ἐπικεκαυμένας δεικνύουσι τραχείας περὶ Μοασάδα, καὶ σήραγγας πολλαχοῦ, καὶ γῆν τεφρώδη, σταγόνας τε πίσσης ἐκ λισσάδων λειβομένας, καὶ δυσώδεις πόῤῥωθεν ποταμοὺς ζέοντας, κατοικίας δὲ ἀνατετραμμένας σποράδην· ὥστε πιστεύειν τοῖς θρυλλουμένοις ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων, ὡς ἄρα ᾠκοῦντό ποτε τρισκαίδεκα πόλεις ἐνταῦθα· (ὧν τῆς μητροπόλεως Σοδόμων σώζοιτο κύκλος ἑξήκοντά που σταδίων·) ὑπὸ σεισμῶν τε, καὶ ἀναφυσημάτων πυρὸς καὶ θερμῶν ὑδάτων ἀσφαλτωδῶν τε καὶ θειωδῶν ἡ λίμνη προπέσοι, καὶ πέτραι πυρίληπτοι γένοιντο· αἵ τε πόλεις αἱ μὲν καταποθεῖεν, ἃς δ' ἐκλείποιεν οἱ δυνάμενοι φυγεῖν. *Esse in hoc solo ignem, multa alia indicia afferunt. Nam et petras ostendunt asperas et exustas circa Moasada; tum multis in locis exesas cavernas, terram cinerosam, picis guttas de petris stillantes, ferventia non sine fœdo odore flumina, et domicilia sparsim eversa: quæ cuncta fidem faciunt famæ apud indigenas vulgatæ,* XIII. *olim in ea regione habitatas urbes; (quarum princeps Sodoma fuerit, cujus*

linum. [n] Circumcisionis vetustissimo mori tes-

ambitus etiam nunc ostenditur in LX. *stadia patens*;) *terræ autem motibus, erumpente igne aquisque calidis et bituminosis, extitisse qui nunc est lacum, saxa concepisse ignem, urbium absorptas alias, alias ab iis qui fugere potuerunt derelictas.*

[k] *Tacitum*] Historiarum v. 7. *Haud procul inde campi, quos ferunt, olim uberes magnisque urbibus habitatos, fulminum jactu arsisse: et manere vestigia, terramque, specie torridam, vim frugiferam perdidisse. Nam cuncta sponte edita aut manu sata, sive herba tenus aut flore seu solitam in speciem adolevere, atra et inania velut in cinerem vanescunt.*

[l] *Plinium*] Is Asphaltiten describit, lib. v. cap. 16. et lib. xxxv. cap. 15.

[m] *Solinum*] Cap. 35. edit. Salmasianæ: *Longo ab Hierosolymis recessu tristis sinus panditur, quem de cœlo tactum testatur humus nigra et in cinerem soluta. Duo ibi oppida, Sodoma nominatum alterum, alterum Gomorrum; apud quæ pomum quod gignitur, habeat licet speciem maturitatis, mandi tamen non potest: nam fuliginem intrinsecus favillaceam ambitus tantum extimæ cutis cohibet; quæ vel levi pressa tactu fumum exhalat, et fatiscit in vagum pulverem.*

[n] *Circumcisionis vetustissimo mori testimonium præbuerunt Herodotus*] Cum errore tamen. Verba ejus sunt in Euterpe, §. 104. Μῦνοι πάντων Κόλχοι καὶ Αἰγύπτιοι ϗ Αἰθίοπες περιτάμνονται ἀπ' ἀρχῆς τὰ αἰδοῖα. Φοίνικες δὲ, καὶ Σύριοι οἱ ἐν τῇ Παλαιστίνῃ, καὶ ὗτοι ὁμολογῦσι παρ' Αἰγυπτίων μεμαθηκέναι· Σύριοι δὲ οἱ περὶ Θερμώδοντα καὶ Παρθένιον ποταμὸν, ϗ Μάκρωνες οἱ τύτοισιν ἀστυγείτονες ὄντες ἀπὸ Κόλχων φασὶ νεωστὶ μεμαθηκέναι. Οὗτοι γάρ εἰσιν οἱ περιταμνόμενοι ἀνθρώπων μῦνοι· καὶ ὗτοι Αἰγυπτίοισι φαίνονται ποιεῦντες κατὰ τ' αὐτά. Αὐτῶν δὲ Αἰγυπτίων ϗ Αἰθιόπων ὐκ ἔχω εἰπεῖν, ὁκότεροι παρὰ τῶν ἑτέρων ἐξέμαθον. *Soli ab antiquo circumciduntur Colchi et Ægyptii et Æthiopes. Phœnices autem, et qui in Palæstina sunt Syri, fatentur hunc se morem ab Ægyptiis accepisse: Syri vero qui ad Thermodontem et Parthenium sunt amnem, et Macrones horum vicini a Colchis dicunt se didicisse. Hi enim soli sunt, qui circumciduntur; faciuntque ea in re eadem quæ Ægyptii. De Æthiopibus autem et Ægyptiis, utri ab alteris acceperint, liquido dicere non possim.* In Syria Palæstina nullos fuisse circumcisos præter Judæos vere dicit Josephus, Antiquæ historiæ lib. viii. cap. 4. et contra Apionem priore libro, §. 22. De quibus Judæis Juvenalis, xiv. 99. *præputia ponunt.* Et Tacitus, H. v. 5. *Circumcidere genitalia instituere, ut diversitate noscantur.* Vide et Strabonem, lib. xvii. p. 824. B. Tantum vero abest ut Judæi fassi sint unquam ab Ægyptiis se accepisse hunc morem, ut contra aperte dicant Ægyptios ab Josepho

timonium præbuerunt Herodotus, [o] Diodorus, [p] Strabo, [q] Philo Byblius: præbent etiamnunc [r] ortæ ab Abrahamo gentes; non Hebræi tan-

didiciſſe circumcidi. Vide ſcriptorem Lexici Aruch, quem citat optime meritus de ſacris literis Druſius, lib. vi. Præteritorum, ad 1. Corinth. vii. 17. Neque vero commune omnibus Ægyptiis fuit circumcidi, ut Judæis: quod vel Apionis hominis Ægyptii exemplo, apud Joſephum, C. A. ii. 13. diſcas. Phœnicas Herodotus haud dubie pro Idumæis dixit: ut et Ariſtophanes, Avibus, ver. 507. ubi Ægyptios et Phœnicas ψωλὺς vocat. Ammonius de Verborum differentiis, ad vocem ἰδυμαῖοι: Ἰδυμαῖοι δὲ τὸ μὲν ἀρχῆθεν ἐκ Ἰυδαίων, ἀλλὰ Φοίνικες καὶ Σύροι. *Idumæi non ab origine Judæi, ſed Phœnices ac Syri.* Æthiopes autem illi qui circumciſi ſunt ex Cethuræ erant poſteris, ut jam dicemus. Colchi et eorum vicini ex Decem ſunt tribubus, quas tranſtulit Salmanaſar. Inde in Thraciam quidam venere. Scholiaſtes ad Ariſtophanis Acharnenſes, ver. 155. Ὀδομάντων. Ἔθνος Θρακικόν· φασὶ δὲ αὐτὺς Ἰυδαίυς εἶναι. *Odomantum. Gens eſt Thracica: dicuntur autem eſſe Judæi.* Ubi Judæos intellige improprie Hebræos, ut ſæpe. Ab Æthiopibus trans Oceanum circumciſio venit in Novum Orbem, ſi vera ſunt quæ de eo more reperto in variis ejus orbis locis narrantur. [Quærunt Eruditi an apud Ægyptios citius, quam apud Hebræos, inſtituta ſit Circumciſio; qua de re vide notata a nobis, ad Geneſ. xvii. 10. *Clericus.*]

[o] *Diodorus*] Libro i. 55. de Colchis: Ὅτι δὲ τῦτο τὸ γένος Αἰγυπτιακόν ἐςι, σημεῖον εἶναι τὸ περιτέμνεσθαι τοὺς ἀνθρώπους παραπλησίως τοῖς κατ' Αἴγυπτον, διαμένοντος τῦ νομίμυ παρὰ τοῖς ἀποίκοις, καθάπερ ϗ παρὰ τοῖς Ἰυδαίοις. *Gentem hanc ab Ægyptiis ortam argumento ſit, quod circumciduntur et ipſi more Ægyptiorum; quorum mos in hac colonia manſit, ut et apud Judæos.* Cum Hebræi ab antiquo circumciſi ſint, nihilo magis oſtendit circumciſio Colchos illos ab Ægyptiis eſſe, quam, quod nos diximus, ab Hebræis. Idem, libro iii. 32. Troglodytas circumciſos narrat, Æthiopum ſcilicet partem.

[p] *Strabo*] Libro xvi. p. 776. A. de Troglodytis: Εἰσὶ δὲ περιτετμημένοι τινὲς, καθάπερ Αἰγύπτιοι. *Sunt horum quidam circumciſi, ut Ægyptii.* In eodem libro, p. 761. C. περιτομὰς tribuit Judæis.

[q] *Philo Byblius*] In fabula de Saturno, apud Euſebium, lib. i. cap. 10.

[r] *Ortæ ab Abrahamo gentes*] Cui Abrahamo primo omnium datum circumciſionis præceptum, etiam Theodotus docuit, in Carmine de Judæis;

tum, ſed [s] Idumæi, [t] Iſmaëlitæ, [u] et alii. Abra-

unde hos verſus nobis Euſebius dedit, lib. ix. Præparationis Evangelicæ, cap. xxii.

Ὅς ποθ' ἑῆς πάτρης ἐξήγαγε δῖον Ἀβραὰμ,
Αὐτὸς ἀπ' οὐρανόθεν κέλετ' ἀνέρα παντὶ σὺν οἴκῳ
Σάρκ' ἀποσυλῆσαι πόσθης ἄπο· καὶ ῥ' ἐτέλεσσεν.

Qui ſanctum patriis Abrahamum eduxit ab oris,
Idem ipſum totamque domum genitalia ferro
Tegmina præcepit præcidere: paruit ille.

[s] *Idumæi*] Ab Eſavo ita dicti, qui Οὐσωὸς Philoni Byblio, P. E. i. 10. Ei enim alterum nomen erat Edom, quod Græci Ἐρυθρὰν tranſtulere, unde dictum mare Erythræum: quippe eo uſque pervenit vetus Eſavi poſterûmque ejus imperium. Originis ignari eos cum Phœnicibus, ut modo dixi, confuderunt. Ammonius Idumæos circumciſos ait, ut et Juſtinus Dialogo cum Tryphone, §. 28. et Epiphanius contra Ebionæos, t. i. p. 160. D. ed. Pariſ. 1622. Horum pars Homeritæ, quos ſuo etiam tempore circumciſos docet nos Epiphanius contra Ebionæos.

[t] *Iſmaëlitæ*] Circumciſi hi ab antiquo, ſed eo ætatis anno quo Iſmaël. Joſephus, lib. i. capp. 12. et 13. Τίκτεται δὲ παῖς ἑκατέρων τῷ ὑςάτῳ ἔτει, ὃν εὐθὺς μετ' ὀγδόην ἡμέραν περιτέμνουσι, κἀξ ἐκείνου μετὰ τοσαύτας γενεὰς ἔθος ἔχουσιν οἱ Ἰουδαῖοι ποιεῖσθαι τὰς περιτομάς. Ἄραβες δὲ μετὰ ἔτος τρισκαιδέκατον· Ἰσμαῆλος γὰρ ὁ κτίςης αὐτῶν τοῦ ἔθνους, Ἀβράμου γενόμενος ἐκ τῆς παλλακῆς, ἐν τούτῳ περιτέμνεται τῷ χρόνῳ. *Naſcitur Abrahamo et Saræ anno ſæculi ſui ultimo puer, quem ipſo die octavo circumcidunt: quem diem etiam nunc Judæi in circumcidendis liberis obſervant. At Arabes circumciduntur poſt annum ætatis tertium et decimum: nam princeps eorum generis Iſmaëlus ea ætate circumciſus eſt, filius et ipſe Abrahami, ſed ex ancilla.* Origenes in pulchra diſſertatione contra Fatum, quæ et apud Euſebium extat, lib. vi. cap. 11. et in collectione Græca cui φιλοκαλίας nomen, c. 22. Οὐκ οἶδ' ὅπως δυνήσονται σῶσαι τὸ τῶν μὲν ἐν Ἰουδαίᾳ σχεδὸν πάντων τοιόνδε εἶναι τὸν σχηματισμὸν ἐπὶ τῆς γενέσεως, ὡς ὀκταήμερον αὐτοὺς λαβεῖν περιτομὴν, ἀκρωτηριαζομένους τὰ μόρια, καὶ ἑλκουμένους, καὶ φλεγμονῇ περιπιπτομένους καὶ τραύμασι, καὶ ἅμα τῇ εἰς τὸν βίον εἰσόδῳ ἰατρῶν δεομένους· τῶν δὲ ἐν Ἰσμαηλίταις τοῖς κατὰ τὴν Ἀραβίαν τοιόνδε, ὡς πάντας περιτέμνεσθαι τρισκαιδεκαετεῖς. Τοῦτο γὰρ ἱςόρηται περὶ αὐτῶν. *Neſcio quomodo defendere hoc poſſint, iis qui in Judæa naſcuntur prope omnibus talem eſſe poſituram ſiderum naſcentibus, ut octavo die debeant circumcidi, mutilari, ulcerari, vulnera et inflammationes incurrere, ac medici ope egere ſimul atque vitæ limen intraverint: at Iſmaëlitis, qui in Arabia ſunt, talem eſſe poſituram ſide-*

hami, Isaaci, Jacobi, Josephi historia Mosi consonans [x] extabat olim [y] apud Philonem By-

rum, ut circumcidendi sint omnes ætatis anno tertio et decimo. Id enim de istis proditum est. Hos Ismaëlitas Epiphanius contra Ebionæos disputans explicat Sarracenos: recte admodum. Semper enim hunc morem observarunt Sarraceni, et ab eis accepere Turcæ.

[u] *Et alii*] Nempe illi a Cethura, de quibus locus est egregius Alexandri Polyhistoris, apud Josephum, lib. i. cap. 16. quem et Eusebius adducit, Præparationis Evangelicæ lib. ix. cap. 20. Κλεόδημός φησιν ὁ προφήτης, ὁ καὶ Μαλχᾶς, ὁ ἱστορῶν τὰ περὶ Ἰουδαίων, καθὼς καὶ ὁ Μωϋσῆς ἱστόρησεν ὁ νομοθέτης αὐτῶν· ὅτι ἐκ Χεττούρας Ἀβραάμῳ ἐγίνοντο παῖδες ἱκανοί· λέγει δὲ αὐτῶν καὶ τὰ ὀνόματα ὀνομάζων τρεῖς, Ἀφὲρ, Ἀσοὺρ, Ἀφρά· καὶ ἀπὸ Ἀσοὺρ τὴν Ἀσσυρίαν κεκλῆσθαι· ἀπὸ δὲ τῶν δύο, Ἀφρά τε καὶ Ἀφὲρ, πόλιν τε Ἄφραν καὶ τὴν χώραν Ἀφρικὰν ὀνομασθῆναι· τούτους δὲ Ἡρακλεῖ συστρατεῦσαι ἐπὶ Λιβύην καὶ Ἀνταῖον· γήμαντα δὲ τὴν Ἄφρα θυγατέρα Ἡρακλέα γεννῆσαι υἱὸν ἐξ αὐτῆς Δίδωρον· τούτου δὲ γενέσθαι Σοφῶνα, ἀφ᾽ οὗ τοὺς Βαρβάρους Σόφακας καλεῖσθαι. *Cleodemus Propheta, Malchas dictus, in Libro de Judæis eadem dicit quæ Moses qui Judæis leges condidit: ex Chettura Abrahamo multos esse natos liberos; quorum tres ab ipso nominantur, Afer, Asur, Afra: ab Asur dictam Assyriam: ab aliis duobus, Afra et Afer, urbem Afram terramque Africam: hos Herculi commilitones fuisse in Libyam et Antæum: Herculem autem, cum Afræ duxisset filiam, ex ea filium genuisse Dedorum nomine: ex hoc natum Sophona, unde barbaros Sophacas dictos.* Hic cætera nomina, excriptorum vitio, nec cum Mose, nec inter se collatis Josephi et Eusebii, quales habemus, codicibus congruunt: at Ἀφὲρ haud dubie est qui Mosi עפר. Herculem autem intellige non Thebanum, sed multo antiquiorem, Phœnicem; cujus et Philo Byblius meminit, Eusebio citatus in dicto sæpe capite 10. libri primi Præparationis Evangelicæ. Is ipse est Hercules, cujus exercitum in Africam venisse Sallustius in Jugurthino, cap. 18. commemorat. Videmus ergo unde Æthiopes, pars magna Afrorum, circumcisionem acceperint; quam et Herodoti habuerunt tempore, et nunc etiam qui eorum Christiani sunt, non ex religionis necessitate, sed ex vetustissimi moris reverentia retinent.

[x] *Extabat olim apud Philonem Byblium ex Sanchuniathone*] Certe ad Abrahamum pertinere putat Scaliger quædam, quæ ex Philone Byblio nobis servavit Eusebius. Ipsum vide in Auctario ad Emendationem temporum, p. 48. Est tamen cur de eo dubitem.

blium ex Sanchuniathone, [z] apud Berosum, [a] Hecatæum, [b] Damascenum, [c] Artapanum, Eu-

[y] *Apud Philonem Byblium*] Quousque fides possit haberi *Sanchoniathoni Philonis* nondum satis liquet. Fidem ejus admodum suspectam fecit vir doctissimus Hen. Dodwellus, in Dissertatione Anglica de Sanchoniathonis Phœnicia historia, edita Londini anno MDCLXXXI. Cujus argumentis hoc etiam addendum, quod in ejus fragmentis sit absurda quædam mistura Deorum Græciæ, Orienti primis temporibus ignotorum, cum Phœnicum Numinibus. Quod pluribus hic diducere non licet, per chartæ angustias. *Clericus.*

[z] *Apud Berosum*] Ejus verba servavit nobis Josephus, Antiquæ historiæ lib. i. cap. 8. *Μετὰ δὲ τὸν κατακλυσμὸν δεκάτῃ γενεᾷ, παρὰ Χαλδαίοις τις ἦν δίκαιος ἀνὴρ μέγας, καὶ τὰ οὐράνια ἔμπειρος. Post cataclysmum decima stirpe, apud Chaldæos vir extitit justus et eximius, interque cætera cælestium peritus.* Hæc ad Abrahamum recte referri temporum ratio ostendit.

[a] *Hecatæum*] Is librum de Abrahamo scripsit, qui periit; sed extabat Josephi tempore. [Atqui sunt rationes suspicandi confictum hoc opus fuisse. Vide Vossium in Historicis Græcis, lib. i. cap. 10. *Cl.*]

[b] *Damascenum*] Nicolaum illum virum illustrem, amicum et Augusto et Herodi; cujus reliquias aliquot nuper accepimus beneficio viri Amplissimi Nicolai Peiresii, in cujus morte et literæ et literati omnes damnum incredibile fecerunt. Ejus Nicolai Damasceni verba hæc refert Josephus dicto jam loco: *Ἀβράμης ἐβασίλευσε Δαμασκοῦ, ἔπηλυς σὺν στρατῷ ἀφιγμένος ἐκ τῆς γῆς ὑπὲρ Βαβυλῶνος Χαλδαίων λεγομένης· μετ' οὐ πολὺν δὲ χρόνον, μεταναστὰς καὶ ἀπὸ ταύτης τῆς χώρας σὺν τῷ σφετέρῳ λαῷ, εἰς τὴν τότε μὲν Χαναναίαν λεγομένην, νῦν δὲ Ἰουδαίαν, μετῴκησε· καὶ οἱ ἀπ' ἐκείνου πληθύσαντες, περὶ ὧν ἐν ἑτέρῳ λόγῳ διέξειμι τὰ ἱστορούμενα. Τοῦ δὲ Ἀβράμου ἔτι καὶ νῦν ἐν τῇ Δαμασκηνῶν τὸ ὄνομα δοξάζεται, καὶ κώμη ἀπ' αὐτοῦ δείκνυται, Ἀβράμου οἴκησις λεγομένη. Abrames in Damasco regnavit, qui advena cum exercitu illuc venerat ex ea regione quæ, supra Babylonem sita, Chaldæorum dicitur: at non multo post tempore, cum sua multitudine etiam hinc emigrans, pervenit in terram, quæ tunc Chananæa vocabatur, nunc Judæa dicitur; ubi et illi habitarunt qui ab eo orti sunt plurimi, quorum res alibi memorabo. Abramæ autem in Damascena regione etiam nunc celebre est nomen, monstraturque vicus, qui ab eo dicitur Abramæ habitaculum.*

[c] *Artapanum, Eupolemum, Demetrium*] Habes quæ horum nomine ex Alexandro Polyhistore affert Eusebius in Præp. lib. ix. capp. 16, 17, 18, 21, 23. Loca sunt longiora, quam ut huc transcribam. Ante Eusebium nemo est, qui ea produxerit. Sed ex altari in Bethel ab Jacobo structo,

polemum, Demetrium, partim et [d] apud vetustissimum Orphicorum scriptorem: extat et nunc aliquid [e] apud Justinum ex Trogo Pompeio. [f] Apud eosdem ferme omnes extat et

de quo agitur, Gen. xxxv. venit fabula τῶν Βαιτυλίων, quam ex Philone Byblio habet Eusebius, lib. i. Præparat. cap. 10.

[d] *Apud vetustissimum Orphicorum scriptorem*] Certe enim de alio accipi ista non possunt, quæ apud Clementem Alexandrinum, Strom. v. p. 259. ed. Sylburg. et Eusebium, libro xiii. cap. 12. legimus:

Οὐ γὰρ κέν τις ἴδοι θνητῶν
μερόπων κραίνοντα,
Εἰ μὴ μουνογενής τις ἀποῤῥὼξ
φύλου ἄνωθεν
Χαλδαίων· ἴδρις γὰρ ἔην ἄστροιο
πορείης,
Καὶ σφαίρης κίνημ' ἀμφὶ χθόνα ὡς περιτέλλει
Κυκλοτερὲς, ἐν ἴσῳ τε, κατὰ
σφέτερον κνώδακα.
Nemo illum novit mortalia
cuncta regentem,
Unicus ille nisi Chaldæo sanguine cretus:
Norat enim Solis qua se astrum lege rotaret,
Et circum terram magnus se volveret orbis
Æqualisque teresque, intus sita circumplectens.

Ubi Abrahamus μουνογενὴς sic dicitur, ut apud Esaiam, li. 2. אחד. Ex cognitione autem siderum celebratus Abrahamus etiam Beroso, ut jam audivimus. Eupolemus, apud Eusebium, P. E. ix. 17. de eodem: Ὃν δὴ καὶ τὴν ἀστρολογίαν, καὶ τὴν Χαλδαϊκὴν εὑρεῖν. *Hunc repertorem fuisse et scientiæ sideralis, et disciplinæ insuper Chaldaicæ.* [Versus Orphicos vix serio citare ausim, cum ne Orpheus quidem umquam fuerit, et partim a Judæis, partim a Christianis, multa sint ei tributa, præter superstitiosa nescio quæ ab Ethnico superstitioso ficta. Vide G. J. Vossium de Poëtica, cap. xiii. *Cl.*]

[e] *Apud Justinum ex Trogo Pompeio*] Lib. xxxvi. cap. 2. *Judæis origo Damascena, Syriæ nobilissima civitas. Post Abraham et Israël Reges fuere. Reges* hos ut Nicolaüs, sic Trogus Pompeius dixere; quod in suis familiis jus regium obtinuerint. Itaque et Χριστοὶ vocantur, Psal. cv. 15.

[f] *Apud eosdem ferme omnes extat et Mosis actorumque ejus memoria*] Vide Eusebium, dicto lib. ix. capp. 26, 27, 28. Quæ ex Tragico Judæo Ezeciele ibidem citantur, vera sunt; et partem eorum habes apud Clementem Alexandrinum, Strom. i. 23. qui ex mystarum libris affert Ægyptium a Mose verbis occisum: et ibidem ex Artapano quædam habet ad Mosem pertinentia, sed non satis ex vero. Justinus ex Trogo Pompeio de Mose, xxxvi. 2. *Dux igitur exulum factus, sacra Ægyptiorum furto abstulit: quæ repe-*

Mosis actorumque ipsius memoria. [g] Nam et aquâ extractum, et duas a Deo tabulas ei datas, Orphica carmina diserte memorant. His [h] adde Polemonem, [i] et de exitu ex Ægypto

tentes armis Ægyptii domum redire tempestatibus compulsi sunt: itaque Moses, Damascena antiqua patria repetita, Montem Sinan occupat: et quæ sequuntur vera falsis mixta. Ubi Arvas apud eum scribitur, Arnas legendum est: is est Aaron, non filius, ut hic existimavit, sed frater Mosis, et Sacerdos.

[g] *Nam et aqua extractum, et duas a Deo tabulas ei datas Orphica carmina diserte memorant*] Ut quidem ea emendavit maximus Scaliger, qui, litera vicini admodum ductus mutata, pro eo, quod ex Aristobulo Eusebius, Præp. Evang. libro xiii. cap. 12. citat ΥΛΟΓΕΝΗΣ, legere nos jussit ΥΔΟΓΕΝΗΣ; ut versus sic habeant:

Ὡς λόγος ἀρχαίων, ὡς ὑδογενὴς διέταξεν,
Ἐκ Θεόθεν γνώμαισι λαβὼν κατὰ δίπλακα θεσμόν.
Ut veterum fama est, ut jussit flumine natus,
Dona Dei tabulas geminas qui sensibus hausit.

Subjungit autem hæc, quisquis ille fuit vetustissimus scriptor Orphicorum; postquam dixerat unum Deum esse colendum, rerum omnium artificem ac moderatorem.

[h] *Adde Polemonem*] Videtur is vixisse temporibus Ptolemæi Epiphanis; qua de re vide utilissimum Viri Cl. Gerardi Vossii de Græcis historicis librum. Africanus historias Græcas ab eo scriptas ait; qui idem liber est, quem Ἑλληνικῶν vocat Athenæus, xi. 8. et xiii. 5. Sunt autem ejus hæc verba: *Ἐπὶ Ἄπιδος τοῦ Φορωνέως μοῖρα τοῦ Αἰγυπτίων στρατοῦ ἐξέπεσεν Αἰγύπτου, οἳ ἐν τῇ Παλαιστίνῃ λεγομένῃ Συρίᾳ, οὐ πόῤῥω Ἀραβίας, ᾤκησαν. Regnante Apide Phoronei filio pars exercitus Ægyptiaci Ægypto exiit, habitaruntque illi in ea Syria quæ Palæstina dicitur, ab Arabia non longe.* Sicut Polemonis locum Africanus, ita Africani servavit in Chronicis Eusebius, p. 25.

[i] *Et de exitu ex Ægypto non pauca ex Ægyptiis, Manethone, Lysimacho, Chæremone*] Loca sunt apud Josephum, contra Apionem, i. 26, 32, 34. plena mendaciis, utpote profecta a gente semper Judæis infestissima; unde et sua hausit Tacitus. Apparet autem ex his omnibus inter se collatis Hebræos ab Assyriis ortos, parte Ægypti potitos, ibi pastoralem egisse vitam: sed operis postea servilibus pressos exiisse Ægypto, Ægyptiis etiam quibusdam ipsos comitantibus, Mose duce; perque Arabum terras postremo pervenisse in Syriam Palæstinam, ibique instituta eos secutos Ægyptiorum institutis contraria. Cæterum quomodo in his quæ huic historiæ aspersere mendaciis scripto-

non pauca ex Ægyptiis, Manethone, Lysimacho, Chæremone. Neque vero cuiquam prudenti credibile fiet, Mosem ([j] qui non Ægyptios tantum hostes habebat, sed et plurimas gentes alias, [k] Idumæos, [l] Arabas, [m] Phœnicas) vel de Mundi ortu et rebus antiquissimis ea ausum palam prodere, quæ aut aliis scriptis prioribus revinci possent, aut pugnantem sibi haberent persuasionem veterem atque communem; vel de sui temporis rebus ea prædicasse, quæ viventium multorum testimoniis possent refelli. Meminerunt Mosis et [n] Diodorus Si-

res Ægyptii inter se, quidam et secum singuli pugnent, quotque illa sæculis ab antiquitate Mosis librorum vincantur, egregie ostendit in illo libro eruditissimo Josephus.

[j] *Qui non Ægyptios tantum hostes habebat*] A quibus cum vi abscesserant: quorum instituta resciderant Judæi. De odio Ægyptiorum implacabili adversus Hebræos, vide Philonem, tum contra Flaccum, tum in Legatione: ac Josephum in utroque contra Apionem libro.

[k] *Idumæos*] Hæredes veteris odii inter Jacobum et Esavum; ad quod nova accessit causa, cum Hebræis Idumæi transitum negarunt, Num. xx. 14. et seqq.

[l] *Arabas*] Illos scilicet ab Ismaële ortos.

[m] *Phœnicas*] Cananæos scilicet vicinasque gentes, in quos Hebræis bellum æternum.

[n] *Diodorus Siculus*] Is, libro i. 94. agens de iis, qui Deos auctores suis legibus inscripserint, addit: παρὰ Ἰουδαίοις δὲ Μωσῆν τὸν Ἰάω ἐπικαλούμενον Θεόν. *Ut Moses, qui apud Judæos Deum, qui Iao vocatur.* Ubi Ἰάω est יהוה; quod eodem modo extulere et oracula, et Orphica antiquis memorata, et hæretici Basilidiani, aliique Gnostici. Idem nomen Tyrii, ut ex Philone Byblio, P. E. i. 9. discimus, extulere, Ἰευώ: alii Ἰαοὺ, ut, Strom. v. 6. apud Clementem Alexandrinum est: Samaritani Ἰαβαὶ, ut apud Theodoretum, Quæst. xv. in Exod. legimus. Nimirum Orientis populi iisdem vocibus alii alias tribuebant vocales; unde in propriis nominibus Veteris Testamenti tanta diversitas. Esse in hac voce τοῦ ὄντος significationem vere dictum Philoni, de Vita Mosis, p. 476. E. Præter Diodorum qui Mosis memi-

culus, et [o] Strabo, [p] et Plinius, [q] Tacitus quoque, [r] et post eos Dionysius Longinus de ser-

nerint, Paraenesis ad Graecos, quae Justino ascribitur, nominat, §. 9. Polemonem, Apionem, Ptolemaeum Mendesium, Hellanicum, Philochorum, Castorem, Thallum, Alexandrum Polyhistorem: quosdam horum et Cyrillus, contra Julianum, lib. i. p. 15. C. [De nominis יהוה vera prolatione et significatu pluribus egimus ad Exodum, cap. vi. 3. *Cl.*]

[o] *Et Strabo*] Locus est libro ejus xvi. p. 760. D. ubi, quod Ægyptium Sacerdotem Mosem fuisse putat, ab Ægyptiis habet scriptoribus; ut ex Josepho, C. A. i. 26. apparet. Addit deinde, dogmata ejus non sine aliquo errore describens: Συνεξῆραν αὐτῷ πολλοὶ τιμῶντες τὸ θεῖον. Ἔφη γὰρ ἐκεῖνος ϗ ἐδίδασκεν, ὡς οὐκ ὀρθῶς φρονοῦσιν οἱ Αἰγύπτιοι, θηρίοις εἰκάζοντες καὶ βοσκήμασι τὸ Θεῖον· οὐδ' οἱ Λίβυες· οὐκ εὖ δὲ οὐδὲ οἱ Ἕλληνες, ἀνθρωπομόρφους τυποῦντες. Εἴη γὰρ ἓν τοῦτο μόνον θεὸς τὸ περιέχον ἡμᾶς ἅπαντας καὶ γῆν καὶ θάλατταν, ὃ καλοῦμεν οὐρανὸν ϗ κόσμον καὶ τὴν τῶν ὄντων φύσιν. Τούτου τίς ἂν εἰκόνα πλάττειν θαῤῥήσειε, νοῦν ἔχων, ὁμοίαν τινὶ τῶν παρ' ἡμῖν; ἀλλ' ἐᾶν δεῖ πᾶσαν ξοανοποιΐαν· τέμενος ἀφορίσαντας καὶ σηκὸν ἀξιόλογον τιμᾶν εἴδους χωρίς. *Cum illo discesserunt multi, divinum in honore habentes. Affirmabat ille docebatque, non recte sentire Ægyptios, qui ferarum pecorumque imagines numini tribuerent: sed nec Afros: nec Graecos, qui humanas. Nihil aliud esse Deum, quam unum illud, quod nos cunctos terramque et mare contineret, quod coelum dicimus et mundum rerumque naturam. Huic, aiebat, quis prudens audeat fingere imaginem rebus, quae apud nos sunt, similem? Abstinendum ergo ab omni simulacrorum effictione; sed, structo templo inque eo adyto quam magnificentissimo, ibi sine ulla figura colendum Deum.* Addit viris bonis id persuasum. Addit instituta ab eo sacra et ritus nec impensis gravia, nec lymphatico furore odiosa. Narrat circumcisionem, cibos vetitos, alia: et, cum ostendisset hominem natura sua animal esse societatis civilis appetens, ad eam ducere praecepta humana ac divina; divina vero efficacius.

[p] *Et Plinius*] Libro xxx. c. 1. *Est et alia magices factio a Mose.* Juvenalis, xiv. 101.

Judaicum ediscunt et servant et metuunt jus,
Tradidit arcano quodcunque volumine Moses.

[q] *Tacitus quoque*] Histor. v. 3. ubi, contra Ægyptiorum fabulas, *Unus exulum* dicitur.

[r] *Et post eos Dionysius Longinus*] Vixit is tempore Aureliani Imperatoris, gratus Zenobiae Palmyrenorum Reginae. Is in libro de sublimi dicendi genere, cum dixisset de Deo loquentes curare debere ut eum nobis magnum sincerumque et impermistum exhibeant, addit: Ταύτῃ καὶ

monis sublimitate; Jamnis autem et Mambris, qui in Ægypto Mosi restiterunt, [s] præter Thalmudicos [t] Plinius et [u] Apuleius. Legis ipsius per Mosem datæ ac rituum [x] tum alibi

τῶν Ἰουδαίων θεσμοθέτης, οὐχ ὁ τυχὼν ἀνὴρ, ἐπειδὴ τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν κατὰ τὴν ἀξίαν ἐχώρησε κἀξέφηνεν, εὐθὺς ἐν τῇ εἰσβολῇ γράψας τῶν νόμων· εἶπεν ὁ Θεός, φησί· τί; Γενέσθω φῶς· καὶ ἐγένετο. Γενέσθω γῆ· καὶ ἐγένετο. *Sic egit et is qui Judæis leges condidit, vir minime vulgaris ingenii, ut qui Dei potestatem digne et conceperit et elocutus fuerit, statim in principio legum hæc scribens: Dixit, ait, Deus: Quid? Fiat lux: et facta est. Fiat terra: et facta est.* Chalcidius multa ex Mose habet, et de eo, p. 372. sic loquitur: *Sapientissimus Moses, non humana facundia, sed divina, ut ferunt, inspiratione vegetatus.* [Serius vixit Longinus, quam ut ejus auctoritate niti possimus, præterquam quod ab Epistolis fuit Zenobiæ, mulieri Judææ. *Cl.*]

[s] *Præter Thalmudicos*] In Gemara, titulo de Oblationibus, cap. Omnes oblationes Synagogæ. Adde Tanchuma sive Ilmedenu. Dicuntur ibi principes Magorum Pharaonis, et colloquium eorum cum Mose refertur. Accedat Numenius, lib. iii. de Judæis. Verba ejus profert Eusebius, lib. ix. cap. 8. Τὰ δ᾽ ἑξῆς Ἰαμνῆς καὶ Μαμβρῆς Αἰγύπτιοι ἱερογραμματεῖς, ἄνδρες οὐδενὸς ἥττους μαγεῦσαι κριθέντες εἶναι, ἐπὶ Ἰουδαίων ἐξελαυνομένων ἐξ Αἰγύπτου. Μουσαίῳ γοῦν τῷ Ἰουδαίων ἐξηγησαμένῳ, ἀνδρὶ γενομένῳ Θεῷ εὔ-ξασθαι δυνατωτάτῳ, οἱ παραστῆ-ναι ἀξιωθέντες ὑπὸ τοῦ πλήθ-ους τοῦ τῶν Αἰγυπτίων, οὗτοι ἦσαν, τῶν τε συμφορῶν, ἃς ὁ Μουσαῖος ἐπῆγε τῇ Αἰγύπτῳ, τὰς νεανικωτάτας αὐτῶν ἐπιλύεσθαι ὤφθη-σαν δυνατοί. *Deinceps vero Jamnes et Mambres sacrorum scribæ Ægyptii, magicis artibus præstare crediti, quo tempore acti sunt ex Ægypto Judæi: nam qui ab omni Ægyptiorum multitudine electi sunt, ut Musæo resisterent Judæorum duci viro precibus apud Deum potentissimo, hi fuere: ac gravissimas calamitates, a Musæo in Ægyptum invectas, coram omnibus depellere quiverunt.* Ubi Mosen voce vicina et Græcis usitata Musæum vocat, sicut alii Jesum Jasona, Saulum Paulum. Ad eundem Numenii locum nos remittit Origenes, adversus Celsum iv. §. 51. Artapanus apud eundem Eusebium, lib. ix. cap. 27. hos vocat τοὺς ἐν ... ὑπὲρ Μέμφιν, *Sacerdotes supra Memphim*; quibus a rege ait mortem indictam, ni paria Mosi patrarent.

[t] *Plinius*] Dicto jam loco.

[u] *Apuleius*] Apologetico secundo, p. 320.

[x] *Tum alibi nonnulla extant*] Ut apud Strabonem, lib. xvi. p. 760. D. Tacitum, Hist. v. 4. Theophrastum productum a Porphyrio de non edendis animalibus secundo, §. 26. ub

nonnulla extant, [y] tum apud Pythagoricos plurima. [z] Veteribus Judæis insigne et religionis

de sacerdotibus et holocaustis; et quarto ejusdem operis, ubi, §. 14. de vetitis edi tum piscibus, tum animantibus aliis. Vide et Hecatæi locum, apud Josephum, primo contra Apionem, §. 22. et apud Eusebium, in Præparat. lib. ix. cap. 4. Legem vitandæ consuetudinis alienigenarum habes in Justini Tacitique historia: de suilla non edenda apud Tacitum, Juvenalem, xiv. 98. Plutarchum, Sympos. iv. c. 5. Macrobium ex antiquis. Apud Plutarchum dicto loco et Levitas et σκηνοπηγίαν reperies.

[y] *Tum apud Pythagoricos plurima*] Hermippus vita Pythagoræ, citatus ab Josepho, adversus Apionem i. 22. Ταῦτα δ' ἔπραττε καὶ ἔλεγε, τὰς Ἰουδαίων καὶ Θρακῶν δόξας μιμούμενος καὶ μεταφέρων εἰς ἑαυτόν· ἀληθῶς γὰρ ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος πολλὰ τῶν παρὰ Ἰουδαίοις νομίμων εἰς τὴν αὑτοῦ μετήνεγκε φιλοσοφίαν. *Hæc faciebat dicebatque, Judæorum ac Thracum opiniones imitans et sibi vindicans: vere enim vir ille multa Judæorum instituta in suam philosophiam transtulit.* Τὸ θνησιμαίων ἀπέχεσθαι, *abstinere morticinis*, inter Pythagoræ præcepta ponit Hierocles, p. 298. ed. Lutet. 1585. Porphyrius, epistola ad Anebonem, §. 26. et Ælianus, V. H. lib. iv. cap. 17. id est ex Levit. vii. 15. Deut. xiv. 21. Θεῶν εἰκόνας ἐν δακτυλίοις μὴ φορεῖν, *Deorum imagines in annulis non ferre*, ex Pythagora est apud Malchum sive Porphyrium, Hortatione ad Philosophiam, §. 42. et apud Diogenem Laërtium, viii. 17. id ex Decalogi est præcepto secundo. *Quod non posuisti ne tollas*, inter Judaica ponit Josephus, contra Apionem libro altero; inter Pythagorica Philostratus. Jamblichus, Vit. Pythag. §. 99. Ἥμερον φυτὸν καὶ ἔγκαρπον μήτε βλάπτειν, μήτε φθείρειν. *Arbor mitis et frugifera ne corrumpatur, neve ei noceatur*: ex Deut. xx. 19. Non transeundum locum ubi asinus in genua sederit, Pythagoræ tribuit is quem dixi Hermippus: origo ex historia, quæ est Num. xxii. 27. Platonem quoque multa ex Hebræis sumpsisse agnoscebat Porphyrius; ut Theodoretus notat, sermone contra Græcos 1. p. 6. partem eorum videbis in Præparatione Eusebii. [Vereor tamen ne Hermippus, aut Josephus, pro *Judæis* debuerint dicere *Idæos*, hoc est, sacerdotes Jovis Idæi, in Creta; quos invisit Pythagoras. Vide quæ de iis collegit Joan. Marshamus ad Sæc. x. rerum Ægyptiacarum. *Clericus.*]

[z] *Veteribus Judæis insigne et religionis et justitiæ testimonium perhibent et Strabo, et ex Trogo Justinus*] Strabo quidem, lib. xvi. post Mosis historiam, p. 761. C. Οἱ δὲ διαδεξάμενοι χρόνους μέν τινας ἐν τοῖς αὐτοῖς διέμενον, δικαιοπραγοῦντες καὶ εὐσεβεῖς ὡς ἀληθῶς ὄντες. *Successores vero*

et juftitiæ teftimonium perhibent et Strabo, et ex Trogo Juftinus: ita ut jam, quæ de Jofua aliifque aut reperiuntur aut reperta olim funt Hebræorum libris confentientia, afferre ne opus quidem fit; cum, qui Mofi fidem habeat, (quæ, nifi inverecunde admodum, negari ei non poteft,) is omnino crediturus fit eximia olim prodigia a Deo edita: quod hic præcipue fpectamus. Pofteriorum vero temporum miracula, puta [a] Eliæ, Elifæi, et aliorum, eo minus confiƈta cenferi debent; quod illis temporibus et innotuiffet jam magis Judæa, et ob diverfitatem religionis in magno effet odio vicinorum, quibus facillimum fuiffet refellere nafcentem mendacii famam. Jonæ hiftoria, qui triduo intra cetum fuerit, [b] eft apud Lycophro-

ad aliquod tempus in iifdem inftitutis manfere, jufti vereque religiofi. Idem, paulo ante, eos qui Mofi crediderant ait fuiffe τιμῶντας τὸ θεῖον, *Dei reverentes*, et εὐγνώμονας, *æqui amantes*. Juftinus vero fic, lib. xxxvi. cap. 2. *Quorum* (Regum fcilicet et Sacerdotum) *juftitia religione permixta, incredibile quantum coaluere.* Ariftoteles quoque magnum fapientiæ et eruditionis teftimonium Judæo, quem viderat, præbuit; Clearcho tefte, libro fecundo de Somno, quem excripfit Jofephus, C. A. i. 22. Tacitus inter multa falfa hoc vere, coli ab Judæis *fummum illud et æternum, neque mutabile, neque interiturum*: id eft, Deum, ut de iifdem Judæis agens Dio Caffius, xxxvii. 17. loquitur, ἄρρητον καὶ ἀειδῆ, *qui nec voce exprimi, nec a nobis confpici poffit.*

[a] *Eliæ*] De cujus Prophetia Eupolemo fcriptum librum dicit Eufebius, Præp. lib. ix. cap. 30. Ejufdem locum de Jeremiæ Prophetiis profert eodem libro Eufebius, cap. xxxix.

[b] *Eft apud Lycophronem*] Verfus hi funt:

Τριεσπέρου λέοντος, ὅν ποτε γνάθοις
Τρίτωνος ἠμάλαψε κάρχαρος κύων·
Ἔμπνους δὲ δαιτρὸς ἡπάτων φλαιδέμενος
Τινθῷ λέβητος, ἀφλόγοις ἐπ' ἐσχάραις

nem et Æneam Gazæum: niſi quod ſubjectum eſt nomen Herculis; in cujus claritatem referri ſolitum quicquid ubique magnificum eſſet, [c] notatum Tacito. Certe Julianum, Judæorum non minus quam Chriſtianorum hoſtem, hiſtoriæ evidentia coëgit fateri, et [d] viros divino ſpiritu afflatos vixiſſe inter Judæos, et [e] ad Moſis atque Eliæ ſacrificia ignem cœlitus delapſum. Ac ſane notandum in hâc parte

Σμήριγγας ἐςάλαξε κωδείας πέδῳ.
Trivesperi leonis, olim quem ſuis
Malis voravit ſæva Tritonos canis;
Cum vivus intra, ceu coquus, verſans jecur
Imo lebetis in ſine ignibus foco
Sudore totum per caput madeſceret.

Ad quem locum, ver. 33. Tzetzes: Διὰ τὸ ἐν τῷ κήτει τρεῖς ἡμέρας ποιῆσαι. *Quia per triduum intra cetum fuit.* Æneas Gazæus, Theophraſto, p. 26. ed. Geſneri, 1559. ὥσπερ ϗ Ἡρακλῆς ᾄδεται, διαῤῥαγείσης αὐτῷ τῆς νεὼς ἐφ' ἧς ἔπλει, ὑπὸ κήτους καταποθῆναι ϗ διασώζεσθαι. *Sicut Hercules narratur, fracta qua vehebatur nave, a ceto voratus et incolumis factus.*

[c] *Notatum Tacito*] Germ. 34. et Servio, ad Æn. viii. 564, 203. tum Varrone, tum Verrio Flacco auctoribus.

[d] *Viros divino ſpiritu afflatos vixiſſe inter Judæos*] Libro iii. p. 106. C. apud Cyrillum.

[e] *Ad Moſis atque Eliæ ſacrificia ignem cœlitus delapſum*] Julianus, in libro Cyrilli decimo, p. 343. C. Προσάγειν δὲ ἱερεῖα βωμῷ ϗ θύειν παρῃτήσατε. Πῦρ γάρ, φησιν, ὀ κάτεισιν, ὥσπερ ἐπὶ Μωσέως, τὰς θυσίας ἀναλίσκον. Ἅπαξ τοῦτο ἐπὶ Μωσέως ἐγένετο, ϗ ἐπὶ Ἠλίου τοῦ Θεσβίτου πάλιν μετὰ πολλοὺς χρόνους. *Aris admovere victimas et ſacrificare diffugitis. Nempe, ait, quod ignis de cœlo non deſcendat, ut Moſis tempore, et victimas conſumat. Atqui id ſemel tantum accidit ſub Moſe, et multo poſt tempore cum viveret Elias Theſbita.* Vide et ſequentia de igne cœleſti. Cyprianus, Teſtimoniorum iii. 101. *Item in ſacrificiis quæcunque accepta habebat Deus, deſcendebat ignis de cœlo qui ſacrificata conſumeret.* Menander autem in Phœnicum hiſtoria meminerat ſummæ illius ſiccitatis, quæ Elia florente contigit, id eſt, regnante apud Tyrios Ithobalo. Vide Joſephum, Antiquæ hiſtoriæ lib. viii. cap. 7.

est, non modo [f] supplicia gravia apud Hebræos constituta fuisse in eos, qui Prophetiæ munus falso sibi arrogarent; sed [g] plurimos reges, qui auctoritatem sibi eo modo conciliare poterant, plurimos viros eruditissimos, [h] qualis Esdras atque alii, nunquam ausos eum sibi honorem arrogare, [i] nec aliquot sæculis quenquam ante Jesu tempora. Multo vero minus imponi populo tot millium potuit in asseveratione prodigii quasi perpetui ac publici, id est, [k] oraculi

[f] *Supplicia gravia apud Hebræos constituta fuisse in eos, qui Prophetiæ munus sibi falso arrogarent*] Deut. xiii. 5. xviii. 20. et seqq.

[g] *Plurimos reges*] Nemo id ausus post Davidem.

[h] *Qualis Esdras*] Ad illa tempora ascribere solent Hebræi: *Hactenus Prophetæ; jam incipiunt Sapientes.*

[i] *Nec aliquot sæculis quenquam ante Jesu tempora*] Itaque libro 1. Maccab. iv. 46. legimus contaminati altaris lapides sepositos seorsim, *μέχρι τοῦ παραγενηθῆναι προφήτην τοῦ ἀποκριθῆναι περὶ αὐτῶν, donec veniret Propheta qui de iis responderet.* Ejusdem libri c. ix. 27. *Καὶ ἐγένετο θλίψις μεγάλη ἐν τῷ Ἰσραὴλ, ἥτις οὐκ ἐγένετο ἀφ' ἧς ἡμέρας οὐκ ὤφθη προφήτης αὐτοῖς. Facta est tribulatio magna in Israël, quæ non est facta a qua die non est visus Propheta eis.* Idem legis in Thalmude, titulo de Synedrio.

[k] *Oraculi ejus, quod ex pectorali summi Pontificis effulgebat*] Vide Exodi xxviii. 30. Levit. viii. 8. Num. xxvii. 21. Deut. xxxiii. 8. 1. Sam. xxi. 2. xxii. 10, 13, 15. xxiii. 2, 4, 6, 9, 10, 11, 12. xxviii. 6. Adde Nehemiam, vii. 65. Adde Josephum, lib. iii. 9. Hoc est ἐρώτημα δήλων apud Sirachidem, xxxiii. 3. Nam vox δῆλα proprie respondet Hebræo אורים; atque ita vertunt LXX. dictis locis, Num. xxvii. 21. 1. Sam. xxviii. 6. et alibi δήλωσιν, ut Exodi xxviii. 30. Levit. viii. 8. תמים vero iidem vertunt ἀλήθειαν. Imitati hoc, sed ut pueri virorum res imitantur, Ægyptii. Diodorus, lib. i. 48. in rebus Ægyptiorum describit ἀρχιδικαστὴν ἔχοντα τὴν ἀλήθειαν ἐξηρτημένην ἐκ τοῦ τραχήλου, *summum judicem qui haberet de collo pendentem veritatem.* Atque iterum postea, §. 75. Συντάξεις δὲ τῶν ἀναγκαίων παρὰ τοῦ βασιλέως τοῖς μὲν δικασταῖς ἱκανὰς πρὸς

is, quod ex pectorali summi Pontificis [1] effulgebat; quod duraſſe ad excidium uſque templi rimi tam firme a Judæis omnibus ſemper creditum eſt, ut neceſſe omnino ſit eorum majores id habuiſſe compertiſſimum.

§. XVII. *Probatur idem, quod ſupra, ex prædictionibus :*

Huic ex miraculis argumento affine eſt alterum, ad probandam Dei providentiam non minus efficax, ex prædictionibus rerum futurarum; quæ apud Hebræos plurimæ extant, et

διατροφὴν ἐχορηγοῦντο· τῷ δ' ἀρχιδικαστῇ παραπλήσιοι. Ἐφόρει δ' οὗτος περὶ τὸν τράχηλον ἐκ χρυσῆς ἁλύσεως ἠρτημένον ζῴδιον τῶν πολυτελῶν λίθων, ὃ προσηγόρευον ἀλήθειαν· τῶν δ' ἀμφισβητήσεων ἤρχοντο, ἐπειδὰν τὴν τῆς ἀληθείας εἰκόνα ὁ ἀρχιδικαστὴς προσθεῖτο. *Salaria ad victum reſque alias neceſſarias a Rege judicibus præbebantur: ampliſſima autem ſummo judici. Geſtabat is de collo pendens ex aurea catena ſimulacrum e pretioſis lapidibus, cui nomen Veritas: cauſæ autem dictio tunc incipiebat, cum hoc Veritatis ſimulacrum ſibi ſummus judex aptaſſet.* Ælianus, Variæ Hiſtoriæ lib. xiv. cap. 34. Δικασταὶ δὲ τὸ ἀρχαῖον παρ' Αἰγυπτίοις ἱερεῖς ἦσαν· ἦν δὲ τούτων ἄρχων ὁ πρεσβύτατος, καὶ ἐδίκαζεν ἅπαντας· ἔδει δὲ αὐτὸν εἶναι δικαιότατον ἀνθρώπων καὶ ἀφειδέστατον· εἶχε δὲ καὶ ἄγαλμα περὶ τὸν αὐχένα ἐκ σαπφείρου λίθου, καὶ ἐκαλεῖτο τὸ ἄγαλμα ἀλήθεια. *Apud Ægyptios qui judicabant, ſacerdotes olim erant: eorumque princeps, qui ætate anteibat cæteros: is in omnes jus dicebat: eum vero eſſe oportebat omnium et juſtiſſimum et parcentem nemini: gerebat autem de collo imaginem ex ſapphiro, eaque imago Veritas dicebatur.* Gemara Babylonica, cap. 1. codicis Joma, ait, in ſecundo Templo defuiſſe quæ in primo fuerant, Arcam cum propitiatorio et Cherubim, ignem cœlitus lapſum, Schecina, Spiritum ſanctum, Urim et Thummim.

[1] *Effulgebat*] Eſt hæc conjectura Rabbinorum, nullis Scripturæ verbis nixa. Credibilius multo eſt, Sacerdotem ipſum oracula ore protuliſſe. Vide notata a nobis ad Exod. xxviii. 30. Num. xxvii. *Clericus.*

apertiffimæ: [m] ut de orbitate ejus, qui Hierichuntem reſtitueret: de excindendo per regem, Joſiam nomine, templo Bethelis, [n] trecentis et amplius annis priuſquam res eveniret. Sic [o] Cyri quoque nomen ipſum ac res præcipuæ præſignificatæ ab Eſaia: exitus obſidionis, qua Chaldæi Hieroſolyma cinxerunt, ab Jeremia: [p] a Daniele vero tranſlatio imperii ab Aſſyriis ad Medos ac Perſas, [q] inde ad Alexandrum Macedonem; [r] cujus deinde ex parte ſucceſſores forent Lagidæ, et Seleucidæ; quæque mala populus Hebræus ab his omnibus, [s] maxime vero ab Antiocho illuſtri accepturus eſſet, adeo perſpicue, [t] ut Porphyrius, qui hiſtorias Græ-

[m] *Ut de orbitate ejus, qui Hierichuntem reſtitueret*] Confer Joſuæ vi. 26. cum 1. Reg. xvi. 34.

[n] *Trecentis et amplius annis*] CCCLXI. ut Joſephus putat, Antiquæ hiſtoriæ lib. x. c. 5.

[o] *Cyri quoque nomen ipſum ac res—ab Eſaia: exitus—ab Jeremia*] Eſ. capp. xliv, xlv. Jer. capp. xxxvii, xxxviii. Implementum vide capp. xxxix et lii. Et prophetiæ et implementi teſtimonium ex Eupolemo affert Euſebius, Præparat. lib. ix. cap. 39.

[p] *A Daniele vero tranſlatio imperii ab Aſſyriis ad Medos ac Perſas*] Daniel. ii. 32, 39. v. 28. vii. 5. viii. 3, 20. x. 20. xi. 2.

[q] *Inde ad Alexandrum Macedonem*] Dicto cap. ii. 32 et 39. vii. 6. viii. 5, 6, 7, 8, 21. x. 20. xi. 3, 4.

[r] *Cujus deinde ex parte ſucceſſores forent Lagidæ, et Seleucidæ*] Capp. ii. 33, 40. vii. 7, 19, 23, 24. viii. 22. xi. 5—20.

[s] *Maxime vero ab Antiocho illuſtri accepturus eſſet*] vii. 8, 11, 20, 24, 25. viii. 9—14, 23—26. xi. 21—45. xii. 1—3, 11. Hæc loca ſicut nos exponunt Joſephus, lib. x. cap. 12. xii. cap. 11. et de Bello Judaico, lib. i. cap. 1. Chryſoſtomus, ii. adverſus Judæos, t. vi. p. 330. 31. Joſephi utens teſtimonio: et Polychronius, p. 111. ſeqq. in fragmentis Græcorum Patrum ad calcem Latinæ verſionis Commentarii in Danielem H. Broughtoni adjectis, ed. Baſil. 1599. Græcorumque alii.

[t] *Ut Porphyrius* &c.] Vide Hieronymum paſſim ad Danielem.

cas suo adhuc tempore extantes cum vaticiniis istis contulit, aliter se expedire non potuerit, quam ut diceret ea, quæ Danieli tribuebantur, post eventum fuisse scripta: quod perinde est, quasi quis neget, quæ sub Virgilii nomine extant et pro Virgilianis habita sunt semper, ab ipso scripta Augusti ævo. Non enim de isto quod dicimus magis unquam dubitatum inter Hebræos fuit, quam de hoc apud Romanos. Addi his possunt oracula plurima et clarissima [w] apud Mexicanos et Peruanos; quæ Hispanorum in eas terras adventum, et secuturas inde calamitates prædixerunt.

Argumentis aliis.

[x] Referri huc possunt et somnia non pauca, tam exacte congruentia cum eventibus, qui et in se et in causis suis somniantibus erant plane incogniti, ut ad casum aut causas naturales referri, nisi inverecunde, non possint; cujus ge-

[w] *Apud Mexicanos et Peruanos*] Mira sane sunt quæ de istis oraculis referunt [Garcilazzo de la Vega. *Cl.*] Inca, Acosta, Herrera, alii. Vide et Petrum Ciezam, tomo ii. rerum Indicarum.

[x] *Referri* &c.] Quæ hic habentur non tam probant Deum esse, qui curet res humanas, quam rebus humanis interesse potentiores hominibus naturas inconspicuas: quod tamen qui credunt, facile etiam Deum esse credunt. Necesse alioqui non est omnia, quæ sunt præter ordinem naturæ, Deo ipsi tribui; quasi per se omnia faceret, quæ ab hominibus, aut vi rerum corporearum, fieri nequeunt. Vix etiam ausim historiolas de Spectris in re tam seria adferre; cum suspectæ omnino sint, nisi iis qui omnia credere parati sunt. Illa etiam per ignem sumpta experimenta incertissima sunt. *Clericus.*

neris illustria exempla ex probatissimis scriptoribus [y] libro de anima Tertullianus congessit: et [z] spectra, non visa tantum, sed et loqui audita; tradentibus hæc historicorum etiam illis qui a superstitiosa credulitate absunt longissime, et nostri quoque ævi testibus qui in Sina quique in Mexicana et aliis Americæ partibus vixere. Neque spernenda publica illa [a] ad tac-

[y] *Libro de anima Tertullianus*] Cap. xlvi. ubi notabilia refert somnia Astyagis, Philippi Macedonis, Himeræae feminæ, Laodices, Mithridatis, Balaridis Illyrici, M. Tullii, Artorii, Polycratis Samii filiæ, ejus quæ gerula Ciceroni, Cleonymi Pyctæ, Sophoclis, Neoptolemi tragœdi. Habes quædam horum et apud Val. Max. lib. i. cap. 7. præterea Calpurniæ de Cæsare, P. Decii et T. Manlii Consulum, T. Atinii, M. Tullii in exilio, Annibalis, Alexandri Magni, Simonidis, Crœsi, matris Dionysii tyranni, C. Sempronii Gracchi, Cassii Parmensis, Aterii Rufi equitis Romani, Amilcaris Pœni, Alcibiadis Atheniensis, Arcadis cujusdam. Sunt et notabilia apud Ciceronem, de Divinatione, i. 22. seqq. nec indignum memoratu quod Plinius habet, lib. xxv. cap. 2. de matre in Lacetania militantis. Adde illa Antigoni, et Ertuculis qui Osmanidarum generis auctor, in Monitis Lipsianis, lib. i. cap. 5. mon. 5. et alia quæ collegit vir magnæ diligentiæ Theodorus Zuingerus, Voluminis V. libro iv. titulo de Insomniis, p. 1368.

[z] *Spectra, non visa tantum, sed et loqui audita*] Vide Plutarchum, vita Dionis, p. 958. D. et Bruti, p. 1000. F. et de eodem Bruto Appianum, Civilium quarto, p. 668. B. ed. Paris. 1592. et Florum, lib. iv. cap. 7. Adde Tacitum de Curtio Rufo, Annalium xi. 21. quæ eadem historia est in Epistola Plinii xxvii. libri vii. simul cum altera, de eo quod vidit Athenis philosophus sapiens et intrepidus Athenodorus. Vide et quæ apud Valerium Maximum, lib. i. cap. 8. præsertim de Cassio homine Epicureo exterrito ad conspectum Cæsaris a se occisi; et apud Lipsium, Monitorum lib. i. cap. v. mon. 5. Multas historias tales congesserant Chrysippus, Plutarchus libro de Anima, Numenius secundo libro de Animarum immortalitate; memorante Origene, contra Celsum quinto, §. 57.

[a] *Ad tactum ignitorum vome-*

tum ignitorum vomerum innocentiæ examina; quorum tot Germanicarum nationum hiſtoriæ, ipſæque leges meminerunt.

§. XVIII. *Solvitur objectio, quod miracula nunc non conſpiciantur :*

Nec eſt quod quiſquam objiciat, talia miracula hoc tempore non conſpici, nec audiri tales prædictiones. Satis enim eſt ad probationem divinæ providentiæ, factum id eſſe aliquando; qua ſemel conſtituta, conſequens eſt, ut tam provide ac ſapienter nunc credatur Deus abſtinere a talibus, quam olim ea uſurpaverit. Neque vero æquum fuit, leges univerſo datas, de rerum curſu naturali et futurorum incertitudine, temere aut ſemper excedi; ſed tum

rum innocentiæ examina] Vide teſtimonia hac de re congeſta a Franciſco Jureto, ad epiſtolam Ivonis Epiſcopi Carnutenſis 74. Quam autem id antiquum ſit, docet Sophocles Antigone, ver. 270. ubi ſic Thebanus de ſe et ſociis loquitur :

Ἦμεν δ' ἕτοιμοι ϗ μύδρους αἴρειν χεροῖν,
Καὶ πῦρ διέρπειν, ϗ θεοὺς ὁρκωμοτεῖν,
Τὸ μήτε δρᾶσαι, μήτε τῷ ξυνειδέναι.
In hoc parati tangere ardentes ſumus
Maſſas, per ignes ire, jurare aut Deos,
Nos hujus eſſe nec reos, nec conſcios.

Docet et, ex iis quæ in luco Feroniæ apud Soracte olim ſpectata ferunt, Strabo, lib. v. p. 226. C. Plinius, Hiſt. natur. lib. vii. cap. 2. et ad Virgilium, xi. 787. Æneidos, Servius. His naturæ ordinem egredientibus addi poſſe arbitror quæ contra telorum jactus tutandis corporibus uſurpari videmus. Vide et, de iis qui execta ob religionem lingua locuti, teſtes certiſſimos Juſtinianum, l. *Quas Gratias.* lib. i. cap. 27. *de Officio Præfecti prætorio Africæ*; Procopium, Vandalicorum i. cap. 8. Victorem Uticenſem, libro de Perſecutionibus, i. 6. Æneam Gazæum, Theophraſto, p. 48.

demum, cum digna incidiſſet cauſa: ut quo tempore veri Dei cultus toto prope orbe ejectus in uno mundi angulo id eſt in Judæa reſidebat, et adverſus circumfuſam impietatem novis ſubinde præſidiis muniendus erat; aut cum Chriſtiana religio, de qua peculiariter mox agemus, ex Dei decreto per totum orbem primum ſpargi debuit.

§. XIX. *Et quod tanta ſit ſcelerum licentia:*

Solent nonnulli ut de divina providentia dubitent moveri, conſpectu ſcelerum, quorum velut diluvio quodam hic orbis obruitur: quæ coërcere atque reprimere præcipuum contendunt divinæ providentiæ, ſi qua eſſet, opus futurum fuiſſe. Sed facilis eſt reſponſio: cum hominem Deus condidiſſet liberum ad bene maleque agendum, ſibi reſervata bonitate plane neceſſaria atque immutabili; [b] æquum haud

[b] *Æquum haud fuiſſe, ut malis actionibus impedimentum poneret ei libertati contrarium*] Tertullianus, adverſus Marcionem, ii. 6, 7. *Tota ergo libertas arbitrii in utramque partem conceſſa eſt illi; ut ſui dominus conſtanter occurreret, et bono ſponte ſervando, et malo ſponte vitando. Quoniam et alias poſitum hominem ſub judicio Dei oportebat juſtum illud efficere de arbitrii ſui meritis, liberi ſcilicet: cæterum nec boni nec mali merces jure penſaretur ei, qui aut bonus aut malus neceſſitate fuiſſet inventus, non voluntate. In hoc et lex conſtituta eſt, non excludens, ſed probans libertatem, de obſequio ſponte præſtando, vel tranſgreſſione ſponte committenda: ita in utrumque exitum libertas patuit arbitrii.* Mox: *Igitur conſequens erat, uti Deus ſecederet a libertate ſemel conceſſa homini, id eſt, contineret in ſemetipſo et præſcientiam et præpotentiam ſuam; per quas interceſſiſſe potuiſſet, quominus homo, male libertate ſua*

fuisse, ut malis actionibus impedimentum poneret ei libertati contrarium. Cæterum, quæcunque sunt impediendi rationes cum libertate datâ non pugnantes, ut legis constitutio ac promulgatio, monitus interni externique, cum minis etiam et promissis, earum nulla a Deo prætermittitur. Sed nec malitiæ effectus finit, quo possent, evagari: unde nec imperia everti, nec legum divinarum cognitio plane deleri unquam potuit. Quæ vero permittuntur scelera, non carent interim suo fructu; cum adhibeantur, ut attingere supra cœpimus, aut ad puniendos alios non minus sceleratos, aut ad corrigendos qui extra virtutis viam prolapsi sunt, aut ad exigendum specimen eximium patientiæ atque constantiæ ab his qui magnos in virtute profectus fecerunt. [c] Postremo et ipsi, quorum ad tempus dissimulata videntur scelera, pœnas eorum cum temporis usurâ solent solvere; ut de iis fiat quod Deus voluit, qui fecerunt quod Deus noluit.

frui aggressus, in periculum laberetur. Si enim intercessisset, rescidisset arbitrii libertatem, quam ratione et bonitate permiserat. Tractat hoc ipsum erudite, ut solet, Origenes, quarto contra Celsum, §. 3. ubi hoc inter alia: Ἀρετῆς ἐὰν ἀνέλῃς τὸ ἑκούσιον, ἀνεῖλες αὐτῆς καὶ τὴν οὐσίαν. *Virtuti humanæ si auferas libertatem, ipsam ejus naturam sustuleris.*

[c] *Postremo*] De hac tota re vide notata ad §. viii. *Clericus.*

§. XX. *Saepe ita ut opprimantur boni.*

Quod si quando nulla apparent scelerum supplicia, et (quod multos infirmos solet offendere) boni quidam malorum violentià oppressi non vitam modo agunt ærumnosam, sed et mortem sæpe subeunt, et quidem infamem; non ideo mox tollenda est a rebus humanis Dei providentia, quæ tam validis, ut jam diximus, argumentis esse ostenditur; sed potius [d] cum sapientissimis viris ita colligendum est:

§. XXI. *Retorquetur hoc ipsum, ad probandum animos superesse corporibus:*

Cum Deus curet actiones justusque sit, et ita interim fiant, expectandum est aliquod post hanc vitam judicium; ne aut insignis improbitas sine pœna, aut magna virtus sine solatio præmioque maneat. [e] Hoc autem ut statuamus, etiam animos superesse corporibus statui necesse est.

[d] *Cum sapientissimis viris*] Ut Stoicis; de quorum sententia vide Senecam in libro de Providentia, et M. Ant. Mureti ad eum præfationem. Adi et Dissertationes Arrianeas Epicteti. *Clericus.*

[e] *Hoc autem ut statuamus, etiam animos superesse corporibus statui necesse est*] Qui argumentum hoc fusius tractatum volet legere, recurrat ad Chrysostomum, ad 2. Cor. cap. iv. ver. 8, 9. Hom. 9. in Ethico, t. iii. p. 599. eundem, tomo vi. p. 690. contra eos qui a dæmonibus aiunt res humanas administrari, fin. et quarto sermone de Providentia, t. vi. p. 872.

§. XXII. *Quod confirmatur traditione;*

Quæ antiquissima traditio a primis (unde enim alioqui?) parentibus ad populos moratiores pœne omnes manavit: ut [f] ex Homeri carminibus apparet, et [g] ex Philosophis non Græcorum tantum, sed et Gallorum veterum [h] quos Druidas vocabant, et [i] Indorum quos Brachmanes; et ex iis, [k] quæ de Ægyptiis [l] et Thraci-

[f] *Ex Homeri carminibus apparet*] Maxime in ea parte, quæ νεκυία dicitur; cui addi possunt similes νεκυίαι apud Virgilium, Æn. vi. Senecam in Œdipode, Act. 3. Lucanum, vi. fin. Statium, Theb. lib. v. et quod est 1. Sam. xxviii.

[g] *Ex Philosophis*] Pherecyde, Pythagora, ac Platone, omnique horum schola. His Empedoclem et oracula plurima adjungit Justinus, Apologetico ii. §. 18. Anaxagoram et Xenocratem Theodoretus, Serm. v. p. 73.

[h] *Quos Druidas vocabant*] Docebant hi non interire animas; teste Cæsare, lib. vi. 13. de bello Gallico. Strabo, lib. iv. p. 197. D. de iisdem: 'Αφθάρτους δὲ λέγουσι καὶ οὗτοι καὶ ἄλλοι τὰς ψυχάς. *Et hi et cum his alii interitus expertes dicunt animas.* [Vide et Lucanum, lib. i. 455. *Cl.*]

[i] *Et Indorum quos Brachmanes*] Quorum sententiam sic exprimit nobis Strabo, lib. xv. p. 713. A. Νομίζειν μὲν γὰρ δὴ τὸν ἐνθάδε βίον ὡς ἂν ἀκμὴν κυομένων εἶναι· τὸν δὲ θάνατον γένεσιν εἰς τὸν ὄντως βίον, καὶ τὸν εὐδαίμονα τοῖς φιλοσοφήσασι. *Hanc vitam habendam esse quasi recens concepti fœtus statum: mortem vero partum esse ad eam quæ vere vita est, planeque beatam, iis scilicet qui sapientiam sectati fuerint.* Vide et insignem de hac eorum sententia locum, libro iv. Porphyrii de non edendis animalibus, §. 18.

[k] *Quæ de Ægyptiis*] Herodotus, Euterpe, §. 123. Ægyptiorum esse ait dogma: ὡς ἀνθρώπου ψυχὴ ἀθάνατός ἐστι: *morte carere humanas animas.* Idem tradit de iis Diogenes Laërtius, in prooemio, §. 11. Tacitus, lib. v. 5. histor. de Judæis: *Corpora condere quam cremare e more Ægyptio. Eademque cura, et de infernis persuasio.* Vide de anima Osiridis Diodorum Siculum, i. 85. et Servium, ad vi. Æneidem, init. cujus pleraque ab Ægyptiis desumpta ait.

[l] *Et Thracibus*] Repete hic locum Hermippi de Pythagora, quem modo ex Josepho protulimus. Mela, lib. ii. 2. de Thracibus: *Alii redituras*

bus, quin et Germanis, ſcriptores plurimi prodiderunt. Quin et de judicio divino poſt hanc vitam plurima extitiſſe videmus non apud Græcos tantum, [m] ſed et apud Ægyptios et [n] Indos; ut nos Strabo, Diogenes Laërtius, [o] Plutarchus docent: quibus addi poteſt traditio de Mundo hoc conflagraturo; quæ olim [p] apud Hyſtaſpen et Sibyllas, nunc quoque

putant animas obeuntium: alii, etſi non redeant, non extingui tamen, ſed ad beatiora tranſire. De iiſdem Solinus, cap. x. init. *Nonnulli eorum putant obeuntium animas reverti: alii non extingui, ſed beatas magis fieri.* Hinc mos ille lætitiæ ſignis funera proſequendi, et his ſcriptoribus memoratus, et Valerio Max. lib. ii. cap. vi. 12. Facit ea res credibile quod ex Scholiaſte Ariſtophanis modo diximus, Hebræorum quoſdam jam olim veniſſe in Thraciam.

m *Sed et apud Ægyptios*] Quæ de inferis Orpheus prodidit, ab Ægyptiis ſumpta ait Diodorus Siculus, lib. i. §. 96. Repete quæ ex Tacito jamjam habuimus.

n *Indos*] In quorum ſententiis ponit Strabo, lib. xv. p. 713. C. τῶν καθ' ᾅδου κρίσεων, *de judiciis quæ apud inferos exercentur.*

o *Plutarchus*] De his qui ſero a Deo puniuntur, t. ii. p. 548. ſeqq. et de facie in orbe Lunæ, p. 943. ſeqq. Vide et egregium ejus locum ex dialogo de Anima recitatum ab Euſebio, Præparationis Evangelicæ lib. xi. 36.

p *Apud Hyſtaſpen et Sibyllas*] Teſtis Juſtinus, Apologetico altero, §. 20. et Clemens, Stromateon vi. 5. unde et illud ſumptum quod ex tragœdia citatur, Strom. v. p. 258. ed. Sylburg.

Ἔσται γὰρ, ἔσται κεῖνος αἰώνων χρόνος,
Ὅταν πυρὸς γέμοντα θησαυρὸν σχάσῃ
Χρυσωπὸς αἰθήρ· ἡ δὲ βοσκηθεῖσα φλὸξ
Ἅπαντα τἀπίγεια καὶ μετάρσια
Φλέξει μανεῖσ'. Ἐπὰν δ' ἄρ' ἐκλίπῃ τὸ πᾶν,
Φροῦδος μὲν ἔσται κυμάτων ἅπας βυθὸς,
Γῆ δενδρέων ἔρημος, οὐδ' ἀὴρ ἔτι
Πτερωτὰ φῦλα βαστάσει πυρούμενος.

Nam veniet ille, veniet haud dubie dies,
Laxabit ignis cum redundantes opes
Auratus æther: lege tum ſpreta furens
Terras et illis quicquid eſt ſublimius
Depaſcet ardor. Inde cum defecerit

[q] apud Ovidium [r] et Lucanum [s] et Indos Siamenses reperitur: cujus rei indicium [t] et Astrologis notatum, Sol ad terras propius accedens. Etiam cum in Canarias, Americam, et alia longinqua loca primum ventum est, re-

Hoc omne, nullas jam ferent
undas vada,
Neque ulla ramos eriget tellus, neque
Exustus aër pascet aligerum
genus.

[Mallem hæc omissa, cum nemini non suspecta sint *Hystaspis* et *Sibyllarum* scripta. *Clericus.*]

[q] *Apud Ovidium*] Metamorphoseon i. 256.

Esse quoque in fatis reminiscitur affore tempus,
Quo mare, quo tellus, correptaque regia cœli
Ardeat, et mundi moles operosa laboret.

[r] *Et Lucanum*] Libro i. 72.

——— *Sic cum compage soluta*
Secula tot mundi suprema coëgerit hora,
Antiquum repetens iterum chaos omnia: mistis
Sidera sideribus concurrent: ignea pontum
Astra petent: tellus extendere littora nolet,
Excutietque fretum: fratri contraria Phœbe
Ibit, et, obliquum bigas agitare per orbem
Indignata, diem poscet sibi: totaque discors
Machina divulsi turbabit foedera mundi.

Præiverat Lucano patruus Seneca, fine ad Marciam: *Sidera sideribus incurrent, et, omni flagrante materia, uno igne quicquid nunc ex disposito lucet ardebit.* [Fuit hæc sententia Stoicorum, de qua vide ad lib. ii. 10. *Cl.*]

[s] *Et Indos Siamenses*] Vide Ferdinandum Mendesium.

[t] *Et Astrologis notatum*] Copernico, Revolutionum lib. iii. cap. 16. Joachimo Rhætico, ad Copernicum; Gemmæ Frisio, de Struct. rad. astr. et geom. cap. 16. Vide et Ptolemæum, lib. iii. cap. 4. magnæ Syntaxeos Mathematicæ. Mundum non illis viribus stare quibus prius steterat, idque ipsum loqui mundum, et *occasum sui rerum labentium probatione testari*, ait Cyprianus ad Demetrianum, init. [Propior fit Terra Soli quando est in Periheliis, hoc est, cum circa extrema minoris Axis Parabolæ suæ versatur. Quamvis iisdem semper distantiis accedat Terra, tamen hinc liquet, si Deus velit, propius eam posse accedere, et a Sole, si ita Deo videretur, incendi; quod contingit Cometis. *Clericus.*]

perta ibi quoque eadem de animis et judicio ſententia.

§. XXIII. *Cui nulla ratio repugnet,*

[a] Neque vero ullum poteſt reperiri ex natura petitum argumentum, quod hanc tam vete-

[a] *Neque vero ullum* &c.] Res hæc adcuratius aliquanto, ex meliore philoſophandi ratione, tractari poſſet, ſi per anguſtiam chartæ liceret. 1. Definienda eſſet *mors animi*, quæ contingeret ſi aut ipſa animi ſubſtantia in nihilum redigeretur; aut ſi tanta in eo oriretur mutatio, ut facultatum ſuarum uſu omni deſtitutus eſſet. Sic et res corporeæ interire dici poſſunt, ſi earum ſubſtantia deſinat eſſe; aut ſi forma ita deſtruatur, ut ſpecies ipſa earum pereat: velut cum plantæ comburuntur, aut putrefiunt, quod et animalibus brutis convenit. 2. Nemo probare queat animi ſubſtantiam perire, cum ne corpora quidem ulla intereant, ſed tantum dividantur, et disjiciantur eorum particulæ. Nec probet etiam quiſquam animum deſinere, poſt mortem hominis, cogitare, qua in re ſita eſt animi vita; non ſequitur enim, deſtructo corpore, deſtrui animum, cujus ſubſtantiam corpoream eſſe nemo probarit. 3. Sed nec poſſumus etiam oſtendere, rationibus certe philoſophicis ex natura ipſa animi deductis, contrarium, quia nobis non eſt nota. In nihilum quidem mens natura ſua non redigitur, ut nec corpora. Opus eſt hanc in rem actione ſingulari Creatoris. Verum poſſet forte ſine cogitatione ulla et ſine memoria eſſe, qui ſtatus vocaretur etiam, ut dixi, ejus mors. 4. Sed ſi animus, corpore diſſoluto, in eo ſtatu in æternum maneret, nec umquam ad priſtinas cogitationes ſuas et memoriam rediret; tum nulla ratio reddi poſſet Divinæ Providentiæ; quam tamen, argumentis antea allatis, eſſe prorſus conſtat. Dei bonitas, ac juſtitia, amorque Virtutis et odium Vitii, quæ ei ineſſe nemo dubitare queat, inania eſſent nomina; cum Deus intra brevia et exigua bona hujus vitæ beneficentiam ſuam coërceret; Vitiumque et Virtutem nullo diſcrimine haberet, bonis et malis in æternum æque intereuntibus, nec in hac vita præmia aut pœnas ullas recte vel ſecus factorum videntibus. Quo pacto, Deus deſineret eſſe Deus, hoc eſt, perfectiſſima natura: ſublatoque Deo, nullius propemodum rei rationem reddere poſſemus; ut ſatis oſtendit Grotius, argumentis qui-

rem, tam late patentem traditionem refellat. Nam, quæ perire cernimus omnia, ea pereunt aut oppofitu contrarii validioris, ficut frigus perit vi magnâ caloris; aut fubtractione fubjecti a quo pendent, ut magnitudo vitri fracto vitro; aut defectu caufæ efficientis, ut lux Solis abitu. Nullum autem horum poteft de animo dici. Non primum: quia nihil poteft dari, quod animo fit contrarium; imo ea eft ejus natura peculiaris, ut, quæ inter fe contraria funt, ea pariter et eodem tempore in fe capiat fuo, id eft, intellectuali modo. Non fecundum: quia nec fubjectum eft ullum, a quo pendeat animi natura. [x] Si quod enim effet, id effet corpus humanum. At id non effe, ex eo apparet, quod, cum vires quæ corpori inhærent agendo laffentur, folus animus actione laffitudinem non contrahit: item [y] cor-

bus omnia a Deo creata effe demonftravit. Igitur quandoquidem eft Deus, ifque amans Virtutis et Vitii ofor, funt quoque animi hominum immortales, præmiifque et pœnis alterius vitæ refervantur. Sed pluribus hæc diduci oporteret. *Clericus.*

[x] *Si quod enim effet, id effet corpus humanum*] Id non effe bene probat Ariftoteles ex fenibus, libro de Anima i. cap. 4. Idem, lib. iii. cap. 4. Anaxagoram laudat, quod νῦν ἀμιγῆ dixerit, *mentem impermixtum aliquod:* nimirum, ut res alias poffit cognofcere.

[y] *Corporis vires læduntur a nimia excellentia rei objectæ*] Ariftoteles, libro iii. de Anima, cap. 4. Ὅτι δ' οὐχ ὁμοία ἡ ἀπάθεια τοῦ αἰσθητικοῦ καὶ νοητικοῦ, φανερὸν ἐπὶ αἰσθητηρίων καὶ τῆς αἰσθήσεως. Ἡ μὲν γὰρ αἴσθησις οὐ δύναται αἰσθάνεσθαι ἐκ τοῦ σφόδρα αἰσθητοῦ· (οἷον ψόφου ἐκ τῶν μεγάλων ψόφων, οὐδ' ἐκ τῶν ἰσχυρῶν ὀσμῶν καὶ χρωμάτων οὔτε ὁρᾷν οὔτε ὀσφρᾶσθαι·) ἀλλ' ὁ νοῦς, ὅταν τι νοήσῃ σφόδρα νοητὸν, οὐχ ἧττον νοεῖ ἢ τὰ ὑποδεέστερα, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον. Τὸ μὲν γὰρ αἰσθητικὸν οὐκ ἄνευ σώματος, ὁ

poris vires læduntur a nimia excellentiâ rei objectæ, ut visus a Solis luce; at animus, quo circa excellentiora versatur, ut circa figuras a materiâ abstractas, circa universalia, [z] eo redditur perfectior. Quæ corpori inhærent vires, occupantur circa ea quæ locis ac temporibus definita sunt; quæ est natura corporis: at animus etiam circa infinitum et æternum. Quare, cum in operando animus a corpore non pendeat, ne esse quidem ipsius inde pendet: nam rerum, quas non cernimus, natura aliunde quam ex operationibus colligi nequit. Sed nec tertius ille pereundi modus hic locum habet. Neque enim dari potest causa effectrix, a qua animus semper emanet. Non enim parentes dixeris, cum iis mortuis vivere filii soleant. Quod si quam omnino velimus esse causam unde emanet animus, non potest alia ea esse, quam causa prima atque universalis: quæ ex parte potestatis nunquam deficit; ex

δὲ νοῦς χωριστός. *Non esse autem similem impatibilitatem partis sentientis et intelligentis, apertum est ex sentiendi instrumentis ipsaque sensione. Sensus enim, ubi nimia est res sensibilis, sentire nequit*; (*id est, nec audire sonos vehementes, nec odores tales olfacere, nec conspicere colores*;) *at mens, ubi aliquid concepit quod egregium sit intellectu, non minus id intelligit quam minora, imo et magis. Id eo venit, quod sentiens pars non sit sine corpore, mens autem aliquid a corpore separabile.* Adde Plotini locum egregium, quem posuit Eusebius in Præparatione, libro xv. cap. 22. Adjunge, quod animus eos qui ex corpore nascuntur affectus vi sua vincit, ipsique corpori cruciatus interitumque imperat.

[z] *Eo redditur perfectior*] Et quæ magis animum a corpore seducunt, eæ sunt animi actiones excellentiores.

parte autem voluntatis eam deficere, hoc eſt, velle Deum ut extinguatur animus, nullo poteſt probari argumento.

§. XXIV. *Multa faveant.*

Imo argumenta ſunt non levia in contrarium, datum homini [a] dominium in ſuas actiones, appetitus immortalitatis inſitus, conſcientiæ vis conſolantis ſe ob actiones bonas quamvis moleſtiſſimas, et ſpe quâdam ſuſtentantis; [b] contra, cruciantis ſeſe ob prave acta, præſertim circa mortem, tanquam ſenſu imminentis judicii: quam vim [c] ſæpe nec peſſimi tyranni

[a] *Dominium in ſuas actiones*] Et in animantia quævis. Adde notitiam Dei et naturarum immortalium: Θνητὸν δὲ οὐδὲν ἀθάνατον οἶδε, ait Salluſtius Philoſophus, cap. 8. *Nulli naturæ mortali immortalis natura cognita eſt.* Notitiæ autem ingens ſignum, quod nihil eſt tam grave, quod non Dei cauſa animus ſoleat contemnere. Adde quod potentiam intelligendi agendique non habet circumſcriptam, ut cætera animantia, ſed infatigabilem, et in infinitum patentem, et ſic Deo ſimilem; quæ differentia hominis a cæteris animantibus etiam Galeno notata, Protrept. cap. 1.

[b] *Contra, cruciantis ſeſe ob prave acta, præſertim circa mortem*] Plato, de Republica primo, p. 573. E. Ἐπειδάν τις ἐγγὺς ᾖ τοῦ οἴεσθαι τελευτήσειν, εἰσέρχεται αὐτῷ φόβος καὶ φροντὶς περὶ ὧν ἐν τῷ πρόσθεν οὐκ εἰσῄει. *Cum jam prope eſt ut quis moriturum ſe putet, tunc metus eum ac ſollicitudo ſubit de quibus ante non inſtituerat cogitare.*

[c] *Sæpe nec peſſimi tyranni intra ſe extinguere, cum maxime id vellent, potuerunt*] Teſtis illa Tiberii ad Senatum epiſtola: *Quid ſcribam vobis, Patres Conſcripti, aut quomodo ſcribam, aut quid omnino non ſcribam hoc tempore, Dii me Deæque pejus perdant quam perire quotidie ſentio, ſi ſcio.* Qua recitata, addit Tacitus, Annalium vi. 6. *Adeo facinora atque flagitia ſua ipſi quoque in ſupplicium verterant: Neque fruſtra præſtantiſſimus ſapientiæ firmare ſolitus eſt, ſi recludantur tyrannorum mentes, poſſe aſpici laniatus et ictus; quando, ut corpora verberibus, ita ſævitia, libidine, malis conſultis, animus

intra se extinguere, cum maxime id vellent, potuerunt; ut multis exemplis apparet.

§. XXV. *Cui consequens est, ut finis hominis sit felicitas post hanc vitam:*

Quod si animus et ejus est naturæ quæ nullas habeat in se intereundi causas, et Deus multa nobis signa dedit quibus intelligi debeat velle ipsum ut animus superstes sit corpori; non potest finis homini ullus proponi ipso dignior, quam ejus statûs felicitas: et hoc est, quod Plato et Pythagorici dixerunt, [d] bonum esse hominis Deo quam simillimum reddi.

§. XXVI. *Ad quam comparandam indaganda vera Religio.*

Qualis autem ea sit felicitas, et quomodo comparetur, possunt quidem homines conjec-

dilaceretur. Plato est is quem hic indicat Tacitus; qui, de Republica nono, p. 733. E. de tyranno: Πένης τῇ ἀληθείᾳ φαίνεται, ἐάν τις ὅλην ψυχὴν ἐπίστηται θεάσασθαι, καὶ φόβου γέμων διὰ παντὸς τοῦ βίου, σφαδαζῶντε καὶ ὀδυνῶν πλήρης. *Mendicus revera est, si quis universum ipsius animum recte noverit inspicere, plenus formidinis per omnem vitam, plenus mœroris et cruciatuum.* His similia idem Philosophus habet in Gorgia, p. 348. seqq. Suetonius, cap. 67. eam quam dixi Tiberii epistolam recitaturus, sic præfatur: *Postremo semetipse pertæsus talis epistolæ principia tantum non summam malorum suorum professus est.* Ad Platonis locum etiam Claudianus respexit, Rufinum carmine secundo, ver. 504. describens:

—— pectus injustæ
Deformant maculæ, vitiisque
inolevit imago.

[d] *Bonum esse hominis Deo quam simillimum reddi*] Quod a Platone accepere Stoici: notat Clemens, Strom. v. p. 253.

turis indagare; ſed, ſi quid ejus rei a Deo patefactum eſt, id pro veriſſimo et certiſſimo haberi debet: quod cum Chriſtiana religio ſupra alias ſe nobis afferre polliceatur; ſitne ei fides habenda, ſecundâ hujus operis parte examinabitur.

Addendum ſuperiori notæ, poſt *redundat*, p. 2. fin.

Cæterum ii, quos nomine adpellat, nondum præclarum hoc argumentum concoxerant, quamvis pio animo ſcripſerint.

HUGO GROTIUS

DE

VERITATE

RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

LIBER SECUNDUS.

§. I. *Ut probetur hunc titulum Chriſtianæ Religioni competere,*

SECUNDUS igitur liber (fuſis ad Chriſtum in cœlo jam regnantem precibus, ut ea nobis Spiritus ſui auxilia ſubminiſtret, quæ ad rem tantam nos idoneos reddant) conſilium explicat, non hoc eſſe, ut omnia dogmata Chriſtianiſmi tractentur; ſed ut oſtendatur, religionem ipſam Chriſtianam veriſſimam eſſe atque certiſſimam: quod ſic orditur.

Oſtenditur Jeſum vixiſſe:

Jeſum Nazarenum vixiſſe quondam in Judæa, rerum Romanarum potiente Tiberio,

non tantum Christiani per omnes terrarum oras sparsi constantissime profitentur; sed et Judæi omnes, qui nunc sunt, et qui unquam post illa tempora scripserunt: testantur idem et Pagani, hoc est nec Judaicæ nec Christianæ religionis Scriptores; ut [a] Suetonius, [b] Tacitus, [c] Plinius junior, et post hos multi.

[a] *Suetonius*] Claudio, cap. 25. ubi *Chresto* scribitur pro *Christo*, quia nomen illud Græcis et Latinis notius.

[b] *Tacitus*] Libro xv. 44. ubi de Christianorum suppliciis: *Auctor nominis ejus Christus, qui Tiberio imperitante per procuratorem Pontium Pilatum supplicio affectus erat.* Ubi *flagitia et odium generis humani* nihil aliud sunt, quam falsorum Deorum neglectus: quam eandem causam etiam Judæis maledicendi Tacitus habuit; et Plinius major, cui, xiii. 4. Judæi dicuntur *gens contumelia numinum insignis.* Nimirum Romani plerique ita erant facti, ut, quod Seneca laudat, civilis Theologiæ partes in animi religione non haberent, sed in actibus fingerent, servarentque tanquam legibus jussa, credentes cultum magis ad morem quam ad rem pertinere. Varronis et Senecæ hac de re sententiam, quæ eadem Taciti, vide apud Augustinum, lib. iv. cap. 31. et lib. vi. cap. 10. de Civitate Dei. Interim nota Jesum, qui a Pontio Pilato supplicio affectus est, jam Neronis tempore a multis etiam Romæ pro Christo habitum. Confer quæ apud Justinum sunt, Apologetico ii. §. 48. de hac historia; ubi Imperatores et Senatum Romanum alloquitur, qui ex Actis nosse ista poterant.

[c] *Plinius junior*] Epistola omnibus obvia, quæ libri decimi est xcvii. cujus et Tertullianus, Apologetico, cap. 2. meminit, et Eusebius, in Chronico, ad Olymp. 221. Ubi vides Christianos carmen Christo, quasi Deo, dicere solitos, obstrictosque inter se, non in scelus aliquod, sed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerent, ne depositum appellati abnegarent. Pervicaciam et inflexibilem in iis obstinationem culpat Plinius, in hoc uno quod deos appellare et simulacris numinum thure ac vino supplicare, ac Christo maledicere nollent, neque ut id facerent ullis tormentis cogi possent. Epistola, quæ ei respondet, Trajani eum ait re ipsa manifestum facere Christianum se non esse, qui diis Romanis supplicet. Historiam quandam de Jesu etiam apud Numenium Pythagoricum ex-

§. II. *Eundem affectum morte ignominiosa:*

Eundem Jesum a Pontio Pilato Judææ præside cruci affixum, omnes itidem Christiani, quanquam ignominiosum videri poterat talem Dominum colentibus, fatentur: [d] fatentur et Judæi; cum tamen non ignorent, eo se nomine, quod majores sui Pilato id statuendi auctores fuerint, gravissimam invidiam apud Christianos, quorum sub imperiis passim degunt, sustinere. Pagani vero, quos jam diximus, scriptores idem memoriæ prodiderunt: imo multo post tempore extiterunt [e] acta Pilati quibus id constaret, ad quæ Christiani nonnunquam provocabant. Neque Julianus, aut alii oppugnatores Christianismi id unquam in controversiam vocarunt: ita ut nulla excogitari possit historia, quæ certior hâc sit; ut quæ tot, non dicam hominum, sed populorum inter se discordantium testimoniis approbetur.

titisse docet nos Origenes, contra Celsum quarto, §. 51.

[d] *Fatentur et Judæi*] Qui eum vocant תלוי, id est, suspensum. Jesum Hierosolymis occisum agnoscit Benjaminus Tudelensis in Itinerario.

[e] *Acta Pilati*] Vide Epiphanium in Tessarescædecatitis, §. 1. t. 1. p. 420. A. [Mallem tamen omissum id argumentum, quia imprudentes Christiani ad supposititia acta provocare potuerunt; nec satis constat ulla umquam genuina fuisse. *Clericus.*]

§. III. *Et tamen post mortem adoratum:*

[f] Quod cum ita sit, videmus tamen per dissitissimas mundi regiones ipsum, ut Dominum, coli: neque nostris tantum, aut actis paulo ante temporibus, sed et superioribus; usque dum ad ætatem rei gestæ proximam veniatur: puta sub Neronis imperio; quo tempore plurimos Christi venerationem professos ob id ipsum affectos supplicio, is quem diximus Tacitus, et alii testantur.

§. IV. *Etiam a viris sapientibus: cujus rei causam aliam esse non posse, quam miracula ab ipso edita:*

Fuerunt autem semper inter cultores Christi plurimi, et judicio præditi, et literarum non rudes: quales (ut de Judæis nunc taceamus) [g] Sergius Cypri præses, [h] Dionysius Areopagita, [i] Polycarpus, [k] Justinus, [l] Irenæus, [m] Athenagoras, [n] Origenes, [o] Tertullianus, [p] Cle-

[f] *Quod cum ita sit, videmus tamen per dissitissimas mundi regiones ipsum, ut Dominum, coli*] Tractat hoc fusius Chrysostomus, ad 2. ad Cor. v. 7. hom. 8. in Ethico, t. 3. p. 596.

[g] *Sergius Cypri præses*] Act. xiii. 12.

[h] *Dionysius Areopagita*] Act. xvii. 34.

[i] *Polycarpus*] Qui martyrium passus in Asia anno Christi CLXVIII. juxta Eusebium, Chron. Can. ad Ol. CCXXXVI. 3.

[k] *Justinus*] Qui pro Christianis scripta edidit anno Christi CXLII. Vide eundem Eusebium, ad Ol. CCXXX. 1.

[l] *Irenæus*] Floruit Lugduni anno Christi CLXXXIII.

[m] *Athenagoras*] Atheniensis hic fuit. Floruit autem circa annum Christi CLXXX. ut ex libri inscriptione apparet.

[n] *Origenes*] Floruit circa annum Christi CCXXX.

mens Alexandrinus, ac porro alii: qui tales cum eſſent, cur homini ignominioſâ morte affecto ſe cultores addixerint, (præſertim cum prope omnes in aliis religionibus educati eſſent, nec in Chriſtianâ quicquam eſſet aut honoris aut commodi,) nulla poteſt cauſa reddi præter hanc unam, quod diligenti inquiſitione, qualis viros prudentes in maximi momenti negotio decet, comperiſſent, veram et firmis teſtibus ſubnixam fuiſſe famam, quæ de miraculis ab eo editis percrebuerat; ut de ſanatis ſolâ voce et quidem palam morbis gravibus atque inveteratis, de viſu reddito ei qui cæcus natus eſſet, de auctis non ſemel panibus in alimenta multorum millium quæ id teſtari poterant, de mortuis in vitam revocatis, et quæ plura ſunt ejuſmodi: quæ quidem fama tam certam atque indubitatam habuit originem, ut edita a Chriſto prodigia aliqua [q] neque Celſus [r] neque Julianus, cum in Chriſtianos ſcri-

[o] *Tertullianus*] Celeber anno Chriſti CCVIII.

[p] *Clemens Alexandrinus*] Circa idem tempus. Vide Euſebium, ad Ol. CCXLV. 4. CCXLVI. 3.

[q] *Neque Celſus*] Cujus verba apud Origenem, lib. ii. 48. Ἐνομίσατε αὐτὸν εἶναι υἱὸν Θεοῦ, ἐπεὶ χωλοὺς καὶ τυφλοὺς ἐθεράπευσε. *Credidiſtis eum eſſe Dei filium, ideo quod claudos et cæcos ſanavit.*

[r] *Neque Julianus*] Imo rem fatetur, cum dicit, verbis recitatis a Cyrillo, lib. vi. p. 191. E. Εἰ μή τις οἴεται τοὺς κυλλοὺς καὶ τυφλοὺς ἰάσασθαι, καὶ δαιμονῶντας ἐφορκίζειν ἐν Βηθσαϊδᾷ καὶ ἐν Βηθανίᾳ ταῖς κώμαις, τῶν μεγίστων ἔργων εἶναι. *Niſi quis exiſtimat inter maxima eſſe opera, claudos et cæcos integritati reſtituere, et dæmonio correptos adjuvare in vicis Bethſaida aut Bethania.*

berent, negare aufi fuerint; [s] Hebræi vero in Thalmudicis libris aperte fateantur.

§. V. *Quæ miracula non naturali efficaciæ, neque diabolicæ afcribi poffint; fed omnino a Deo fint profecta.*

Naturali vi non patrata fuiffe quæ diximus opera, fatis hoc ipfo apparet, quod prodigia five miracula appellantur. Neque vero per naturæ vim fieri poteft, ut folâ voce aut contactu morbi graves, et quidem fubito, tollantur. Quod fi ad naturalem efficaciam referri opera ifta aliquo modo potuiffent, dictum jam pridem id fuiffet ab iis, qui fe aut Chrifti in terris agentis, aut Evangelii ipfius hoftes profeffi funt. Simili argumento colligimus, nec præftigias fuiffe; quia pleraque opera palam gefta funt, [t] infpectante populo, et in populo multis eruditis Chrifto male volentibus, cuncta ipfius opera obfervantibus. Adde quod fimilia opera fæpe repetita; et ipfi effectus non momentanei, fed permanentes. Quibus ut oportet expenfis, omnino fequitur, quod et Judæi fatentur, opera hæc proceffiffe a virtute aliqua plufquam humana; id eft, a fpiritu aliquo bono, vel malo. A malo autem fpiritu non effe

[s] *Hebræi vero in Thalmudicis aperte fatentur*] In titulo Aboda Zara.

[t] *Infpectante populo*] Act. xxvi. 26. Luc. xii. 1.

profecta hæc opera inde probatur, quod doctrina Chriſti, cui probandæ iſta opera adhibebantur, malis ſpiritibus adverſatur. Vetat enim malos ſpiritus coli: abſtrahit homines ab omni immunditiâ morum, quâ tales ſpiritus delectantur. Rebus quoque ipſis apparet, ubicunque ea doctrina recepta eſt, collabi Dæmonum cultum [u] et artes magicas, et unum Deum coli cum deteſtatione Dæmonum: quorum vim ac poteſtatem Chriſti adventu infractam, [x] Porphyrius ipſe agnovit. Credendum autem non eſt, quenquam malum ſpiritum adeo eſſe imprudentem, ut ea faciat, et quidem ſæpiſſime, ex quibus nihil honoris ſibi aut commodi, contra vero maximum detrimentum ac dedecus accedat. Sed neque ſapientiæ aut bonitati ipſius Dei ullo modo convenit, ut paſſus credatur aſtu Dæmonum illudi hominibus ab omni malitiâ alienis et ſui metuentibus; quales fuiſſe primos Chriſti diſcipulos, vita ipſorum inculpata, et multæ calamitates conſcientiæ cauſa toleratæ manifeſtum faciunt. Quod ſi dicas, a bonis mentibus, Deo tamen inferioribus, profecta Chriſti opera; jam eo ipſo fateris, illa Deo placuiſſe et ad

[u] *Et artes magicas*] Quarum et libri hortatu diſcipulorum Jeſu combuſti: Act. xix. 19.

[x] *Porphyrius ipſe agnovit*] Locus eſt apud Euſebium, Præparationis lib. v. cap. 1. Ἰησοῦ τιμωμένου, οὐδεμιᾶς τις θεῶν δημοσίας ὠφελείας ᾔσθετο. *Ex quo Jeſus coli cœptus eſt, publicam Deorum opem nemo ſenſit.*

poſt mortem redivivum conſpexerint. N
autem mos mentientium, ad tam multos
provocare: neque fieri poteſt, ut in fa
teſtimonium tam multi conſpirent. Et, ut
teſtes non fuiſſent quam duodecim illi not
mi Chriſtianæ doctrinæ primi propagato
ſufficere hoc debebat. Nemo gratis malus
Honorem ex mendacio ſperare non poter
cum honos omnis eſſet penes Paganos aut
dæos, a quibus ipſi probris et ignominiâ a
ciebantur: non divitias, cum contra hæc p
feſſio ſæpe et bonorum, ſi qua eſſent, dan
mulctaretur; atque, ut hoc non fuiſſet, tan
Evangelium doceri ab ipſis non poſſet,
omni bonorum temporalium curâ omiſſâ.
que vero alia ulla vitæ hujus commoda
mentiendum movere eos potuerunt, cum i
Evangelii prædicatio laboribus, fami, ſiti, v
beribus, carceribus eos objecerit. Fama d
taxat inter ſuos tanti non erat, ut propte
homines ſimplices, et quorum vita ac dog
a faſtu abhorrebat, tantam malorum vim ſ
irent: neque vero ſperare ullo modo poter
tantum progreſſum ſui dogmatis, cui et
tenta commodis ſuis natura et ubique im
rantium auctoritas repugnabant, niſi ex div

lus, 1. ad Corinth. xv. 6. quoſdam eorum eo tempore mortuos eſſe dicit: ſed horum quoque liberi et amici ſuperſtites audiri poterant, ac teſtari quæ audierant. M autem horum pars etiam vebat, ſcribente iſta Pa Hæc apparitio in monte lilææ contigit.

promisso. Accedat, quod etiam hanc qualemcunque famam nullo modo durabilem sibi poterant promittere; cum (Deo de industriâ suum in hoc consilium celante) [c] mundi totius exitium, quasi de proximo imminens, opperirentur: quod et ipsorum et sequentium Christianorum scripta apertissimum faciunt. Restat ergo, ut religionis suæ tuendæ causâ mentiti dicantur: quod omnino, si res recte expendatur, dici de illis non potest. Nam aut religionem illam veram ex animi sententiâ crediderunt, aut non crediderunt. Si non credidissent veram, imo si non credidissent optimam, nunquam hanc elegissent omissis religionibus aliis magis tutis magisque honoratis: imo, quamvis veram, professi non essent, nisi et professionem ejus credidissent necessariam: præsertim cum et facile prævidere possent, et experimento statim discerent, hanc professionem post se trahere mortem immensi agminis; cui sine justâ causâ causam dare, a latrocinii scelere non abscedebat. Quod si crediderunt religionem suam veram, imo et optimam, et profitendam omnino, et quidem post Magistri sui mortem; sane id fieri non potuit, si fefellisset eos Magistri sui de suâ resurrectione pollicitatio:

[c] *Mundi totius exitium quasi de proximo imminens opperirentur*] Vide 1. Thessal. iv. 15, 16. 1. Cor. xv. 52. Tertullianus, de Monogamia, cap. 3. *Quum magis nunc tempus in collecto factum sit.* Hieronymus, ad Gerontiam, t. i. p. 94. H. *Quid ad nos, in quos fines sæculorum decurrerunt?*

Posset sane, si quis eundem tempore eodem et vixisse et mortuum fuisse pronuntiaret. Caeterum, ut mortuo vita reddi possit, præsertim per ejus efficaciam qui vitam primum homini dedit, cur pro impossibili habeatur [k] nihil causæ est. Neque vero viri sapientes id impossibile crediderunt; cum [l] Eri Armenio id evenisse scripserit Plato, mulieri cuidam [m] Heraclides Ponticus, [n] Aristæo Herodotus, [o] alii Plutar-

quomodo naturæ est impossibile sine semine animans producere. Utri horum duorum impossibilis generum resurrectionem conferunt qui ei non credunt? Si priori, falsa est illatio: neque enim nova creatio hoc facit, ut dimetiens par sit lateri: resurgunt autem homines per novam creationem. At si intelligunt id quod alicui impossibile est; certe Deo possibilia ea omnia, quæ impossibilia tantum alicui. De discrimine hoc impossibilium vide quæ docte notat Maimonides, Ductoris Dubitantium parte iii. cap. 15.

[k] *Nihil causæ est*] Adcuratioris Philosophiæ periti omnes fatebuntur tam difficile esse intellectu animal in utero matris formari, quam mortuum ad vitam revocari. Verum homines indocti non mirantur quod solent videre, nec difficile putant, quamvis rationem ejus ignorent; sed fieri posse non putant quod numquam viderunt, quamvis quotidianis rebus nequaquam difficilius. *Clericus.*

[l] *Eri Armenio*] Locus hac de re Platonis extat de Republica decimo, p. 761. B. transcriptus Eusebio, Præparatione Evangelica, libro xi. cap. 35. Historiæ autem ipsius memoria apud Valerium Maximum, lib. i. cap. 8. exemplo externorum primo; in Protreptico quod est inter Justini Opera, §. 27. apud Clementem, Strom. v. §. 9, 14. apud Origenem, lib. ii. 16. contra Celsum; apud Plutarchum, Symposiacon ix. 5. apud Macrobium, initio ad Somnium Scipionis.

[m] *Heraclides Ponticus*] Ejus erat liber Περὶ Ἄπνου, cujus meminit Diogenes Laërtius, in Proœmio, §. 12. et Empedocle, viii. 61. et Galenus, vi. 5. de locis affectis. De eo sic Plinius, lib. vii. cap. 52. *Nobile illud apud Græcos volumen Heraclidis, septem diebus feminæ exanimis ad vitam revocatæ.* At triginta dies ei tribuit Diogenes Laërtius, loco posteriore.

[n] *Aristæo Herodotus*] Melpomene, §. 14. Vide et Plinium, Historiæ Naturalis libro vii. cap. 52. et Plutarchum,

chus: quæ, five vera five falfa funt, oftendunt opinionem eruditorum de ea re tanquam poffibili.

§. VIII. *Refurrectione Jefu pofita, evinci dogmatis veritatem.*

Quod fi nec impoffibile eft ut Chriftus in vitam redierit, et fatis magnis teftimoniis id conftat, (quibus convictus Judæorum Magifter [p] Bechai veritatem hujus rei agnovit,) is ipfe autem Chriftus, ut et fui et alieni fatentur, novum protulit dogma tanquam mandato divino; fane fequitur, ut dogma id verum fit: cum divinæ juftitiæ ac fapientiæ adverfetur, tam excellenti modo eum ornare qui falfum in re tanta commififfet: præfertim vero, cum ipfe ante mortem fuam et mortem, et mortis genus, et reditum fuum in vitam prædixiffet fuis; et quidem addito, [q] hæc ideo eventura ut de fui dogmatis veritate conftaret.

Romulo, t. i. p. 35. D. et Hefychium de Philofophis, init.

[o] *Alii Plutarchus*] Thefpefio. Habet hoc Plutarchus libro de fera Dei vindicta, t. ii. p. 563. B. Item Antyllo, de quo Plutarchi locum ex primo de Anima nobis fervavit Eufebius, Præp. lib. xi. cap. 36. et Theodoretus, Serm. xi. p. 159.

[p] *Bechai*] Optandum fuiffet locum a Grotio fuiffe prolatum; quamvis enim ratiocinatio ducta a refurrectione Chrifti minime indigeat adprobatione R. Bechai, aut cujufquam alius, Judæi forte ejus auctoritate poffent moveri. *Clericus.*

[q] *Hæc ideo eventura ut de fui dogmatis veritate conftaret*] Vide Joh. xiii. 19. xiv. 29. Luc. xxiv. 46, 47.

tis dissertationibus, ex scriptis [x] Tullii, [y] Senecæ, [z] aliorumque apparet. Et, cum ad eam rem argumenta conquirerent, nihil ferme afferebant certi. Nam, quæ afferunt, pleraque [a] nihil magis de homine quam de bestiis procedunt. Quod cum alii animadverterent, mirandum adeo non est, [b] si transitum animarum de hominibus in bestias, de bestiis in homines commenti sunt. Rursum vero, cum hoc quoque nullis testimoniis aut argumentis certis niteretur, et tamen negari non posset quin homini finis aliquis esset propositus, eo perducti

ducia compertæ veritatis. Idem in Socrate observat Parænesis, quæ est inter Opera Justini, §. 36.

[x] *Tullii*] Ut Tusculanarum i. 12. *Expone igitur mihi, nisi molestum est, primum animos, si potes, remanere post mortem: tum, si id minus obtinebis, (est enim arduum,) docebis carere omni malo mortem.* Deinde, §. 21. *Præclarum autem nescio quid adepti sunt, quod didicerunt se, cum tempus mortis venisset, totos esse perituros: quod ut ita sit, (nihil enim pugno,) quid habet ista res aut lætabile, aut gloriosum?* Postea, §. 34. *Fac enim sic animum interire, ut corpus. Num igitur aliquis dolor, aut omnino post mortem sensus in corpore est? nemo id quidem dicit.* Citat ex eodem Cicerone hoc ejus, post disputationem de animo, dictum Lactantius, libro vii. cap. 8. 9. *Harum sententiarum quæ vera sit, Deus aliquis viderit.*

[y] *Senecæ*] Epistola lxiii. fin. *Et fortasse (si modo sapientum vera fama est, recipitque nos locus aliquis) quem putamus perisse præmissus est.*

[z] *Aliorumque*] Generaliter Justinus Martyr, colloquio cum Tryphone, §. 5. Οὐδὲν ἂν ἴσασι περὶ τούτων οἱ φιλόσοφοι· οὐδὲ γὰρ ὅ, τι ποτέ ἐστι ψυχὴ, ἔχουσιν εἰπεῖν. *Nihil horum norunt philosophi: neque vel quid sit anima, valent dicere.*

[a] *Nihil magis de homine quam de bestiis procedunt*] Ut illud Socratis sive Platonis: *quod se movet, æternum est.* Vide Lactantium dicto jam loco.

[b] *Si transitum animarum de hominibus in bestias, de bestiis in homines commenti sunt*] Ut Brachmanes olim, et nunc quoque: a quibus hausit Pythagoras et ejus Schola.

sunt alii ut dicerent, [c] virtutem sibi esse præmium, et satis beatum esse sapientem etiam in Phalaridis tauro. Sed et hoc non sine causâ aliis displicuit: qui satis videbant, [d] in ea re, quæ secum haberet pericula, incommoda, cruciatum, interitum, felicitatem, præsertim summam, non posse esse positam; nisi verborum sonum, sine rerum sensu, sequi liberet: ideoque bonum supremum finemque hominis collocarunt in iis rebus, quarum voluptas sensibus perciperetur. Sed hæc quoque sententia a plurimis, et quidem efficaciter, refutata est: ut quæ honestum omne, cujus semina quædam in animo condita habemus, extingueret; hominemque ad sublimia erectum dejiceret in censum pecudum, quæ pronæ nihil nisi terrestre respiciunt. In tantis dubitationibus incertum palabatur genus humanum eâ ætate, cum Christus veram

[c] *Virtutem sibi esse præmium, et satis beatum esse sapientem etiam in Phalaridis tauro*] Vide Ciceronem, Tusculanarum ii. 7. et Lactantium, lib. iii. Institutionum, cap. 27. 4. ubi contra hanc sententiam fortiter disputat; ut et Augustinus, epistola lii.

[d] *In ea re, quæ secum haberet pericula, incommoda, cruciatum, interitum, felicitatem, præsertim summam, non posse esse positam*] Lactantius, lib. iii. cap. 12. 7. *Virtus per seipsam beata non est, quoniam in perferendis, ut dixi, malis tota vis ejus est.* Et mox, cum Senecæ adduxisset locum: *Sed et Stoici, quos secutus est, negant sine virtute effici quenquam beatum posse. Ergo virtutis præmium beata vita est, si virtus, ut recte dictum est, beatam vitam facit. Non est igitur, ut aiunt, propter seipsum virtus expetenda; sed propter vitam beatam, quæ virtutem necessario sequitur. Quod argumentum docere eos potuit, quod esset summum bonum. Hæc autem vita præsens et corporalis beata esse non potest, quia malis est subjecta per corpus.* Bene Plinius, Historiæ Naturalis lib. vii. cap. 40. *Mortalium nemo felix.*

finis cognitionem intulit, promittens sectatoribus suis post hoc ævum vitam non modo sine morte, sine dolore ac molestia, verum etiam summo gaudio comitatam: neque id parti tantum hominis, id est, animo, (de cujus speranda post hanc vitam felicitate partim conjectura, partim traditio aliqua extabat,) verum etiam corpori: et id quidem justissime; ut corpus, quod ob legem divinam sæpe incommoda, cruciatus, atque interitum pati debet, repensationis expers non esset. Gaudia autem, quæ promittuntur, non vilia sunt, [e] ut epulæ quas post hanc vitam sperant crassiores Judæi, [f] et concubitus quos sibi promittunt Mahumetistæ; (sunt enim hæc caducæ vitæ propria, mortalitatis remedia; illud quidem ad singulorum animantium conservationem, hoc vero ad durationem generum;) sed in corporibus vigor perpetuus, et plusquam siderea pulchritudo; in animo intellectio, sine errore, etiam Dei ac divinæ providentiæ, et si quid nunc occultum latet; voluntas vero tranquilla, maxime in Dei conspectu, admiratione, laudibusque occupata; in summa, majora multo ac meliora omnia, quam optimarum ac maximarum rerum comparatione concipi possint.

[e] *Ut epulæ quas post hanc vitam sperant crassiores Judæi*] Loca adducentur infra, ad librum v.

[f] *Et concubitus quos sibi promittunt Mahumetistæ*] Alcoranus, Azoara ii, v, xlvii, liv, lxv, lxvi.

§ XI. (*Solvitur obiter objectio inde sumpta, quod dissoluta corpora restitui nequeant:*)

Solet hic, præter eam objectionem cui jam ante respondimus, alia afferri; quasi omnino fieri nequeat, ut quæ dissoluta sunt hominum corpora in eandem compagem redeant: sed hoc ratione nullâ nititur. [s] Cum enim inter plerosque Philosophos constet, rebus quantumcunque mutatis, manere materiam diversarum specierum capacem; quis dicat, aut Deum nescire quibus in locis, etiam longissime distantibus, sint materiæ ejus quæ ad humanum corpus pertinuit partes; aut deesse ei potentiam, quâ eas reducat atque recomponat, idemque faciat in suo universo, quod in fornacibus aut vasis facere Chymicos videmus, ut quæ congenera sunt, quamvis disjecta, colligant? Ut vero, specie quantumvis mutatâ, res tamen ad originis suæ formam redeat; ejus et in rerum na-

[s] *Cum enim*, &c.] Si cui sequentia Grotii verba non satisfaciant, ei responderi queat, minime necessarium esse, ut eadem sit numero materia quæ excitatur, cum ea quæ, homine moriente, in sepulcrum illata est. Neque enim minus fuerit idem homo is, cujus animus conjunctus fuerit cum materia, cum qua numquam conjunctus fuerat, si sit idem animus; quam fuit idem homo senex decrepitus, et infans vagiens in cunis, quamvis ne particula quidem forte superfit in sene ejus materiæ quæ fuit in infante, propter perpetua effluvia quæ ex corpore elabuntur. *Resurgere corpus* dici optime potest, cum simile ex terra a Deo formatur, conjungiturque menti. Itaque non opus est ut in nimias angustias nos redigamus, dum ταυτότητα materiæ nimis rigide defendimus. *Clericus.*

turà exempla ſunt, ut in arborum animantiumque ſeminibus. Neque inſolubilis eſt ille qui a multis nectitur nodus, de humanis corporibus quæ in ferarum aut pecudum alimenta tranſeunt; quibus ita paſtis homines iterum paſcantur. Nam eorum quæ comeduntur pars maxima non in corporis noſtri partem abit, ſed in excrementa aut acceſſiones corporis, quales ſunt et pituita et bilis; et de eo, quod alendi vim habet, morbis, interno calore, circumfuſo aëre multum abſumitur: quæ cum ita ſint, Deus, qui etiam mutorum animantium genera ita curat ut nullum eorum intereat, poteſt humanis corporibus ſingulari quâdam curâ proſpicere; ut, quod inde ad aliorum hominum eſcam pervenit, non magis in ſubſtantiam eorum vertatur, quam ſolent venena aut medicamenta; eoque magis, quod quaſi naturaliter conſtet humanam carnem ad hominum victum non datam. Id ſi non ſit, et aliquid, quod poſteriori corpori aliunde acceſſerit, inde debeat decedere; non hoc tamen efficiet ut non idem ſit corpus: [h] cum etiam in hác vitâ major

[h] *Cum etiam in hac vita major contingat particularum mutatio*] Alfenus, in L. Proponebatur. D. de Judiciis: *Quod ſi quis putaret partibus commutatis aliam rem fieri, fore ut ex ejus ratione nos ipſi non iidem eſſemus, qui abhinc anno fuiſſemus: propterea quod, ut Philoſophi dicerent, ex quibus particulis minimis conſtiterimus, hæ quotidie ex corpore noſtro decederent, aliæque extrinſecus in earum locum accederent.* Seneca, Epiſtola lviii. *Corpora noſtra rapiuntur fluminum more: quicquid vides currit cum tempore: nihil ex his quæ videmus manet.*

contingat particularum mutatio; [l]imo et papilio insit in verme, et herbarum substantia aut vini [k]in minimo aliquo, unde iterum instaurentur in veterem magnitudinem. Certe, cum et hæc et alia multa non incommode poni possint, nulla est causa cur inter impossibilia ha-

Ego ipse, dum loquor mutari ista, mutatus sum. Vide quæ pulchre hac de re disserit Methodius; cujus verba nobis servavit Epiphanius, ubi Origenianos refutat, numeris xii, xiii, xiv, xv. p. 534.

[l] *Imo et papilio insit in verme*] Ovidius, ultimo Metamorphoseon, ver. 372.

Quæque solent canis frondes intexere filis
Agrestes tineæ, res observata colonis,
Ferali mutent cum papilione figuram.

Addamus ex Plinio quædam, Historiæ Naturalis lib. ix. cap. 51. de Ranis: *Mirumque semestri vita resolvuntur in limum, nullo cernente; et rursus vernis aquis renascuntur quæ fuere natæ.* Libro x. cap. 9. *Coccyx ex accipitre videtur fieri, tempore anni figuram mutans.* Libro xi. cap. 20. *Sunt qui mortuas, si intra tectum hyeme serventur, deinde sole verno torreantur, ac ficulneo cinere toto die foveantur, putent reviviscere.* Ibidem, cap. 22. de bombycibus: *Et alia horum origo e grandiore vermiculo, gemina protendens sui generis cornua. Hi erucæ sunt. Fit deinde quod vocatur bombylius: ex ea necydalus: ex hoc in sex mensibus bombyces.* Ibidem, cap. 23. de bombyce Coa: *Fieri autem primo papiliones parvos nudosque.* Cap. 26. de cicadis: *Fit primo vermiculus, deinde ex eo quæ vocatur tettygometra, cujus cortice rupto circa solstitia evolant.* Cap. 32. *Multa autem insecta et aliter nascuntur. Atque Asilus imprimis ex rore: insidet hic raphani folio primo vere, et spissatus sole in magnitudinem milii cogitur. Inde oritur vermiculus parvus, et triduo mox eruca, quæ adjectis diebus crescit immobilis; duro cortice, ad tactum movetur araneæ. Hæc eruca, quam chrysalidem appellant, rupto deinde cortice volat papilio.* Cap. 36. *Muscis humore exanimatis, si cinere condantur, redit vita.*

[k] *In minimo aliquo, &c.*] Si Grotius in hoc nostrum ævum dilatus fuisset, plenius esset loquutus; cum constet omnia animalia, cujuscumque generis, ex ovo nasci in quo sunt formata, ut plantæ omnes in seminibus, quamvis summæ tenuitatis. Sed hoc nihil ad resurrectionem, non enim ex similibus primordiis corpora renascentur. *Clericus.*

tiari legimus. Myfteria autem illa fanctiffima, five Cereris, five Liberi patris, pleniffima fuere omnis obfcœnitatis; ut apparuit, poftquam, femel perrupta arcani religione, evulgari cœperunt: quod late exequuntur [r] Clemens Alexandrinus, [s] et alii. Tum vero illi dies, qui Deorum honori facrati erant, talibus fpectaculis celebrabantur, [t] quibus intereffe Catonem puduit. At Judaica religio nihil quidem habuit illicitum, aut inhoneftum; fed tamen, [u] ne pronus ad idololatriam populus a verâ religione defcifceret, multis præceptis earum rerum, quæ per fe nec bonitatem nec malitiam habe-

biliffimo atque illuftriffimo teftrûm occiforum hominum affundente fanguinem. Tatianus vero, §. 29. Εὑρὼν παρὰ μὲν Ῥωμαίοις τὸν Λατιάριον Δία λύθροις ἀνθρώπων, καὶ τοῖς ἀπὸ τῶν ἀνδροκτασιῶν αἵμασι τερπόμενον. *Cum compererim apud Romanos Latialem Jovem humano cruore, et per homicidium fufo fanguine oblectari.* Porphyrius, ii. 56. ad Adriani tempora manfiffe talia facra nos docet. Apud Gallos mos is vetus humanis victimis litandi; ut ex Cicerone pro M. Fonteio, cap. 10. et ex Plutarcho de Superftitione difcimus, p. 171. B. Eum fuftulit inde Tiberius, memorante Plinio, lib. xxx. cap. 1. De Britannis eundem ibi Plinium vide; et Dionem, Nerone, lxii. 7. et Solinum, cap. xxii. de Slavis vero Helmoldum, lib. i. cap. 53. Porphyrius, libro de non efu animantium fecundo, §. 56. manfiffe ad fuam ætatem ait, et in Arcadia et Carthagine, imo et ἐν τῇ μεγάλῃ πόλει, id eft, Romæ, facrum nominans Jovis Latialis.

r *Clemens Alexandrinus*] In Protreptico, p. 5. feqq.

s *Et alii*] Maxime Arnobius, lib. v.

t *Quibus intereffe Catonem puduit*] Martialis, initio Epigrammatum i. Gellius, x 13. Valerius Maximus, lib. ii. c. 10. 8.

u *Ne pronus ad idololatriam populus a vera religione defcifceret, multis præceptis earum rerum, quæ per fe nec bonitatem nec malitiam habebant, oneratus eft*] Hanc caufam talium præceptorum reddit et Maimonides, D. D. iii. 29. feqq. quem fequitur Jofephus Albo.

bant, oneratus eſt: qualia ſunt pecudum mactationes, circumciſio, exacta quies ſabbati, et ciborum aliquammultorum interdictio: quorum nonnulla mutuati ſunt Mahumetiſtæ, addita vini prohibitione. At Chriſtiana religio Deum, ut mentem puriſſimam, [x] purâ mente colendum docet; [y] et iis operibus, quæ ſuapte naturâ etiam citra præceptum honeſtiſſima ſunt. Sic [z] non carnem vult circumcidi, ſed cupiditates; [a] non ab omni opere, ſed ab illicito nos feriari; non pecudum ſanguinem aut adipem Deo ſacrare, ſed, ſi opus ſit, [b] pro veritate ipſius teſtandâ noſtrum offerre ſanguinem; et, [c] quæ de bonis noſtris egentibus damus, Deo data credere: non certis ciborum potûſve generibus abſtinere, ſed [d] utroque uti cum modo qui ſanitati conveniat; [e] interdum et jejuniis ſubactum corpus animo addicere, quo is alacrior ad ſublimia feratur. Præcipua vero

[x] *Pura mente colendum docet*] Joh. iv. 24.

[y] *Et iis operibus, quæ ſuapte natura etiam citra præceptum honeſtiſſima ſunt*] Unde λογικὴ λατρεία dicitur, *cultus rationi conſentiens*, Rom. xii. 1. Adde Philipp. iv. 8.

[z] *Non carnem vult circumcidi, ſed cupiditates*] Rom. ii. 28, 29. Philipp. iii. 3.

[a] *Non ab omni opere, ſed ab illicito nos feriari*] 1. Cor. v. 8.

[b] *Pro veritate ipſius teſtanda noſtrum offerre ſanguinem*] 1. Corinth. x. 16. Hebr. xii. 4. 1. Petr. ii. 21.

[c] *Quæ de bonis noſtris egentibus damus, Deo data credere*] Matth. vi. 4. Luc. xii. 33. Rom. xii. 8. 2. Cor. ix. 7.

[d] *Utroque uti cum modo qui ſanitati conveniat*] Luc. xxi. 34. Rom. xiii. 13. Eph. v. 18. Gal. v. 21. 1. Tim. iv. 3. 1. Petr. iv. 3.

[e] *Interdum et jejuniis ſubactum corpus animo addicere*] Matth. vi. 18. xvii. 21. 1. Corinth. vii. 5.

pars religionis ubique oſtenditur poſita [f] in piâ fiduciâ; [g] quâ compoſiti ad fidele obſequium [h] in Deum toti recumbimus, [i] ejuſque promiſſis non dubiam habemus fidem: [k] unde et ſpes exurgit, [l] et verus amor tum Dei tum proximi; quo fit ut præceptis ipſius pareamus, [m] non ſerviliter pœnæ formidine, [n] ſed ut ipſi placeamus, [o] ipſumque habeamus pro ſuâ bonitate patrem ac [p] remuneratorem. [q] Precari vero jubemur, non ut divitias aut honores nanciſcamur, et quæ alia multum optata plurimis male ceſſerunt; ſed primum quidem ea quæ Deo ſunt glorioſa, nobis vero de rebus caducis ea quæ natura deſiderat, reliquum permittentes divinæ providentiæ, utramcunque in partem

[f] *In pia fiducia*] Ut Joh. xii. 44.

[g] *Qua compoſiti ad fidele obſequium*] Luc. xi. 28. Joh. xiii. 17. et ſequentibus. Rom. i. 5. 1. Cor. vii. 19. 1. Petr. i. 2.

[h] *In Deum toti recumbimus*] Matth. xxi. 21. 2. Tim. i. 12.

[i] *Ejuſque promiſſis non dubiam habemus fidem*] Rom. iv. 20. 2. Cor. vii. 1. Gal. iii. 29.

[k] *Unde et ſpes exurgit*] Hebr. vi. 11. Rom. viii. 24. xv. 4.

[l] *Et verus amor tum Dei tum proximi*] Gal. v. 6. 1. Theſſ. iii. 6.

[m] *Non ſerviliter pœnæ formidine*] Rom. viii. 15.

[n] *Sed ut ipſi placeamus*] Hebr. xii. 28.

[o] *Ipſumque habeamus pro ſua bonitate patrem*] Rom. viii.

[p] *Ac remuneratorem*] Coloſſ. iii. 24. 2. Theſſ. i. 6. [Adde et: ut liqueat nos intelligere præcepta ejus eo digniſſima eſſe, et naturæ noſtræ ita convenire, ut meliora, aut æque convenientia alia nemo comminiſci poſſit. Itaque et grati animi cauſa, et quod optima ac præſtantiſſima ſint ejus præcepta, ei nos parere decet; quamvis nullæ eſſent pœnæ luendæ non parentibus, præter ipſius facti turpitudinem. Hoc demum eſt Deo filiorum, non ſervorum inſtar parere. *Clericus*.]

[q] *Precari vero jubemur*] Matth. vi. 10.

res ceciderit securi: ea vero, quæ ad æterna ducunt omni studio: nempe retro commissorum veniam; in posterum auxilium Spiritûs, quo firmati adversus minas omnes atque illecebras in pio cursu perstemus. Hic est Dei cultus in religione Christianâ, quo certe nihil excogitari potest Deo dignius.

§. XIII. *Circa ea officia humanitatis quæ proximo debemus etiam læsi,*

Similia sunt quæ adversus proximum exiguntur officia. Mahumetis religio in armis nata nihil spirat nisi arma, armis propagatur. Sic et Laconum instituta (quæ inter Græcanica maxime laudabantur, etiam Apollinis oraculo) tota ad vim bellicam fuisse directa, [r] notat et in culpâ ponit Aristoteles. Sed idem in Barbaros bellum dicit esse naturale; cum contra verum

[r] *Notat et in culpa ponit Aristoteles*] Polit. vii. cap. 14. *Παραπλησίως δὲ τούτοις καὶ τῶν ὕστερόν τινες γραψάντων ἀπεφήναντο τὴν αὐτὴν δόξαν. Ἐπαινοῦντες γὰρ τὴν Λακεδαιμονίων πολιτείαν ἄγανται τοῦ νομοθέτου τὸν σκοπὸν, ὅτι πάντα πρὸς τὸ κρατεῖν καὶ πρὸς τὸν πόλεμον ἐνομοθέτησεν· ἃ καὶ κατὰ τὸν λόγον ἐστὶν εὐέλεγκτα, καὶ τοῖς ἔργοις ἐξελήλεγκται νῦν. Pari modo et qui posterius scripserunt, ostenderunt ejusdem se esse sententiæ. Nam in laudatione Lacedæmoniorum reipublicæ, admirantur propositum conditoris legum in eo, quod leges omnes ad bellicas res victoriamque direxit: quod et ratione refelli facile potest, et ipsis factis refutatum nunc apparet.* Euripides, Andromacha, ver. 724. Aristoteli præierat:

—— εἰ δ' ἀπῆν δορὸς
Τοῖς Σπαρτιάταις δόξα, καὶ μάχης ἀγών·
Τ' ἄλλ' ὄντες ἴστε μηδενὸς βελτίονες.
—— si vis Martia
Vobis, Lacones, absit, et ferri decus;
Spectatur ultra, quod sit eximium, nihil.

sit, inter homines a naturâ amicitiam ac societatem constitutam. [s] Quid enim iniquius, quam singulas cædes puniri; occisarum gentium, velut gloriosum facinus, triumphis ostentari? Et tamen illa adeo celebrata Romana civitas quo tantum nomen nisi bellis, [t] sæpe manifeste injustis, ([u] ut de bello in Sardiniam [x] et Cyprum ipsi fatentur,) consecuta est? Et certe generatim, ut a præclaris annalium conditoribus memoriæ proditum est, [y] latrocinia extra

[s] *Quid enim iniquius, quam singulas cædes puniri; occisarum gentium, velut gloriosum facinus, triumphis ostentari*] Sensus ex Senecæ epistola 95. et de Ira, lib. ii. cap. 8. et ex Cypriani epistola secunda.

[t] *Sæpe manifeste injustis*] Petronius, p. 45. ed. Franc. 1629.

—si quis sinus abditus ultra,
Si qua foret tellus fulvum quæ mitteret aurum,
Hostis erat——

[u] *Ut de bello in Sardiniam*] Vide Polybium, Historiarum iii. 28.

[x] *Et Cyprum ipsi fatentur*] Florus, lib. iii. cap. 9. *Divitiarum tanta erat fama, nec falso; ut victor gentium populus, et donare regna consuetus, Publio Clodio tribuno duce, socii vivique Regis confiscationem mandaverit.* Meminit ejusdem rei Plutarchus, Catone, p. 776. Appianus, lib. ii. Civ. p. 441. Dion, lib. xxxviii. 30. Vide eundem Florum, de Bello Numantino et de Cretico.

[y] *Latrocinia extra fines plerisque gentibus nullam habebant infamiam*] Thucydides, lib. i. 5. Οἱ γὰρ Ἕλληνες τοπάλαι, καὶ τῶν βαρβάρων οἵ τε ἐν τῇ ἠπείρῳ παραθαλάσσιοι, καὶ ὅσοι νήσους εἶχον, ἐπειδὰν ἤρξαντο μᾶλλον περαιοῦσθαι ναυσὶν ἐπ' ἀλλήλους, ἐτράποντο πρὸς λῃστείαν, ἡγουμένων ἀνδρῶν οὐ τῶν ἀδυνατωτάτων, κέρδους τοῦ σφετέρου αὐτῶν ἕνεκα, καὶ τοῖς ἀσθενέσι τροφῆς· καὶ προσπίπτοντες πόλεσιν ἀτειχίστοις καὶ κατὰ κώμας οἰκουμέναις ἥρπαζον, καὶ τὸν πλεῖστον τοῦ βίου ἐντεῦθεν ἐποιοῦντο· οὐκ ἔχοντός πω αἰσχύνην τούτου τοῦ ἔργου, φέροντες δέ τι καὶ δόξης μᾶλλον. Δηλοῦσι δὲ τῶν τε ἠπειρωτῶν τινὲς ἔτι καὶ νῦν οἷς κόσμος καλῶς τοῦτο δρᾷν, καὶ οἱ παλαιοὶ τῶν ποιητῶν τὰς πύστεις τῶν πλεόντων πανταχοῦ ὁμοίως ἐρωτῶντες, εἰ λῃσταί εἰσιν· ὡς οὔτε ὧν πυνθάνονται ἀπαξιούντων τὸ ἔργον, οἷς τ' ἐπιμελὲς εἴη εἰδέναι οὐκ ὀνειδιζόντων. Ἐλῄζοντο δὲ καὶ κατ' ἤπειρον ἀλλήλους· καὶ μέχρι τοῦδε πολλὰ τῆς Ἑλλάδος τῷ παλαιῷ τρόπῳ νέμεται, περί τε Λοκροὺς τοὺς Ὀζόλας, καὶ Αἰτωλοὺς, καὶ Ἀκαρνᾶνας, καὶ τὴν ταύτῃ ἤπειρον.

fines plerisque gentibus nullam habebant infamiam. [z] Ultionis exactionem Aristoteles et Cicero in virtutis parte ponunt: [a] gladiatorum

Olim quippe Græci, non minus quam barbari, tum qui in continente, tum qui per insulas vivebant, postquam sæpius alii ad alios navibus transire cœperunt, ad latrocinandum se contulerunt; ad quam rem viri illustres duces ipsis erant, partim quæstus sui causa, partim ut victum suppeditarent egentibus: adortique civitates mœnibus carentes et per vicos sparsas, diripiebant eas, maximamque partem hinc se alebant; nondum infami eo vitæ genere, quin et nonnihil habente gloriæ. Manifestum id faciunt etiam nunc quidam continentis terræ habitatores, qui pro decoro habent strenue id facere; et vetusti Poëtarum, apud quos frequentes sunt interrogationes ad navigantium obvios, an prædones essent: nimirum, quod nec defugituri id nomen illi essent qui interrogabantur, nec exprobraturi hi qui interrogabant. In ipsa quin etiam terra continente, spoliabant alii alios: et nunc quoque magna portio Græcorum sic vivit, apud Locros Ozolas, apud Ætolos, apud Acarnanas, et vicina terrarum. Interrogatio illa, cujus Thucydides meminit, est apud Homerum, Odyssea Γ. ver. 3. ubi Scholiastes: οὐκ ἄδοξον ἦν παρὰ τοῖς παλαιοῖς τὸ λῃστεύειν, ἀλλ' ἔνδοξον. *Apud veteres latrocinari adeo infame non erat, ut et gloriæ duceretur.* Justinus, lib. xliii. cap. 3. de Phocensibus: *Studiosius mare quam terras exercuere: piscando, mercando, plerumque etiam latrocinio maris (quod illis temporibus gloriæ habebatur) vitam tolerabant.* De Hispanis vide Plutarchum, Mario, p. 408. D. et Diodorum, lib. v. 34. de Tyrrhenis Servium, ad viii. 51. et x. 14. Æneid. de Germanis Cæsarem, B. G. vi. 22. Tacitum, Ann. xii. 27. Saxonem Grammaticum, lib. x.

[z] *Ultionis exactionem Aristoteles et Cicero in virtutis parte ponunt*] Aristoteles, de moribus ad Nicomachum, iv. 11. Δοκεῖ γὰρ οὐκ αἰσθάνεσθαι οὐδὲ λυπεῖσθαι, μὴ ὀργιζόμενός τε οὐκ εἶναι ἀμυντικός· τὸ δὲ προπηλακιζόμενον ἀνέχεσθαι, ἀνδραποδῶδες. *Videtur talis et sensu et dolore carere; et, cum non irascatur, vindictæ esse negligens. Servile, si contumeliose tracteris, id tolerare.* Cicero autem, de Inventione, ii. 22. inter ea quæ ad jus naturæ pertinent, ponit vindicationem, *per quam vim aut contumeliam defendendo aut ulciscendo propulsamus.* Ad Atticum, ix. 12. *Odi hominem, et odero: utinam ulcisci possem.* Ad. Quir. cap. ix. *Sic ulciscar facinora singula, quemadmodum a quibusque sum provocatus.*

[a] *Gladiatorum mutuæ dilaniationes inter oblectamenta erant*

mutuæ dilaniationes inter oblectamenta erant publica Paganorum: [b] exponere liberos quotidianum. Apud Hebræos sane lex melior, sanctior disciplina; sed tamen in populo impotentis iræ dissimulata quædam, aut etiam ipsis concessa: [c] ut vis in populos septem id meritos; qua non contenti [d] omnes a se diffidentes crudeli odio sunt persecuti; [e] cujus signa nunc etiam in ipsorum precibus adversus Christianos conceptis apparent. At [f] dolorem suum talionis judicio exequi, homicidam propinqui sui privatâ manu occidere, lege ipsâ permittebatur. Christi vero lex omnino [g] prohibet injuriam, sive verbis sive rebus factam, reponere; ne, quam in aliis improbamus malitiam, rur-

publica Paganorum] Vide Lactantium, lib. vi. 20. 11. Tertullianum, de Spectaculis, cap. 19.

[b] *Exponere liberos quotidianum*] Justinus, Apologetico ii. 27. seqq. Tertullianus, Apologetico, cap. 9. Vide et Lactantium, lib. vi. Institutionum, cap. 20. 19. et Terentii Hecyram, iii. 3. 40. iv. 1.

[c] *Ut vis in populos septem id meritos*] Exodi xxxiv. 11, 12. Deut. vii. 1, 2.

[d] *Omnes a se diffidentes crudeli odio sunt persecuti*] Dandam operam ut eis damnum quovis modo inferatur, docet R. Levi ben Gerson: non reddenda illis quæ furtis subducta sunt, Bachai.

[e] *Cujus signa etiam nunc in precibus adversus Christianos conceptis apparent*] Vide Libellum precum editum Venetiis forma minima, fol. 8. et librum Germanicum Antonii Margaritæ; Maimonidem, ad xiii. Articulos, ubi perdendos ait qui eis non credunt. Et dictum est in ore Judæorum: *Omnes sectarii subito pereant.* Similia sunt dicta R. Isaaci, in Bereschith rabba: et Thalmud, in Baba Kamma, et Baba Bathra.

[f] *Dolorem suum talionis judicio exequi*] Levit. xxiv. 20. Deut. xix. 21.

[g] *Prohibet injuriam, sive verbis sive rebus factam, reponere*] Matth. v. 38, 44.

ſum probemus imitando: bene fieri vult bonis quidem præcipue, ſed et malis; [h] ad Dei exemplum, a quo Solem, aſtra, aërem, ventos, imbres habemus communia in homines quoſvis dona.

§. XIV. *Circa conjunctionem maris et feminæ,*

Conjunctio maris cum femina, per quam propagatur genus humanum, digniſſima res eſt legum cura. Quam partem neglectui habitam a Paganis haud mirum eſt, cum eorum quos colerent [i] Deorum ſtupra et adulteria narra-

[h] *Ad Dei exemplum, a quo ſolem, aſtra, aërem, ventos, imbres habemus communia in homines quoſvis dona*] Matth. v. 45.

[i] *Deorum ſtupra et adulteria*] Euripides, Ione, ver. 436.

—— Νυθετητέος δέ μοι
Φοῖβος· τί πάσχει, παρθένους βίᾳ γαμῶν·
Προδίδωσι παῖδας ἐκ τεκνέμενος λάθρα,
Θνήσκοντας ἀμελεῖ.. Μὴ σύγ'· ἀλλ', ἐπεὶ κρατεῖς,
Ἀρετὰς δίωκε. Καὶ γὰρ ὅςις ἂν βροτῶν
Κακὸς πεφύκει, ζημιῦσιν οἱ θεοί·
Πῶς ἂν δίκαιον, τοὺς νόμους ὑμᾶς βροτοῖς
Γράψαντας, αὐτοὺς ἀνομίαν ὀφλισκάνειν;
Εἰ δ' (ὐ γὰρ ἔςαι, τῷ λόγῳ δὲ χρήσομαι)
Δίκας βιαίων δώσετ' ἀνθρώποις γάμων,
Σὺ, καὶ Ποσειδῶν, Ζεὺς θ' ὃς οὐρανῦ κρατεῖ,
Ναὺς τίνοντες ἀδικίας κενώσετε.

—— *Monendus, ſi tamen fas eſt mihi,*
Apollo: per vim virginum minuit decus:
Quoſque ipſe ſevit liberos, interfici
Clam patitur. Ah ne tu iſta: ſed, quando imperas,
Honeſta ſequere. Si quis eſt mortalium
Qui ſcelera patrat, exigunt pœnam Dii:
At nonne iniquum eſt, vos, ſuas leges quibus
Gens debet hominum, jure nullo vivere?
Si (quod futurum non erit, dicam tamen)
Hominibus æquo ſtupra lueretis modo,
Neptunus, et tu, rexque ſupremi poli,
Vacuaret omnes mulcta templorum domos.

rentur. Quid quod et [k] concubitus marium cum maribus Deorum exemplis defendebantur? in quorum numerum eo merito relati olim Ganymedes, [l] poſtea Antinous: quod flagitium apud Mahumetiſtas quoque frequens eſt, apud Sinenſes et gentes alias etiam pro licito; a Græciæ autem Philoſophis in id laboratum videtur, [m] ut rei turpi honeſtum no-

Vide hæc fuſe tractata, apud Clementem, Protreptico, p. 5. ſeqq. Athenagoram, Leg. §. 21. Tatianum, §. 8. Arnobium, lib. iv. p. 132. ſeqq. Nazianzenum, i. contra Julianum, p. 104. ſeqq. edd. Pariſ. 1609, 1630. Theodoretum, Sermone iii. p. 42. ſeqq.

[k] *Concubitus marium cum maribus*] Hæc quoque vide apud Clementem et Theodoretum, dictis locis.

[l] *Poſtea Antinous*] Meminit Juſtinus, Apologetico ii. 29. Clemens, Protreptico, p. 14. 42. Origenes, libro contra Celſum tertio, §. 36. et octavo, §. 8. Euſebius, Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ iv. 8. Theodoretus, octavo, p. 115. et Hiſtorici illorum temporum.

m *Ut rei turpi honeſtum nomen imponeretur*] Ita ſane cenſent non Lucianus tantum, libello de Amoribus, §. 24. ſed et Gregorius Nazianzenus, Oratione iii. contra Julianum i. p. 78. C. et ad eum Elias Cretenſis, col. 408. D. et Nonnus; Cyrillus, contra Julianum libro vi. p. 187. ſeqq. et late Theodoretus, Sermone xii. ad Græcos, p. 174. ſeqq. Philonis, qui Platoni favit plurimum, locum hic omittere non poſſum e libro de Vita Contemplatrice, p. 694. F. Τὸ δὲ Πλατωνικὸν ὅλον σχεδὸν ἐςὶ περὶ ἔρωτος, οὐκ ἀνδρῶν ἐπὶ γυναιξὶν ἐπιμανέντων, ἢ γυναικῶν ἀνδράσιν, αὐτὸ μόνον· (ἐκπληροῦνται γὰρ αἱ ἐπιθυμίαι αὗται νόμῳ φύσεως·) ἀλλὰ ἀνδρῶν ἄρσεσιν ἡλικίᾳ μόνον διαφέρουσι· καὶ γὰρ εἴ τι περὶ ἔρωτος καὶ οὐρανίου Ἀφροδίτης κεκομψεῦσθαι δοκεῖ, χάριν ἀστεισμοῦ παρείληπται. *Platonicum autem convivium totum fere in amoribus conſumitur, non virorum modo in mulieres, mulierum in viros inſanientium; (tales enim cupiditates lege naturæ explentur;) ſed virorum in ſexus ejuſdem ſola ætate diſpares: nam ſi quid ibi de Venere et Amore cœleſti ſpecioſe dici auditur, id honeſti obtentus cauſa aſſumitur.* Tertullianus, de Anima, init. Chriſtianam ſapientiam præferens Socraticæ: *Nec nova inferens dæmonia, ſed vetera depellens; nec adoleſcentiam vitians, ſed omni bono pudoris informans.*

men imponeretur. Inter eosdem Græciæ Philosophos præstantissimi, [n] communione mulierum laudata, quid aliud quam ex civitate tota unum fecerunt lupanar? [o] cum etiam inter muta animantia quædam sit fœdus aliquod conjugale: quanto æquius ne sanctissimum animal homo incerto semine nascatur, extinctis etiam parentum et liberorum inter se affectibus! Lex Hebræa omnem quidem spurcitiem inhibet; sed et [p] plures uni concedit uxores, [q] et marito dimittendæ ob quasvis causas uxoris jus facit: quod et hodie usurpant Mahumetistæ, et olim Græci ac Latini; tanta licentia, ut et uxores ad tempus utendas aliis darent [r] Lacones et Cato. At perfectissima Christi lex ad ipsas penetrat vitiorum radices; et eum, qui attentavit mulieris cujusquam pudicitiam vel

[n] *Communione mulierum laudata*] Platonem vide tum alibi, tum maxime de Republica, v. p. 655. seqq.

[o] *Cum etiam inter muta animantia quædam sit fœdus aliquod conjugale*] Plinius, lib. x. cap. 34. *Ab his columbarum gesta spectantur maxime, simili ratione. Mores iidem, sed pudicitia illis prima, et neutri nota adulteria: conjugii fidem non violant.* De palumbium castitate conjugali vide Porphyrium, de non esu animantium, tertio, §. 11.

[p] *Plures uni concedit uxores*] Apparet id, Deut. xvii. 16, 17. xxi. 15. 2. Sam. xii. 8. Sic legem intelligunt Hebræi; et Chrysostomus, 1. ad Cor. xi. hom. xxvi. in Ethico; Augustinus, de doctrina Christiana, libro iii. cap. 12. et veterum alii. Josephus legis peritissimus, Antiquitatum xvii. 1. 2. Πάτριον, ἐν τ' αὐτῷ πλέοσιν ἡμῖν συνοικεῖν. *Mos nobis patrius, eodem tempore plures habere uxores.*

[q] *Et marito dimittendæ ob quasvis causas uxoris jus facit*] Deut. xxiv. 1, 2, 3, 4. Levit. xxi. 14.

[r] *Lacones et Cato*] Vide Herodotum, libro vi. 62. Plutarchum, Lycurgo, p. 49. et Catone Uticensi, p. 771.

oculis libavit, [s] reum habet; inſpectore cordis Deo judice concupiti, nec peracti criminis. Cumque omnis vera amicitia perpetua ſit et inſolubilis; [t] merito talem eam eſſe voluit, quæ cum animorum ſocietate corporum quoque continet communionem: quod etiam ad rectam liberorum educationem haud dubie eſt utilius. Inter Paganos paucæ gentes unâ uxore contentæ fuerunt, ut [u] Germani et Romani. [x] Sequuntur et hoc Chriſtiani; ut ſcilicet animus ab uxore in ſolidum marito datus [y] æquali retributione penſetur, [z] rectiuſque procedat ſub unâ præſide domeſticum regimen, neu diverſæ matres diſcordiam liberis inferant.

[s] *Reum habet; inſpectore cordis Deo judice concupiti, nec peracti criminis*] Matth. v. 28.

[t] *Merito talem eam eſſe voluit, quæ cum animorum ſocietate corporum quoque continet communionem*] Matth. v. 32. xix. 9.

[u] *Germani et Romani*] Græcos etiam addere potuit; quibus plerisque, certe privatis, ſingulæ fuerunt uxores. *Clericus.*

[x] *Sequuntur et hoc Chriſtiani*] Paulus Apoſtolus, 1. Cor. vii. 4. Lactantius, Inſtitutionum vi. 23. 23. Hieronymus, adverſus Oceanum, epiſt. 83.

[y] *Æquali retributione penſetur*] Bene enim Salluſtius, Jugurthino, cap. lxxx. *Apud eos, qui plures uxores habent, levis iſta ducitur neceſſitudo; quod animus multitudine diſtractus nullam pro ſocia obtinet, omnes pariter viles ſunt.* Ammianus, de Perſis, l. xxiii. 6. *Per libidines varias caritas diſperſa torpeſcit.* Claudianus, bello Gildonico, ver. 441.

—— *Connubia mille:*
Non illis generis nexus, non pignora curæ;
Sed numero languet pietas.

[z] *Rectiuſque procedat ſub una præſide domeſticum regimen, neu diverſæ matres diſcordiam liberis inferant*] Utrumque recte concepit et expreſſit Euripides, Andromacha, ver. 464.

§. XV. *Circa usum bonorum temporalium,*

Ad usum eorum, quæ bona vulgo dicuntur, ut veniamus: furta videmus a gentibus paganis quibusdam, [a] ut Ægyptiis [b] et Spartiatis, permissa: et qui privatis non permiserunt, publice hoc ferme unum agebant, ut Romani; [c] quibus ad casas redeundum dicebat Romanus orator, si suum cuique reddere deberent. Hebræis nihil quidem tale; sed [d] fœnus tamen in extraneos permissum, ut eorum ingenio se lex aliquatenus aptaret; [e] quæ propterea legem servantibus, inter cætera, divitias pollicebatur. At [f] Christiana lex non modo omne injustitiæ genus, et in quosvis, prohibet; [g] sed et vetat nos studium nostrum rebus illis caducis impendere: quia scilicet non sufficiat animus noster ad duo sedulo curanda; quæ singula hominem totum requirant, et sæpe in contraria consilia nos trahant: deinde vero, et in quæ-

[a] *Ut Ægyptiis*] Diodorus Siculus, Historiarum libro i. 80.

[b] *Et Spartiatis*] Plutarchus, Lycurgo, p. 50. E.

[c] *Quibus ad casas redeundum esse dicebat Romanus orator, si suum cuique reddere deberent*] Verba hunc in sensum Ciceronis ex tertio de Republica recitat Lactantius, in Epitome, cap. 1.

[d] *Fœnus tamen in extraneos permissum*] Deut. xxiii. 20.

[e] *Quæ propterea legem servantibus, inter cætera, divitias pollicebatur*] Levit. xxvi. 5. Deuter. xxviii. 4, 5, 6, 7, 8, 11, 12.

[f] *Christiana lex non modo omne injustitiæ genus, et in quosvis, prohibet*] Matth. vii. 12. Ephes. v. 3.

[g] *Sed et vetat nos studium nostrum rebus illis caducis impendere*] Matth. vi. 24. et seqq. xiii. 22. Luc. viii. 14. 1. Tim. vi. 9.

rendis et in servandis divitiis, [h] sollicitudo servitutem quandam et cruciatum secum ferat; quæ ipsam voluptatem, quæ ex divitiis speratur, corrumpant: [i] ea vero, quibus natura contenta est, et pauca sint, et facile sine magno labore aut impendio parentur. Quod si quid tamen Deus ultra indulserit, non hoc in mare projicere jubemur, [k] ut Philosophi quidam imprudenter fecerunt; neque detinere inutile, neque prodigere; sed supplere inde hominum aliorum inopiam, [l] sive donando, [m] sive dando mutuum id rogantibus; [n] ut decet eos, qui se non dominos harum rerum, sed Dei summi parentis procuratores ac dispensatores credant: bene enim locatum beneficium [o] thesaurum esse bonæ spei plenum; in quem nec furum improbitati, nec casuum varietati quicquam liceat. Cujus veræ, non fucatæ liberalitatis exemplum admirabile præbuerunt Christianorum primi; [p] cum usque ex Macedoniâ et A-

[h] *Sollicitudo servitutem quandam et cruciatum secum ferat*] Matth. vi. 34. Philipp. iv. 6.

[i] *Ea vero, quibus natura contenta est, et pauca sint, et facile sine magno labore aut impendio parentur*] 1. Tim. vi. 7, 8.

[k] *Ut Philosophi quidam imprudenter fecerunt*] Habet hoc de Aristippo Laërtius, ii. 77. et Suidas; de Cratete Philostratus, vit. Apollonii, i. 10.

[l] *Sive donando*] Matth. v. 42.

[m] *Sive dando mutuum id rogantibus*] Matth. ibidem. Luc. vi. 35.

[n] *Ut decet eos, qui se non dominos harum rerum, sed Dei summi parentis procuratores et dispensatores credant*] 1. Tim. vi. 17, 18.

[o] *Thesaurum esse bonæ spei plenum; in quem nec furum improbitati, nec casuum varietati quicquam liceat*] Matth. vi. 20.

[p] *Cum usque ex Macedonia et Achaia ea mitterentur, quæ*

chaia ea mitterentur, quæ Palæſtinorum egeſtatem ſublevarent: non aliter, quam ſi orbis totus una eſſet familia. Atque hic illa quoque cautio in Chriſti lege additur, [q] ne qua repenſationis aut honoris ſpes beneficentiam defloret: [r] cujus apud Deum perit gratia, ſi aliud præter Deum reſpicit. Ac ne quis, ut fieri ſolet, obtendat tenacitati ſuæ velum, quaſi metuat ne ipſe olim ſenex, aut a calamitate aliquâ deprehenſus, ſuis rebus opus habeat; [s] promittit lex curam ſpecialem pro his, qui illa præcepta ſervaverint: et, quo magis confidant, in mentem illis revocat [t] conſpicuam Dei providentiam in alendis feris ac pecudibus, et in ornandis herbis floribuſque: rem vero fore indignam; ſi Deo tam bono, tam potenti, tanquam malo nomini, non credamus ultra quam dum pignori incumbimus.

§. XVI. *Circa jusjurandum,*

Perjurium vetant leges aliæ: [u] hæc vero etiam jurejurando extra neceſſitatem omnino

Palæſtinorum egeſtatem ſublevarent] Rom. xv. 25, 26. et ſeqq. 2. Cor. ix. 1, 2, 3, 4. Philipp. iv. 18.

[q] *Ne qua repenſationis aut honoris ſpes beneficentiam defloret*] Matth. vi. 1, 2. Luc. xiv. 12.

[r] *Cujus apud Deum perit gratia, ſi aliud præter Deum reſpicit*] Matthæus, dicto jam loco.

[s] *Promittit lex curam ſpecialem pro his, qui illa præcepta ſervaverint*] Matth. vi. 32. Luc. xii. 7. xxi. 18.

[t] *Conſpicuam Dei providentiam in alendis feris ac pecudibus, et in ornandis herbis floribuſque*] Matth. vi. 26, 28.

[u] *Hæc vero etiam jurejurando extra neceſſitatem omnino vult abſtineri*] Matth. v. 33, 34, 35, 36, 37. Jac. v. 12.

vult abstineri; et ita coli veracitatem in quovis sermone, [x] ut jusjurandum a nobis ne exigatur quidem.

§. XVII. *Circa facta alia.*

Ac plane nihil egregium reperiri potest, aut in Græcorum philosophicis scriptis aut in sententiis Hebræorum aliarumve gentium, quod non hic contineatur, et quidem ut sancitum divinâ auctoritate: puta [y] de modestiâ, [z] temperantiâ, de [a] bonitate, [b] de morum honestate, [c] de prudentiâ, [d] de officio magistratuum et subditorum, [e] parentum et liberorum, [f] dominorum et servorum, [g] item conjugum inter se; maxime vero de vitandis vitiis, quæ specie quâdam honesti plurimis Græcis Romanisque imposuerunt, [h] cupiditatibus scilicet honorum ac gloriæ. Summa vero [illegible]ptorum solidâ bre-

[x] *Ut jusjurandum a no*[illegible] *exigatur quidem*] Matth. [illegible] jam loco.

[y] *De modestia*] 1. Petr. [illegible] 3.

[z] *Temperantia*] Tit. ii. [illegible] 1. Tim. ii. 9.

[a] *Bonitate*] 2. Cor. v[illegible] Galat. v. 22. Coloss. iii. [illegible] 1. Cor. xiii. 4.

[b] *De morum honestate*] [illegible] iv. 8. 1. Tim. ii. 2. iii. [illegible] Tit. ii. 7.

[c] *De prudentia*] Matth. x. [illegible] 16. Eph. i. 8.

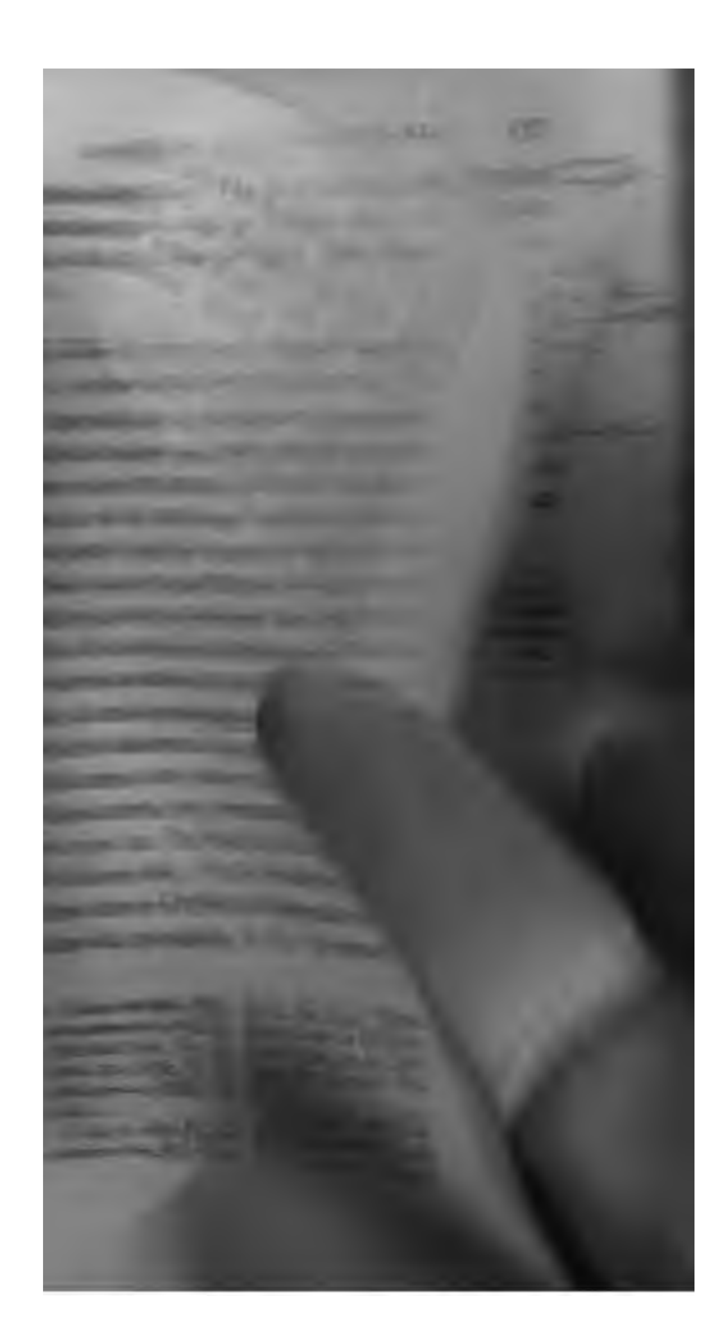
[d] *De officio magistratuum et subditorum*] 1. Tim. ii. 2. [illegible] Rom. xiii. 1. Petr. ii. 13, 17. [illegible]

[illegible]*ntum et liberorum*] [illegible] 20, 21. Ephes. vi. [illegible]

[illegible]*orum et servorum*] [illegible] 5—9. Coloss. iii. [illegible]

[illegible]*jugum inter se*] [illegible] 25, 28, 33. Co[illegible] 1. Tim. ii. [illegible]

[illegible] *scilicet ho*[illegible] [illegible]th. xviii. [illegible] xiv. 11. [illegible] Ephes. [illegible]

illis ex quibus Christianam religionem maxime commendavimus, satis constet: eorumque certitudo hoc ipso emicat, quod, qui odiis inter se inflammati quærunt diffidendi materiam, eo progredi non ausint, ut hæc negent a Christo imperata; ne illi quidem ipsi, qui vitam suam ad eam normam nolunt componere. Quod si quis etiam his velit contradicere; par habendus sit Philosophis, qui nivem albam negarunt. Nam, ut hi sensu refelluntur, ita illi consensu omnium gentium Christianarum; et librorum quos scripserunt Christianæ religionis primi, ac primis proximi, et deinceps secuti doctores; etiam illi, qui suam in Christum fidem morte testati sunt. Nam, quod hi omnes ut Christi dogma agnoscunt, id omnino pro tali habendum est ab æquo rerum judice: sicut Platoni, Xenophonti, aliisque Socraticis credimus, de dogmatibus Socratis; Stoicorum scholæ, de his quæ Zeno tradidit.

§. XIX. *Probatur amplius præstantia Christianæ religionis, ex præstantiâ ipsius Magistri:*

Tertium, quo Christianam religionem omnibus aliis, quæ sunt aut fingi possunt, præstare diximus, est ipse modus, quo tradita fuit

nititur; qualia sunt quæ memorantur in antiquissimis symbolis, qualia extant apud Irenæum et Tertullianum, et quale est *Apostolicum*, ut nunc vocatur. Quod paullo plenius ostendimus in Libello hisce subjecto, *de eligenda inter dissidentes Christianos sententia*, §. iv. *Clericus*.

ac propagata: quâ in parte, prima est inspectio de ipso dogmatis auctore. Græcæ sapientiæ auctores nihil ferme certi se afferre ipsi fatebantur: quippe [m] veritatem velut in puteo demersam; et [n] mentem nostram non minus caligare ad Divina, quam oculos noctuæ ad lumen Solis. Ipsorum præterea [o] nemo non aliquo vitio obsitus: [p] alii Regum adulatores, [q] alii scortorum amoribus addicti, [r] alii caninæ impudentiæ. Invidiæ vero omnium inter se magnum argumentum, [s] rixæ de verbis, aut

[m] *Veritatem velut in puteo demersam*] Democriti est ἐν βυθῷ ἀλήθεια; memoratum et aliis, et Ciceroni in Academicis, i. 12.

[n] *Mentem nostram non minus caligare ad Divina, quam oculos noctuæ ad lumen Solis*] Aristoteles, Metaphysicorum ii. cap. 1. Ὥσπερ γὰρ καὶ τὰ τῶν νυκτερίδων ὄμματα πρὸς τὸ φέγγος ἔχει τὸ μεθ' ἡμέραν, οὕτω καὶ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς ὁ νοῦς πρὸς τὰ τῇ φύσει φανερώτατα πάντων. *Sicut enim vespertilionum oculi ad lumen diei se habent, ita et animi nostri mens ad ea quæ omnium sunt clarissima.*

[o] *Nemo non aliquo vitio obsitus*] Maximo consensu omnium laudatur Socrates. At ejus summam iracundiam, quæ in dictis et in factis se ostenderit, ante oculos nobis Porphyrii verbis ponit Cyrillus, sexto adversus Julianum, p. 185. B.

[p] *Alii Regum adulatores*] Plato, Aristippus.

[q] *Alii scortorum amoribus addicti*] Marium Zeno, Stoicæ sectæ princeps; Feminarum prope omnes; Plato, Aristoteles, Epicurus, Aristippus. Athenæus, libro xii. 21. p. 544. et xiii. 6. pp. 588, 589. Laertius, vi. 13, 17. iii. 31. v. 3. x. 4—7. ii. 74, 75. Lactantius, iii. 15. et alibi, testes. Theognis ipse de se, multis in locis.

[r] *Alii caninæ impudentiæ*] Dicti inde Cynici.

[s] *Rixæ de verbis, aut nullius momenti rebus*] Bene id notatum Timoni Phliasio:

Σχέτλιοι ἄνθρωποι, κάκ' ἐλέγχεα, γαστέρες οἶον,
Ποίων ἐκ τ' ἐρίδων καὶ λεσχομάχων πεπλάνησθε;
Ἄνθρωποι, κενεῆς οἰήσιος ἔμπλεοι ἀσκοί.

Mortales miseri, probra pessima, nil nisi ventres,
Quæ vos vaniloquo fallunt certamine lites?

nullius momenti rebus; frigoris vero in Dei cultu, quod et qui Deum unum crediderunt, tamen illo ſepoſito aliis, et quidem quos Deos non crederent, cultum exhibuerunt, [t] religionis normam ſtatuentes id quod receptum eſſet publice. De præmio quoque pietatis nihil aſſeverabant certi: [u] quod vel ex ultimâ illâ Socratis morituri diſputatione apparet. Ma-

O homines, tumidis inflati
faſtibus utres.

Item:

Φοιτᾷ δὲ βροτολοιγὸς ἔρις κενὸν λελακυῖα,
Νείκης ἀνδροφόνοιο κασιγνήτη καὶ ἔριθος·
Ἥτ' ἀλαὴ περὶ πάντα κυλίνδεται· αὐτὰρ ἔπειτα
Ἔς τε βροτοὺς στήριξε κάρη, καὶ ἐς ἐλπίδα βάλλει.

Aſpera lis quædam provenit inania clamans,
Incenſi in cædes odii ſoror atque miniſtra;
Quæ, cæca huc illuc circumque voluta, ſupremum
Mortales capite incurrit, ſpemque injicit illis.

Item:

Τίς δ' ἄρ τοὺς δ' ὀλοῇ ἔριδι ξυνέηκε μάχεσθαι;
Ἠχοῦς σύνδρομος ὄχλος· ὁ γὰρ, σιγῶσι χολωθεὶς,
Νοῦσον ἐπ' ἀνέρας ὦρσε λαλήν· ὀλέκοντο δὲ πολλοί.

Ecquis eos tanto pugnæ inflammavit amore?
Ad ſtrepitum accurrens plebs, atque exoſa ſilentes:
Unde loquax morbus multa cum peſte cucurrit.

Invenies hæc apud Clementem, Strom. v. p. 235. apud Euſebium, in fine Præparationis; et apud Theodoretum, Sermone ii. p. 24.

[t] *Religionis normam ſtatuentes id quod receptum eſſet publice*] Xenophon, Memorabilium i. 3. 1. oraculum recitat, quo jubentur Dii coli ex lege cujuſque civitatis. Repete hic Senecæ verba, quæ ex Auguſtino ſupra citavimus: poſt quæ ſic Auguſtinus: *Colebat quod reprehendebat, agebat quod arguebat, quod culpabat adorabat.* Nimirum (ut Plato dixit in Timæo, p. 1047. et alibi; et Porphyrius, loco qui eſt apud Euſebium, Præparat. lib. iv. cap. 8.) periculo non caret vera de rebus divinis apud vulgus diſſerere. Ejus autem periculi metum Græca et Latina et barbara philoſophia pluris fecit, quam veri ſinceram profeſſionem: quod vel unum ſufficit, ne quis tales ſibi per omnia ſequendos putet. Notat hoc in Platone Juſtinus Martyr, Parænefi ad Græcos, §. 25.

[u] *Quod vel ex ultima illa Socratis morituri diſputatione apparet*] Vide quæ attulimus ſupra.

hometes, late sparsæ religionis auctor, [x] projectus ad libidinem per omnem vitam ne a suis quidem negatur. Tum vero nullam fidem dedit, quâ constare possit, quod ipse promisit præmium in epulis et Venere positum, id vere exiturum; cum ipsius in corpus vitam rediisse ne dicatur quidem, imo in hunc diem Medinæ situm sit. At Hebrææ legis conditor Moses, vir eximius, non tamen ab omni culpâ liberatur; [y] cum et legationem ad Regem Ægyptium a Deo sibi mandatam multo cum renisu vix susceperit, [z] et ad pollicitum Dei de aquâ e rupe excitandâ diffidentiæ nonnihil ostenderit, ut Hebræi fatentur. Eorum vero, quæ per legem suis promisit, præmiorum vix quicquam ipse consecutus est, desertis in locis [a] jactatus perpetuis seditionibus, [b] neque ingressus in terram illam felicem. At Christus [c] peccati omnis expers a suis describitur, [d] nec ab aliis ul-

[x] *Projectus ad libidinem per omnem vitam ne a suis quidem negatur*] Vide quæ dicentur libro vi.

[y] *Cum et legationem ad Regem Ægyptium a Deo sibi mandatam multo cum renisu vix susceperit*] Exodi iv. 2, 10, 13, 14.

[z] *Et ad pollicitum Dei de aqua e rupe excitanda diffidentiæ nonnihil ostenderit*] Num. xx. 12.

[a] *Jactatus perpetuis seditionibus*] Exod. xxxii. Num. xi, xii, xiv, xvi, xx, xxv.

[b] *Neque ingressus in terram illam felicem*] Num. xx. 12. Deut. xxxiv. 4.

[c] *Peccati omnis expers a suis describitur*] Joh. viii. 46. x. 32. 2. Cor. v. 21. 1. Petr. ii. 22. Hebr. iv. 15. Pietatem ejus etiam oraculo, apud Gentes auctoritatem habente, laudatam ostendemus ad librum iv.

[d] *Nec ab aliis ullius commissi allatis testimoniis arguitur*] Notatum id Origeni, libro iii. 23. contra Celsum.

lius commiſſi allatis teſtimoniis arguitur. Tu vero [e] quicquid præſcripſit aliis, id præſtit ipſe. Quæ enim ſibi a Deo mandata erat implevit fideliter, [f] in vita omni ſimpliciſſimus [g] injuriarum ac cruciatuum patientiſſimus, (quod in ipſo crucis ſupplicio oſtendit,) amantiſſimus hominum, etiam inimicorum, etiam a quibus ad mortem actus fuerat, [h] ita ut pro iis etiam Deum deprecaretur. Quod autem ſuis promiſit præmium, ejus ipſe compos factus excellentiſſimo modo et perhibetur, et certâ fide comprobatur. In vitam enim redditum [i] viderunt multi, audierunt, palparunt etiam: [k] in cœlum evectus eſt, ſpectantibus duodecim: ibi poteſtatem, quæ ſuprema eſt, conſecutus oſtenditur eo, quod ſuos ſectatores et [l] linguarum quas non didicerant loquelâ, [m] et aliis mirifi-

[e] *Quicquid præſcripſit aliis, id præſtitit ipſe*] Bene Lactantius, fine Inſtitutionum: *Nec monſtravit tantum, ſed etiam præceſſit; ne quis difficultatis gratia iter virtutis horreret.*

[f] *In vita omni ſimpliciſſimus*] 1. Petr. ii. 22.

[g] *Injuriarum ac cruciatuum patientiſſimus*] Matth. xxvi. 50, 52. Joh. xviii. 23. Act. viii. 32.

[h] *Ita ut pro iis etiam Deum deprecaretur*] Luc. xxiii. 34.

[i] *Viderunt multi, audierunt, palparunt etiam*] Joh. xx. 27, 28, 29. Joh. 1. Epiſt. i. 1. Matth. xxviii. Marc. xvi. Luc. xxiv. 1. Cor. xv. 3—8.

[k] *In cœlum evectus eſt, ſpectantibus duodecim*] Marc. xvi. 19. Luc. xxiv. 51, 52. Actor. i. 9—11. Adde Actor. vii. 55. ix. 3—5. xxii. 6. 1. Cor. xv. 8.

[l] *Linguarum quas non didicerant loquela*] Actor. ii. 3, 4. x. 46. xix. 6. 1. Cor. xii. 10, 28, 30. xiii. 1, 8. xiv. 2, 4, 5, 6, 9, 13, 14, 18, 19, 22, 23, 26, 27, 39.

[m] *Et aliis mirificis virtutibus donavit*] Actor. iii, v, viii, ix, x, xi, xiii, xiv, xvi, xix, xx, xxi, xxviii. Rom. xv. 19. 2. Cor. xii. 12. Hebr. ii. 4. Oſtendunt hujus rei veritatem et Juſtinus, cum Tryphone diſ-

cis virtutibus donavit; [n] ita ut facturum se discedens promiserat: quæ omnia faciunt, ut nec de fide nec de potentiâ ejus ad retribuendum nobis id, quod pollicitus est, præmium, dubitare ullo modo liceat. Ac sic collegimus, hanc religionem in hoc quoque eminere supra cæteras; quod ejus Magister, quæ jussit ipse, præstitit; quod promisit, ipse est consecutus.

§. XX. *Ex admirabili propagatione istius religionis*;

Videamus jam etiam effectus allati ab ipso dogmatis; qui profecto, si recte animadvertantur, tales sunt, ut, si Deo ulla est cura rerum humanarum, non possit hoc dogma non divinum credi. Conveniebat divinæ providentiæ id efficere, ut quod optimum esset pateret quam latissime. Id autem contigit religioni Christianæ: quam ipsi videmus per Europam omnem, [o] ne Septentrionis quidem recessibus exclusis, doceri; [p] nec minus per Asiam omnem, [q] etiam ejus insulas in Oceano; [r] per Æ-

putans, §. 85. et Irenæus, lib. ii. 56. Tertullianus, Apologetico, cap. xxiii. Origenes, adversus Celsum vii. 8. Lactantius, iv. 21. et alii.

[n] *Ita ut facturum se discedens promiserat*] Joh. xiv. 12. xvii. 18. Marc. xvi. 17.

[o] *Ne Septentrionis quidem recessibus exclusis*] Vide Adamum Bremensem, et Helmoldum, et qui de Islandia scripsere.

[p] *Nec minus per Asiam omnem*] Vide Acta Conciliorum Universalium.

[q] *Etiam ejus insulas in Oceano*] Vide Osorium, in Lusitanicis.

[r] *Per Ægyptum quoque*] Apparet ex Actis Conciliorum Universalium, ex historia Ec-

gyptum quoque, [s] per Æthiopiam, [t] et alias aliquot Africæ partes; [u] poſtremo et per Americam. Neque id nunc tantum fieri, ſed et olim factum, oſtendunt omnium temporum hiſtoriæ, libri Chriſtianorum, acta Synodorum, vetus traditio nunc quoque apud Barbaros conſervata [x] de itineribus ac miraculis Thomæ, [y] Andreæ, aliorumque Apoſtolorum. Jam ſuis temporibus quam late Chriſti nomen celebraretur, apud Britannos, Germanos, aliaſque ultimas gentes, [z] notant Clemens, [a] Tertullia-

cleſiaſtica vetere, (ac nominatim Euſebio, vi. 34.) ex liturgia Coptitarum.

[s] *Per Æthiopiam*] Vide Franciſcum Alvareſium.

t *Et alias aliquot Africæ partes*] Vide Tertullianum, Cyprianum, Auguſtinum, et Conciliorum per Africam Acta, præcipue ejus Concilii quod Cypriani operibus ſubtexitur.

u *Poſtremo et per Americam*] Vide Acoſtam et alios de rebus Americanis.

x *De itineribus ac miraculis Thomæ*] Vide Abdiam, libro ix. Euſebium, Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ lib. i. in fine, et libro ii. capite primo: et initio libri iii. Ruffinum, libro x. cap. 9. Adde Oſorium et Linſchotium, de rebus Indiæ Orientalis; et Freitam, de imperio Luſitanorum Aſiatico. Sepulchrum ejus Apoſtoli in terra Coromandel etiam nunc monſtratur.

y *Andreæ*] Euſebius, dicto libro iii. initio; et Origenes ad Gen. apud Euſeb. H. E. iii. 1.

z *Notant Clemens*] Chriſtum is dicit omnibus notum gentibus, Strom. vi. fin. p. 296.

a *Tertullianus*] Adverſus Judæos, cap. vii. *In quem enim alium univerſæ gentes crediderunt, niſi in Chriſtum qui jam venit? cui enim et aliæ gentes crediderunt; Parthi, Medi, Elamitæ; et qui inhabitant Meſopotamiam, Armeniam, Phrygiam, Cappadociam; et incolentes Pontum, et Aſiam, et Pamphyliam; immorantes Ægyptum; et regionem Africæ, quæ eſt trans Cyrenem, inhabitantes; Romani, et incolæ: tunc et in Hieruſalem Judæi, et cæteræ gentes: ut jam Gætulorum varietates, et Maurorum multi fines; Hiſpanorum omnes termini, et Galliarum diverſæ nationes; et Britannorum inacceſſa Romanis loca, Chriſto vero ſubdita; et Sarmatarum, et Dacorum; et Germanorum, et*

nus, [b] et alii. Quæ eſt religio, quæ cum tam

Scytharum; et abditarum multarum gentium, et provinciarum et insularum multarum nobis ignotarum; et quæ enumerare minus possumus: in quibus omnibus locis Christi nomen, qui jam venit, regnat. Mox oſtendit quanto latius Chriſti regnum ſuis temporibus, id eſt, fine ſæculi ſecundi, patuerit, quam olim Nabuchodonoſoris et Alexandri, aut Romanorum: *Christi autem regnum ubique porrigitur, ubique creditur, ab omnibus gentibus supra enumeratis* (numeraverat autem Babylonios, Parthos, Indiam, Æthiopiam, Aſiam, Germaniam, Britanniam, Mauros, Gætulos, Romanos) *colitur, ubique regnat, ubique adoratur, omnibus ubique tribuitur æqualiter.*

[b] *Et alii*] Irenæus, Tertulliano vetuſtior, lib. i. cap. 3. *Nam, etsi in mundo loquelæ dissimiles sunt, virtus traditionis una et eadem est. Et neque hæ quæ in Germania sunt fundatæ Ecclesiæ aliter credunt, aut aliter tradunt; neque hæ quæ in Iberis sunt, neque hæ quæ in Celtis, neque hæ quæ in Oriente, neque hæ quæ in Ægypto, neque hæ quæ in Libya, neque hæ quæ in medio mundi sunt constitutæ: sed, sicut Sol creatura Dei in universo mundo unus et idem est, sic et lumen, prædicatio Veritatis, ubique lucet, et illuminat omnes homines, qui volunt ad cognitionem Veritatis venire.* Origenes, Homilia ad Ezechielem iv. 1. *Confitentur et miserabiles Judæi hæc de Christi præsentia prædicari: sed stulte ignorant personam, cum videant impleta quæ dicta sunt. Quando enim terra Britanniæ, ante adventum Christi, in unius Dei consensit religionem? quando terra Maurorum? quando totus semel orbis?* Arnobius, libro ii. p. 48. *Virtutes sub oculis positæ, et inaudita illa vis rerum, vel quæ ab ipso fiebat palam, vel ab ejus præconibus celebrabatur in orbe toto, eas subdidit appetitionum flammas; et ad unius credulitatis assensum mente una concurrere gentes et populos fecit, et moribus dissimillimas nationes. Enumerari enim possunt atque in usum computationis venire ea quæ in India gesta sunt apud Seras, Persas, et Medos: in Arabia, Ægypto; in Asia, Syria; apud Galatas, Parthos, Phrygas; in Achaia, Macedonia, Epiro; in insulis et provinciis omnibus, quas Sol oriens atque occidens lustrat: ipsam denique apud dominam Romam.* Athanaſius, in Epiſtola Synodica quæ apud Theodoretum eſt, libro iv. cap. 3. Eccleſias Chriſtianas commemorat Hiſpaniæ, Britanniæ, Galliæ, Italiæ, Dalmatiæ, Myſiæ, Macedoniæ, Græciæ, Africæ, Sardiniæ, Cypri, Cretæ, Pamphyliæ, Iſauriæ, Lyciæ, Ægypti, Libyæ, Ponti, Cappadociæ. Theodoretus, adverſus Græcos Sermone viii. p. 111. de Apoſtolis ſic loquitur: Ἡνίκα μὲν γὰρ μετὰ τῶν σωμάτων ἐπολιτεύοντο, νῦν μὲν παρὰ τούτους, νῦν

lata possessione possit contendere? nam, si Pa-

δὲ παρ' ἐκείνους ἐφοίτων, καὶ ἄλλοτε μὲν Ῥωμαίοις, ἄλλοτε δὲ Ἱσπανοῖς, ἢ Κελτοῖς διελέγοντο· ἐπειδὴ δὲ πρὸς ἐκεῖνον ἐξεδήμησαν ὑφ' οὗ μετεπέμφθησαν, ἅπαντες αὐτῶν ἐνδελεχῶς ἀπολαύουσιν, οὐ μόνον Ῥωμαῖοι, καὶ ὅσοιγε τὸν τούτων ἀγαπῶσι ζυγὸν, καὶ ὑπὸ τούτων ἰθύνονται, ἀλλὰ καὶ Πέρσαι, καὶ Σκύθαι, καὶ Μασσαγέται, καὶ Σαυρομάται, καὶ Ἰνδοὶ, καὶ Αἰθίοπες, καὶ, ξυλλήβδην εἰπεῖν, ἅπαντα τῆς οἰκουμένης τὰ τέρματα. *Olim enim mortale corpus induti, nunc hos, nunc illos accedebant; modo Romanis loquentes, modo Hispanis, aut Gallis: at, postquam ad eum iverunt a quo missi fuerant, omnes populi illorum fruuntur laboribus; non Romani tantum, et qui Romana amant imperia, et ab ipsis reguntur; sed et Persæ, et Scythæ, et Massagetæ, et Sauromatæ, et Indi, et Æthiopes, et, ut summatim rem eloquar, omnes qui sunt intra oras habitabiles.* Idem, Sermone ix. p. 129. conversis gentibus annumerat Persas, Massagetas, Tibarenos, Hyrcanos, Caspios, Scythas. Hieronymus, epitaphio Nepotiani, Christianis annumerat Indos, Persas, Gothos, Ægyptios, Bessos, et pellitos populos: in epistola ad Lætam, Indos, Persas, Æthiopas, Armenios, Hunnos, Scythas, Getas: in Orthodoxi et Luciferiani Dialogo, Britannos, Gallos, Orientem, Indorum populos, Iberos, Celtiberos, Æthiopas. Chrysostomus, Homilia vi. in Ethico, ad priorem ad Corinthios, ii. 1—5. Πῶς δ' ἂν τὰ γραφέντα καὶ εἰς τὴν Βαρβάρων, καὶ εἰς τὴν Ἰνδῶν, καὶ πρὸς αὐτὰ τοῦ Ὠκεανοῦ τὰ πέρατα ἀφίκετο, οὐκ ὄντων τῶν λεγόντων ἀξιοπίστων; *Quomodo vero quæ ab iis scripta sunt, ad terras barbarorum, etiam Indorum, ipsos denique fines Oceani pervenissent; nisi auctores illi fide digni fuissent?* Idem, posteriore Homilia in Pentecosten, t. v. p. 612. 36. Ἔρχεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν εἴδει γλωσσῶν, ἑκάστῳ μερίζον τῆς κατὰ οἰκουμένην διδασκαλίας τὰ κλίματα, καὶ διὰ τῆς δοθείσης γλώττης, καθάπερ δέλτῳ τινὶ, γνωρίζον ἑκάστῳ τῆς ἐμπιστευθείσης ἀρχῆς τε καὶ διδασκαλίας τὸν ὅρον. *Venit Spiritus sanctus in linguarum specie, dividens unicuique orbis regiones quas instituerent; et per concessum linguæ donum, velut codicillis quibusdam, definiens terminos mandati ipsis magistralis imperii.* Idem, oratione egregia Christum esse Deum, init. t. vi. p. 622. 43. Ἐροῦμεν ὅτι οὐκ ἔστιν ἀνθρώπου ψιλοῦ τοσαύτην ἐν βραχεῖ καιρῷ περιελθεῖν οἰκουμένην καὶ γῆν καὶ θάλασσαν, καὶ ἐπὶ τοιούτοις καλεῖν πράγμασιν οὕτω· καὶ ταῦτα, ὑπὸ ἀτόπου συνηθείας προκατειλημμένους ἀνθρώπους, μᾶλλον δὲ ὑπὸ τοσαύτης κακίας κατεχομένους. Καὶ ὅμως ἴσχυσε τούτων πάντων τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ἐλευθερῶσαι, οὐχὶ Ῥωμαίους μόνον, ἀλλὰ καὶ Πέρσας, καὶ ἁπλῶς τὰ τῶν βαρβάρων γένη. *Non est meri hominis tantum orbis brevi spatio peragrare terra marique, ad*

ganiſmum dixeris, nomen unum dixeris, non religionem unam. Nam nec idem adorabant; (alii enim aſtra, alii elementa, alii pecudes, alii res non ſubſiſtentes;) nec eâdem ex lege, nec ullo communi magiſtro. Judæi ſparſi quidem, ſed gens una; nec poſt Chriſtum eorum religio ulla accepit notabilia incrementa: imo lex ipſorum magis per Chriſtianos, quam per ipſos innotuit. Mahumetiſmus ſatis multas terras infidet, ſed non ſolus. Nam per eaſdem terras colitur et Chriſtiana religio, aliquibus in locis numero majore: cum contra Mahumetiſtæ non reperiantur in partibus pleriſque, ubi ſunt Chriſtiani.

§. XXI. *Conſideratâ infirmitate ac ſimplicitate eorum, qui eam primis temporibus docuerunt;*

Sequitur et hoc videamus, quibus inſtrumentis progreſſus fecerit Chriſtiana religio; ut hâc quoque parte cum aliis contendatur. Videmus ita pleroſque homines comparatos eſſe, ut regum et potentum exempla facile ſequantur; eoque magis, ſi lex etiam et coactio adſit: hinc Paganicarum religionum, hinc Mahumeticæ incrementa. At, qui Chriſtianam religionem primi docuerunt, non modo

res tales tali modo vocare homines, mala conſuetudine occupatos, imo a tanta malitia poſſeſſos; et tamen ab his malis liberare humanum valuit genus, non Romanos tantum, ſed et Perſas, et omnes barbarorum gentes. Vide et quæ ſequuntur lectu digniſſima.

fine imperio omni fuerunt, fed et fortunæ humilis, pifcatores, textores, et fi quid his fimile. Et horum tamen operâ dogma illud intra annos triginta, aut circiter, [c] non tantum per omnes Romani imperii partes, fed ad Parthos quoque et Indos pervenit. Nec tantum ipfo initio, fed per tria ferme fæcula, privatorum operâ, fine minis ullis, fine ullis invitamentis, imo renitente quam maxime eorum vi qui imperia obtinebant, promota eft hæc religio; [d] ita ut, antequam Conftantinus Chriftianifmum profiteretur, hæc pars Romani orbis prope major effet. Apud Græcos qui morum præcepta tradiderunt, aliis fimul artibus reddebant fe commendabiles; ut Geometriæ ftudio Platonici, Peripatetici animantium ac plantarum hiftoriâ, Stoici dialecticâ fubtilitate, numerorum et concentuum cognitione Pythagorici: multis affuit et admirabilis quædam facundia, ut Platoni, Xenophonti, Theophrafto. At primis Chriftianifmi doctoribus ars talis nulla; [e] fermo fimpliciffimus et fine illecebris fola præcepta, promiffa, minas nudâ oratione pro-

[c] *Non tantum per omnes Romani imperii partes*] Rom. xv. 19.

[d] *Ita ut, antequam Conftantinus Chriftianifmum profiteretur, hæc pars Romani orbis prope major effet*] Jam fuo ævo Tertullianus dixerat, Apologetico, cap. xxxvii. *Hefterni fumus, et veftra omnia implevimus; urbes, infulas, caftella, municipia, conciliabula, caftra ipfa, tribus, decurias, palatium, fenatum, forum. Sola vobis relinquimus templa.*

[e] *Sermo fimpliciffimus*] Prudenter id notatum Chryfoftomo, 1. ad Cor. i. 17. Hom. iii. et Theodoreto, poft recitata jam verba, p. 111.

ferens: quæ cum per se non habeant efficaciam parem tantis progressibus, omnino necesse est statuamus, aut miracula affuisse, aut arcanam Dei actionem aspirantem negotio, aut utrumque.

§. XXII. *Et maximis impedimentis, quæ homines retraherent ab ea amplectenda, aut a profitenda deterrerent.*

Cui considerationi et hæc addenda est, quod qui Christianismum illis docentibus receperunt, animum non habebant a certâ normâ religionis vacuum ac proinde ductilem, ut qui Paganica sacra, et Mahumetis legem primi susceperunt; multoque minus antecedente quâdam institutione præparatum, sicut Hebræi circumcisione et unius Dei cognitione ad legem Mosis acceptandam idonei erant redditi; sed contra impletum opinionibus, et consuetudine, quæ velut altera natura est, repugnante cum istis novis institutis; educati scilicet, legumque et parentum auctoritate confirmati in sacris Paganicis, aut Judaicis ritibus. Huic obstaculo accedebat non minus alterum; gravissima scilicet mala, quæ Christianismum suscipientibus eam ob causam ferenda aut metuenda constabat. Cum enim a malis talibus abhorreat humana natura; sequitur, ut, quæ eorum malorum causæ sunt, non nisi difficillime recipiantur. Honoribus arcebantur diu

Christiani: accesserunt mulctæ, et bonorum publicationes, et exilia: sed levia hæc: damnabantur ad metalla: iis afficiebantur tormentis, quibus crudeliora nulla reperiri poterant: supplicia vero ad mortem tam frequentia, ut testentur illorum temporum scriptores nullâ fame, nullâ pestilentiâ, nullo bello plus hominum uno tempore absumptum. Nec vulgaria erant mortium genera, sed [f] vivicomburia, cruces, atque id genus pœnæ; quæ sine maximo horrore legi aut cogitari non possunt: atque hæc sævitia, quæ non longis interpositis spiramentis, et his ipsis non ubique, ad Constantini ferme tempora in orbe Romano, alibi longius duravit, adeo eos non imminuit, ut contra sanguis eorum semen esse diceretur: ita recisis plures succrescebant. Comparemus hic quoque cum Christianismo religiones alias. Græci Paganique cæteri, soliti sua in majus attollere, paucos numerant qui dogmatis causâ mortem toleraverint, Gymnosophistas aliquos, Socratem, haud multo plures: sed his viris notissimis quin aliqua inesse potuerit famæ ad posteritatem transmittendæ cupiditas, vix est ut negetur. At inter Christianos, mortem ob suum dogma perpessos, fuere homines de plebe plurimi, vix vicinis suis cogniti; mulieres, vir-

[f] *Vivicomburia, cruces, atque id genus pœnæ*] Domitius Ulpianus nobilis Jurisconsultus libros septem scripsit, quibus pœnis affici deberent Christiani. Lactantius meminit, libro v. cap. 11. 19.

gines, adolefcentes; quibus nec appetitus inerat, nec fpes probabilis duraturi nominis: ficut et pauci funt quorum nomina in Martyrologiis extant, [g] præ numero eorum, qui eam ob caufam fupplicium tolerarunt, et tantum in cumulum recenfentur. Accedit, quod levi aliquâ fimulatione, puta thuris jactu in aram, plerique fe liberare a tali pœnâ potuerunt; quod de illis dici non poteft, qui, qualemcunque fenfum in corde premerent, certe in factis confpicuis ad vulgi mores fe aptaverant: ita ut prope ob Dei honorem mortem fubiiffe non aliis tribui poffit, quam Judæis et Chriftianis: ac ne Judæis quidem, poft Chrifti tempora: ante ea vero paucis, fi cum Chriftianis comparentur; quorum plures in unâ aliqua provinciâ pro Chrifti lege fupplicium tolerarunt, quam unquam Judæi, quorum omnis patientia ejus generis ferme ad Manaffis et Antiochi tempora redigitur. Quare, cum Chriftiana religio hâc quoque in parte tam immenfum cæteras excellat, merito aliis anteponenda eft. Ex illâ tantâ multitudine omnis generis fexufque ho-

[g] *Præ numero eorum, qui eam ob caufam fupplicium tolerarunt, et tantum in cumulum recenfentur*] Ut maffa candida trecentorum Carthagine, quorum memoria in Martyrologio Romano XXIV. Augufti: plurimi in Africa fub Severo: fub Valeriano, Antiochiæ, et in Arabia; Cappadocia, et Mefopotamia: in Phrygia, in Ponto fub Maximino: Nicomediæ, in Numidia, Romæ, in Thebaide, Tyro, Treveris fub Diocletiano: in Perfide fub Cabada, Sapore: quorum fine nominibus mentio in Martyrologio.

minum tot locis ac sæculis distinctorum, qui pro hac religione mori non dubitarunt, colligendum, magnam aliquam tantæ constantiæ fuisse causam; quæ alia cogitari non potest, quam lux veritatis et Dei Spiritus.

§. XXIII. *Respondetur his, qui plura et validiora argumenta requirunt.*

Si quis allatis hactenus argumentis pro Christiana religione satis sibi factum non putet, sed magis urgentia desideret; scire debet, [h] pro rerum diversitate diversa quoque esse probandi genera; alia in Mathematicis, alia de affectionibus corporum, alia circa deliberationes, alia ubi facti est quæstio; in quo genere sane standum est nulla suspicione laborantibus testimoniis: quod ni admittitur, non modo omnis historiæ usus periit, medicinæ quoque pars magna; sed et omnis quæ inter parentes liberosque est pietas, [i] ut quos haud aliter nos-

[h] *Pro rerum diversitate diversa quoque esse probandi genera*] Aristoteles, Ethicorum ad Nicomachum lib. i. 3. Λέγοιτο δ' ἂν ἱκανῶς, εἰ κατὰ τὴν ὑποκειμένην ὕλην διασαφηθείη· τὸ γὰρ ἀκριβὲς οὐχ' ὁμοίως ἐν ἅπασι τοῖς λόγοις ἐπιζητητέον. *Satis de re dictum erit, ubi ea explicabitur quantum fert materia: exacta enim tractatio non pari modo in omni genere quærenda est.* Metaphysicorum i. parte posteriore, capite ultimo: Τὴν δ' ἀκριβολογίαν τὴν μαθηματικὴν οὐκ ἐν ἅπασιν ἀπαιτητέον. *Certitudo mathematica non in omnibus rebus quærenda est.* Chalcidius ad Timæum, ex Platonis sententia, p. 220. *Credulitatem omnes doctrinas præcedere; maxime cum non quorumlibet, sed magnorum et prope divinorum virorum sit assertio.*

[i] *Ut quos haud aliter noscamus*] Homerus, Odyss. A. 216.

cemus. [k] Voluit autem Deus id quod credi a nobis vellet, sic ut illud ipsum credere tanquam obedientiam a nobis acceptaret, non ita evidenter patere, ut quæ sensu aut demonstratione percipiuntur; sed quantum satis esset ad fidem faciendam, remque persuadendam homini non pertinaci; ut ita sermo Evangelii tanquam lapis esset Lydius, ad quem ingenia sanabilia explorarentur. Nam cum ea quæ diximus argumenta tam multos probos, eosdemque sapientes in assensum traxerint; hoc ipso liquet, apud cæteros incredulitatis causam non in probationis penuriâ esse positam, sed in eo [l] quod nolint verum videri id quod af-

— *Οὐ γάρ πώ τις ἑὸν γόνον αὐτὸς ἀνέγνω.*
— *Generis nemo sibi conscius ipse est:*
Exactissimo scilicet sciendi genere.

[k] *Voluit autem Deus*, &c.] Duo sunt genera dogmatum, in religione Christiana; quorum altera possunt philosophice demonstrari, altera non possunt. Priora sunt exsistentia Dei, creatio Mundi, Dei providentia, et sanctitas atque utilitas ejus præceptorum; quæ omnia possunt demonstrari, suntque a Grotio et aliis ita demonstrata, ut necesse sit ea admitti, nisi Rationi nuncius remittatur. Attamen adfectus, qui iis contrarii sunt, obstant ne ab Incredulis admittantur; quia, si vera agnoscerentur, ii adfectus essent exuendi, quod nolunt iis dudum adsueti. Posteriora sunt facta historica, quibus veritas Evangelii nititur, et quæ sunt a Grotio exposita et historicis argumentis probata. Ea etiam firma argumenta haberentur ab Incredulis, quemadmodum probationes omnium Historiarum, quas non negant, quamvis non viderint; nisi eadem adversaretur ratio, ab adfectibus petita, qui obstant ne ea admittantur, quibus admissis, inolitis consuetudinibus esset valedicendum. Vide libellum nostrum Gallicum, *de Incredulitate*. Clericus.

[l] *Quod nolint verum videri id quod affectibus suis adversatur*] Tractat hoc pulchre Chrysostomus, 1. Cor. cap. iii. Hom. vii. in principio. Idem,

fectibus suis adversatur: quod scilicet durum illis sit, honores et alia commoda parvi ducere; quod faciendum sit, si ea recipiant quæ de Christo narrantur, ac propterea etiam Christi præceptis obtemperandum putent. Idque eo ipso detegitur, quod multas alias narrationes historicorum pro veris habeant, quas tamen veras esse solâ auctoritate constet; non etiam manentibus in hunc diem vestigiis, qualia habet Christi historia; partim confessione Judæorum qui nunc supersunt, partim iis qui ubique reperiuntur Christianorum cœtibus, quorum omnino causam aliquam extitisse oportuit. Cumque illa religionis Christianæ tam diuturna continuatio, et tam late diffusa propagatio ad nullam humanam efficaciam referri possit; sequitur, ut tribuenda sit miraculis: aut, si quis miraculis neget id factum, [m] hoc ipsum, quod sine miraculo tale quid tantas acceperit vires, majus habendum est omni miraculo.

ad Demetrium, t. vi. p. 140. 21. Τὸ ἀπιστεῖν ταῖς ἐντολαῖς, ἐκ τοῦ πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν ἐκλελῦσθαι τῶν ἐντολῶν γίνεται. *Quod præceptis non creditur, ex inertia ad implenda quæ præcepta sunt venit.*

[m] *Hoc ipsum, quod sine miraculo tale quid tantas acceperit vires, majus habendum est omni miraculo*] Tractat hoc argumentum Chrysostomus, 1. ad Corinth. cap. i. in fine, t. iii. p. 272. 15. et Augustinus, de Civitate Dei libro xxii. cap. 5.

HUGO GROTIUS

DE

VERITATE

RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

LIBER TERTIUS.

§. I. *Pro auctoritate librorum Novi Fœderis.*

QUI jam his quæ allata sunt argumentis, aut siqua præter hæc sunt alia, persuasus eam quam Christiani profitentur religionem veram optimamque crediderit; ut partes ejus omnes ediscat, mittendus est ad libros antiquissimos eam religionem continentes, quos Novi Testamenti aut Fœderis potius libros dicimus. Inique enim faciat, si quis neget illis libris eam religionem contineri, sicut Christiani omnes affirmant; cum omni sectæ, sive bonæ sive malæ, æquum sit credi in eo, quod afferunt hoc aut illo libro sua dogmata contineri: sicut Mahumetistis credimus, Mahumetis religionem

continerí Alcorano. Quare cum ſupra jam probata ſit veritas religionis Chriſtianæ, ſimulque conſtet eam ipſam his libris contineri; ſatis vel hoc ſolo aſtruitur illis libris ſua auctoritas. Si quis tamen eam magis ſpeciatim ſibi monſtrari poſtulet; primum illam ponemus uſitatam apud æquos omnes judices regulam, ut, qui impugnare velit Scriptum aliquod multa per ſæcula receptum, [a] ei incumbat onus afferendi argumenta Scripto fidem derogantia: quod ſi id facere nequeat, defendendum librum velut in poſſeſſione ſuæ auctoritatis.

§. II. *Libros, qui nomina præſcripta habent, eorum eſſe quorum nomen præferunt.*

Dicimus ergo Scripta, de quibus dubitatum inter Chriſtianos non eſt quæque certum nomen præferunt, ejus eſſe ſcriptoris cujus titulo inſigniuntur: quia ſcilicet primi illi, puta Juſtinus, Irenæus, [b] Clemens, ac deinceps alii, ſub his ipſis nominibus eos libros laudant: cui accedit, quod [c] Tertullianus aliquot librorum ip-

[a] *Ei incumbat onus afferendi argumenta Scripto fidem derogantia*] Baldus, in rubrica de Fide inſtrumentorum. Vide et Gailium, lib. ii. Obſ. cxlix. num. 6. et 7. et quos ibi profert.

[b] *Clemens*] Exſtat tantum Clementis Ep. ad Corinthios; ubi loca quidem Novi Teſtamenti proferuntur, ſed ſine nomine Scriptorum. Itaque potuiſſet Clementis nomen omitti; imo etiam Juſtini, qui nomina addere non ſolet. *Clericus.*

[c] *Tertullianus*] De præſcriptione adverſus hæreticos, cap. xxxvi. *Age jam qui voles curioſitatem melius exercere in negotio ſalutis tuæ, percurre Eccleſias Apoſtolicas; apud quas*

original copies

ſa archetypa ſuo adhuc tempore ait extitiſſe: quodque omnes Eccleſiæ illos libros tanquam tales, antequam conventus ulli communes habiti eſſent, receperunt: neque aut Pagani aut Judæi unquam controverſiam moverunt; quaſi non eorum eſſent opera, quorum dicebantur: [d] Julianus vero aperte etiam fatetur, Petri, Pauli, Matthæi, Marci, Lucæ eſſe ea, quæ Chriſtiani legunt iiſdem nominibus inſcripta. Homeri aut Virgilii eſſe, quæ eorum dicuntur, nemo ſanus dubitat; ob perpetuum de hoc Latinorum, de illo Græcorum teſtimonium: quanto magis de horum librorum auctoribus ſtandum eſt teſtimonio prope omnium, quotquot per orbem ſunt, gentium!

§. III. *De libris olim dubitatis ſublatam dubitationem.*

Sunt ſane in eo, quo nunc utimur, volumine libri aliquot non ab initio pariter recepti; ut [e] Petri altera, ea quæ Jacobi eſt, et Judæ, duæ

ipſæ adhuc cathedræ Apoſtolorum ſuis locis præſident; apud quas ipſæ authenticæ literæ eorum recitantur. Quidni ipſa manus Apoſtolorum tum extiterit, cum Quintilianus, i. 7. dicat ſuo tempore extitiſſe manum Ciceronis; Gellius, ii. 3. Virgilii ſuo tempore?

[d] *Julianus vero aperte etiam fatetur, Petri, Pauli, Matthæi, Marci, Lucæ eſſe ea, quæ Chriſtiani legunt iiſdem nominibus inſcripta*] Extat locus libro Cyrilli decimo, init. p. 327. A. [Vide et adnotata à nobis, in Diſſertatione de iv. Evangeliis *Harmoniæ Evangelicæ* ſubjecta. *Clericus.*]

[e] *Petri altera*] De hac tamen ipſe Grotius dubitabat; cujus dubitationis rationes ipſe reddidit, initio adnotationum ad eam Epiſtolam. Sed quam-

fub nomine Joannis Prefbyteri, Apocalypfis, et ad Hebræos epiftola: fed ita tamen, ut a multis Ecclefiis fint agniti; quod oftendunt Chriftiani antiqui, cum illorum teftimoniis tanquam facris utuntur: unde credibile eft Ecclefias, quæ ab initio eos libros non habuerunt, eo tempore eos ignoraffe, aut de iis dubitaffe; poftea autem de rei veritate edoctas ad cæterarum exemplum iis libris uti cœpiffe, ut nunc ferme omnibus in locis fieri videmus. Neque vero caufa idonea fingi poteft, cur illos libros quifquam fuppofuerit; cum nihil inde colligi poffit, quod non aliis indubitatis libris abunde contineatur.

§. IV. *Libris fine nomine conftare auctoritatem ex qualitate fcriptorum.*

Non eft etiam, quod fidem quis detrahat epiftolæ ad Hebræos, eo folo nomine quod nefciatur ejus fcriptor; ac fimiliter duabus epiftolis Joannis et Apocalypfi, quod dubitent nonnulli an earum fcriptor Joannes fit Apoftolus, an alius quis ejus nominis. [f] In fcriptoribus enim qualitas magis, quam nomen attenditur. Itaque multos libros hiftoricos re-

vis una aut altera Epiftola in dubium revocaretur; nec propterea ceteræ dubiæ fierent, nec ulla fidei Chriftianæ pars, quæ abunde alibi tradita eft, periret. *Clericus.*

[f] *In fcriptoribus*] Aptius dixeris, *in fcriptis*, feu libris; et hæc fuit mens Grotii, ut fequentia oftendunt. *Clericus.*

cipimus quorum ſcriptores neſcimus, ut de bello Alexandrino Cæſaris; nempe quia videmus eum, quiſquis fuit, et illis vixiſſe temporibus, et rebus interfuiſſe. Sic etiam cum qui libros ſcripſerunt, de quibus nunc agimus, et prima ætate ſe vixiſſe teſtentur, et donis Apoſtolicis fuiſſe præditos; ſufficere id nobis debet. Nam, ſi quis dicat potuiſſe fingi has qualitates, item in aliis Scriptis etiam nomina, rem dicat minime credibilem; eos ſcilicet, qui ubique veritatis ac pietatis ſtudium inculcant, nullâ de cauſâ voluiſſe ſe crimine falſi obſtringere; quod non tantum apud bonos omnes deteſtabile eſt, ſed [g] Romanis etiam legibus capite puniebatur.

§. V. *Hos ſcriptores vera ſcripſiſſe; quia notitiam habebant eorum quæ ſcribebant,*

Conſtare ergo debet, libros Novi Fœderis ſcriptos ab illis quorum nomina præferunt, aut a talibus quales ipſi ſe teſtantur: quibus ſi accedat, ut itidem conſtet illis et nota fuiſſe quæ ſcriberent, neque ſtudium fuiſſe mentiendi; ſequetur, ut quæ ſcripſerunt vera ſint; cum omne falſum aut ab ignorantiâ, aut a malâ voluntate debeat proficiſci. Matthæus, Joan-

[g] *Romanis etiam legibus capite puniebatur*] L. Falſi nominis. D. de lege Cornelia. Paulus, libro v. ſententiarum, tit. xxv. §. 10. et 11. Pœnæ exempla vide apud Valerium Maximum, librorum ejus fine; et apud Capitolinum, in Pertinace, cap. x.

nes, Petrus, Judas ex sodalitio illorum duodecim fuere, quos Jesus vitæ suæ ac dogmatum testes elegerat; [h] ita ut notitia illis eorum, quæ narrant, deesse non potuerit. Idem de Jacobo dici potest; qui aut Apostolus fuit, aut, ut alii volunt, [i] proximus consanguineus Jesu, et ab Apostolis constitutus Hierosolymorum Episcopus. Paulus quoque ignorantiâ falli non potuit circa dogmata, quæ sibi ab ipso Jesu in cœlo regnante revelata profitetur; neque magis circa res a se gestas falli ipse potuit, aut etiam Lucas [k] individuus ei itinerum comes. Idem Lucas quæ de vitâ ac morte Jesu scripsit facile scire potuit, natus in locis proximis, per ipsam Palæstinam peregrinatus; [l] ubi et locutum se ait cum iis, qui oculati rerum testes fuerant. Haud dubie præter Apostolos, quibuscum amicitiam habuit, alii quoque multi tum vivebant ab Jesu sanati, et qui morientem ac redivivum viderant. Si Tacito et Suetonio credimus de iis quæ multo ante eos natos contigerunt, quod eorum diligenti inquisitioni confidamus; quanto huic scriptori æquius est

h *Ita ut notitia illis eorum, quæ narrant, deesse non potuerit*] Joh. xv. 27. Idem, 1. Epist. i. 1. Actor. i. 21, 22.

i *Proximus consanguineus Jesu*] Ita et alii sentiunt non pauci, et ubique Chrysostomus. Vide et Josephum, A. J. xx. 8. [Adde et Eusebium, H. E. lib. ii. cap. 1. et 23. Clericus.]

k *Individuus ei itinerum comes*] Vide Actor. xx. et seqq. Coloss. iv. 14. 2. Tim. iv. 11. Philem. 14.

l *Ubi et locutum se ait cum iis, qui oculati rerum testes fuerant*] In proœmio Evangelicæ historiæ.

credi, qui se omnia ab ipsis qui inspexerant hausisse dicat! [m] Marcum constans fama est Petro semper hæsisse comitem; ita ut quæ scripsit ille habenda sint, quasi Petrus, qui res illas ignorare non potuit, ipse dictasset: præter quod, quæ ille scribit, etiam in Apostolorum Scriptis reperiuntur pene omnia. Neque falli potuit Apocalypseos scriptor in iis visis, [n] quæ sibi divinitus immissa dicit; [o] aut ille ad Hebræos in iis, quæ profitetur se aut a Dei Spiritu, aut ab Apostolis ipsis didicisse.

§. VI. *Et quia mentiri nolebant.*

Alterum quod diximus, non fuisse ipsis mentiendi voluntatem, connexum est cum eo quod supra tractavimus, cum generatim Christianæ religionis et historiæ resurrectionis Christi fidem astrueremus. Qui testes ex parte voluntatis refellunt, necesse est aliquid afferant, quo voluntatem credibile fit a vero dicendo diverti. Id autem hic dici non potest. Nam, si quis objiciat ipsorum causam agi, videndum erit cur ipsorum sit hæc causa: non sane commodi consequendi, aut vitandi periculi alicujus gra-

[m] *Marcum constans fama est Petro semper hæsisse comitem*] Irenæus, lib. iii. cap. 1. Clemens in Hypotyposeon libris, citatus in Ecclesiastica Eusebii historia, vi. 14.

[n] *Quæ sibi divinitus immissa dicit*] Apoc. i. 1, 2. iv. 1. et sequentibus; xxii. 18, 19, 20, 21.

[o] *Aut ille ad Hebræos in iis, quæ profitetur se aut a Dei Spiritu, aut ab Apostolis ipsis didicisse*] Hebr. ii. 4. v. 14. xiii. 7, 8, 23.

tiâ; cum hujus professionis causâ et commoda omnia amitterent, et nulla non adirent pericula. Causa ergo hæc ipsorum non fuit, nisi ob Dei reverentiam; quæ certe neminem inducit ad mentiendum, in eo maxime negotio unde humani generis æterna salus pendeat. Tam impium facinus de illis credi vetant et [p] dogmata pietatis ubique plenissima, et vita ipsorum nunquam ullius mali facinoris accusata, ne ab inimicissimis quidem; qui solam illis imperitiam objiciunt, quæ non est nata falsimoniam parere. Quod si vel minimum quid in ipsis fuisset malæ fidei, non ipsi suas culpas æternæ memoriæ prodidissent: [q] ut de omnium fuga in Christi periculo, [r] de Petro ter negatore.

§. VII. *Astruitur scriptoribus fides inde, quod miraculis illustres fuerint:*

Contra vero bonæ ipsorum fidei Deus ipse testimonia illustria reddidit, editis prodigiis;

[p] *Dogmata pietatis ubique plenissima*] Et mendacio infesta: Johan. xiv. 17. xv. 26. xvi. 13. xvii. 17, 19. xviii. 37. Actor. xxvi. 25. Rom. i. 25. 2. Theff. ii. 10. 1. Joh. i. 6, 8. ii. 4. 21. 2. Cor. vi. 8. Eph. iv. 15, 25. Coloff. iii. 9. Apoc. xxii. 15. 2. Cor. xi. 31. Gal. i. 20. Vide quam sollicite Paulus distinguat quæ a se sunt, et quæ a Domino, 1. Cor. vii. 10, 12. quam formidet dicere, quæ vidit, in corpore an extra corpus viderit, 2. Cor. xii. 2.

[q] *Ut de omnium fuga in Christi periculo*] Matth. xxvi. 31. 56.

[r] *De Petro ter negatore*] Matth. xxvi. 69. et sequentibus; Marc. xiv. 66. et sequentibus; Luc. xxii. 54. et sequentibus.

[s] quæ cum magnâ fiduciâ ipsi ipsorumve discipuli publice asseverarunt, additis personarum locorumque nominibus et circumstantiis cæteris; ita ut facillime posset a Magistratibus, inquisitione factâ, veritas aut falsitas asseverationis detegi: inter quæ dignum observatione est, quod et [t] de linguarum quas non didicerant usu apud multa hominum millia, et de sanatis subito corporum vitiis in populi conspectu constantissime prodiderunt. Neque eos deterruit, quod scirent iis temporibus Judæos magistratus sibi esse infestissimos, et Romanos iniquos admodum: qui nullam omissuri essent ipsos, tanquam novæ religionis auctores, aliquo crimine traducendi materiam. Neque vero aut Judæi aut Pagani unquam negare proximis illis temporibus ausi sunt, prodigia ab his viris edita; [u] imo Petri miracula Phlegon, Adriani Imperatoris libertus, in Annalibus suis commemoravit; et ipsi Christiani in his libris, quibus fidei suæ rationem Imperatoribus, Senatui, Præsidibus reddunt, [x] facta hæc tan-

[s] *Quæ cum magna fiducia ipsi ipsorumve discipuli publice asseverarunt*] Vide tota Acta Apostolica; 2. Cor. xii. 12.

[t] *De linguarum quas non didicerant usu*] Loca supra producta sunt.

[u] *Imo Petri miracula Phlegon, Adriani Imperatoris libertus, in Annalibus suis commemoravit*] Libro xiii. Testis Origenes, contra Celsum ii. 14. Est autem hic ipse Phlegon, cujus reliquias de Mirabilibus rebus et de hominibus longævis habemus.

[x] *Facta hæc tanquam notissima, et de quibus dubitari non posset, affirmant*] Loca sunt plurima, maxime apud Ori-

quam notiſſima, et de quibus dubitari non poſſet, affirmant: imo et [y] apud ſepulchra eorum vim mirificam duraſſe per aliquot ſæcula, aperte prædicant; cum non neſcirent, ſi id falſum eſſet, facillime a magiſtratibus cum ipſorum pudore ac ſupplicio revinci poſſe. Fuit vero prodigiorum apud ſepulchra quæ dixi editorum tanta frequentia, tot eorum teſtes, [z] ut etiam Porphyrio ejus rei confeſſionem expreſſerint.

genem. Vide totum cap. viii. Auguſtini libro xxii. de Civitate Dei.

[y] *Apud ſepulchra*] Miracula apud ſanctorum virorum ſepulcra tum cœperunt jactari, cum, rerum potientibus Chriſtianis, lucro cœperunt eſſe iis, in quorum Eccleſiis ſepulta erant Martyrum, aliorumve cadavera. Quare nollem hoc argumento uti; ne certis miraculis, una cum dubiis aut commentitiis, fides detrahatur. Notum eſt quot fabulæ a IV. ſæculo narratæ ſint, hac de re. Sed Origenes ejuſmodi miraculorum non meminit. Quin et, lib. vii. 8. contra Celſum, ait *ſigna Spiritus Sancti ab initio prædicationis Jeſu, et poſt ejus adſcenſionem plura oſtenſa; poſtea vero pauciora. Verumtamen,* inquit, *nunc quoque ſunt ejus veſtigia apud paucos, qui purgatos habent animos verbo et huic convenientibus actionibus.* *Σημεῖα δὲ τοῦ ἁγίου πνεύματος κατ' ἀρχὰς μὲν τῆς Ἰησοῦ διδασκαλίας, μετὰ δὲ τὴν ἀνάληψιν αὐτοῦ, πλείονα ἐδείκνυτο, ὕστερον δὲ ἐλάττονα· πλὴν καὶ νῦν ἔτι ἴχνη ἐστὶν αὐτοῦ παρ' ὀλίγοις τὰς ψυχὰς τῷ λόγῳ καὶ ταῖς κατ' αὐτὸν πράξεσι κεκαθαρμένοις.* Quis credat uno atque altero ſæculo poſt Origenem, cum minus opus erat, tot facta eſſe miracula? Certe IV. et V. ſæculi miraculis tam fides, ſine flagitio, detrahi poteſt; quam, ſine impudentia, Chriſti et Apoſtolorum miraculis negari nequit. Miracula hæc, non ſine periculo, prædicari potuerunt: illa non ſine periculo rejici, nec ſine utilitate eorum, qui forte fingebant, credi. Quod magnum eſt diſcrimen. *Clericus.*

[z] *Ut etiam Porphyrio ejus rei confeſſionem expreſſerint*] Vide Cyrillum, lib. x. contra Julianum; et Hieronymum, adverſus librum Vigilantii, t. ii. p. 409. G.

§. VIII. *Et scriptis inde, quod ibi multa sint quae eventus comprobavit divinitus revelata;*

Sufficere quidem haec debent, quae diximus; sed et alia suppetunt in cumulum argumenta, quae fidem librorum illorum nobis commendant. Multa enim in illis praedicta apparent, de rebus quas homines suapte vi nosse non quirent, quae ipso eventu mire sunt confirmata: [a] ut de subitâ atque ingenti hujus religionis propagatione; [b] de duratione ejus perpetuâ; [c] de eâ rejiciendâ a Judaeis plerisque, [d] amplectendâ vero ab extraneis; [e] de odio Judaeorum in profitentes hanc religionem; [f] de suppliciis gravissimis ob eam subeundis; [g] de obsidione et excidio Hierosolymorum ac Templi, [h] summisque Judaeorum calamitatibus.

[a] *Ut de subita atque ingenti hujus religionis propagatione*] Matth. xiii. 33. seqq. Luc. x. 18. Joh. xii. 32.

[b] *De duratione ejus perpetua*] Luc. i. 33. Matth. xxviii. 20. Joh. xiv. 16.

[c] *De ea rejicienda a Judaeis plerisque*] Matth. xxi. 33. et seqq. xxii. in principio. Luc. xv. 11. et seqq.

[d] *Amplectenda vero ab extraneis*] Iisdem in locis; ac praeterea, Matth. viii. 11. xii. 21. xxi. 43.

[e] *De odio Judaeorum in profitentes hanc religionem*] Matth. x. 17.

[f] *De suppliciis gravissimis ob eam subeundis*] Matth. x. 21, 39. xxiii. 34.

[g] *De obsidione et excidio Hierosolymorum ac Templi*] Matth. xxiii. 38. xxiv. 16. Luc. xiii. 34. xxi. 24.

[h] *Summisque Judaeorum calamitatibus*] Matth. xxi. 33. et seqq. xxiii. 34. xxiv. 20.

§. IX. *Tum etiam ex cura quam decebat a Deo suscipi, ne falsa scripta subjicerentur.*

Ad hæc addo: quod si recipimus curare Deum res humanas, et maxime eas quæ ad honorem suum cultumque pertineant; non potest fieri, ut is tantam multitudinem hominum, quibus nihil aliud propositum erat quam Deum pie colere, passus sit falli mendacibus libris. Jam vero quod, post subortas tot in Christianismo sectas, vix ulla reperta fuit, quæ non hos libros aut omnes aut plerosque, exceptis paucis qui nihil singulare continent, amplecteretur; magnum est argumentum, quo credatur nihil illis libris potuisse opponi: cum illæ sectæ tantis inter se odiis exarserint; ut quicquid his placuisset, aliis ob id ipsum displiceret.

§. X. *Solutio objectionis, quod multi libri a quibusdam rejecti fuerint.*

Fuerunt sane inter eos, qui Christiani dici volebant, pauci admodum, qui eorum librorum omnes rejicerent, quos suo peculiari dogmati videbant adversari: puta, qui aut Judæorum odio [1] Deum Judæorum, mundi opificem, et legem maledictis insectabantur; aut contra

[1] *Deum Judæorum mundi opificem et legem maledictis insectabantur*] Vide Irenæum, lib. i. cap. 29. Tertullianum, contra Marcionem i. 6. Epiphanium, de eodem, t. i. p. 365. A.

formidine malorum, quæ Chriſtianis erant ſubeunda, [k] latere volebant ſub nomine Judæorum, [l] quibus impune licebat ſuam religionem profiteri. Sed hi ipſi [m] ab omnibus aliis qui ubique erant Chriſtianis abdicati ſunt [n] illis temporibus, cum adhuc omnes ſalvâ pietate diſſentientes magnâ cum patientiâ ex Apoſtolorum præſcripto tolerarentur. Horum Chriſtianiſmi adulteratorum prius illud genus ſatis refutatum arbitror ſupra; cum oſtendimus unum eſſe verum Deum, cujus opificium ſit mundus: et ſane ex ipſis etiam libris, quos illi, ut Chriſtiani aliquo modo videantur, recipiunt, ([o] quale eſt imprimis Lucæ Evangelium,) ſatis

[k] *Latere volebant ſub nomine Judæorum*] Vide Gal. ii. 11. vi. 13, 14. Philip. iii. 18. Irenæum, lib. i. cap. 26. Epiphanium, de Ebionæis, t. i. p. 126. A.

[l] *Quibus impune licebat ſuam religionem profiteri*] Actor. ix. 20. xiii. et eo libro ſæpe. Philo, contra Flaccum, p. 753. et de Legatione, p. 785. Joſephus paſſim. Adde L. Generaliter. D. de Decurionibus. lib. i. C. de Judæis. Tertullianus, Apologetico, cap. xviii. *Sed et Judæi palam lectitant; vectigalis libertas vulgo aditur ſabbatis omnibus.*

[m] *Ab omnibus aliis qui ubique erant Chriſtianis abdicati ſunt*] Tertullianus, adverſus Marcionem i. 21. *Nullam Apoſtolici cenſus Eccleſiam inveniās, quæ non in creatore chriſtianizet.*

[n] *Illis temporibus, cum adhuc omnes ſalva pietate diſſentientes magna cum patientia ex Apoſtolorum præſcripto tolerarentur*] Vide quæ hac de re dicentur ad finem libri vi. Adde Irenæi epiſtolam ad Victorem, apud Euſebium, H. E. v. 24. et Nicephorum, iv. 39. et quod de ea in Catalogo, t. i. p. 287. ſcribit Hieronymus. Cyprianus, Concilio Africano: *Neminem judicantes, aut a jure communionis aliquem, ſi diverſum ſenſerit, amoventes.*

[o] *Quale eſt imprimis Lucæ Evangelium*] Oſtendit id maniſeſtiſſime Tertullianus, adverſus Marcionem libro iv. cap. 6. ſeqq.

patet, eundem Deum, quem Moses et Hebræi coluerunt, a Christo prædicatum. Genus alterum tum opportune refellemus, cum eos, qui Judæi et sunt et dici volunt, oppugnabimus. Interim hoc dicam, miram esse eorum inverecundiam qui Pauli auctoritatem elevant: cum nemo fuerit Apostolorum, qui plures Ecclesias instituerit; et cujus tot miracula narrata sint jam eo tempore, cum, ut modo dicebamus, facilis esset facti inquisitio. Quod si miracula edidit; quid causæ est, cur non et de visis cœlestibus acceptâque a Christo institutione ipsi credamus? Quod si Christo tam carus fuit; ut quicquam doceret Christo ingratum, id est, falsum, fieri non potest. Quodque unum in illo culpant, dogma nempe de libertate Hebræis partâ a ritibus per Mosem olim imperatis; ejus docendi præter veritatem nulla ei causa fuit: [p] cum et circumcisus esset ipse, [q] et pleraque legis ultro observaret; [r] religionis autem Christianæ causâ multa et faceret difficiliora, et duriora ferret, quam lex imperabat, aut legis occasione habebat expectandum; [s] atque eadem et faciendi et fe-

p *Cum et circumcisus esset ipse*] Philip. iii. 5.

q *Et pleraque legis ultro observaret*] Actor. xvi. 3. xx. 6. xxi. 21. et seqq.

r *Religionis autem Christianæ causa multa et faceret difficiliora, et duriora ferret, quam lex imperabat, aut legis occasione habebat expectandum*] 2. Cor. xi. 23. et seqq. et passim in Actis. Vide et 1. Cor. ii. 3. 2. Cor. xi. 30. xii. 10.

s *Atque eadem et faciendi et ferendi auctor esset discipulis suis*] Actor. xx. 29. Rom. v.

rendi auctor esset discipulis suis: quo apparet, nihil ipsum dedisse auribus aut commodis auditorum; qui pro sabbato [t] singulos dies divino cultui impendere docebantur, pro exiguis secundum legem impendiis [u] bonorum omnium ferre jacturam, [x] et pro pecudum sanguine suum ipsorum Deo consecrare. Jam vero palam affirmat ipse Paulus, [y] sibi a Petro, Joanne, et Jacobo in signum consensûs datas dexteras: quod ni verum fuisset, nunquam ausus esset dicere; cum ab ipsis adhuc viventibus mendacii potuisset argui. His ergo quos dixi exclusis, qui vix Christianorum nomine censeri possunt, tot reliquorum cœtuum manifestissimus in recipiendis his libris consensus (supra ea quæ modo diximus de miraculis quæ scriptores ediderunt, et de singulari Dei curatione circa res hujus generis) æquis omnibus sufficere debet, ut fides narratis habeatur: quippe cum aliis quibusvis historicorum libris, quibus nulla ejus generis adsunt testimonia, credi soleat, nisi valida ratio in contrarium afferatur; quæ hic certe nulla est.

3. viii. xii. 12. 2. Cor. i. 4, 8. ii. 4. vi. 4. 1. Thess. i. 6. 2. Thess. i. 6.

[t] *Singulos dies divino cultui impendere docebantur*] Act. ii. 46. v. 42. 1. Tim. v. 5. 2. Tim. i. 3.

[u] *Bonorum omnium ferre jacturam*] 2. Cor. vi. 4. xii. 10.

[x] *Et pro pecudum sanguine suum ipsorum Deo consecrare*] Rom. viii. 36. 2. Cor. iv. 11. Philip. i. 20.

[y] *Sibi a Petro, Joanne, et Jacobo in signum consensus datas dexteras*] Gal. ii. 9. Adde 1. Cor. xv. 11. 2. Cor. xi. 5. xii. 11.

§. XI. *Solutio objectionis; quasi his libris contineantur impossibilia.*

Nam si quis dicat, quædam in his libris narrari quæ fieri non possint; [z] cum jam supra ostenderimus, esse quædam quæ ab hominibus præstari non possint, a Deo autem possint, (quæ scilicet nullam in se repugnantiam includunt,) atque earum rerum in numero esse etiam illas quas maxime miramur, prodigiosas virtutes, et mortuorum in vitam revocationem, evanescit ista objectio.

§. XII. *Aut a ratione dissona.*

Neque magis audiendi sunt, si qui dicant dogmata quædam in his libris reperiri quæ a rectâ ratione dissonent. Nam primum refellitur hoc tantâ multitudine virorum ingenio, eruditione, sapientiâ valentium; qui horum librorum auctoritatem secuti sunt, jam inde a primis temporibus. Tum vero quæcunque in primo libro ostensa sunt congruere rectæ rationi; (puta Deum esse, et quidem unicum, perfectissimum, immensæ virtutis, vitæ, sapientiæ, bonitatis; facta ab ipso quæcunque subsistunt; curam ejus ad opera omnia, præsertim ad homines pertingere; posse eum, etiam post hanc vitam, præmia reddere sibi obtemperantibus; frænum injiciendum sensuum cupiditatibus;

[z] *Cum jam supra ostenderimus*] Libro ii.

cognationem esse inter homines, ac proinde æquum ut alii alios diligant;) omnia hæc in his libris apertissime tradita reperias. Ultra hæc pro comperto aliquid affirmare, aut de Dei naturâ aut de ejus voluntate, [a] solo ductu humanæ rationis, quam sit intutum ac fallax, docent tot dissonantia non scholarum modo inter se, sed et singulorum philosophorum placita. Neque vero id mirum. Nam si [b] de mentis suæ naturâ differentes in longissime distantes opiniones dilabuntur; quanto magis necesse fuit id accidere de supremâ illâ, tantoque supra nos posita mente definire aliquid cupientibus? [c] Si Regum consilia indagare rerum prudentes periculosum aiunt, nec ideo nos assequi; quis est, qui ita sit sagax, ut quid Deus velit ex earum rerum genere quas libere velle potest, id suapte conjecturâ speret se posse deprehendere? Quare optime Plato [d] horum nihil sciri posse dicebat sine oraculo. Jam vero nullum proferri potest oraculum, quod tale revera esse majoribus testimoniis constet, quam

[a] *Solo ductu humanæ rationis, quam sit intutum ac fallax*] Matth. xi. 27. Rom. xi. 33, 34, 35. 1. Cor. ii. 11, 16.

[b] *De mentis suæ natura differentes in longissime distantes opiniones dilabuntur*] Vide in operibus Plutarchi librum iv. cap. 2. seqq. de Placitis Philosophorum; Stobæum, in Physicis, cap. xl.

[c] *Si Regum consilia indagare rerum prudentes periculosum aiunt, nec ideo nos assequi*] Habet id Tacitus, Annalium vi. 8.

[d] *Horum nihil sciri posse dicebat sine oraculo*] Locus est Phædone, p. 64. D. paria in Timæo, p. 1047. D. Bene Ambrosius, Ep. xii. t. v. col. 199. K. ed. Paris. 1614. *Cui magis de Deo, quam Deo credam?*

ea ſunt quæ in libris Novi Fœderis continentur. Tantum abeſt ut probetur, ne aſſeritur quidem, Deum quicquam de naturâ ſuâ hominibus prodidiſſe, quod his libris repugnet: neque de voluntate ipſius ulla poteſt proferri, quæ credibilis ſit, poſterior ſignificatio. Nam ſi quid in eo genere rerum, quæ aut plane ſunt mediæ, aut certe non omnino per ſe debitæ, nec plane turpes, ante Chriſti tempora aliter imperatum aut permiſſum fuit; id his libris non obſtat, [e] cum in talibus legibus poſteriores prioribus derogent.

§. XIII. *Solutio objectionis, quod his libris quædam inter ſe repugnantia contineantur.*

Solet a nonnullis objici, eſſe quandam in his libris interdum ſenſuum diſcrepantiam. Sed contra, quiſquis hanc rem æquis animis volet dijudicare, reperiet hoc quoque argumentis pro eorum librorum auctoritate poſſe adjici;

[e] *Cum in talibus legibus poſteriores prioribus derogent*] Αἱ μεταγενέστεραι διατάξεις ἰσχυρότεραι τῶν πρὸ αὐτῶν εἰσίν. *Conſtitutiones tempore poſteriores plus valent prioribus:* dictum eſt Modeſtini, L. ultima. D. de Conſtitutionibus principum. Tertullianus, de Exhortatione Caſtitatis, cap. vi. *Puto autem etiam humanas conſtitutiones atque decreta poſteriora priſtinis prævalere.* Idem, Apologetico, cap. iv. *Veterem et ſqualentem ſilvam legum novis principalium reſcriptorum et edictorum ſecuribus truncatis et cæditis.* Et de Baptiſmo, cap. xiii. *In omnibus poſteriora concludunt, et ſequentia antecedentibus prævalent.* Plutarchus, Symp. ix. Quæſt, xiii. Ἔν τε δόγμασι καὶ νόμοις, ἔν τε συνθήκαις καὶ ὁμολογίαις, κυριώτερα τὰ ὕστερα νομίζεται καὶ βεβαιότερα τῶν πρώτων. *Et in decretis et in legibus, et in contractibus ac pactis, poſteriora prioribus validiora ac firmiora habentur.*

quod in rebus, quæ aliquod dogmatis aut historiæ momentum in se habent, manifestissima est ubique consensio: qualis nulla alibi inter ejusdem sectæ scriptores reperiatur, [f] sive Judæos sumas, [g] sive Græcos Philosophos, [h] aut Medicos, [i] sive Romanos Jurisconsultos: in quibus omnibus sæpissime reperias non modo pugnare inter se qui sectæ sunt ejusdem, [k] ut Platonem et Xenophontem; sed et [l] eundem sæpe scriptorem nunc hoc nunc illud, velut sui oblitum aut quid statuat incertum, asseverare. At hi de quibus agimus scriptores credenda eadem inculcant, eadem dant præcepta, etiam de Christi vita, morte, reditu in vitam: summa ubique est eadem. Quod vero ad exiguas aliquas circumstantias et ad rem nihil facientes attinet, facillime fieri potuit, ut

[f] *Sive Judæos sumas*] Quorum diversissimas sententias tum alibi videas, tum apud illarum literarum doctissimum Manassem Israëlis filium, libris de Creatione et Resurrectione.

[g] *Sive Græcos Philosophos*] Vide dictum modo librum de Placitis Philosophorum.

[h] *Aut Medicos*] Vide Galenum, de Sectis, et de Secta optima; et Celsum, initio de re medica: tum vero Spagiricos adde.

[i] *Sive Romanos Jurisconsultos*] Nota olim discordia Sabinianorum et Proculianorum: nunc eorum qui Bartolum et sequentes eum, quique Cujacium et alios literatiores sequuntur. Vide et Gabrielii sententias communes, communiores, communissimas.

[k] *Ut Platonem et Xenophontem*] Vide epistolam Xenophontis ad Æschinem Socraticum, p. 1000. D. ed. Lut. Par. 1625. Athenæum, xi. 15. p. 504. seqq. Laërtium, Platonis vita, iii. 34. Gellium, libro xiv. 3.

[l] *Eundem sæpe scriptorem nunc hoc nunc illud, velut sui oblitum aut quid statuat incertum, asseverare*] Ostendere id multi in Aristotele: in Romanis Jurisconsultis alii.

non desit commoda conciliatio, sed nos lateat ob res similes diversis temporibus gestas, nominum ambiguitatem, aut hujus hominis aut loci plura nomina, et si quid his simile est. Imo hoc ipsum scriptores illos ab omni doli suspicione liberare debet; [m] cum soleant qui falsa testantur, de compacto omnia ita narrare, ut ne in speciem quidem quicquam diversum appareat. Quod si ex levi aliqua discrepantia, etiam quæ conciliari nequiret, totis libris fides decederet; jam nulli libro, præsertim historiarum, credendum esset: cum tamen et Polybio, et Halicarnassensi, et Livio, et Plutarcho, in quibus talia deprehenduntur, sua apud nos de rerum summa constet auctoritas: quo magis æquum est, ut nihil tale eorum fidem destruat, quos videmus ex ipsorum scriptis pietatis et veri semper fuisse studiosissimos.

§. XIV. *Solutio objectionis ex testimoniis extrinsecis; et ostensum, ea magis esse pro his libris.*

Alius restat modus testimonia refellendi, ex contrariis extrinsecus testimoniis. At ego

[m] *Cum soleant qui falsa testantur, de compacto omnia ita narrare, ut ne in speciem quidem quicquam diversum appareat*] Hoc est quod dicit Imperator Adrianus, videndum in testibus utrum unum eundemque meditatum sermonem attulerint, L. testium. D. de Testibus. Speculator, lib. i. partic. 4. de Teste, §. 1. n. 81. Exactissima circumstantiarum omnium notitia in teste non est necessaria. Vide Luc. i. 56. iii. 23. Joh. ii. 6. vi. 10, 19. xix. 14.

eum fiduciâ affirmo, talia repertum non iri; nisi forte eo referre quis velit dicta multo post natorum, et quidem talium qui, inimicitias adversus Christianum nomen professi, sub testium nomine non veniunt. Imo contra, quanquam eo opus non est, multa habemus testimonia, quae historiae istis libris traditae partes aliquot confirmant. Sic Jesum cruci affixum, ab ipso et discipulis ejus miracula patrata, et Hebraei et Pagani memorant. De Herode, Pilato, Festo, Felice, de Joanne Baptista, de Gamaliele, de Hierosolymorum excidio extant scripta luculentissima Josephi, edita paulo post annum a Christi abitu quadragesimum: cum quibus consentiunt ea, quae apud Thalmudicos de iisdem temporibus leguntur. Neronis saevitiam in Christianos Tacitus memoriae prodidit. Extabant olim et libri tum privatorum, [n] ut Phlegontis, [o] tum et

[n] *Ut Phlegontis*] Libro xiii. Chronicorum sive Olympiadum, his verbis: Τῷ Δ. ἔτει τῆς CB. Ὀλυμπιάδος ἐγένετο ἔκλειψις ἡλίου μεγίστη τῶν ἐγνωρισμένων πρότερον· καὶ νὺξ ὥρᾳ ς′. τῆς ἡμέρας ἐγένετο, ὥστε καὶ ἀστέρας ἐν οὐρανῷ φανῆναι· σεισμός τε μέγας κατὰ Βιθυνίαν γενόμενος τὰ πολλὰ Νικαίας κατέστρεψε. *Quarto autem anno* CCII. *Olympiadis, magna et excellens inter omnes, quae ante eam acciderant, defectio Solis facta: dies hora sexta ita in tenebrosam noctem versus, ut stellae in caelo visae sint: terraeque motus in Bithynia Nicaeae urbis multas aedes subvertit.* Habes haec in Chronico Eusebii et Hieronymi. Sed et Origenes meminit, tract. xxxv. ad Matthaeum, et adversus Celsum, ii. 33.

[o] *Tum et Acta publica*] Tertullianus, Apologetico, cap. xxi. *Eum mundi casum relatum in arcanis vestris habetis.*

Acta publica ad quæ Christiani provocabant; quibus constabat [p] de eo sidere quod post Christum natum apparuit, de terræ motu, et solis deliquio contra naturam plenissimo lunæ orbe, circa tempus quo Christus crucis supplicio affectus est.

§. XV. *Solutio objectionis de mutatâ scriptura.*

Quid amplius opponi his libris possit, sane non video: nisi forte non tales mansisse, quales ab initio fuerant. Fatendum est, ut aliis libris, ita his quoque accidere potuisse, accidisse etiam, ut excriptorum incuria aut perversa cura literæ quædam, syllabæ, verba mutarentur, omitterentur, adderentur. Sed [q] ini-

[p] *De eo sidere quod post Christum natum apparuit*] Chalcidius Platonicus, in Commentario ad Timæum, p. 219. *Est quoque alia sanctior et venerabilior historia; quæ perhibet ortu stellæ cujusdam non morbos mortesque denuntiatas, sed descensum Dei venerabilis ad humanæ conservationis rerumque mortalium gratiam: quam stellam cum nocturno itinere inspexissent Chaldæorum profecto sapientes viri, et consideratione rerum cœlestium satis exercitati, quæsisse dicuntur recentem ortum Dei; repertaque illa majestate puerili, veneratos esse, et vota Deo tanto convenientia nuncupasse.*

[q] *Iniquum est, ob talem,* &c.] Liquet hoc hodie quam maxime ex adcuratissimis collectionibus variarum lectionum Novi Testamenti, et præsertim ex editione Joannis Millii. Quantacumque sit varietas, nullum propterea dogma inde novum nascitur, aut antea receptum evertitur. Nulla etiam historia, quæ quidem alicujus sit momenti, ad veritatem Religionis quod adtinet, antea credita ex libris Novi Testamenti eliminatur, aut ex variis lectionibus antea ignota colligitur. Quod dicimus de Novi Testamenti Libris,

quum eſt, ob talem, quæ per multa tempora non poteſt non accidere, exemplorum diverſitatem, tali inſtrumento aut libro moveri controverſiam; cum et mos poſtulet et ratio, ut, quod plurima et antiquiſſima exempla oſtendunt, id cæteris præferatur. At vero dolo aut alio quovis modo omnia exempla vitiata, et quidem in iis quæ ad dogma aut inſigne aliquod hiſtoriæ caput pertinerent, nunquam probabitur; neque enim aut inſtrumenta ſunt quæ id doceant, neque teſtes illorum temporum: quod ſi quid, ut jam modo dicebamus, ſerius multo dictum eſt ab iis qui in horum librorum diſcipulos atrociſſima odia exercebant; id pro convitio, non pro teſtimonio habendum eſt. Et ſufficere quidem hæc quæ diximus poſſent adverſus eos, qui Scripturæ mutationem objiciunt; [r] cum qui id affirmet, præſertim adverſus Scripturam diu lateque receptam, is quod intendit probare ipſe debeat: at nos, quo magis pateſcat illius objectionis vanitas, oſtendemus id, quod illi factum fingunt, nec factum eſſe, nec potuiſſe fieri. Evicimus ſupra libros eorum eſſe Scriptorum, quorum nomina præferunt: quo poſito, ſequitur non eſſe alios libros pro aliis ſuppoſitos.

idem de Vetere Teſtamento dictum cenſeri poteſt. *Clericus.*

[r] *Cum qui id affirmet, præſertim adverſus Scripturam diu lateque receptam, is quod intendit probare ipſe debeat*] L. ult. C. de Edicto Divi Adriani tollendo.

Pars quoque aliqua infignis mutata non eft. Nam, cum ea mutatio aliquid fibi deberet habere propofitum, ea pars a cæteris partibus librifque non itidem mutatis notabiliter difcreparet: quod nunc nufquam confpicitur; imo, ut diximus, admirabilis eft ubique fenfuum confonantia. Tum vero, ut primum Apoftolorum aliquis aut virorum Apoftolicorum aliquid edidit, dubium non eft quin Chriftiani magna diligentia, ut ipforum pietatem et ftudium confervandæ propagandæque ad pofteros veritatis decebat, exempla fibi inde plurima fumpferint; quæ proinde fparfa fint, quam late patebat Chriftianum nomen per Europam, Afiam, et Ægyptum, quibus in locis Græcus fermo vigebat: imo et archetypa nonnulla, ut jam ante diximus, ad annum ufque ducentefimum fervata funt. Non potuit autem liber aliquis in tot exempla diffufus, cuftoditus non privata tantum fingulorum fed et communi Ecclefiarum diligentia, [s] falfariam manum recipere. Adde jam, quod proximis ftatim fæculis verfi funt hi libri in fermonem Syriacum, Æthiopicum, Arabicum, Latinum; quæ verfiones etiamnum extant, et a Græcis libris in

[s] *Falfariam manum*] Quæ omnia nimirum exemplaria pervaderet, et verfiones omnes corrumperet: nam alioqui potuerunt, hic, illic, homines pravi, aut dogmatibus fuis perverfe addicti, exemplaria fua corrumpere; quod non Marcion modo fecit, fed et librarii nonnulli rectius fentientes: quod oftendimus in Arte noftra Critica, part. iii. fect. 1. cap. 14. *Clericus*.

nulla alicujus momenti re discrepant. Jam vero habemus et Scripta eorum, qui ab Apostolis ipsis aut ab eorum discipulis instituti fuerunt; qui loca non pauca ex his libris afferunt eo, quem nos nunc quoque legimus, sensu. Neque vero quisquam fuit in Ecclesia tantæ auctoritatis per illa tempora, cui mutare quicquam volenti paritum fuisset: quod satis ostendunt Irenæi, Tertulliani, et Cypriani liberæ dissensiones ab iis, qui in Ecclesiâ maxime eminebant. Post hæc quæ dixi tempora, secuti sunt alii multi magnæ eruditionis, magnique judicii; qui, post diligentem inquisitionem, hos libros, ut in originariâ sua puritate perstantes, receperunt. Jam et illud, quod de diversis Christianorum sectis modo dicebamus, huc quoque aptari potest; illas omnes, saltem quæ Deum mundi opificem et Christum legis novæ auctorem agnoscunt, uti his libris ita ut eos nos habemus. Quod si qui instituissent partem aliquam interpolare, eos tanquam falsarios cæteri detulissent. Neque vero ullam sectam id unquam habuisse licentiæ ut hos libros mutando ad sua placita aptaret, vel inde satis colligas, quod omnes sectæ et adversus omnes hinc sibi argumenta depromunt. Tum quod de divina providentia attigimus, ad partes præcipuas non minus quam ad totos libros pertinet; ei non convenire, ut siverit Deus tot millia hominum pietatis studiosa et æter-

nam salutem sincero proposito quærentia, induci in eum errorem quem vitare omnino non possent. Et hæc quidem pro Novi Fœderis libris dicta sunto; qui si soli extarent, satis esset unde, veram religionem disceremus.

§. XVI. *Pro auctoritate librorum Veteris Fœderis.*

Nunc, cum Deo visum fuerit etiam Judaicæ religionis, quæ vera olim fuit et Christianæ non exigua testimonia præbet, instrumenta nobis relinquere, non abs re erit his quoque fidem suam astruere. Esse autem hos libros eorum quorum dicuntur, pari modo constat quo id de nostris libris probavimus. Hi autem, quorum nomina præferunt, aut Prophetæ fuerunt, aut viri fide dignissimi: qualis et Esdras; qui eos in unum volumen collegisse creditur, quo tempore adhuc Prophetæ vivebant Aggæus, Malachias, Zacharias. Non repetam hic, quæ in Mosis commendationem dicta sunt supra. Neque vero pars tantum illa prima a Mose tradita, ut primo libro ostendimus, sed et recentior historia multos Paganorum habet astipulatores. Sic [t] Davidis et Solomonis no-

[t] *Davidis et Solomonis nomina, et fœdera cum Tyriis præferebant Phœnicum annales*] Vide quæ ex iis recitat Josephus, Antiquæ historiæ lib. viii. c. 2. ubi addit, volentem exempla habere epistolarum, quas inter se scripsere Solomo et Iromus, petere ea posse a publicis Tyri archivorum custodibus. [Noli tamen hoc credere, sed vide quæ diximus ad 1. Reg.

mina, et fœdera cum Tyriis præferebant Phœ-

v. 3. *Cl.*] De Davide locus eft infignis ex IV. hiftoriarum Damafceni, Jofepho citatus, Antiquæ hiftoriæ lib. vii. cap. 6. Μετὰ δὲ ταῦτα πολλῷ χρόνῳ ὕστερον τῶν ἐγχωρίων τις, Ἄδαδος ὄνομα, πλεῖον ἰσχύσας, Δαμασκοῦ τε καὶ τῆς ἄλλης Συρίας ἔξω Φοινίκης ἐβασίλευσε· πόλεμον δ' ἐξενέγκας πρὸς Δαβίδην βασιλέα τῆς Ἰουδαίας, καὶ πολλαῖς μάχαις κριθεὶς, ὑστάτῃ τε παρὰ τὸν Εὐφράτην ἐν ᾗ ἡττᾶτο, ἄριστος ἔδοξεν εἶναι βασιλέων ῥώμῃ τε καὶ ἀνδρείᾳ. Τελευτήσαντος δ' ἐκείνου, ἀπόγονοι ἐπὶ δέκα γενεὰς ἐβασίλευον, ἑκάστου παρὰ τοῦ πατρὸς ἅμα τῇ ἀρχῇ καὶ τοὔνομα τοῦτο ἐκδεχομένου, ὥσπερ οἱ Πτολεμαῖοι ἐν Αἰγύπτῳ. Μέγιστον δὲ πάντων δυνηθεὶς ὁ τρίτος, ἀναμάχεσθαι βουλόμενος τὴν τοῦ προπάτορος ἧτταν, στρατεύσας ἐπὶ Ἰουδαίους ἐπόρθησε τὴν νῦν Σαμαρεῖτιν καλουμένην. *Multo poft hæc tempore indigenarum quidam, Adadus nomine, præpollens factus, et Damafcum et Syriæ præter Phœnicen cætera regno tenuit: fed, fufcepto in Davidem Judææ regem bello, cum multis præliis concurriffet, poftremo ad Euphratem commiffo victus eft, præftantiffimus regum habitus animi virtute et roboris excellentia. Eo mortuo, pofteri ejus in decem ftirpes regnarunt, fimulque cum paterno imperio nomen ejus acceperunt; quomodo Ægypti reges Ptolemæi dicuntur. Tertius horum, cum multum invaluiffet, reparare volens novo decore avi cladem, in Judæos profectus Samaritidem populatus eft.* Priorem hiftoriæ hujus partem habes 2. Sam. viii. 5. 1. Chron. xviii. pofteriorem 1. Reg. xx. ubi Jofephum vide. Adadus ille Jofepho *Ader* dicitur, *Adores* Juftino ex Trogo, xxxvi. 2. Plura de Davide ex Eupolemo nobis dat Eufebius, Præparat. Evang. lib. iv. cap. 30. Idem Jofephus, eodem lib. viii. 2. et priore contra Apionem, §. 17. hunc locum profert ex Dii hift. Phœnicia: Ἀβιβάλου τελευτήσαντος, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Εἴρωμος ἐβασίλευσεν. Οὗτος τὰ πρὸς ἀνατολὰς μέρη τῆς πόλεως προσέχωσεν, καὶ μεῖζον τὸ ἄστυ πεποίηκεν· καὶ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς τὸ ἱερὸν, καθ' ἑαυτὸ ὂν ἐν νήσῳ, χώσας τὸν μεταξὺ τόπον, συνῆψε τῇ πόλει, καὶ χρυσοῖς ἀναθήμασιν ἐκόσμησεν· ἀναβὰς δὲ εἰς τὸν Λίβανον ὑλοτόμησεν πρὸς τὴν τῶν ναῶν κατασκευήν. Τὸν δὲ τυραννοῦντα Ἱεροσολύμων Σολομῶνα πέμψαι φασὶ πρὸς τὸν Εἴρωμον αἰνίγματα, καὶ παρ' αὐτοῦ λαβεῖν ἀξιοῦν· τὸν δὲ μὴ δυνηθέντα λῦσαι τὰ αἰνίγματα πολλὰ τῶν χρημάτων εἰς τὸ ἐπιζήμιον ἀναλῶσαι· εἶτα δὲ Ἀβδήμονόν τινα, Τύριον ἄνδρα, τὰ προτεθέντα λῦσαι, καὶ αὐτὸν ἄλλα προβαλεῖν, ἃ μὴ λύσαντα τὸν Σολομῶνα πολλὰ τῷ Εἰρώμῳ προσαποτίσαι χρήματα. *Abibalo mortuo, regnavit filius ejus Iromus. Hic ad ortum regionem urbi addidit, ipfamque urbem veterem fecit majorem; etiam Jovis Olympii templum, quod feorfim in infula erat, aggerato quod intercedebat fpatio, urbi annexuit, ornavitque donariis aureis: ac Libano afcenfo, ibi ad templorum ftructuram arbores cecidit. Aiunt et qui Hie-*

nicum Annales. [w] Nabuchodonosori [x] et alio-

resolymis tunc regnabat Solomonem ad Iromum ænigmata misisse quædam, et cupiisse ab ipso alia accipere: sed Iromum, cum ænigmata illa solvere nequiret, magnam pecuniæ vim pro mulcta pependisse: postea vero Abdemonum, hominem Tyrium, solvisse ea quæ proposita fuerant, ac proposuisse vicissim alia; quæ cum solvere Solomon nequisset, Iromo ab eo magnas pecunias persolutas. Addit deinde Menandri Ephesii, qui Regum tam barbarorum quam Græcorum res perscripsit, locum illustrem: Τελευτήσαντος δ' Ἀβιβάλου, διεδέξατο τὴν βασιλείαν υἱὸς αὐτοῦ Εἴρωμος, βιώσας ἔτη τριάκοντα τέσσαρα. Οὗτος ἔχωσε τὸν εὐρύχωρον, τόν τε χρυσοῦν κίονα τὸν ἐν τοῖς τοῦ Διὸς ἀνέθηκεν. Ἔπειτα ὕλην ξύλων ἀπελθὼν ἔκοψεν ἀπὸ τοῦ λεγομένου ὄρους Λιβάνου, κέδρινα ξύλα εἰς τὰς τῶν ἱερῶν στέγας· καθελών τε τὰ ἀρχαῖα ἱερά, καινοὺς ναοὺς ᾠκοδόμησεν. Τό τε τοῦ Ἡρακλέους καὶ τῆς Ἀστάρτης τέμενος ἀνιέρωσεν· πρῶτόν τε τοῦ Ἡρακλέους ἔγερσιν ἐποιήσατο, ἐν τῷ Περιτίῳ μηνί· εἶτα τὸ τῆς Ἀστάρτης, ὁπότε Τιτυοῖς ἐπεστράτευσεν μὴ ἀποδιδοῦσι τοὺς φόρους· οὓς καὶ ὑποτάξας ἑαυτῷ, πάλιν ἀνέστρεψεν. Ἐπὶ τούτων δέ τις ἦν Ἀβδήμονος παῖς νεώτερος, ὃς ἐνίκα τὰ προβλήματα ἃ ἐπέτασσε Σολομὼν ὁ Ἱεροσολύμων βασιλεύς. Ψηφίζεται δὲ ὁ χρόνος ἀπὸ τούτου τοῦ βασιλέως ἄχρι τῆς Καρχηδόνος κτίσεως οὕτως. Τελευτήσαντος Εἰρώμου διεδέξατο τὴν βασιλείαν Βαλεάζαρος ὁ υἱός· ὃς, βιώσας ἔτη τεσσαράκοντα τρία, ἐβασίλευσεν ἔτη ἑπτά. Μετὰ τοῦτον Ἀβδάστρατος ὁ τούτου υἱὸς, βιώσας ἔτη εἴκοσι ἐννέα, ἐβασίλευσεν ἔτη ἐννέα. Τοῦτον οἱ τῆς τροφοῦ αὐτοῦ υἱοὶ τέσσαρες ἐπιβουλεύσαντες ἀπώλεσαν· ὧν ὁ πρεσβύτερος ἐβασίλευσεν ἔτη δέκα δύο. Μεθ' οὓς Ἄσταρτος ὁ Δελαιαστάρτου ὃς, βιώσας ἔτη πεντήκοντα τέσσαρα, ἐβασίλευσεν ἔτη δώδεκα. Μετὰ τοῦτον ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀσέρυμος, βιώσας ἔτη τέσσαρα καὶ πεντήκοντα, ἐβασίλευσεν ἔτη ἐννέα. Οὗτος ἀπώλετο ἀπὸ τοῦ ἀδελφοῦ Φέλητος· ὃς, λαβὼν τὴν βασιλείαν, ἦρξεν μῆνας ὀκτὼ, βιώσας ἔτη πεντήκοντα. Τοῦτον ἀνεῖλεν Εἰθώβαλος ὁ τῆς Ἀστάρτης ἱερεὺς· ὃς, βασιλεύσας ἔτη τριάκοντα δύο, ἐβίωσεν ἔτη ἑξήκοντα ὀκτώ. Τοῦτον διεδέξατο Βαδέζωρος υἱὸς· ὃς, βιώσας ἔτη τεσσαράκοντα πέντε, ἐβασίλευσεν ἔτη ἕξ. Τούτου διάδοχος γέγονε Μάττηνος ὁ υἱὸς· ὃς, βιώσας ἔτη τριάκοντα δύο, ἐβασίλευσεν ἔτη ἐννέα. Τούτου διάδοχος γέγονε Φυγμαλίων· βιώσας δὲ ἔτη πεντήκοντα ἕξ, ἐβασίλευσεν ἔτη τεσσαράκοντα ἑπτά. Ἐν δὲ τῷ ἐπ' αὐτοῦ ἑβδόμῳ ἔτει ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ φυγοῦσα ἐν τῇ Λιβύῃ πόλιν ᾠκοδόμησε Καρχηδόνα. *Mortuo Abibalo, successit in regnum filius ejus Iromus; qui vixit annos* XXXIV. *Hic aggeravit latam quæ dicitur regionem: idem auream columnam posuit, quæ in Jovis est templo. Deinde materiam excidit e monte Libano, cedrinas arbores ad templi tecta; templisque veteribus dejectis, fecit nova. Etiam Herculis et Astartes delubra sacravit: sed Herculis prius, mense Peritio; deinde Astartes, quo tempore Tityis arma intulit tributa non solventibus: eosque sibi*

rum Chaldæorum Regum Berosus non minus,

cum subjecisset, reversus est. Hac ætate Abdemonus vixit juvenis, qui victor fuit explicando problemata missa a Solomone Hierosolymorum Rege. Tempus autem ab hoc Rege ad conditam Carthaginem sic putatur. Mortuo Iromo, regnum ejus accepit filius ejus Baleazarus; qui vixit annos XLIII. *regnavit* VII. *Post hunc Abdastratus ejus filius annos vixit* XXIX. *regnavit* IX. *Hunc nutricis ipsius filii quatuor de insidiis interfecere: quorum qui maximus natu erat regnavit annos* XII. *Post quos Astartus Delæastarti filius; qui vixit annos* LIV. *regnavit* XII. *Post hunc frater ejus Aserymus vixit annos* LIV. *regnavit* IX. *Hic a fratre Phelete occisus fuit: qui, accepto regno, imperavit menses* VIII. *vixit annos* L. *Hunc interemit Ithobalus Sacerdos Astartes; regnavitque annos* XXXII. *vixit* LXVIII. *Successit ei filius Badezorus; qui vixit annos* XLV. *regnavit* VI. *Hujus successor fuit filius Matgenus: vixit is annos* XXXII. *regnavit* IX. *Excepit hunc Phygmalion: vixit annos* LVI. *regnavit* XLVII. *Septimo hujus anno soror ipsius profuga urbem in Africa struxit Carthaginem.* Locum hunc Menandri, sed contractiorem, posuit Theophilus Antiochenus, libro ad Autolycum tertio, §. 22. Tertullianus, Apologetico, capite 19. *Referanda antiquissimarum etiam gentium archiva; Ægyptiorum, Chaldæorum, Phœnicum: advocandi municipes eorum, per quos notitia subministrata est. Aliqui Manethon Ægyptius, et Berosus Chaldæus; sed et Iromus Phœnix Tyri rex: sectatores quoque eorum Mendesius Ptolemæus, et Menander Ephesius, et Demetrius Phalereus, et Rex Juba, et Apion, et Thallus.* Iromi illius et Solomonis ei coævi mentionem etiam apud Alexandrum Polyhistorem, Menandrum Pergamenum, et Lætum in Phœnicicis extitisse ait Clemens, Strom. 1. p. 140. fin. unde corrigendus Tatianus; apud quem, §. 37. Χαῖτος pro Λαῖτος scribitur, diciturque is in Græcum transtulisse quæ Phœnices Theodotus, Hypsicrates, et Mochus scripserant. Azaëlis Syriæ Regis, qui nominatur 1. Reg. xix. 15. 2. Reg. viii. 13. xii. 17. xiii. 3, 24. memoria Damasci divinis honoribus conservata; tradente Josepho, Antiquæ historiæ libro ix. cap. 2. est idem nomen apud Justinum ex Trogo, xxxvi. 2. De Salmanasare (qui decem tribus in servitutem avexit, ut narratur 2. Reg. xvii. 3. et sequentibus; et Samariam cepit, 2. Reg. xviii. 9.) locus est Menandri quem diximus Ephesii, apud Josephum, libro eodem nono, cap. 14. Καὶ Ἐλυλαῖος ὄνομα ἐβασίλευσεν ἔτη τριάκοντα ἕξ. Οὗτος, ἀποστάντων Κιτιαίων, ἀναπλεύσας προσηγάγετο αὐτοὺς πάλιν. Ἐπὶ τούτους πέμψας ὁ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεὺς, ἐπῆλθε Φοινίκην πολεμῶν ἅπασαν· ὅστις, σπεισάμενος εἰρήνην μετὰ πάντων,

quam Hebræi libri, meminerat. [y] Qui Va-

ἀναχώρησιν ὀπίσω. Ἀπέστη τε Τυρίων Σιδὼν, καὶ Ἄρκη, καὶ ἡ Παλαίτυρος, καὶ πολλαὶ ἄλλαι πόλεις, αἳ τῷ τῶν Ἀσσυρίων ἑαυτὰς βασιλεῖ παρέδωκαν. Διὸ Τυρίων οὐχ ὑποταγέντων, πάλιν ὁ βασιλεὺς ἐπ' αὐτοὺς ὑπέστρεψε, Φοινίκων συμπληρωσάντων αὐτῷ ναῦς ἑξήκοντα καὶ ἐπικώπους ὀκτακοσίους· οἷς ἐπιπλεύσαντες Τύριοι ναυσὶ δέκα δύο, τῶν νεῶν τῶν ἀντιπάλων διασπαρεισῶν, λαμβάνουσιν αἰχμαλώτους ἄνδρας εἰς πεντακοσίους. Ἐπετάθη δὴ πάντων ἐν Τύρῳ τιμὴ διὰ ταῦτα. Ἀναζεύξας δ' ὁ τῶν Ἀσσυρίων βασιλεὺς κατέστησε φύλακας ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ καὶ τῶν ὑδραγωγείων, οἳ διακωλύσουσι Τυρίους ἀρύσασθαι· καὶ τοῦτο ἔτεσι πέντε γενόμενον ἐκαρτέρησαν, πίνοντες ἐκ φρεάτων ὀρυκτῶν. *Elulæus nomine apud Tyrios regnavit annos* XXXVI. *Hic Cittæos, qui ab imperio suo defecerant, classe eo vectus ad obsequium reduxit. Sed in hos misit Rex Assyriorum Phœnicenque omnem bello incursavit: mox tamen, pace cum omnibus facta, rediit retro. Etiam desciverre a Tyriorum imperio Sidon, Arce, Palætyrus, multæque urbes aliæ, quæ se Assyrio Regi dediderunt. Cum tamen non ob id se dederent Tyrii, Assyriorum rex bellum eis rursus intulit; cum accepisset a Phœnicibus naves sexaginta, remiges octingentos: in quas invecti Tyrii navibus duodecim, disjectis hostium navibus, homines fecere captivos quingentos. Aucta hinc apud Tyrios rerum omnium pretia. Cum abiret Rex Assyriorum, constituit custodes ad flumina et aquæ ductus, qui Tyrios ab aqua haustu arcerent: toleratumque id Tyriis per annos quinque, bibentibus interim ex puteis quos foderant.* Addit Josephus eodem loco, ipsum hujus Regis nomen Salmanasarum extitisse ad sua tempora in Tyriorum archivis. Sennacheribi (qui Judæam prope omnem, exceptis Hierosolymis, subegit; ut narratur 2. Reg. xviii. 13. 2. Paral. xxxii. 1. Esai. xxxvi. 1.) et nomen et expeditiones in Asiam et Ægyptum in Berosi Chaldaicis repertas, testatur idem ille Josephus, lib. x. cap. 1. ejusdem Σεναχηρίβου Sennacheribi meminit et Herodotus, libro ii. §. 141. vocatque Arabum et Assyriorum Regem. Baladæ Babyloniorum Regis mentio est 2. Reg. xx. 12. et Esaiæ xxxix. ejusdem nomen in Berosi Babylonicis extitisse, testatur Josephus, Antiquæ historiæ lib. x. cap. 3. Herodotus prælii illius in Mageddo, quo Nechao Rex Ægypti Judæos vicit, (quæ historia est 2. Reg. xxiii. 29. 2. Paral. xxxv. 22.) meminit dicto libro ii. 159. his verbis: Καὶ Σύροισι πεζῇ ὁ Νεκὼς συμβαλὼν ἐν Μαγδόλῳ ἐνίκησε. *Et cum Syris* (ita semper Judæos vocat Herodotus, ut et alii) *Necos congressus in Magdolo eos vicit.*

[a] *Nabuckodonosori*, De hoc Berosi locum nobis servavit Josephus, Antiquæ historiæ x. 11. et adversus Apionem, lib. i. §. 19. conferendus cum Eu-

phres Ægypti rex Jeremiæ, [z] Apries eſt Hero-

ſebio; qui et in Chronico circa hæc tempora, et Præparationis libro ix. cap. 40. et 41. hunc, et qui ſequetur Abydeni, locum producit: Ἀκούσας δὲ ὁ πατὴρ αὐτοῦ Ναβοπαλλάσαρος, ὅτι ὁ τεταγμένος Σατράπης ἔν τε Αἰγύπτῳ καὶ τοῖς περὶ τὴν Συρίαν τὴν κοίλην καὶ τὴν Φοινίκην τόποις ἀποστάτης γέγονεν, οὐ δυνάμενος αὐτὸς ἔτι κακοπαθεῖν, συστήσας τῷ υἱῷ Ναβουχοδονοσόρῳ ὄντι ἔτι ἐν ἡλικίᾳ μέρη τινὰ τῆς δυνάμεως, ἐξέπεμψεν ἐπ' αὐτόν. Συμμίξας δὲ Ναβουχοδονόσορος τῷ ἀποστάτῃ, καὶ παραταξάμενος, αὐτοῦ τε ἐκυρίευσε, καὶ τὴν χώραν ἐξαρχῆς ὑπὸ τὴν αὐτοῦ βασιλείαν ἐποίησε. Τῷ τε πατρὶ αὐτοῦ συνέβη Ναβοπαλλασάρῳ, κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν ἀῤῥωστήσαντι, ἐν τῇ Βαβυλωνίων πόλει μεταλλάξαι τὸν βίον, ἔτη βεβασιλευκότι εἴκοσι ἐννέα. Αἰσθόμενος δὲ μετ' οὐ πολὺ τὴν τοῦ πατρὸς τελευτὴν Ναβουχοδονόσορος, καταστήσας τὰ κατὰ τὴν Αἴγυπτον πράγματα καὶ τὴν λοιπὴν χώραν, καὶ τοὺς αἰχμαλώτους Ἰουδαίων τε καὶ Φοινίκων καὶ Σύρων καὶ τῶν κατὰ τὴν Αἴγυπτον ἐθνῶν συντάξας τισὶ τῶν φίλων, μετὰ τῆς βαρυτάτης δυνάμεως καὶ τῆς λοιπῆς ὠφελείας ἀνακομίζειν εἰς τὴν Βαβυλωνίαν, αὐτὸς ὁρμήσας ὀλιγοστὸς παρεγένετο διὰ τῆς ἐρήμου εἰς Βαβυλῶνα. Καταλαβὼν δὲ τὰ πράγματα διοικούμενα ὑπὸ Χαλδαίων, καὶ διατηρουμένην τὴν βασιλείαν ὑπὸ τοῦ βελτίστου αὐτῶν, κυριεύσας ἐξ ὁλοκλήρου τῆς πατρικῆς ἀρχῆς, τοῖς μὲν αἰχμαλώτοις παραγενόμενος συνέταξεν αὐτοῖς ἀποικίας ἐν τοῖς ἐπιτηδειοτάτοις τῆς Βαβυλωνίας τόποις ἀποδεῖξαι· αὐτὸς δ', ἀπὸ τῶν ἐκ τοῦ πολέμου λαφύρων τό, τε Βήλου ἱερὸν καὶ τὰ λοιπὰ κοσμήσας φιλοτίμως, τήν τε ὑπάρχουσαν ἐξαρχῆς πόλιν καὶ ἑτέραν ἔξωθεν προσχαρισάμενος καὶ ἀνακαινίσας, πρὸς τὸ μηκέτι δύνασθαι τοὺς πολιορκοῦντας τὸν ποταμὸν ἀναστρέφοντας ἐπὶ τὴν πόλιν κατασκευάζειν, περιεβάλετο τρεῖς μὲν τῆς ἔνδον πόλεως περιβόλους, τρεῖς δὲ τῆς ἔξω τούτων, τοὺς μὲν ἐξ ὀπτῆς πλίνθου καὶ ἀσφάλτου, τοὺς δὲ ἐξ αὐτῆς πλίνθου. Καὶ τειχίσας ἀξιολόγως τὴν πόλιν, καὶ τοὺς πυλῶνας κοσμήσας ἱεροπρεπῶς, προσκατεσκεύασε τοῖς πατρικοῖς βασιλείοις ἕτερα βασίλεια ἐχόμενα ἐκείνων, ὑπεραίροντα ἀνάστημα καὶ τὴν πολλὴν πολυτέλειαν· μακρὰ δ' ἴσως ἔσται, ἐάν τις ἐξηγῆται· πλὴν ὄντα γ' ὑπερβολὴν ὡς μεγάλα καὶ ὑπερήφανα συνετελέσθη ἡμέραις δέκα πέντε. Ἐν δὲ τοῖς βασιλείοις τούτοις ἀναλήμματα λίθινα ὑψηλὰ ἀνοικοδομήσας, καὶ τὴν ὄψιν ἀποδοὺς ὁμοιοτάτην τοῖς ὄρεσι, καταφυτεύσας δένδρεσι παντοδαποῖς ἐξειργάσατο, καὶ κατασκευάσας τὸν καλούμενον κρεμαστὸν παράδεισον· διὰ τὸ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ ἐπιθυμεῖν τῆς ὀρείας διαθέσεως, ὡς τεθραμμένην ἐν τοῖς κατὰ Μηδίαν τόποις. Μετὰ τὸ ἄρξασθαι τοῦ προειρημένου τείχους ἐμπεσὼν εἰς ἀῤῥωστίαν, μετηλλάξατο τὸν βίον, βεβασιλευκὼς ἔτη τεσσαράκοντα τρία. *Cum audiſſet pater ejus Nabopallaſarus, eum, qui in Ægypto Syriaque Cœle et Phœnice præpoſitus fuerat, Satrapen defeciſſe; ipſe, ferendis laboribus*

doto. Jam [a] Cyri, et successorum ejus [b] ad

per ætatem impar, filio Nabuchodonosoro adhuc juveni tradidit partem exercitus, ut desertorem bello peteret. Hic autem, cum eum aggressus esset prælio, ipsum cepit, regionemque omnem iterum sub imperium redegit. Sub id tempus evenit ut pater Nabopallasarus, cum morbum contraxisset, in urbe Babylone de vita decederet; postquam regnarat annos XXIX. *Nabuchodonosor post id, simul patris morbum intellexit, rebus Ægypti vicinarumque gentium bene ordinatis, amicis quibusdam commisit captivos ex Judæis Phœnicibus ac Syris et ex Ægypti populis, una cum exercitu rebusque aliis servari dignis reportandos Babylonem: ipse cum comitibus paucis, breviore per desertum via, Babylonem se contulit. Ibi cum reperisset res a Chaldæis administrari, et ipsum regnum asservari ab eorum potissimo, totumque patris quod fuerat imperium adeptus esset: captivis conspectis, jussit illis idoneas per Babylonicum imperium colonias assignari: ipse vero de belli manubiis Beli aliaque templa ornavit, urbemque Babylonis quæ jam erat, nova altera addita, instauravit eum in modum, ne possent posthac qui ad obsidendam venirent urbem abacto flumine eam aggredi; ternaque mœnia urbi interiori, totidem exteriori circumdedit, partim ex cocto latere et bitumine, partim ex latere solo. Bene munita urbe, portisque magnifice ornatis, ad paternam regiam novam adjecit, supereminentem et altitudine et omni splendore, quem longum sit exequi: sufficerit dicere, hoc opus, et magnitudine et omni rerum paratu eximium, intra dies perfectum esse quindecim. In hac regia ex lapide sublimia extulit ambulacra, speciemque dedit montibus persimilem, omnis etiam generis arboribus ibi consitis, addito et paradiso pensili; quod uxor ejus, in Mediæ locis educata, montium aspectu delectaretur. Sed inter hæc opera morbo implicitus mox de vita excessit, cum regnasset annos* XLIII. Uxor illa Nabuchodonosori est Nitocris Herodoto, libro ejus primo, §. 185. ut docuit magnus Scaliger in præclara temporum Emendatorum appendice, p. 14. Interpretatur hæc Curtius, libro v. 4. seqq. quem vide: partim et Strabo, lib. xv. p. 687. A. et Diodorus, libro ii. 10. Berosus, ex quo hæc et alia supra protulimus, Beli Sacerdos fuit post Alexandri Magni tempora; cui ob divinas prædictiones Athenienses publico in gymnasio statuam inaurata lingua statuere: memorante Plinio, Historiæ Naturalis libro vii. cap. 37. Librum ejus *Babylonica* vocat Athenæus, xiv. 10. p. 639. C. Tatianus, §. 36. (qui et ipse Nabuchodonosori Berosum meminisse affirmat,) et Clemens, *Chaldaica*, Strom. i. p. 142. Ex iis Rex Juba profitebatur accepisse se quæ de rebus Assyriis scripsit; ut notat

Darium usque, pleni Græcorum libri. Mul-

Tatianus. Meminere ejus et Vitruvius, ix. 7, 9. et Tertullianus, Apologetico, cap. xix. et scriptor Chronici Alexandrini, circa initium. Nabuchodonosori mentionem alteram ex Abydeno Assyriorum scriptore nobis tradidit Eusebius, tum in Chronico, p. 41. tum in fine noni de Præparatione. Verba hæc sunt. Μεγασθένης δέ φησι Ναβουχοδρόσορον, Ἡρακλέος ἀλκιμώτερον γεγονότα, ἐπί τε Λιβύην καὶ Ἰβηρίην στρατεῦσαι· ταύτας δὲ χειρωσάμενον, ἀποδασμὸν αὐτέων ἐς τὰ δεξιὰ τοῦ Πόντου κατοικίσαι. Μετὰ δὲ λέγεται πρὸς Χαλδαίων, ὡς ἀναβὰς ἐπὶ τὰ βασιλήϊα κατασχεθείη Θεῷ ὅτεῳ δή· φθεγξάμενος δὲ εἶπεν οὕτως· Ἐγὼ Ναβουχοδρόσορος, ὦ Βαβυλώνιοι, τὴν μέλλουσαν ὑμῖν προαγγέλλω συμφορὴν, τὴν οὔτε Βῆλος ἐμὸς πρόγονος, οὔτε βασίλεια Βῆλτις ἀποτρέψαι μοίρας πεῖσαι σθένουσι. Ἥξει Πέρσης ἡμίονος, τοῖσι ὑμετέροισι δαίμοσι χρεώμενος συμμάχοισι· ἐπάξει δὲ δουλοσύνην· οὗ δὴ συναίτιος ἔσται Μήδης, τὸ Ἀσσύριον αὔχημα. Ὡς εἴθε μιν, πρόσθεν ἢ δοῦναι τοὺς πολιήτας, χάρυβδίν τινα ἢ θάλασσαν εἰσδεξαμένην ἀϊστῶσαι πρόῤῥιζον· ἤ μιν ἄλλας ὁδοὺς στραφέντα φέρεσθαι διὰ τῆς ἐρήμου, ἵνα οὔτε ἄστεα οὔτε πάτος ἀνθρώπων, θῆρες δὲ νομὸν ἔχουσι καὶ ὄρνιθες πλάζονται, ἔν τε πέτρῃσι καὶ χαράδρῃσι μοῦνον ἀλώμενον· ἐμέ τε, πρὶν ἐς νόον βαλέσθαι ταῦτα, τέλεος ἀμείνονος κυρῆσαι. Ὁ μὲν θεσπίσας παραχρῆμα ἠφάνιστο. *Megasthenes auctor est Nabuchodrosorum Hercule ipso fortiorem fuisse; belloque usque in Africam et Hispaniam illato, quos inde deportaverat collocasse ad dextram Ponti oram. Præterea vero narrant de eo Chaldæi, quondam cum regiam conscendisset, numine aliquo afflatum eum hæc prædixisse: Ego Nabuchodrosorus, O Babylonii, imminentem vobis prænuntio calamitatem; quam ut arceant Parcæ, nunquam eas aut Belus generis nostri auctor, aut regina Beltis permovere poterunt. Persicus veniet mulus; qui, vestris Diis auxiliantibus, servitium imponet: hujus mali adjutor erit Medus, Assyriorum gloriatio. Utinam eum, antequam cives prodat, Charybdis aut mare absorptum funditus interimat; aut ipse alio raptus erret per solitudines, ubi neque urbes neque hominum ulla sint vestigia, ubi feræ pascantur, circumvolentque libere aves, ut ibi inter rupes faucesque solus vagetur: utinamque et ego felicem exitum sortitus fuissem, priusquam hæc animo meo obversarentur. Hæc ubi effatus erat, statim disparuit.* Confer hæc postrema cum iis, quæ in Danielis libro de hoc Nabuchodonosoro habemus. Prima illa ex Megasthene etiam Josephus habet, libro x. Antiquæ historiæ, cap. 11. et ait extare Indicorum iv. Habet ex Abydeno etiam hæc de Nabuchodonosoro Eusebius, P. E. ix. 41. Λέγεται δὲ πάντα μὲν ἐξ ἀρχῆς ὕδωρ εἶναι, θάλασσαν καλεομένην· Βῆλον δὲ σφέα παῦσαι, χώρην ἑκάστῳ ἀπονεί-

taque alia ad Judæorum gentem pertinentia.

μαντα· καὶ Βαβυλῶνα τείχει περιβαλεῖν· τῷ χρόνῳ δὲ ἐκνιυμένῳ ἀφανισθῆναι· τειχίσαι δὲ αὖθις Ναβουχοδονόσορον, τὸ μέχρι τῆς Μακεδονίων ἀρχῆς διαμεῖναι, ἐὸν χαλκόπυλον. *Fama est ubi nunc est Babylon omnia aquam fuisse, dictam Mare: id sustulisse Belum, agrosque distribuisse viritim, et mœnia circumjecisse Babyloni, quæ tempus aboleverit: nova autem mœnia structa a Nabuchodonosoro; eaque mansisse ad imperii Macedonum tempora, portis æneis.* Postea: Ναβουχοδονόσορος δὲ, διαδεξάμενος τὴν ἀρχὴν, Βαβυλῶνα μὲν ἐτείχισε τριπλῷ περιβόλῳ ἐν πεντεκαίδεκα ἡμέρῃσι· τόν τε Ἀρμακάλην ποταμὸν ἐξήγαγεν ἐόντα κέρας Εὐφρήτεω, τόν τε Ἀκράκανον. Ὑπὲρ δὲ τῆς Σιππαρηνῶν πόλιος λάκκον ὀρυξάμενος, περίμετρον μὲν τεσσαράκοντα παρασαγγέων, βάθος δὲ ὀργυιέων εἴκοσι, πύλας ἐπέστησε, τὰς ἀνοίγοντες ἄρδεσκον τὸ πεδίον· καλέουσι δ' αὐτὰς ὀχετογνώμονας. Ἐπετείχισε δὲ καὶ τῆς ἐρυθρῆς θαλάσσης τὴν ἐπίκλυσιν, καὶ Τερηδόνα πόλιν ἔκτισεν, κατὰ τὰς Ἀράβων εἰσβολάς· τά τε βασιλήϊα δένδροις ἤσκησε, κρεμαστοὺς παραδείσους ὀνομάσας. *Nabuchodonosorus, ubi in imperium successerat, Babylona munivit trinis mœnibus intra dies quindecim; et Narmalcam amnem qui divergium est Euphratis, simulque Acracanum amnem divertit. Tum in gratiam civitatis Sipparenorum fossam effecit, quæ in ambitu haberet parasangas* XL. *in altum vicies quantum patent sparsæ manus; apposuitque septa, quibus apertis irrigaretur ager: ea septa appellant aquæductuum normas. Maris quoque Rubri eluvionem operibus circumdatis repressit; Teredonem condidit, ad reprimendos Arabum impetus; regiam præterea instruxit arboribus, quas paradisos pensiles vocant.* Confer Danielem, iv. 30. Strabo, libro xv. p. 687. A. ex eodem Megasthene hoc affert: Ναβοκοδρόσορον δὲ, τὸν παρὰ Χαλδαίοις εὐδοκιμήσαντα Ἡρακλέους μᾶλλον, καὶ ἕως στηλῶν ἐλάσαι. *Nabuchodonosorum, cujus apud Chaldæos fama Herculem vincit, ad Columnas venisse cum exercitu.* Fuere et alii qui ejus Regis historiam attigere, sed quorum nunc nomina tantum supersunt; Diocles Persicorum secundo, Philostratus tum in Indicis, tum in Phœnicicis; qui Tyrum ab eo obsessam ait per annos XIII. ut Josephus nos docet, tum Antiquæ historiæ dicto jam loco, tum adversus Apionem priore, §. 20. et 21. ubi ex Phœnicum Actis publicis hæc profert: Ἐπὶ Εἰθωβάλου τοῦ βασιλέως ἐπολιόρκησε Ναβουχοδονόσορος τὴν Τύρον ἔτη τρία καὶ δέκα. Μετὰ τοῦτον ἐβασίλευσε Βαὰλ ἔτη δέκα. Μετὰ τοῦτον δικασταὶ κατεστάθησαν· καὶ ἐδίκασαν αὐτοὶ, Ἐκνίβαλος Βασλάχου μῆνας δύο, Χέλβης Ἀβδαίου μῆνας δέκα, Ἄββαρος ἀρχιερεὺς μῆνας τρεῖς· Μύτγονος καὶ Γεράστρατος τοῦ Ἀβδηλίμου δικασταὶ ἔτη ἕξ· ὧν μεταξὺ ἐβασίλευσε Βαλάτορος ἐνιαυτὸν ἕνα. Τούτου τελευτήσαντος, ἀποστείλαντες μετεπέμψαντο Μέρβαλον ἐκ τῆς Βαβυλῶνος· καὶ

rt Joſephus, in libris contra Apionem; qui-

λευσεν ἔτη τέσσαρα. Τούτου
τήσαντος, μετεπέμψαντο τὸν
δὸν αὐτοῦ Εἴρωμον, ὃς ἐβα-
σεν ἔτη εἴκοσιν. Ἐπὶ τούτου
Περσῶν ἐδυνάστευσεν. *Itho-*
apud Tyrios regnante, Na-
donoſorus Tyrum obſedit
nnos XIII. *Poſt hunc reg-*
' Baal annos X. *Poſt hunc*
is conſtituti ſunt; qui Tyrum
e, Ecnibalus Baſlachi men-
uos, Chelbes Abdæi menſes
i, Abbarus Sacerdos ſum-
menſes tres: Mytgonus et
ſtratus Abdelimi judices
per annos ſex; ſed medio
hos tempore annum unum
poteſtate regia Tyro præfuit
torus. Quo mortuo, miſere
qui ex Babylone Merba-
advocarent: regnavit is an-
IV. *Hoc quoque mortuo,*
:arunt fratrem ejus Iro-
, qui regnavit annos XX.
s temporibus Cyrus apud
s potens fuit. Hæc ſup-
:io quam pulchre cum
s libris congruat, vide Jo-
ım dicto contra Apionem
, §. 21. Sequitur ibidem
Joſephum de Hecatæo,
:. Πολλὰς μὲν γὰρ ἡμῶν,
, ἀναστάτους εἰς Βαβυλῶνα
αι πρότερον αὐτῶν ἐποίησαν
ῆθας. *Noſtrorum ille multa*
s ait a Perſis Babylonem
lata. Et de bello Senna-
bi, et de deportatione
Nabuchodonoſorum facta,
Demetrii locum apud
nentem, Strom. i. p. 146.
cataei auctoritas parum ad
facit, cum ſit ſpurius.
Ger. Joan. Voſſium, de

Hiſtoricis Græcis. *Clericus.*]

[x] *Et aliorum Chaldæorum Regum Beroſus non minus, quam Hebræi libri, meminerat*] Apud Beroſum poſt modo prolata hæc ſequebantur, Joſepho duobus quos indicavimus locis id referente. Τῆς δὲ βασιλείας κύριος ἐγένετο ὁ υἱὸς αὐτοῦ Εὐιλμαράδουχος. Οὗτος προστὰς τῶν πραγμάτων ἀνόμως καὶ ἀσελγῶς, ἐπιβουλευθεὶς ὑπὸ τοῦ τὴν ἀδελφὴν ἔχοντος αὐτοῦ Νηριγλισσορόορου, ἀνῃρέθη, βασιλεύσας ἔτη δύο. Μετὰ δὲ τὸ ἀναιρεθῆναι τοῦτον, διαδεξάμενος τὴν ἀρχὴν ὁ ἐπιβουλεύσας αὐτῷ Νηριγλισσορόορος ἐβασίλευσεν ἔτη τέσσαρα. Τούτου υἱὸς Λαβοροσοάρχοδος ἐκυρίευσε μὲν τῆς βασιλείας, παῖς ὤν, μῆνας ἐννέα· ἐπιβουλευθεὶς δὲ, διὰ τὰ πολλὰ ἐμφαίνειν κακοήθη, ὑπὸ τῶν φίλων ἀπετυμπανίσθη. Ἀπολομένου δὲ τούτου, συνελθόντες οἱ ἐπιβουλεύσαντες αὐτῷ κοινῇ τὴν βασιλείαν περιέθηκαν Ναβοννήδῳ τινὶ τῶν ἐκ Βαβυλῶνος, ὄντι ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπισυστάσεως. Ἐπὶ τούτου, τὰ περὶ τὸν ποταμὸν τείχη τῆς Βαβυλωνίων πόλεως ἐξ ὀπτῆς πλίνθου καὶ ἀσφάλτου κατεκοσμήθη. Οὔσης δὲ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐν τῷ ἑπτακαιδεκάτῳ ἔτει, προεξεληλυθὼς Κῦρος ἐκ τῆς Περσίδος μετὰ δυνάμεως πολλῆς, καὶ καταστρεψάμενος τὴν λοιπὴν Ἀσίαν ἅπασαν, ὥρμησεν ἐπὶ τῆς Βαβυλωνίας. Αἰσθόμενος δὲ Ναβόννηδος τὴν ἔφοδον αὐτοῦ, ἀπαντήσας μετὰ τῆς δυνάμεως καὶ παραταξάμενος, ἡττηθεὶς τῇ μάχῃ καὶ φυγὼν ὀλιγοστὸς, συνεκλείσθη εἰς τὴν Βορσιππηνῶν πόλιν. Κῦρος δὲ, Βαβυλῶνα καταλαβόμενος, καὶ

bus jungi possunt, [c] quæ ex Strabone et Trogo

συντάξας τὰ ἔξω τῆς πόλεως τείχη κατασκάψαι διὰ τὸ λίαν αὐτῷ πραγματικὴν καὶ δυσάλωτον φανῆναι τὴν πόλιν, ἀνέζευξεν ἐπὶ Βόρσιππον, ἐκπολιορκήσων τὸν Ναβόννηδον. Τοῦ δὲ Ναβοννήδου οὐχ ὑπομείναντος τὴν πολιορκίαν, ἀλλ' ἐγχειρίσαντος αὑτὸν πρότερον, χρησάμενος Κῦρος φιλανθρώπως, καὶ δοὺς οἰκητήριον αὐτῷ Καρμανίαν, ἐξέπεμψεν ἐκ τῆς Βαβυλωνίας. Ναβόννηδος μὲν οὖν, τὸ λοιπὸν τοῦ χρόνου διαγενόμενος ἐν ἐκείνῃ τῇ χώρᾳ, διέτρεψε τὸν βίον. Regnum accepit filius ejus Evilmaradochus. Hic cum inique ac per malam libidinem res administraret, petitus insidiis Neriglissoroori qui sororem ejus in matrimonio habebat, interiit; postquam per annos regnaverat duos. Eo sublato, regni compos factus interfector ejus Neriglissoroorus imperium tenuit per annos quatuor. Hujus filius Laborosoarchodus, puer adhuc, regnum tenuit menses novem: sed, quia pravæ in illo indolis multa signa apparerent, insidiis amicorum trucidatus est. Hoc mortuo, cum inter se coiissent ejus facinoris participes, communi consensu regnum detulere ad Nabonnidum ex Babyloniis unum, qui et ipse in eadem conjuratione fuerat. Hoc regnante, meliora facta sunt ea quæ ad amnem erant ex latere et bitumine Babylonis mœnia. Cum vero regni ejus annus ageretur decimus et septimus, venit ex Perside multo cum exercitu Cyrus; reliquaque Asia subacta, in Babyloniam perrexit. Adventu ejus cognito, Nabonnidus occurrit magno et ipse exercitu; prœlioque facto victus, cum paucis fugit, conclusitque se in urbem Borsippenorum. Cyrus autem, Babylone capta, constituit exteriora ejus munimenta diruere; quod civitatem videret ad res novas mobilem, urbem vero capi difficilem: inde in Borsippum proficiscitur, ad obsidendum Nabonnidum. Verum is obsidionis non tolerans se dedidit: Cyrus benigne exceptum a Babylonia exire eum ad Carmaniam habitandam jussit. Atque ibi Nabonnidus, transacto vitæ cætero, diem suum obiit. Abydeni, post ea quæ modo attulimus de Nabuchodonosoro, verba hæc nobis servavit Eusebius dictis locis: *Ὁ δὲ οἱ παῖς Εὐιλμαλούρουχος ἐβασίλευσε. Τὸν δὲ ὁ κηδεστὴς ἀποκτείνας Νηριγλισσάρης λεῖπε παῖδα Λαβοσσοάρασκον. Τούτου δὲ ἀποθανόντος βιαίῳ μόρῳ, Ναβαννίδοχον ἀποδεικνῦσι βασιλέα, προσήκοντα οἱ οὐδέν. Τῷ δὲ Κῦρος, ἑλὼν Βαβυλῶνα, Καρμανίης ἡγεμονίην δωρέεται. Post hunc filius regnavit Evilmaluruchus. Hujus interfector, qui affinis ipsi fuerat, Neriglissares, filium reliquit Labossoarascum. Hoc violenta morte extincto, Babylonii Nabannidachum regem faciunt, cum rege mortuo nullo junctum sanguine. Cyrus hunc, cum Babylona cepisset, Carmaniæ præfecit.* Evilmaraduchus iste nominatur, 2. Reg. xxv. 27. De cæteris vide Scaligerum, in dicta Appendice ad Emend. Temp. pp. 14. seqq. Ista de

supra attulimus. Nos vero, qui Christiani su-

Babylone a Cyro capta congruunt cum istis Herodoti, i. 190. Οὕτω Κῦρος ἤλαυνε ἐπὶ τὴν Βαβυλῶνα· οἱ δὲ Βαβυλώνιοι ἐκστρατευσάμενοι ἔμενον αὐτόν. Ἐπεὶ δὲ ἐγένετο ἐλαύνων ἀγχοῦ τῆς πόλιος· συνέβαλόν τε οἱ Βαβυλώνιοι, καὶ ἑσσωθέντες τῇ μάχῃ κατειλήθησαν ἐς τὸ ἄστυ. *Sic Cyrus in Babylonem movit: Babylonii autem educto contra exercitu eum expectarunt. At postquam Cyrus urbi appropinquavit; pugnarunt cum eo Babylonii, sed prælio victi in intima urbis se receperunt.* Cum quibus confer Jeremiam, li. 20, 30, 31. de fuga ad Borsippa eundem Jeremiam, li. 30. De exiccato amnis alveo Herodotus consentit Jeremiæ, li. 32. Verba Herodoti, i. 191. Τὸν γὰρ ποταμὸν διώρυχι, ἐσαγαγὼν ἐς τὴν λίμνην ἐοῦσαν ἕλος· τὸ ἀρχαῖον ῥέεθρον διαβατὸν εἶναι ἐποίησε, ὑπονοστήσαντος τοῦ ποταμοῦ. *Amnem diffidit, parte ejus in lacum palustrem deducta; ac sic veterem alveum fecit pervium, aqua derivata.* An ea, quæ de Belesi Chaldæo narrat Diodorus, lib. ii. 24. seqq. ad Danielem possint referri, (cui nomen Chaldæum fuit בלטשאצר, Dan. i. 7.) cogitemus. [Veritas eorum, quæ de Chaldæis Regibus in Scriptura leguntur, egregie confirmatur Chronologia Canonis Astronomici Nabonassari; de quo vide Joan. Marshamum, in Chronico Canone. *Clericus.*]

[y] *Qui Vaphres Ægypti rex Jeremiæ*] Ita Septuaginta et Eusebius vertunt, quod in Hebræo, Jeremiæ xliv. 30. est חפרע. Fuit is Nabuchodonosoro coævus.

[z] *Apries est Herodoto*] Lib. ii. 161.

[a] *Cyri*] Vide loca jam allata: Diodorum Siculum, lib. ii. 33. seqq. Ctesiam Persicis, apud Photium, cod. lxxii. Justinum, libro i. cap. 5. et seqq. Sub Cyro jacta Templi Hierosolymitani fundamenta, sub Dario consummatum opus, Beroso teste probat Theophilus Antiochenus, iii. 29.

[b] *Ad Darium usque*] Codomannum. Vide eosdem, et Æschylum Persis, et scriptores rerum Alexandri. Sub hoc Dario summus Hebræorum Sacerdos fuit Jaddus, Nehem. xii. 22. is qui Alexandro victori ivit obviam; narrante Josepho, Antiquæ historiæ libro xi. 8. 5. His ipsis temporibus vixit Hecatæus Abderita, celebratus Plutarcho, libro de Iside, p. 353. B. et Laërtio, in Pyrrhone, ix. 69. Is de Judæis librum scripsit singularem; unde egregiam et urbis Hierosolymorum et Templi descriptionem deprompsit Josephus, adversus Apionem libro priore, §. 22. quem locum habet et Eusebius, Præparationis Evangelicæ lib. ix. cap. 4. Uterque horum etiam Clearchi habent locum, qui Aristotelis verbis Judaicam sapientiam commendat. Laudatores etiam Judæorum rerumque Judaicarum testes Josephus dio-

mus, omnino non eſt quod de eorum librorum fide dubitemus; cum ex illis pene ſingulis teſtimonia extent in libris noſtris, quæ in Hebræis itidem reperiuntur. Neque Chriſtus, cum plurima in legis doctoribus et temporis ſui Phariſæis reprehenderet, unquam eos accuſavit falſimoniæ in libros Moſis aut Prophetarum commiſſæ, aut quod ſuppoſitis mutatiſve libris uterentur. Poſt Chriſti tempora Scripturam in iis quæ momentum habent vitiatam, neque probari poteſt; neque vero credibile fiet, ſi quis recte cogitaverit, quam longe lateque ſparſa eſſet per orbem terrarum gens Judæorum illos ubique libros cuſtodientium. Nam primum ab Aſſyriis abductæ in Mediam decem tribus, duæ poſtea: et ex his quoque, poſt conceſſum a Cyro reditum, multi in terris exteris ſubſederunt. [d] Macedones in Alexandriam magnis commo-

to libro nominat Theophilum, Theodotum, Mnaſeam, Ariſtophanem, Hermogenem, Euemerum, Cononem, Zopyrionem, et alios.

[c] *Quæ ex Strabone et Trogo ſupra attulimus*] Libro i.

[d] *Macedones in Alexandriam magnis commodis eos invitarunt*] Hecatæus Joſepho deſcriptus, in libro priore contra Apionem, §. 22. de Judæis loquens: Οὐκ ὀλίγαι δὲ (nempe μυριάδες, ex præcedentibus) καὶ μετὰ τὸν Ἀλεξάνδρου θάνατον εἰς Αἴγυπτον καὶ Φοινίκην μετέστησαν, διὰ τὴν ἐν Συρίᾳ στάσιν. *Non pauca etiam millia poſt Alexandri mortem in Ægyptum et Phœnicen migrarunt, ob exortas in Syria ſeditiones.* Adde Philonem, in Flaccum, p. 752. B. Ὅτι οὐκ ἀποδέουσι μυριάδων ἑκατὸν τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὴν χώραν Ἰουδαῖοι κατοικοῦντες, ἀπὸ τοῦ πρὸς Λιβύην καταβαθμοῦ μέχρι τῶν ὁρίων Αἰθιοπίας. *Non minus decies centenis millibus Judæos in Alexandria et regione circumſita habitare, ab Africæ deſcenſu ad fines Æthiopiæ.* Adde Joſephum, libro xii. cap. 2, 3. et ſequentibus; lib. xiii. cap. 4—8. xviii. 10. Et ha-

dis eos invitarunt. Antiochi ſævitia, Aſmonæorum civilia arma, externa Pompeii et Soſſii multos disjecerunt. Plena Judæis erat [e] Cyrenaica: plenæ urbes Aſiæ, [g] Macedoniæ, [h] Lycaoniæ; etiam inſulæ [i] Cyprus, [k] Creta, atque aliæ. Jam [l] Romæ numerus eorum ingens vel [m] ex Horatio, [n] Juvenali, et [o] Martiali diſ-

-bebant Judæi Alexandriæ jus civitatis: Joſephus, xiv. 17.

[e] *Cyrenaica*] Joſephus, Antiquæ hiſtoriæ libro xvi. 10. et alibi. Act. vi. 9. xi. 20.

[f] *Urbes Aſiæ*] Joſephus, xii. 3. xiv. 17. xvi. 4. Act. xix.

[g] *Macedoniæ*] Act. xvii.

[h] *Lycaoniæ*] Act. xiv. 19.

[i] *Cyprus*] Act. xiii. 5.

[k] *Creta*] Act. ii. 11.

[l] *Romæ*] Joſephus, xviii. Hiſtoriæ Antiquæ, cap. 5. Act. xviii. 2. xxviii. 17.

[m] *Ex Horatio*] Lib. i. Sat. iv. fin.

——*Nam multo plures ſumus: ac veluti te*
Judæi cogemus in hanc concedere turbam.

Sat. v. 100.

——*Credat Judæus Apella.*

Sat. ix. 69.

——*Hodie triceſima ſabbata*, &c.

[n] *Juvenali*]

Quidam ſortiti metuentem ſabbata patrem,

Et quæ ſequuntur, Sat. xiv. 96.

[o] *Martiali*] iv. 4. 7.

Quod jejunia ſabbatariorum.

Et alibi: ut vii. 29. 5. et 34. 4. xi. 95. xii. 57. 13. Adde Rutilium, Itinerarii libro i. 395.

Atque utinam nunquam Judæa ſubacta fuiſſet
Pompeii bellis, imperioque Titi:
Latius exciſæ peſtis contagia ſerpunt,
Victoreſque ſuos natio victa premit.

Quod ex Seneca deſumptum, qui dixerat de iiſdem Judæis: *Cum interim uſque eo ſceleratiſſimæ gentis conſuetudo convaluit, ut per omnes terras recepta ſit. Victi victoribus leges dederunt.* Locus eſt apud Auguſtinum, de Civitate Dei libro vi. cap. 11. *Sceleratiſſimam* gentem vocat tantum ob legum, quæ Dei unius cultum damnabant, neglectum, ut ſupra notavimus: quo nomine et Socratem culpabat Major Cato. Adde latiſſime ſparſi Judæi nominis teſtem Philonem, in Legatione, p. 791. F. Ὅσον ἐςὶν ἐν πολυανθρωπίᾳ· ὅπερ οὐκ ἐξεδέξατο καθάπερ τῶν ἄλλων ἕκαστον μιᾶς χώρας τῆς ἀποκεκληρωμένης αὐτῷ μόνῳ περίβολος, ἀλλ' ὀλίγου δέω φάναι πᾶσα ἡ οἰκουμένη· κέχυται γὰρ ἀνά τε τὰς ἠπείρους καὶ νήσους ἁπάσας, ὡς τῶν αὐθιγενῶν μὴ πολλῷ τινὶ δοκεῖν ἐλαττοῦσθαι. *Quanta illa*

catur. Tam diſſitis inter ſe cœtibus imponi nullâ arte potuit; nec magis ipſi in falſum convenire. Adde quod, [p] trecentis ferme ante Chriſtum annis, cura Ægypti regum, Hebræorum libri in Græcum ſermonem ab his, qui LXX. dicuntur, verſi ſunt; ita ut jam et a Græcis, ſermone quidem alio at ſenſu in ſummam eodem, poſſiderentur, eoque minus mutationem reciperent. Quin et in Chaldaicum, et in Hieroſolymitanum tranſlati ſunt iidem libri; [q] partim paulo ante, [r] partim non multo poſt Chriſti tempora. Secutæ deinde verſiones in Græcum aliæ, Aquilæ, Symmachi, Theodotionis; quas cum illâ interpretum LXX. Origenes contulit, et poſt eum alii, nullâ hiſtoriæ aut rerum pondus habentium diverſitate. Philo Caligulæ ævo floruit: Joſephus ad Veſpaſianorum tempora provixit. Uterque ex Hebræorum libris ea afferunt, quæ nos hodieque legimus. His autem ipſis tem-

gens eſt hominum numero; quam non ut cæteras una continet attributa regio, ſed paulo minus terra tota. Diffuſa enim eſt per terras continentes perque inſulas omnes, ita ut videri poſſit ipſis indigenis non multo minor. Dion Caſſius, libro xxxvii. 17. de Judæorum genere: Κολυσθὲν μὲν πολλάκις, αὐξηθὲν δὲ ἐπὶ πλεῖστον· ὥστε καὶ παῤῥησίαν τῆς νομίσεως ἐκνικῆσαι. *Cohibita ſæpe, nihilominus aucta plurimum: ita ut et libertatem Inſtitutorum ſuorum evicerit.*

[p] *Trecentis ferme ante Chriſtum annis*] Vide Ariſtæum; et Joſephum, libro xii. 2.

[q] *Partim paulo ante*] Ut ab Onkeloſo, forte et ab Jonathane.

[r] *Partim non multo poſt*] Ut a ſcriptore Thargumi Hieroſolymitani; et Joſepho cæco, aut quiſquis ille eſt qui Jobum, Pſalmos, Proverbia, et quæ Hagiographa dicuntur, vertit; unus, ſive plures.

poribus magis magiſque ſpargi cœpit Chriſtiana religio: quam profitentium [s] multi Hebræi erant, [t] multi Hebræas literas addidicerant; quibus proinde promptum fuit, ſi quid a Judæis falſi fuiſſet admiſſum, (in parte, inquam, inſigni,) id ipſum collatis libris antiquioribus deprehendere apertumque facere. At non modo id non faciunt; ſed etiam plurima adducunt ex veteri Fœdere teſtimonia plane in eum ſenſum, quo apud Hebræos extant: quos ſane Hebræos cujuſvis potius criminis, quam, non dicam falſi, ſed vel negligentiæ circa hos libros convincas; [u] cum eos ſummâ religione deſcribere ac conferre ſoleant, etiam ut literas quoties quæque occurrat numeratas habeant. Addatur ultimo loco et hoc minime ſpernendum non mutatæ per Judæos de induſtriâ Scripturæ argumen-

[s] *Multi Hebræi erant*] Aut vicini Hebræis; ut Juſtinus, qui fuit Samarita.

[t] *Multi Hebræas literas addidicerant*] Ut Origenes, Epiphanius, maxime vero Hieronymus.

[u] *Cum eos ſumma religione deſcribere ac conferre ſoleant*] Joſephus, priore contra Apionem, §. 8. Δῆλον δ' ἐστὶν ἔργῳ, πῶς ἡμεῖς τοῖς ἰδίοις γράμμασι πεπιστεύκαμεν. Τοσούτου γὰρ αἰῶνος ἤδη παρῳχηκότος, οὔτε προσθεῖναί τις οὐδὲν, οὔτε ἀφελεῖν αὐτῶν, οὔτε μεταθεῖναι τετόλμηκεν. *Quantam vero fidem nos ſcriptis apud nos receptis habeamus, rebus ipſis apparet. Cum enim tot ſæcula tranſierint; nemo aut addere quicquam, aut demere, aut mutare aliquid eſt auſus.* Vide legem, Deut. iv. 2. Thalmudem, titulo Schebuoth. [Intelligenda hæc ſunt de temporibus, quæ Maſſoretharum ætatem ſequuta ſunt. Alioquin antea, et ſtante Republica et poſt eam everſam a Chaldæis, non tam diligentes fuiſſe, quam vulgo creduntur, liquet cum ex Lud. Cappelli Critica Sacra, tum ex virorum doctorum commentariis in V. T. adeoque ex ipſis Grotii adnotationibus. Nos quoque ad libros hiſtoricos V. T. rem demonſtravimus. *Clericus.*]

tum, quod Christiani ex iis ipsis quos Judæi legunt libris evincunt, et quidem, ut confidunt, valide, suum Magistrum Jesum esse illum ipsum Messiam, qui Judæorum majoribus jam olim sit promissus. Quod vel maxime ne fieri posset cavissent Judæi, post ortum inter ipsos et Christianos certamen; si unquam in eorum potestate fuisset, mutare quæ vellent.

HUGO GROTIUS

DE

VERITATE

RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

LIBER QUARTUS.

§. I. *Refutatio ſpecialior Religionum a Chriſtiana diſcrepantium:*

QUARTUS liber (initio facto ab eà voluptate, quam plerique homines capiunt ex ſpectaculo alieni periculi, cum ipſi extra periculum poſiti ſunt) oſtendit, ſummam Chriſtiani hominis in hâc vita eam eſſe debere; ut non modo de repertâ veritate ſibi gratuletur, ſed et aliis, qui in variis errorum anfractibus palabundi verſantur, opem ferat, et eos tanti boni participes faciat. Quod nos aliquo quidem modo conatos facere libris prioribus, quia veri demonſtratio in ſe contineat erroris refutationem: ſed tamen, cum ſingula religionum genera

quæ se Christianis opponunt, Paganismus puta, Judaismus, et Mahumetismus, præter id quod inter se habent commune, proprios quosdam errores habeant, et peculiaria quædam argumenta quæ nobis soleant opponere; non abs re fore, si specialem adversus hæc singula disputationem instituamus, rogatis lectoribus, ut et à studiis, et a longâ consuetudine, tanquam bonæ mentis impedimentis, judicium liberent, quo æquiore animo de iis, quæ dicenda sunt, cognoscant.

§. II. *Ac primum Paganismi. Unum tantum esse Deum: Mentes creatas bonas esse, aut malas: Bonas non colendas, nisi ad præscriptum summi Dei.*

Ac primum adversus Paganos dicimus: si plures Deos statuant æternos et æquales, id jam primo libro satis refutatum; cum docuimus, unum duntaxat esse Deum rerum omnium causam. Quod si Deorum nomine vocent mentes creatas homine superiores, eas aut bonas esse aut malas. Si bonas dicant, primum constare ipsis deberet hoc, an bonæ sint; [a] ne forte periculose labantur, inimicos pro

[a] *Ne forte periculose labantur, inimicos pro amicis, transfugas pro legatis recipientes*] 2. Cor. xi. 14. Porphyrius, secundo de abstinendo ab animatis, §. 41, 42. Δεῖ μὲν τὰ τῶν [illegible] ἢ ὁ [illegible] [illegible]. Τούτους γὰρ μάλιστα [illegible] τὸν προεστῶτα αὐτῶν [illegible]. [illegible] διὰ τῶν [illegible] [illegible] φαντασίας [illegible] ὄντοι γὰρ [illegible] διὰ τῶν [illegible]

amicis, transfugas pro legatis recipientes: tum vero ratio exigit, ut evidens aliquod in ipso cultu discrimen sit inter Deum summum et has mentes. Deinde sciendum esset, quis inter eas mentes sit ordo, quid a quâque boni expectari possit, quo quamque honore affici velit rex summus: quæ omnia cum desint in

γίας ἀπατῆσαι. Δι' αὐτῶν φίλτρα καὶ ἐρωτικὰ κατασκευάζουσιν οἱ κακοδαίμονες. Ἀκολασία γὰρ πᾶσα, καὶ πλούτου ἐλπὶς καὶ δόξης διὰ τούτων· καὶ μάλιστα ἡ ἀπάτη. Τὸ γὰρ ψεῦδος τούτοις οἰκεῖον· βούλονται γὰρ εἶναι θεοί, καὶ ἡ προεστῶσα δύναμις αὐτῶν δοκεῖν θεὸς εἶναι. *Per illos oppositos Diis omnis ars malefica perficitur. Nam qui per malas artes animis illudere ac res pravas efficere student, illos spiritus et eorum præsidem maxime colunt: possunt enim hi prodigiorum specie imponere. Per hos philtra et alia ad amores pertinentia miseri homines sibi quærunt. Omnis enim mala libido, et opum spes et gloriæ ab his maxime spiritibus; præcipue vero fraudes. Mendacium enim his proprium: Dii siquidem esse volunt; et qui eorum princeps est, Deus ipse haberi.* Idem, Epistola ad Anebonem Ægyptium, §. 24. Οἱ δὲ εἶναι μὲν ἔξωθεν τίθενται τὸ ὑπήκοον γένος ἀπατηλῆς φύσεως, παντόμορφόν τε καὶ πολύτροπον, ὑποκρινόμενον καὶ θεοὺς καὶ δαίμονας καὶ ψυχὰς τεθνηκότων· καὶ διὰ τοῦτο πάντα δύνασθαι τῶν δοκούντων ἀγαθῶν ἢ κακῶν εἶναι· ἐπεὶ εἰς τά γε ὄντως ἀγαθά, ἅπερ ἐστὶ κατὰ ψυχήν, μηδὲν καθάπαξ συμβάλλεσθαι δύνανται, μηδὲ εἰδέναι ταῦτα· ἀλλὰ κακοσχολεύεσθαι, καὶ τωθάζειν καὶ ἐμποδίζειν πολλάκις τοῖς εἰς ἀρετὴν ἀφικουμένοις· πλήρεις τε εἶναι τύφου, καὶ χαίρειν ἀτμοῖς καὶ θυσίαις. *Illi vero illud quidem extra controversiam ponunt, esse genus quoddam spirituum omni fraudulentiæ inserviens, multiforme, versutum; quod modo Deos simulat, modo Dæmonas, modo mortuorum animas: eoque modo omnia eos posse immittere, quæ bona quæque mala habentur: ad vera autem bona, quæ in animo consistunt, nihil eos posse, neque eorum eos habere notitiam; sed male uti otio, ludificari et impedire eos qui in via sunt ad virtutem: plenos esse fastus, gaudentes nidoribus ac victimis.* Arnobius, libro iv. adversus Nationes, p. 127. *Si Magi, haruspicum fratres, suis in actionibus memorant antitheos sæpe obrepere pro veris: esse autem hos quosdam materiis ex crassioribus spiritus, qui Deos se fingunt.* Idem sensus est, ne nimium multa transcribam, apud Jamblichum, de mysteriis Ægyptiorum lib. iii. cap. 31. et libro iv. capp. 7, 13.

ipforum religione; fatis hinc apparet, quam ea nihil in fe certi habeat, quantoque facerent tutius fi ad unius Dei fummi cultum fe transferrent: (quod fapientis hominis effe officium, [b] etiam Plato dixit:) eoque magis; quia, cum bonæ mentes Dei fummi miniftræ fint, [c] non poffit eas non fibi addictas habere qui Deo utatur propitio.

§. III. *Malos fpiritus adoratos a Paganis probatur, et oftenditur quam id fit indignum.*

At vero non bonas fed malas fuiffe mentes quibus Paganorum cultus impendebatur, non levibus conftat argumentis. Primum, [d] quod cultores fuos non rejecerunt ad cultum fummi Dei; imo eum cultum quantum poterant fuftulerunt, aut faltem omnibus modis fe fummo Deo in cultu æquari voluerunt. Secundo, quod unius fummi Dei cultoribus mala maxima procurarunt, concitatis in ipforum pœnas magiftratibus et populis. Nam cum poëtis impune liceret Deorum parricidia et adulteria canere, et Epicureis divinam providentiam e rebus tollere, neque ulla effet religio alia tam ritibus diffona quæ non in focietatem admitteretur, ut

[b] *Etiam Plato dixit*] Μετὰ μὲν Διὸς ἡμεῖς, ἄλλοι δὲ μετὰ ἄλλων δαιμόνων. *Cum Jove nos: cum aliis Diis alii.* Citat Origenes, contra Celfum VIII. 4.

[c] *Non poffit eas non fibi addictas habere qui Deo utatur propitio*] Pulchre hoc exequitur Arnobius, libro III. init.

[d] *Quod cultores fuos non rejecerunt ad cultum fummum Dei*] Bene hoc exequitur Auguftinus, de Civitate Dei libro X. cap. 14, 16, 17.

Ægyptiaca, Phrygia, Græca, Thufca facra Romæ; foli Judæi paffim [e] deridiculo erant, ut ex Satyris et epigrammatis apparet, [f] interdum et relegabantur: [g] Chriftiani vero præterea etiam atrociffimis afficiebantur fuppliciis. Cujus rei non alia poteft reddi caufa, quam quod hæ duæ fectæ unum Deum venerarentur; cujus honori recepti Dii adverfabantur, non tam inter fe quam illius æmuli. Tertio, ex modo cultûs, qui bonam honeftamque mentem non deceat; [h] per fanguinem humanum, [i] per nudorum hominum in templis curfationem, per ludos [k] et faltationes plenas fpurcitiæ: qualia nunc etiam confpiciuntur apud Americæ et Africæ populos, Paganifmi tenebris obfitos. Imo, quod eft amplius, et olim fuerunt et nunc funt populi, qui malas mentes adorant, quas tales norunt ac profitentur; [l] ut

[e] *Deridiculo erant*] Ut curti, recutiti, fabbatarii, nubium et cœli adoratores, clementes in porcos.

[f] *Interdum et relegabantur*] Jofephus, xviii. 5. Tacitus, Annalium ii. 85. Seneca, epiftola cix. Actor. xviii. 1. Suetonius, Tiberio, cap. xxxvi.

[g] *Chriftiani vero præterea etiam atrociffimis afficiebantur fuppliciis*] Tacitus, Annalium xv. 44. quo et illa pertinent Juvenalis, i. 155.

—— *Tæda lucebis in illa,*
Qua ftantes ardent qui fixo gutture fumant,
Et latus mediam fulcus diducit arenam.

[h] *Per fanguinem humanum*] Vide quæ hac de re dicta lib. ii. 12.

[i] *Per nudorum hominum in templis curfationem*] Ut in Lupercalibus. Livius, lib. i. 5. Plutarchus, Antonio, p. 921. B. et alii.

[k] *Et faltationes plenas fpurcitiæ*] Ut in Floralibus. Ovidius, Faftorum iv. 945. feqq. et v. 183. feqq. Adde Tatianum, §. 22. Origenem, octavo contra Celfum, §. 60.

[l] *Ut Arimanium Perfæ*] Plu-

Arimanium Perſæ, Græci Cacodæmonas, [m]Vejoves Latini, et nunc alios Æthiopum et Indorum quidam: quo nihil poteſt magis impium excogitari. Nam cultus religioſus quid eſt aliud, quam teſtimonium ſummæ bonitatis, quam agnoſcas in eo quem colas? qui ſi malo ſpiritui impenditur, falſus eſt ac mendax, et in ſe continet rebellionis crimen; cum debitus regi honos non modo ei ſubtrahitur, ſed et in deſertorem ejus atque hoſtem transfertur. Stulta autem eſt perſuaſio, quâ fingunt, Deum bonum id non vindicaturum, quia id a bonitate alienum eſſet: nam [n] clementia, ut juſta ſit, ſuos habet limites; et ubi ſcelera modum excedunt, pœnam juſtitia ex ſe quaſi neceſſario producit. Neque minus culpandum, quod metu adductos ſe dicant malis mentibus præſtare obſequium: cum is, qui ſumme bonus eſt, ſit etiam ſumme communicativus, ac proinde etiam naturarum cæterarum productor. Quod ſi eſt, ſequitur, ut in naturas omnes, tanquam opificia ſua, jus ſupremum habeat; ita ut ab earum nulla aliquid poſſit fieri, quod ipſe plane impedire cupiat. Quibus poſitis, facile colli-

tarchus, de Iſide et Oſiride, p. 369. E. Diogenes Laërtius, in præfatione, §. 8. [Vide Thomam Stanleium, de Philoſophia Perſarum: et quæ nos in Indice ad vocem *Arimanes* notavimus. *Clericus*.]

[m] *Vejoves Latini*] Cicero, iii. 24. de natura Deorum: Gellium, v. 12.

[n] *Clementia, ut juſta ſit, ſuos habet limites*] *Quomodo diliges, niſi timeas non diligere?* Tertullianus, adverſus Marcionem, i. 27.

gitur, ei, qui Deum ſummum ac ſumme bonum faventem habeat, malos ſpiritus non amplius nocere poſſe, quam Deus ille, boni alicujus cauſâ, velit pati ut fiat. Neque vero a malis ſpiritibus quicquam impetrari poteſt, quod non rejiciendum ſit: quia [o] malus, bonum cum ſimulat, tunc eſt peſſimus; et [p] hoſtium munera inſidiæ ſunt.

§. IV. *Contra cultum exhibitum hominibus vita functis, in Paganiſmo.*

Fuerunt et Pagani, et ſunt nunc etiam, qui vitâ functorum hominum animis cultum exhibere ſe aiunt. Sed primum, hic quoque cultus diſtinguendus notis conſpicuis fuerat a ſummi Dei cultu: tum vero, inanes ſunt ad illos preces, niſi ab illis animis aliquid nobis tribui poſſit; de quo nihil cultoribus conſtat, neo quicquam eſt, cur magis id dicant fieri, quam non fieri. Illud vero peſſimum, quod quibus hominibus hunc honorem habuerunt, ii comperiuntur magnis vitiis fuiſſe inſignes; ebrioſus Bacchus, mulieroſus Hercules, impius in fratrem Romulus, in patrem Jupiter: ita ut illorum honos ad Dei veri, et probitatis ipſi

[o] *Malus, bonum cum ſimulat, tunc eſt peſſimus*] Syri mimi ver. 402. ed. Francof. 1610.

[p] *Hoſtium munera inſidiæ ſunt*] Sophocles, in Ajace, ver. 674.
Ἐχθρῶν ἄδωρα δῶρα, κ' οὐκ ὀνήσιμα.
Damnoſa ab hoſte dona, quin nec dona ſunt.

placentis ignominiam redundet; [q] dum vitiis, satis per se abblandientibus, addit ex religione commendationem.

§. V. *Contra cultum exhibitum astris, et elementis.*

[r] Vetustior isto fuit cultus astrorum, et, quæ elementa dicimus, ignis, aquæ, aëris, terræ: ne ipse quidem magno vacans errore. Nam cultûs religiosi pars maxima sunt preces; quæ adhiberi, nisi stulte, non possunt nisi apud naturas intelligentes. Tales autem non esse eas quæ elementa dicimus, sensu quodammodo apparet. De astris siquis aliud affirmaverit, nihil habebit quo id probet; cum ex astrorum operationibus, quæ naturarum sunt indices, nihil tale possit colligi: imo contrarium satis aperte colligitur ex motu, non vario qualis est eorum quæ voluntatem habent liberam, [s] sed rato atque præscripto. Jam vero alibi osten-

[q] *Dum vitiis, satis per se abblandientibus, addit ex religione commendationem*] Exemplum vide in Eunucho Terentiana, Actu iii. scena 5. 43. Cyprianus, epistola ii. §. 6. *Deos suos quos venerantur, imitantur. Fiunt miseris et religiosa delicta.* Augustinus, ep. ccii. *Nihil homines tam insociabiles reddit vitæ perversitate, quam illorum Deorum imitatio, quales commendantur et describuntur literis eorum.* Chalcidius, ad Timæum, p. 221. *Itaque factum, ut, pro gratia quæ ab hominibus debetur divinæ providentiæ, origo et ortus sacrilegio panderetur.* Vide locum totum.

[r] *Vetustior*] Sunt rationes, quæ suadeant Idololatriam cœpisse a cultu Angelorum et Animorum humanorum; quas vide in Indice Philosophiæ Orientalis, ad vocem *Idololatria.* Clericus.

[s] *Sed rato atque præscripto*] Quo argumento motus qui-

dimus, astrorum cursus ad hominum usus esse temperatos: unde homo agnoscere debuit, se Deo et similiorem parte sui potiore, et cariorem esse; ac proinde nobilitati suæ injuriam se facere, si se iis rebus subjiciat quas Deus ipsi donaverit: cum contra pro illis Deo gratias agere debeat; quod ipsæ pro se non possunt, aut posse non docentur.

§. VI. *Contra cultum animantibus mutis exhibitum.*

Illud vero indignissimum, quod et [t] ad bestiarum cultum delapsi sunt homines, Ægyptii præsertim. Quanquam enim in quibusdam aliqua se ostendit quasi umbra intelligentiæ; ea tamen ipsa nihil est, si ad hominem spectetur: cum nec internos conceptus distinctis vocibus scripturaque explicent, neque opera diversorum generum faciant, neque ejusdem generis opera diverso modo; multo minus numerorum, dimensionum, cœlestiumque cursuum cognitionem assequantur. [u] Contra vero,

dam rex Peruanus negabat Solem esse posse Deum. Vide historiam Incarum.

[t] *Ad bestiarum cultum delapsi sunt homines, Ægyptii præsertim*] De quibus Philo, in Legatione, p. 783. D. Οἱ κύνας, ϗ λύκους, ϗ λέοντας, ϗ κροκοδείλους, ϗ ἄλλα πλείονα θηρία ϗ ἔνυδρα ϗ χερσαῖα ϗ πτηνὰ θεοπλαστοῦντες. *Qui canes, lupos, leones, crocodilos, aliaque aquatica, terrestria, volucria animantium pro Diis habent.* Adde longam ea de re Dissertationem, lib. i. 83. seqq. Diodori Siculi.

[u] *Contra vero, homo validissima quæque animantia, feras, aves, pisces, capit solertia ingenii sui*] Euripides, Æolo; ex Plutarcho, de Fortuna, p. 98, E. de Solertia Animalium, p. 959. D. et ex Stobæo, Serm. lii. p. 360. init.

homo validiſſima quæque animantia, feras, aves, piſces, capit ſolertia ingenii ſui; partim etiam ſub leges ſuas ſubigit, ut elephantas,

Βραχύ τοι σθένος ἀνέρος·
Ἀλλὰ ποικιλίαις πραπίδων
Δαμᾷ φῦλα πόντου,
Χθονίων τ' ἀερίων τε παιδεύματα.

Vis exigua eſt, quamcunque homini
Natura dedit: ſed conſiliis
Variis artes, quæ nata mari
Et quæ terra cœloque, domant.

Antiphon, apud Ariſtotelem:

Τέχνῃ κρατοῦμεν ὧν φύσει κρατούμεθα.

Natura quorum ſuperat, arte hæc vincimus.

Non male hinc explices, quod eſt Gen. i. 26. et Pſal. viii. 6. Latiorem hac de re diſſertationem qui deſiderat, videat Oppianum, initio quinti de piſcatu; et Baſilium, in Hexaëmeron Homilia x. Origenes, contra Celſum libro iv. 78. Καὶ ἐνταῦθα δὲ ὁρᾷς, τινὰ τρόπον ἡ σύνεσις μέγα βοήθημα ἡμῖν δέδοται, καὶ παντὸς ὅπλου κρεῖττον οὗ δοκεῖ ἔχειν τὰ θηρία. Ἡμεῖς γοῦν, οἱ πολλῷ τῷ σώματι τῶν ζώων ἀσθενέστεροι, τινῶν δὲ καὶ εἰς ὑπερβολὴν βραχύτεροι, κρατοῦμεν διὰ τὴν σύνεσιν τῶν θηρίων, καὶ τοὺς τηλικούτους ἐλέφαντας θηρεύομεν· τὰ μὲν πεφυκότα τιθασσεύεσθαι, ὑποτάσσοντες τῇ ἡμετέρᾳ ἡμερότητι· κατὰ δὲ τῶν μὴ πεφυκότων, ἢ μὴ δοκούντων ἡμῖν χρείαν παρέχειν ἐκ τῆς τιθασσείας, οὕτω μετὰ τῆς ἡμετέρας ἱστάμεθα ἀσφαλείας, ὥστε ὅτε μὲν βουλόμεθα ἔχομεν τὰ τοιαῦτα θηρία κατακεκλεισμένα· ὅτε δὲ χρῄζομεν τροφῆς τῆς ἀπὸ τῶν σωμάτων αὐτῶν, οὕτως αὐτὰ ἀναιροῦμεν ὡς καὶ τὰ μὴ ἄγρια τῶν ζώων. Δοῦλα οὖν πάντα τοῦ λογικοῦ ζώου, καὶ τῆς φυσικῆς αὐτοῦ συνέσεως κατεσκεύακεν ὁ δημιουργός. *Vel hinc videas, quam validum nobis auxilium datum eſt intellectus; quantoque præſtet omnibus armis, quibus inſtructas feras videmus. Nos enim, corpora habentes multo imbecilliora, et immenſum minora aliquorum animantium corporibus, horum tamen potimur vi mentis, et elephantes illos tantos venamur: quæque ſunt ita nata ut manſueſcere poſſint, ea noſtræ naturæ manſuetæ ſubdimus: quæ vero aut talia non ſunt, aut nullam ex manſuetudine utilitatem nobis promittunt; ea cum noſtra ſecuritate ita tractamus, ut cum lubet ea teneamus concluſa; ubi eorum carne ad victum indigemus, ea non minus facile quam manſueta animalium interficiamus. Apparet igitur a ſummo opifice facta cuncta ſerva animanti ratione utenti, et agnato ei intellectui.* Claudius Neapolitanus, apud Porphyrium, de non eſu animantium primo, §. 19. ſic de homine loquitur: Ὃς τῶν ἀλόγων δεσπόζει πάντων, ὡς ὁ Θεὸς ἀνθρώπων. *Qui mutis animantibus omnibus dominatur, non minus quam hominibus Deus.*

leones, equos, boves; ex iis, quæ maxime ſunt noxia, utilitates ſibi deducit, ut medicamenta ex ſerpentibus; hunc certe uſum ex omnibus habet, quem ipſæ ignorant, quod corporum compagem ſitumque partium ſpeculatur, et, tum ſpecies tum genera inter ſe comparans, hic quoque ſuam dignitatem diſcit, quanto humani corporis perfectior cæteris nobiliorque ſtructura eſt: quæ ſi quis recte conſideret, tantum abeſt ut pro Diis animantia colat cætera, potius ſeſe illorum quaſi Deum quendam ſub ſummo Deo conſtitutum arbitrabitur.

§. VII. *Contra cultum exhibitum iis rebus, quæ ſubſtantiæ non ſunt.*

Adoratas legimus a Græcis, Latinis, atque aliis etiam, eas res, quæ non ſubſiſtunt, ſed aliarum rerum ſunt accidentia. Nam (ut ſcæva illa, [x] Febrim, Impudentiam, et ſimilia, omittam) Sanitas nihil eſt aliud, quam partium corporis recta temperies: Fortuna bona, ſimilitudo eventus cum hominis deſiderio: Affectus vero, (quales Amor, Metus, Ira, Spes, atque alia,) ex conſideratione rei, vel bonæ vel malæ, facilis vel difficilis, motus quidam in ea animi parte, quæ corpori per ſanguinem maxime connectitur; qui ſui juris non ſunt, ſed Voluntatis tanquam Dominæ imperio ſubſunt,

[x] *Febrim, Impudentiam*] Cicero, de Legibus, ii. 11.

certe quod durationem ac directionem eorum attinet. Virtutes vero (quarum diversa sunt nomina, circa utilis electionem Prudentia, in periculis subeundis Fortitudo, in abstinentiâ alieni Justitia, in voluptatum moderatione Temperantia, et porro alia) pronitates quædam sunt ad rectum in animo longâ exercitatione adultæ; quæ ipsæ ut augeri, ita et neglectu minui, imo et interire in homine possunt. [y] Honor vero, cui et ipsi templa dicata legimus, aliorum est de aliquo tanquam virtute prædito judicium; quod sæpe et malis contingit, et bonis non contingit, ingenitâ hominibus errandi facilitate. [z] Hæc ergo, cum non sub-

[y] *Honor vero, cui et ipsi templa dicata legimus*] Cicero, dicto loco; Livius, lib. xxvii. 25.

[z] *Hæc ergo, cum non subsistant*, &c.] Posset forte aliquis cultum hunc Ethnicorum sic interpretari; ut diceret ab iis non tam res, quæ vocibus vulgo significantur, quam vim divinam unde manant, aut Ideas quasdam quæ sunt in Dei intellectu, cultas fuisse. Sic *Febrim* coluisse dici possent, non eam quæ morbus est et in corpore humano sedem habet; sed vim immittendæ et sedandæ Febris, quæ Deo inest: *Impudentiam*, non vitium hominum animis inhærentem; sed Dei mentem, quæ patitur Impudentiæ hominum aliquando quidpiam non male cedere, eamque coërcere et pœnis adficere potest. Similia de ceteris dici queant, ut de Amore, Metu, Ira, Spe, quæ *Adfectus* sunt; quos Deus incitare, aut cohibere potest: vel de *Virtutibus*; quæ sunt in Divino Nomine perfectæ, et quarum tenues tantum adumbrationes in hominibus videmus, ex Ideis earum Virtutum, quæ consummatissimæ Deo sunt, prognatas: deque *Honore*; qui non tam est existimatio hominum, quam Dei ipsius suffragatio, qua Virtutem in honore esse apud homines vult. Sed Ethnici ipsi numquam sunt rem ita interpretati; et absurdum est, sub nominibus obscuris et quæ plebem fallere possunt, Dei adtributa et Ideas, quasi personas quasdam, colere. Simplicius et rectius multo fuit,

fiftant, ac proinde rebus fubfiftentibus dignitate comparari nequeant, neque precum aut venerationis intellectum habeant ullum, pro Diis colere a rectâ ratione alieniffimum eft; cum ob hæc ipfa is colendus fit, a quo hæc dari confervarique poffunt.

§. VIII. *Solutio objectionis Paganorum, fumptæ a miraculis apud ipfos;*

Solent a Paganis ad religionis fuæ commendationem miracula afferri: fed adverfus quæ multa excipi poffint. Nam, qui fapientiffimi inter ipfos Paganos fuere, multa horum, [a] ut nullâ idoneâ teftium fide fuffulta, [b] planeque confictâ, rejiciunt. Quædam, quæ facta dicuntur, contigerunt in receffu, nocte, coram uno aut altero; quorum oculis falfâ rerum fpecie per aftus facerdotum imponi facile potuit. Sunt et alia, quæ admirationem tantum fui conciverunt apud ignaros rerum natura-

ipfum Numen, fine ambagibus, venerari. *Clericus.*

[a] *Ut nulla idonea teftium fide fuffulta, planeque conficta, rejiciunt*] Livius, initio: *Quæ ante conditam condendamve urbem poëticis magis decora fabulis, quam incorruptis rerum geftarum monumentis traduntur; ea nec affirmare, nec refellere in animo eft. Datur hæc venia antiquitati; ut, mifcendo humana divinis, primordia urbium auguftiora faciat.*

[b] *Planeque conficta,* &c.] Multo fatius effet in hac refponfione adquiefcere, quam concedere miracula, aut ea quæ a miraculis fecernere vulgo homines non poterant, facta effe. Talia funt oracula, prodigia, et curationes morborum; quæ, fi facta effent, a veris miraculis vix diftingui quiviffent, certe a vulgo hominum. Vide hac de re dicta a nobis in Prolegomenis Hift. Ecclefiafticæ, fect. ii. cap. 1. *Clericus.*

lium, præcipue occultarum proprietatum; quale quid accideret, si quis apud populos ejus rei ignaros magnete ferrum duceret: [c] quibus artibus Simonem et Apollonium Tyanæum valuisse, a multis proditum est. Non negem, conspecta et quædam his majora, quæ ex caussis naturalibus solâ humanâ vi non potuerint elici: sed talia tamen quæ vim vere Divinam, id est, omnipotentem non desiderarent; cum ad eas sufficerent Spiritus inter Deum hominemque interpositi, qui pro suâ celeritate, efficaciâ, atque solertiâ, facile possent dissita transferre, et quamvis diversa componere ad effectus tales qui homines in stuporem darent. Sed Spiritus, per quos id effectum est, bonos non fuisse, ac proinde nec bonam religionem, jam ex iis, quæ supra diximus, apparet: tum inde etiam, [d] quod certis carminibus invitos se cogi

[c] *Quibus artibus Simonem et Apollonium Tyanæum valuisse, a multis proditum est*] Tatianus, §. 16. Εἰσὶ μὲν ὖν καὶ νόσοι καὶ ςάσεις τῆς ἐν ἡμῖν ὕλης· δαίμονες δὲ αὐτοὶ τύτων τὰς αἰτίας, ἐπειδὰν συμβαίνυσιν, ἑαυτοῖς προσγράφυσιν. *Sunt enim morbi et dissidia quædam in materia hac nostra: ea cum eveniunt, dæmones eorum causas sibi ascribunt.*

[d] *Quod certis carminibus invitos se cogi dicerent*] Oraculum Hecates, apud Pophyrium, in Eusebio, P. E. v. 8.

"Ηλυθον εὐσαῖυσα τεῆς πολυφράδμονος εὐχῆς,
"Ην θνητῶν φύσις εὗρε θεῶν ὑποθημοσύνῃσι.
Advenio precibus sapientibus indigetata,
Quas genus humanum monitu reperere Deorum.

Item:

Τίπ̓ͅ μ' ἀεὶ θέιοντος ἀπ' αἰθέρος ὧδε χατίζων
Θειοδάμοις Ἑκάτην με θεὰν ἐπέδησας ἀνάγκῃ;
Cujus egens Hecaten me summo ex æthere tractam
Carmine vinxisti, superos cui cogere fas est?

Et Apollinis apud eundem:

dicerent; cum tamen inter sapientissimos etiam Paganorum constet, in verbis nullam talem vim esse posse sitam, sed suadendi tantum, idque pro modo significationis. Est et illorum nequitiae indicium, quod [e] in amorem saepe hujus aut illius hunc illumve renitentem se pellecturos suscipiebant; aut vanâ pollicitatione aut effectu injuriosi, [f] cum hoc etiam humanae leges tanquam veneficium interdicant. Neque est quod miretur quisquam, passum esse summum Deum ut mira quaedam a pravis Spiritibus ederentur; [g] cum deludi talibus praestigiis meriti essent, qui a veri Dei cultu pri-

Κλῦθί μευ ἐκ ἐθέλοντος, ἐπεὶ μ' ἐπέδησας ἀνάγκῃ.

Invitum me audi, quando me lege ligasti.

Hi sunt *secretarum artium ritus, quibus affantur nescio quas potestates*; ut Arnobius loquitur, libro ii. p. 49. fin. *κατηναγκασμένας δούλας ταῖς ἐπῳδαῖς πεποιηκότες, quasi eas sibi famulas carminibus fecissent*; ut Clemens explicat, Protr. p. 18. init. Minarum formula est apud Jamblichum, in Mysteriis Aegyptiorum, lib. vi. cap. 5—7. Habet eadem Lucanus, lib. ix. 158. seqq. in verbis Minoris Pompeii; et ex Porphyrio Eusebius, lib. v. cap. 10. Praeparat. Alias formulas comminationum habes, apud Lucanum, ubi de Erichtho, vi. 730. seqq. agit; et Papinium, ubi de Tiresia, Theb. iv. 500. seqq.

[e] *In amorem saepe hujus aut illius hunc illumve renitentem se pellecturos suscipiebant*] Vide Pharmaceutriam Theocriti et Virgilii. Vide Porphyrii confessionem apud Eusebium, lib. v. Praeparat. cap. 7. et apud Augustinum, libro x. de Civitate Dei, cap. 11. Vide eundem Porphyrium, lib. ii. 42. de non esu animantium; et Origenem, contra Celsum lib. vii. 69.

[f] *Cum hoc etiam humanae leges tanquam veneficium interdicant*] L. ejusdem. §. adjectio. D. ad legem Corneliam de Sicariis et Veneficis. L. si quis aliquid ex metallo. §. qui abortionis. D. de Poenis. Paulus, sententiarum lib. v. tit. xxiii.

[g] *Cum deludi talibus praestigiis meriti essent, qui a veri Dei cultu pridem defecerant*] Deut. xiii. 3. 2. Thess. ii. 9, 10. Ephes. ii. 2, 3.

dem defecerant. Tum vero impotentiæ eorum argumentum, quod eorum opera nullum insigne bonum secum afferebant. Nam et si qui visi sunt in vitam revocati; non permanserunt in vitâ, nec viventium functiones exercuerunt. Quod si quid aliquando a divinâ pollentiâ procedens in Paganorum conspectu apparuit; non tamen prædictum est, id eventurum ad probandam ipsorum religionem: unde nihil impedit, quo minus divina efficacia causas sibi longe alias propositas habuerit. Exempli causâ, si verum est per Vespasianum cæco visum esse redditum; factum id est, [h] ut is hâc re venerabilior Imperium Romanum facilius adipisceretur, lectus quippe Deo judiciorum ipsius in Judæos minister: similesque aliorum prodigiorum causæ existere potuerunt, [i] quæ cum Religione nihil haberent commune.

[h] *Ut is hac re venerabilior Imperium Romanum facilius adipisceretur*] Tacitus, Historiarum iv. 81. *Multa miracula evenere, quîs cœlestis favor et quædam in Vespasianum inclinatio numinum ostenderetur.* Dixerat ante, Historiarum i. 10. *Occulta lege fati et ostentis ac responsis destinatum Vespasiano liberisque ejus imperium, post fortunam credidimus.* Suetonius eadem miracula narraturus sic præfatur, cap. 7. *Auctoritas et quasi majestas quædam, ut scilicet inopinato et quasi novo principi, deerat: hæc quoque accessit.* Eundem Suetonium vide paulo ante, cap. 5. Josephus de eodem Vespasiano, libro belli Judaici iii. cap. 27. Τῦ Θεῦ διεγείροντος αὐτὸν εἰς ἡγεμονίαν ἤδη, καὶ τὰ σκῆπτρα δι' ἑτέρων σημείων προδεικνῦντος. *Deo jam illum excitante ad principatum, aliisque etiam signis ei sceptra præsignificante.*

[i] *Quæ cum Religione, &c.*] Sed vide examen miraculorum, quæ in gratiam Vespasiani et Hadriani facta finguntur, Histor. Ecclesiasticæ nostræ sæcul. ii. ann. 138. *Clericus.*

§. IX. *Et ab oraculis.*

Eadem ferme omnia aptari possunt et ad id solvendum, quod de oraculis opponunt; præcipue quod diximus, meritos eos homines ut sibi illuderetur, contemptis illis notitiis, quas cuique ratio aut vetustissima traditio suggerit. Tum vero, [k] verba oraculorum ferme ambigua, et quæ facile interpretationem ex qualicunque eventu acciperent. Quod si quid definitius prædictum ab illis, non tamen necesse est ab omniscia mente profectum: cum aut talia sint quæ ex causis naturalibus jam existentibus præsentiri poterant, [l] sicut Medici quidam venturos morbos prædixerunt; aut probabiliter ex eo quod plerumque evenit conjectari, [m] quod et

[k] *Verba oraculorum ferme ambigua*] Vide Œnomai hac de re loca apud Eusebium, lib. v. cap. 20—26. Hinc Phœbus dictus Græcis Λοξίας. *Flexiloqua et obscura* oracula Apollinis dicit Cicero, de Divinatione, ii. 56. *Utrum eorum accidisset*, inquit, *verum oraculum fuisset*. [Multa oracula post eventum forte ficta sunt, nec paucæ sunt rationes suspicandi multas fraudes adhibitas a vatibus. Qua de re elegantissimum libellum Gallice scripsit D. de Fontenelle, quem vide; ut quæ ad eum defendendum dicta sunt Bibliothecæ Selectæ Vol. xiii. et quæ Latine, ante omnes, ea de re scripsit Anton. van Dale in libro de Oraculis. *Cl.*]

[l] *Sicut Medici quidam venturos Morbos prædixerunt*] Chalcidius, ad Timæum, p. 275. *Aut enim alitum volatu, aut extis, aut oraculis homines præmonentur: prædicente aliquo propitio dæmone, qui sit eorum omnium quæ deinceps sequuntur scius; perinde ut si Medicus, juxta disciplinam medendi, dicat vel exitium vel sanitatem.* Et terræ motus Anaximander et Pherecydes. Plin. lib. ii. cap. 79.

[m] *Quod et a rerum civilium peritis factum sæpe legimus*] Scriptor vitæ Attici, §. 16. *Ei rei sunt indicio (præter eos libros, in quibus de eo facit mentionem,* [Cicero] *qui in vul-*

a rerum civilium peritis factum sæpe legimus. Quod si quando etiam apud Paganos aliquorum vatum opera usus est Deus ad ea prædicenda, quæ causas certas nullas extra Dei voluntatem habere poterant; non id pertinuit ad confirmandam religionem Paganicam, sed magis ad eam evertendam: qualia sunt [n] quæ apud Maronem extant Ecloga quarta, ex Sibyllinis carminibus deprompta; [o] quibus ille,

gus jam sunt editi) sexdecim volumina epistolarum, ab Consulatu ejus usque ad extremum tempus ad Atticum missarum: quæ qui legat, non multum desideret historiam contextam illorum temporum. Sic enim omnia de studiis principum, vitiis ducum, mutationibus reipublicæ perscripta sunt, ut nihil in iis non appareat; et facile existimari possit, prudentiam quodammodo esse divinationem. Non enim Cicero ea solum, quæ vivo se acciderunt, futura prædixit; sed etiam quæ nunc usu veniunt, cecinit ut vates. Cicero vere de seipso, Fam. libri sexti epistola sexta: *Quo in bello nihil adversi accidit, non prædicente me. Quare quum, ut augures et astrologi solent, ego quoque augur publicus ex meis superioribus prædictis constitui apud te auctoritatem augurii et divinationis meæ; debebit habere fidem nostra prædictio. Non igitur ex alitis involatu, nec ex cantu sinistro oscinis, ut in nostra disciplina est, nec ex tripudiis solistimis aut somniis tibi auguror; sed habeo alia signa, quæ observem..* Sic Solon prædixit a Munychia maxima mala Athenis fore: Thales, in vico tunc despecto forum aliquando Milesiorum futurum. Plutarchus, Solone, p. 84. F.

[n] *Quæ apud Maronem extant Ecloga quarta*] Vide Augustinum, de Civitate Dei lib. x. cap. 27.

[o] *Quibus ille, id nesciens, &c.*] *Sibyllarum* vaticinia omnia aut dubia, aut conficta esse jam satis constat. Ideoque nollem Virgilium, Sibyllæ interpretem, quasi vaticinia per imprudentiam fundentem haberi; ut Caipham, qui nescius est vaticinatus. Sibylla nescio quæ, aut potius qui sub ejus larva latebat, ætatem auream prædixerat redituram; ex eorum sententia, qui omnia renovatum iri putabant, et similia iterum eventura: qua de re vide quæ dixit Grotius, lib. ii. 10. et notas ad eum locum. Itaque nec Sibylla hac in re vates fuit, nec Virgilius vaticinia de Christo exscripsit.

id nesciens, Christi adventum et beneficia nobis depingit. Sic in iisdem Sibyllinis erat, [p] pro rege agnoscendum qui vere rex noster esset, et [q] ab Oriente venturum qui rerum omnium potiretur. [r] Apollinis oraculum [s] apud

Vide Servium ad locum, et If. Vossii illius Eclogæ interpretationem. *Clericus.*

[p] *Pro rege agnoscendum qui vere rex noster esset*] Cicero meminit, ii. 54. de Divinatione.

[q] *Ab Oriente venturum qui rerum omnium potiretur*] Suetonius, de Vespasiano cap. 4. Tacitus, Historiarum v. 13.

[r] *Apollinis oraculum apud Porphyrium legitur*] Vide Augustinum, de Civitate Dei lib. xix. cap. 23. et Eusebium, Præparationis ix. cap. 10. Idem Porphyrius, in libro de Oraculis, apud Eusebium, P. E. ix. 10. Τὴν δὲ εὕρεσιν ὁ Θεὸς Αἰγυπτίοις ἐμαρτύρησε, Φοίνιξί τε ϗ Χαλδαίοις, Λυδοῖς τε ϗ Ἑβραίοις. *Veræ viæ repertores Deus* (Apollo scilicet) *esse testatur Ægyptios, Phœnicas, Chaldæos, Lydos, et Hebræos.* Paræneticus ad Græcos, inter Justini opera, hoc citat oraculum, §. 11, 24.

Μοῦνοι Χαλδαῖοι σοφίαν λάχον, ἠδ' ἄρ' Ἑβραῖοι,
Αὐτογένητον ἄνακτα σεβαζόμενοι θεὸν ἁγνῶς.
Soli Chaldæi sapiunt, et Hebræa virûm gens,
Qui puro haud genitum venerantur pectore numen.

Et illud, §. 38.

Ὁ πρῶτον πλάσας μερόπων, Ἀδάμ τε καλέσας.
Qui primum finxit mortalem, Adamque vocavit.

De ipso Jesu Hecates oracula sunt duo; quæ ex Porphyrio transcripsit Eusebius, in Evangelica Demonstratione, lib. iii. 7.

Ὅττι μὲν ἀθανάτη ψυχὴ μετὰ σῶμα προβαίνει,
Γιγνώσκει σοφίῃ τετιμένος· ἀλλά γε ψυχὴ
Ἀνέρος εὐσεβίῃ προφερεστάτη ἐστὶν ἐκείνου.
Morte carere animas exutas corpore novit
Quemcunque exornat sapientia: sed pietate
Est anima illius quæ longe excelluit omnes.
Σῶμα μὲν ἀδρανέσιν βασάνοις αἰεὶ προβέβληται·
Ψυχὴ δ' εὐσεβέων εἰς οὐράνιον πόλον ἵζει.
Illius invalidos corpus tulit usque dolores:
Ast anima ascendit cœlestia templa piorum.

Eorundem meminit ex eodem Porphyrio Augustinus, libro xix. cap. 23. de Civitate Dei; ubi et aliud affert oraculum, quo Apollo dixerit, legem omnium Deorum esse patrem, quem valde sancti honorant Hebræi.

[s] *Apud Porphyrium*] Possunt hæc recte dici in *Porphyrium,*

Porphyrium legitur; quo ait, cæteros Deos aërios esse Spiritus, colendum autem unum Hebræorum Deum: cui dicto si parent Apollinis cultores, jam tales esse desinunt; si non parent, suum Deum mendacii accusant. Adde jam, quod, si Spiritus illi suis oraculis consultum voluissent humano generi, ante omnia generalem proposuissent vivendi normam; et certam fidem fecissent remunerationis, quæ maneret ita viventes: quorum neutrum ab ipsis factum est. Contra, [t] laudati sæpe eorum carminibus reges, quamvis improbi; [u] pugilibus decreti honores divini; [x] pellecti homines in amores etiam non legitimos, [y] ad mala lucra captanda, [z] ad cædes faciendas: quæ multis exemplis demonstrari possent.

eosque qui paria de iis Oraculis sentiebant; et quasi argumentum *ad hominem*, ut loquuntur Dialectici, proferri. Sed, cum ficta non esse hæc oracula non constet, imo vero graves sint rationes credendi commenticia esse, apud Christianos vim nullam habere possunt. *Clericus.*

[t] *Laudati sæpe eorum carminibus reges, quamvis improbi*] Vide ea quæ affert Œnomaüs, apud Eusebium, Præparationis Evangelicæ lib. v. capp. 32. et 35.

[u] *Pugilibus decreti honores divini*] Ibidem, cap. 34. de Cleomede. Habet hoc et Origenes, contra Celsum iii. 3.

[x] *Pellecti homines in amores etiam non legitimos*] Ostendimus jam supra, §. 2.

[y] *Ad mala lucra captanda*] Vide Eusebium, Præparationis lib. v. cap. 22.

[z] *Ad cædes faciendas*] Œnomaüs oracula hujus generis recitat; quæ reperies dicto jam Eusebii libro, cap. 19. et 27.

§. X. *Rejicitur Paganica religio ex eo, quod ſponte defecerit, ſimul ac humana auxilia defuerunt.*

Tum vero ingens nobis, præter ea quæ ſupra ſunt allata, argumentum ſuppeditat contra ſe Pagana religio; eo quod, ubicunque humanâ vi deſtituta eſt, plane concidit, tanquam ſublato quo uno ſtabat. Nam, ſi oculos circumferas per quotquot ſunt Imperia Chriſtianorum aut Mahumetiſtarum, videbis Paganiſmi nullam niſi in libris memoriam. Imo docent hiſtoriæ, etiam illis temporibus cum Imperatores aut vim et ſupplicia, ut priores, aut eruditionem et ſolertiam, ut Julianus, adhiberent ad ſuſtentandam religionem Paganicam, in dies ei aliquid deceſſiſſe: non oppoſita vi ulla; non generis fulgore; (fabri enim filius a vulgo Jeſus habebatur;) non literarum flore, cujus expers fuit oratio Chriſti legem docentium; non donis; (pauperes quippe illi erant;) non ullâ aſſentatione, cum contra omnia commoda ſpernenda, nihil non adverſi ejus legis cauſâ ſubeundum dicerent. Vide quanta fuerit Paganiſmi imbecillitas, cum talibus auxiliis deſtructus ſit. Neque tantum credulitas Paganorum evanuit ad illam doctrinam; ſed et ipſi Spiritus ad Chriſti nomen [a] exceſſerunt e cor-

[a] *Exceſſerunt e corporibus,* 16. viii. 7. xvi. 18. *compreſſerunt vocem*] Actor. v.

poribus, compresserunt vocem, et interrogati de silentii causâ [b] dicere sunt coacti, nihil se posse ubi Christus invocaretur.

§. XI. *Responsio ad id, quod religionis ortus et interitus astrorum efficaciæ ascribitur.*

Fuere Philosophi, qui ut ortum ita interitum religionis cujusque astris ascriberent. Sed ipsa, quam isti scire se profitentur, siderialis scientia tam diversis sub normis traditur; [c] ut nihil in eà certi reperiatur, præter hoc ipsum, certi esse nihil. Non de illis loquor effectibus, qui ex naturali necessitate causarum sequuntur: sed de his, [d] qui ab humanâ procedunt voluntate; quæ ita suapte vi libera est, ut nihil ei necessitatis extrinsecus imprimi possit. Quod si ex impressione tali necessario sequeretur actus voluntatis, jam vis in animâ deliberandi atque eligendi, [e] quam sentimus ipsi,

[b] *Dicere sunt coacti, nihil se posse ubi Christus invocaretur*] Tertullianus, Apologetico, c. 23. Vide et Lucianum, Pseudomanti, §. 25, 38. Apollo in Daphne: Νεκρῶν τὸ χωρίον ἡ Δάφνη μεστόν· καὶ τοῦτο κωλύει τὸν χρησμόν. *Locus hic Daphne plenus mortuis: id oracula impedit.* Mortui illi erant Babylas et alii Christiani martyres. Vide Chrysostomum, contra Gentiles, t. v. p. 460. 13.

[c] *Ut nihil in ea certi reperiatur, præter hoc ipsum, certi esse nihil*] Vide egregiam hac de re Bardesanis Syri Dissertationem; quam reperies apud Eusebium, Præparationis lib. vi. cap. 10. et eam; quam in Philocalia de Origene collecta, cap. xxiii.

[d] *Qui ab humana procedunt voluntate; quæ ita suapte vi libera est, ut nihil ei necessitatis extrinsecus imprimi possit*] Vide Alexandri Aphrodisæi hac de re librum.

[e] *Quam sentimus ipsi*] Eusebium vide, Præparat. Evang. lib. vi. cap. 6.

frustra esset data; [f] omniumque legum præmiorumque ac pœnarum æquitas sublata, cum neque culpa neque meritum esse possit in eo quod plane sit inevitabile. Tum vero, cum actiones voluntatis malæ quædam sint, si certâ necessitate ex cœlo procedunt, eo quod cœlo cœlestibusque corporibus vim talem Deus attribuerit; jam sequetur, Deum, qui perfectissime bonus est, [g] malitiæ moralis veram esse causam: et (cum lege positâ profiteatur se detestari malitiam, cujus vim effectricem atque inevitabilem inseruerit ipsis rebus) velle eum duo, quæ inter se sunt contraria; ut idem fiat, et non fiat: et peccari in eo, quod quis agat divino impulsu. [h] Probabilius ab aliis dicitur,

[f] *Omniumque legum præmiorumque ac pœnarum æquitas sublata*] Justinus, Apologetico ii. §. 43. Εἰ μὴ προαιρέσει ἐλευθέρᾳ πρὸς τὸ φεύγειν τὰ αἰσχρὰ καὶ αἱρεῖσθαι τὰ καλὰ δύναμιν ἔχει τὸ ἀνθρώπειον γένος, ἀναίτιόν ἐστι τῶν ὁπωσδήποτε πραττομένων. *Nisi enim electione libera facultatem habet humanum genus, ut turpia fugiat, honesta sumat; in neutram partem ipsi ascribenda actionis causa.* Vide et quæ ibidem sequuntur. Tatianus, §. 7. Ἐλευθερίᾳ τῆς προαιρέσεως—ὅπως ὁ μὲν φαῦλος δικαίως κολάζηται, δι' αὐτὸν γεγονὼς μοχθηρός· ὁ δὲ δίκαιος ἐπαινῆται, κατὰ τὸ αὐτεξούσιον τοῦ Θεοῦ μὴ παραβὰς τὸ βούλημα. *In hoc data voluntati libertas: ut qui malus est puniatur juste, quippe sua culpa factus improbus; qui vero justus est laudetur, ut qui eadem libertate caverit divina violare præcepta.* Adde Chalcidii hac de re disputationem in Timæo, pp. 235—280.

[g] *Malitiæ moralis veram esse causam*] Contra quam dixit Plato, de Republica x. p. 763. E. Αἰτία ἑλομένου· Θεὸς δ' ἀναίτιος. *Causa penes optantem: Deus extra culpam:* ut vertit in Timæo Chalcidius, p. 245. quod cum Mose congruere ait Justinus dicto loco, §. 44.

[h] *Probabilius*] Sed omnium verissime qui influxus illos pernegant, nec quidquam in Astris agnoscunt; præter ca-

aſtrorum influxibus aërem primum, deinde et corpora noſtra contingi; et qualitates quaſdam imbibere, quæ plerumque in animo excitent reſpondentes ſibi appetitiones: ab his autem voluntatem illici, et iis obſequi ſæpe. Verum hoc, ita conceſſum, nihil facit ad eam, quam tractare cœpimus, quæſtionem. Nam Chriſti religio, cum homines vel maxime abducat ab iis quæ corpori placent, ex corporis affectibus ortum habere non potuit; ac proinde nec e vi ſiderum, quæ, ut diximus, in animum non agunt niſi per eos affectus. Prudentiſſimi Aſtrologorum [1] eximunt a ſiderum legibus viros vere ſapientes ac bonos: at tales revera fuere, qui primi Chriſtianam religionem ſuſceperunt; quod vita ipſorum probat. Quod ſi eruditioni quoque et literis aliquam vim damus, adverſus corporis contagium; fuerunt ſemper inter Chriſtianos etiam, qui hâc laude florerent. Tum vero ſiderum effectus, ut doctiſſimi fatentur, certas mundi plagas reſpiciunt, et temporarii ſunt: hæc autem religio jam per mille ſexcentos annos durat; nec in unâ, ſed in diſſi-

lorem, ac lucem, quibus addere licet totius molis pondus. Atqui hæc ad animum proprie nihil faciunt. *Clericus.*

[1] *Eximunt a ſiderum legibus viros vere ſapientes ac bonos*] Zoroaſter, in Oraculis, fol. 10. p. 2. ed. Ven. 1593. Μὴ σύγε αὔξανε τὴν εἱμαρμένην. *Fatum augere noli.* Ptolemæus, Καρπῷ, ι'. p. 204. Δύναται ὁ ἐπιστήμων πολλὰς ἀποστρέψασθαι ἐνεργείας τῶν ἀστέρων. *Poteſt vir ſapiens multas aſtrorum efficientias avertere.*

tiſſimis mundi partibus, et quæ longe ſub alio ſunt ſiderum poſitu.

§. XII. *Oſtenditur præcipua Chriſtianæ religionis probari a ſapientibus Paganorum: et, ſi quid in ea eſt difficile creditu, paria apud Paganos reperiri.*

Eo vero minus Pagani habent quo Chriſtianam religionem oppugnent, quod ejus partes ſingulæ tantæ ſunt honeſtatis, ut ſuapte luce animos quaſi convincant; ita ut inter Paganos quoque non defuerint qui dixerint ſingula, quæ noſtra Religio habet univerſa: utpote [k] Religionem non in ritibus, ſed in animo eſſe

[k] *Religionem non in ritibus, ſed in animo eſſe poſitam*] Menander, apud Clem. Strom. v. p. 258. Euſeb. P. E. xiii. 13.

> Θεῷ δὲ θῦε διὰ τέλους δίκαιος ὤν,
> Μὴ λαμπρὸς ὢν ταῖς χλαμύσιν ὡς τῇ καρδίᾳ.
>
> *Deo ſacrifica ſemper ingenio probo,*
> *Neu tu albam veſtem magis quam mores induas.*

Cicero, de Natura Deorum ii. 28. *Cultus autem Deorum eſt optimus, idemque caſtiſſimus atque ſanctiſſimus pleniſſimuſque pietatis; ut eos ſemper pura, integra, incorrupta et mente et voce veneremur.* Idem, de Legibus ii. 10. *Caſte jubet lex adire ad Deos: animo videlicet, in quo ſunt omnia.* Perſius, Satyra ii. 71.

> *Quin damus id ſuperis, de magna quod dare lance*
> *Non poſſit magni Meſſalæ lippa propago;*
> *Compoſitum jus faſque animi, ſanctoſque receſſus*
> *Mentis, et incoctum generoſo pectus honeſto?*
> *Hoc cedo, ut admoveam templis, et farre litabo.*

Qui verſus reſpicere videntur Pythiæ oraculum, quod eſt apud Porphyrium, de non eſu animantium ſecundo, §. 16. ubi aliquid a viro pio oblatum Hecatombis alterius præfertur. Eodem libro, §. 19. hæc habet paris argumenti Porphyrius: Νῦν δὲ ἐσθῆτα μὲν λαμπρὰν περὶ σῶμα μὴ καθαρὸν ἀμφιεσαμένοις, οὐκ ἀρκεῖν νομίζουσι πρὸς τὸ τῶν θυσιῶν ἁγνόν· ὅταν δὲ τὸ σῶμα μετὰ τῆς ἐσθῆτός τινες λαμπρυνάμενοι, μὴ καθαρὰν κακῶν τὴν ψυχὴν ἔχοντες, ἴωσι πρὸς τὰς θυσίας, οὐδὲν

poſitam : [1] adulterum eſſe etiam, qui adulte-

διαφέρειν νομίζουσιν· ὥσπερ οὐ τῷ θειοτάτῳ τῶν ἐν ἡμῖν χαίροντα μάλιστα τὸν Θεὸν διακειμένῳ καθαρῶς, ἅτε συγγενεῖ πεφυκότι. Ἐν γοῦν Ἐπιδαύρῳ προεγέγραπτο·

Ἁγνὸν χρὴ νηοῖο θυώδεος ἐντὸς ἰόντα
Ἔμμεναι· ἁγνείη δ' ἐστι, φρονεῖν ὅσια.

Nunc vero candida quidem amictos veſte, ſed corpore impuro, idoneos negant qui pure ſacrificent : ubi vero et corpore et veſtitu nitentes quidam animum interim a malis purum non habent, et ſic ad ſacra accedunt ; id nihil referre exiſtimant : quaſi non Deus maxime delectetur, eo quod in nobis diviniſſimum eſt bene ſe habente, ut quicum ipſi ſit cognatio. At vero in Epidauri Templo præſcriptum erat :

Caſtus odorati venias ad limina templi,
Fas jubet : at caſtum eſt, ſancta fovere animo.

Et aliquanto poſt, ſectione ſcilicet 34. Θεῷ μὲν τῷ ἐπὶ πᾶσιν, ὥς τις ἀνὴρ σοφὸς ἔφη, μηδὲν τῶν αἰσθητῶν μήτε θυμιῶντες, μήτε ἐπονομάζοντες. Οὐδὲν γάρ ἐστιν ἔνυλον, ὃ μὴ τῷ ἀΰλῳ εὐθύς ἐστιν ἀκάθαρτον. Διὸ οὐδὲ λόγος τούτῳ ὁ κατὰ φωνὴν οἰκεῖος· οὐδ' ὁ ἔνδον, ὅταν πάθει ψυχῆς ᾖ μεμολυσμένος. *Deo ei qui ſuper omnia eſt, ut vir quidam ſapiens dixit, nihil eorum quæ materiam habent aut adoleri, aut indigetari debet. Nihil enim eſt materiæ particeps, quod non impurum ſit materia carenti. Quare nec ſermo illi convenit, qui voce exprimitur ; ac ne ille quidem internus, ſi ex animi perturbationibus vitium contraxerit.* Iterum ibidem, §. 46. Οὐ γὰρ δὴ ἐν μὲν ἱεροῖς, ὑπ' ἀνθρώπων θεοῖς ἀφωρισμένοις, καὶ τὰ ἐν ποσὶ καθαρὰ δεῖ εἶναι, καὶ ἀκηλίδωτα πέδιλα· ἐν δὲ τῷ νεῷ τοῦ πατρὸς, τῷ κόσμῳ τούτῳ, τὸν ἔσχατον καὶ ἐκτὸς ἡμῶν χιτῶνα τὸν δερμάτινον οὐχ ἁγνὸν προσήκει διατηρεῖν, καὶ μεθ' ἁγνοῦ διατρίβειν ἐν τῷ νεῷ τοῦ πατρός. *Neque enim convenit, ut in iis templis, quæ homines Diis dicarunt, etiam pedum vincula pura requirantur, et ſine macula calcei ; in templo vero ſummo Patris, Mundo hoc ſcilicet, non oporteat puram ſervare illam externam noſtri corporis ultimam e pellibus veſtem, eaque quam caſtiſſima verſari in illo Patris templo.* Ne hoc quidem ex eodem libro omittam, §. 60. Πεισθεὶς δὲ, ὅτι τούτων χρείαν οὐκ ἔχουσιν οἱ θεοὶ, εἰς δὲ τὸ ἦθος ἀποβλέπουσι τῶν προσιόντων· μεγίστην θυσίαν λαμβάνοντες τὴν ὀρθὴν περὶ αὐτῶν τε καὶ τῶν πραγμάτων διάληψιν· πῶς οὐ σώφρων, καὶ ὅσιος, καὶ δίκαιος ἔσται ; *Qui vero perſuaſus eſt, victimis illis non egere Deos, ſed ad animum ſpectare offerentis ; optimumque eis cenſeri ſacrificium, rectam tum de diis tum de rebus ſententiam ; quomodo non is temperans, pius, juſtuſque evadat ?* Ubi tria iſta nota, quæ apud Paulum, Tit. ii. 12. σωφρόνως, καὶ δικαίως, καὶ εὐσεβῶς, *temperanter, juſte, et pie.* Zaleucus, in legum anteloquio, apud Diodorum Siculum, xii. 20. Ἔχειν

rium committere voluit: [m] non reponendam injuriam: [n] uni marito unam uxorem jungen-

τὴν ψυχὴν καθαρὰν πάσης κακίας· ὡς τῶν θεῶν οὐ χαιρόντων τῶν πονηρῶν θυσίαις τε καὶ δαπάναις, ἀλλὰ τοῖς τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν δικαίοις τε καὶ καλοῖς ἐπιτηδεύμασι. *Omnis malitiæ pura mens esto: neque enim gaudent Dii pravorum hominum sacrificiis et impendiis, sed justis et honestis bonorum actionibus.* Seneca, Lactantio prolatus, lib. vi. Institutionum, cap. 25. 3. *Vultisne Deum cogitare magnum et placidum et majestate leni verendum, amicum et semper in proximo? Non immolationibus et sanguine multo colendum; sed mente pura, honestoque proposito. Non templa illi, congestis in altitudinem saxis, extruenda sunt: in suo cuique consecrandus est pectore.* Sensum eundem habes apud Dionem Prusæensem, Oratione tertia, p. 45. ed. Lutet. 1604. Thucydides, lib. i. 70. Μήτε ἑορτὴν ἄλλο τι ἡγεῖσθαι, ἢ τὸ τὰ δέοντα πρᾶξαι. *Neque diem festum aliud quid putare, quam officium facere.* Diogenes: Ἀνὴρ ἀγαθὸς οὐ πᾶσαν ἡμέραν ἑορτὴν ἡγεῖται; *Vir bonus nonne omnem diem festum habet?*

[l] *Adulterum esse etiam, qui adulterium committere voluit*] Ovidius, Amor. iii. 4. 5.

Quæ, quia non licuit, non facit; illa facit.
Ut jam servaris bene corpus, adultera mens est:
Omnibus exclusis, intus adulter erit.

Seneca pater, Contr. vi. decl. 8. *Incesta est etiam sine stupro, quæ cupit stuprum.* Philosophus, de Benefic. iv. 14. *Non immerito in numerum peccantium refertur, quæ pudicitiam timori præstitit, et non sibi.*

[m] *Non reponendam injuriam*] Plato, Critone, p. 36. E. Maximus Tyrius, Dissertatione secunda. Menander, apud Stobæum, Serm. v. init.

Οὗτος κράτιστός ἐστ' ἀνὴρ, ὦ Γοργία,
Ὅστις ἀδικεῖσθαι πλεῖστ' ἐπίσταται βροτῶν.
O Gorgia, ille vir virorum est optimus,
Qui melius aliis callet ferre injurias.

Ariston Spartianus, apud Plutarchum, Ap. Lac. p. 218. A. Dicenti cuipiam, regium esse amicis bene, inimicis male facere; imo, inquit, amicis bene facere, inimicos amicos reddere. Et apud eundem, p. 978. F. Dion ille, Siciliæ liberator, philosophici studii veram demonstrationem in eo ait positam, non ut quis in amicos benignus sit; sed si quis, injuria affectus, sit exorabilis et clemens in eos qui peccarunt.

[n] *Uni marito unam uxorem jungendam*] Vide quæ supra ex Sallustio et aliis ad hanc rem attulimus. Euripides, Andromache, ver. 177.

—— οὐδὲν γὰρ καλὸν,
Δυοῖν γυναικοῖν ἄνδρ' ἕν' ἡνίας ἔχειν·
Ἀλλ' εἰς μίαν βλέποντες εὐναίαν κύπριν

dam: [o] fœdus matrimonii debere eſſe perpetuum: [p] hominis officium eſſe homini cuivis benefacere, [q] præſertim egenti: [r] juramento, quantum fieri poteſt, abſtinendum: [s] contentos

Στέργουσιν, ὅστις μὴ κακῶς οἰκεῖν θέλει.
—— nam etenim decet,
Unum imperare feminis binis virum:
Contentus uno conjugis vivat toro,
Quicunque cupiet rite curatam domum.

In ejuſdem tragœdiæ choro, ver. 464. ſeqq. plura ſunt in hunc ſenſum.

[o] *Fœdus matrimonii debere eſſe perpetuum*] Quale fuit apud Romanos, ad annum urbis viceſimum et quingenteſimum; Valerio Maximo teſte, lib. ii. cap. 1. 4. Anaxandrides in hunc ſenſum, apud Stobæum, ſerm. lxxii. init.

Ὁ γὰρ δίκαιός ἐστιν αἰσχύνην ἔχων.
Reciprocum iter hoc nunquam vacat infamia.

[p] *Hominis officium eſſe homini cuivis benefacere*] Terentius, Heautontimorumeno, i. 1. 25.

Homo ſum: humani nihil a me alienum arbitror.

Inter nos cognationem quandam natura conſtituit, ait Florentinus Juriſconſultus, L. Ut vim. D. De Juſtitia. Eodem ſpectat proverbium, *Homo homini Deus*, apud Eraſmum, Adag. Chil. i. Cent. i. 69. ex Plinio, N. H. ii. 7. Cicero, de Officiis primo, §. 16. *Hominibus inter ipſos, omnibus inter omnes*, ſocietatem eſſe ait.

[q] *Præſertim egenti*] Horatius, lib. ii. Sat. 2. 103.

Cur eget indignus quiſquam te divite?

In Mimo, ver. 94.

Bona comparat præſidia miſericordia.

[r] *Juramento, quantum fieri poteſt, abſtinendum*] Pythagoras, in vita apud Jamblichum, §. 47. *Μηδενὶ καταχρῆσθαι τῶν Θεῶν εἰς ὅρκον· ἀλλὰ αὑτοὺς προχειρίζεσθαι λόγους, ὅτι καὶ χωρὶς ὅρκων εἶναι πιστούς. In jurejurando nullo Deo abuti: tali vero quemque ſermone uti, ut nec jurato ſibi credatur.* Quod ipſum late ad aureum carmen explicat Hierocles, pag. 25. ſeqq. M. Antoninus, lib. iii. 5. in viri boni deſcriptione: Μήτε ὅρκου δεόμενος. *Cui juramento uti non ſit opus.* Sophocles, Œdipode Coloneo, ver 677.

Οὔ τοι σ' ὑφ' ὅρκου γ', ὡς κακὸν, πιστώσομαι.
Nolo te adigere jurejurando, ut malum.

Clinias Pythagoricus trium talentorum litem perdere maluit, quam jurejurando rem veram affirmare. Narrat Baſilius, de legendis Græcorum libris, t. i. p. 498. B. ed. Paris. 1638.

[s] *Contentos nos in victu et veſtitu eſſe debere ad naturam neceſſariis*] Euripides, apud Athenæum, iv. 15. Stob. Serm. v.

nos in victu et veftitu effe debere ad naturam neceffariis. Quod fi quid eft in Chriftianâ religione creditu difficile, apud fapientiffimos Paganorum paria inveniuntur: quod de animorum immortalitate, et reditu corporum in vitam fupra oftendimus. Sic Plato, a Chaldæis edoctus, [t] divinam naturam diftinguit in Patrem, Mentem paternam, (quam et Dei germen vocat, Mundi opificem,) et Animam quâ cuncta contineantur. Cum humanâ naturâ

Ἐπεὶ τί δεῖ βροτοῖσι πλὴν δυοῖν μόνον,
Δήμητρος ἀκτῆς πώματός θ' ὑδρηχόου;
Ἅπερ πάρεστι, καὶ πέφυχ' ἡμᾶς τρέφειν.
Homini quid eft neceffe prætorquam duo,
Cereale germen atque limpharum latex?
Quæ funt parata femper, et vitæ fatis.

Lucanus, iv. 381.
— *Satis eft populis fluviufque Cerefque.*

Ariftides: Ἐσθῆτος γὰρ, οἶμαι, καὶ σκέπης, καὶ τροφῆς δεόμεθα. *Opus nimirum habemus vefte, tecto, et alimentis.*

[t] *Divinam naturam diftinguit*] Plato, epiftola ad Dionyfium, p. 1269. F. Vide et Proclum in Timæum, lib. iii. Theol. Platon. cap. 18. feqq. Primum principium Plato vocat *Patrem*; fecundum principium, *omnium Caufam et Præfidem*; in epiftola ad Hermiam, Eraftum, et Corifcum: idipfum *Mentem* vocat Plotinus, libro περὶ τριῶν ἀρχικῶν ὑποστάσεων: Numenius, Δημιουργὸν *Opificem*, item *Filium*: Amelius, Λόγον. Ut videre eft apud Eufebium, libro xi. cap. 17—19. Vide et Cyrillum, libro contra Julianum iii, iv, et viii. pagg. 97, 145, 274. Chalcidius, ad Timæum, pag. 277. primum nominat *fummum Deum*; fecundum, *Mentem*, vel *Providentiam*; tertium, *Animam Mundi*, vel *Mentem fecundam*. Mox tria hæc fic difcriminat: *Jubens, Ordinans, Intimans*. De fecundo fic idem, p. 135. *Ratio Dei Deus eft humanis rebus confulens; quæ caufa eft hominibus bene beateque vivendi, fi non conceffum fibi munus fummo a Deo negligant. Pythagorici ternarium numerum perfectum fummo Deo affignant*, ait Servius, ad Eclogam ix. 75. Unde non abit quod habet de iifdem Pythagoricis Ariftoteles, primo de Cœlo, in ipfo initio. [Copiofius de hifce egit vir longe doctiffimus Rod. Cudworthus,

divinam jungi posse, [u] Julianus, tantus Christianorum hostis, credidit; et exemplum dedit in Æsculapio, quem volebat ad tradendam hominibus medendi artem de cœlo venisse. Crux Christi multos offendit: at quæ de Diis non narrant Paganorum auctores? alios famulos regum fuisse; fulminatos alios, dissectos, vulneratos. Et vero, lætius esse honestum quoties magno sibi constat, sapientissimi ipsorum dixere. [x] Plato de Republicâ secundo, quasi præ-

Anglici Operis, de Systemate intellectuali mundi, lib. i. cap. 4. quod consuluisse non pœnitebit. *Clericus.*]

[u] *Julianus, tantus Christianorum hostis, credidit*] Libro vi. p. 200. A. Ὁ γὰρ Ζεὺς, ἐν μὲν τοῖς νοητοῖς, ἐξ ἑαυτοῦ τὸν Ἀσκληπιὸν ἐγέννησεν· εἰς δὲ τὴν γῆν, διὰ τῆς ἡλίου γονίμου ζωῆς, ἐξέφηνεν. Οὗτος, ἐπὶ γῆς ἐξ οὐρανοῦ ποιησάμενος πρόοδον, ἑνοειδῶς μὲν περὶ τὴν Ἐπίδαυρον ἐφάνη, &c. *Jupiter, inter ea quæ intellectu percipiuntur, de se Æsculapium genuit: eundem terris cerni dedit, per Solis vitam genitabilem. Hic vero, ex cœlo in terram progressu facto, unica specie apud Epidaurum apparuit.* Porphyrius, verba ejus referente Cyrillo libro quem diximus viii. p. 287. D. Γένος εἶναί τι θεῶν, ὃς δὴ καὶ τρέπεσθαι κατὰ καιροὺς εἰς ἀνθρώπους. *Genus quoddam Deorum esse, quod suo tempore in homines mutetur.* Quæ hac de re fuerit Ægyptiorum sententia, vide Plutarchum, viii. Symp. quæst. 1. Adde his locum Actorum, xiv. 11.

[x] *Plato de Republica secundo, quasi præsciens, ait*] Græca sic habent, p. 594. E. Μαστιγώσεται, στρεβλώσεται, δεδήσεται, ἐκκαυθήσεται τὼ ὀφθαλμὼ, τελευτῶν, πάντα κακὰ παθὼν, ἀνασχινδυλευθήσεται. Unde Cicero illud sumpsit, et in tertium de Republica librum retulit: *Bonus ille vir vexetur, rapiatur; manus ei denique afferantur, effodiantur oculi; damnetur, vinciatur, uratur.* Lactantius memorat, lib. v. Institutionum, cap. 12. 5. Idem, libro vi. cap. 17. 28. hunc nobis locum Senecæ servavit: *Hic est ille homo honestus; qui, sive toto corpore tormenta patienda sunt, sive flamma ore recipienda est, sive extendenda per patibulum manus, non quærit quid patiatur, sed quam bene.* Talem nobis et Euripides ob oculos ponit istis versibus, in Syleo; apud Philonem, Quod omnis probus liber, p. 672. F. et Eusebium, P. E. vi. 6.

Πίμπρα, κάταιθε σάρκας, ἐμπλήσθητί μου

fcius, ait, ut vere juftus exhibeatur, opus effe ut virtus ejus omnibus ornamentis fpolietur; ita ut ille habeatur ab aliis pro fcelefto, illudatur, fufpendatur denique. Et certe, fummæ patientiæ exemplum ut extaret, aliter obtineri non poterat.

Πῖνον κελαινὸν αἷμα· πρόσθε γὰρ κάτω
Γῆς εἶσιν ἄστρα, γῆ τ' ἄνεισ' εἰς αἰθέρα,
Πρὶν ἐξ ἐμοῦ σοι θῶπ' ἀπαντῆσαι λόγον.

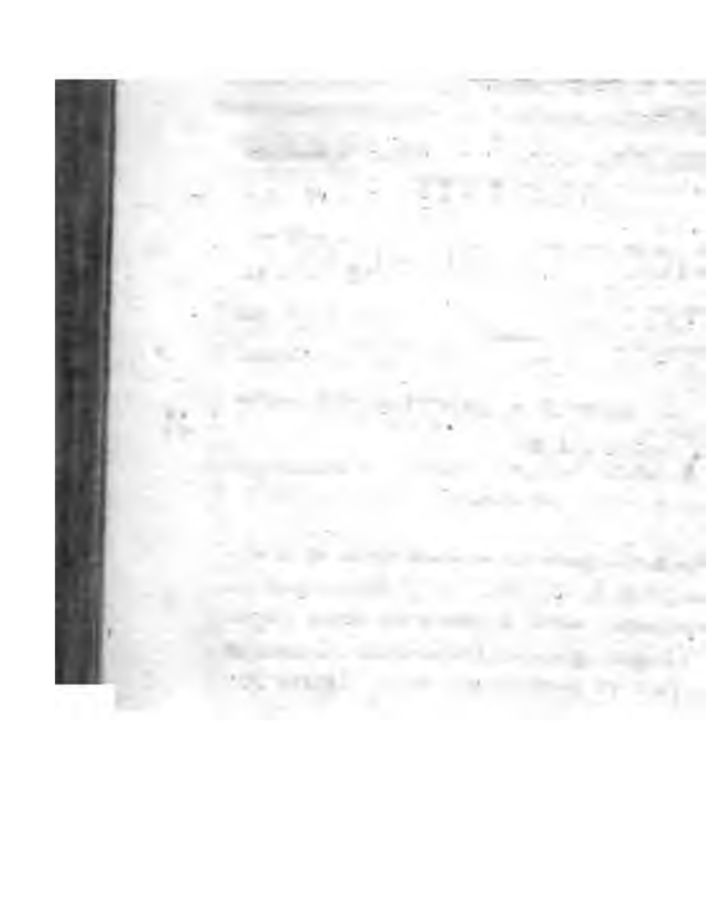
Ure hæc cremaque membra, et impletor mei
Potans rubentem fanguinem: in terram prius
Defcendet æther, terra fe in cœlum feret,
Quam nofter unquam fermo ad-uletur tibi.

Tali vere convenit illud Æfchyli, Platoni memoratum dicto loco:

Οὐ γὰρ δοκεῖν ἄριστος, ἀλλ' εἶναι θέλει·
Βαθεῖαν ἄλοκα διὰ φρενὸς καρπούμενος,
Ἀφ' ἧς τὰ κεδνὰ βλαστάνει βουλεύματα.

Namque allaborat effe, non credi optimus;
Sulcos profundos corde demerfos gerens,
Unde illa fefe pulchra confilia exerunt.

L 5

HUGO GROTIUS

DE

VERITATE

RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

LIBER QUINTUS.

§. I. *Refutatio Judaismi, incipiens ab allocutione ad Judæos.*

QUALE est, quod ex obscuro specu enitentibus paulatim se ostendit, inter lucem tenebrasque medium; talem se nobis ex densa Paganismi caligine gradum moventibus Judaismus offert, pars et primordium veri. Quare Judæos compello, ne nos aversi audiant. Cognitum nobis, [a] esse ipsos progeniem sanctorum virorum, quos Deus et per Prophetas et per Angelos suos invisere solebat: ex eadem gente

[a] *Esse ipsos progeniem sanctorum virorum*] Sumpta hæc, et quæ sequuntur, ex Rom. ix; x, xi. Adde Matth. xv. 24.

nostrum Messiam, et primos Christianismi doctores, ipsorum esse arborem, cui nos sumus inoculati; custodes esse ipsos oraculorum Dei; quæ nos non minus ipsis veneramur, ac cum Paulo suspiria pro ipsis ad Deum emittimus, orantes ut quamprimum veniat illa dies, cum, ablato [b] velamento quod vultui eorum impendet, clare nobiscum visuri sunt [c] complementum legis; cumque, ut habent veterum vaticinia, nostrum, qui alienigenæ sumus, quilibet [d] Hebræi viri pænulam apprehendet, rogans ut concordi pietate colamus unicum illum Deum, Deum Abrahami, Isaaci, et Jacobi.

§. II. *Ostenditur, Judæos debere miracula Jesu habere pro sufficienter probatis.*

Primum ergo rogantur, ne iniquum existiment in causâ alienâ quod in suâ æquum judicent. Si quis Paganus ab ipsis quærat, cur credant miracula a Mose facta; nihil dicant aliud, quam inter suos adeo perpetuam constantemque ejus rei fuisse famam, ut non potuerit, nisi ex testimonio eorum qui vidissent, proficisci. Sic [e] ab Elisæo auctum apud vi-

[b] *Velamento*] 2. Cor. iii. 14—16.

[c] *Complementum legis*] Rom. iii. 21. viii. 4. x. 4. xiii. 8. Gal. iii. 24.

[d] *Hebræi viri pænulam*] Zachariæ viii. 20. et sequentibus: Esaiæ ii. 2. xix. 18. et 24. Michææ iv. 2. Oseæ iii. 4, 5. Rom. xi. 25.

[e] *Ab Elisæo auctum apud viduam oleum*] 2. Reg. iv.

duam oleum, [f] purgatum subito a mala scabie Syrum, [g] hospitæ filium ad vitam revocatum, et similia alia credunt Judæi; non aliam sane ob causam, quam quod testes bonæ fidei id proditum ad posteros transmiserunt. [h] De Eliæ vero in cœlum raptu, unius Elisæi, tanquam viri omni exceptione majoris, testimonio fidem habent. At nos de Christi ascensu in cœlum [i] duodecim proferimus testes vitæ inculpatæ; [k] de Christo post mortem in terris viso, multo plures: quæ si vera sunt, verum sit necesse est et Christi dogma: planeque nihil a Judæis pro se afferri potest, quod non et nobis pari aut potiori jure possit aptari. Sed, ut testimonia omittamus, res prodigiosas a Christo factas [l] ipsorum Thalmudistarum et Judæorum confessio est: quod ipsum sufficere debet. Neque enim potest Deus dogmati per hominem promulgato auctoritatem efficacius conciliare, quam miraculis editis.

[f] *Purgatum subito a mala scabie Syrum*] Ibidem, cap. v.

[g] *Hospitæ filium ad vitam revocatum*] Dicto cap. iv.

[h] *De Eliæ vero in cœlum raptu*] Dicto libro, cap. ii.

[i] *Duodecim proferimus testes*] Marc. xvi. 19. Luc. xxiv. 52. Actor. cap. i.

[k] *De Christo post mortem in terris viso, multo plures*] Matth. xxviii. Marc. xvi. Luc. xxiv. Joh xx, xxi. 1. Cor xv. 6.

[l] *Ipsorum Thalmudistarum et Judæorum confessio est*] Vide quæ allata ad librum ii. 4.

§. III. *Solvitur, quod objiciunt, facta hæc miracula ope dæmonum;*

At, ope Dæmonum facta ab eo prodigia, dixerunt aliqui: verum hæc calumnia supra jam refutata est; eo quod ubi Christi dogma invaluit, omnis potestas Dæmonum confracta est. Quod addunt aliqui, didicisse Jesum in Ægypto magicas artes; speciem veri multo minorem habet quam similis Paganorum adversus Mosem accusatio, [m] quam apud Plinium [n] et Apuleium videmus. Nam fuisse Jesum unquam in Ægypto, non constat nisi ex discipulorum libris; qui addunt, infantem adhuc inde rediisse: at, Mosem magnam ætatis adultæ partem in Ægypto exegisse, [o] et ipsius [p] et aliorum narratione certum est. Sed et Mosem et Jesum valide purgat hoc crimine lex utriusque, [q] tales artes diserte vetans ut Deo invisas. Tum vero si Christi et ejus discipulorum tempore usquam aut in Ægypto aut alibi extitisset ars ulla magica, qua possent ea fieri quæ de Christo prædicantur, muti omnes subito

[m] *Quam apud Plinium*] Libro xxx. cap. 1.

[n] *Et Apuleium*] Apologetico ii. p. 318. ed. Lugd. Bat. 1594.

[o] *Et ipsius*] Exod. ii. iv. et sequentibus.

[p] *Et aliorum narratione certum est*] Manethonis, Chæremonis, Lysimachi apud Josephum contra Apionem primo; Justini, Taciti.

[q] *Tales artes diserte vetans*] Exod. xxii. 18. Levit. xx. 6, 27. Num. xxiii. 23. Deut. xviii. 10. 1. Sam. xxviii. 9. 2. Reg. xvii. 17. xxi. 6. Act. xiii. 8—10. xvi. 18. xix. 19.

sanari, claudis gressio, cæcis visus dari; Imperatores, [r] Tiberius, [s] Nero, atque alii, qui ad inquirenda talia nullis impendiis pepercerunt, haud dubie eam deprehendissent. Et si verum est [t] quod tradunt Judæi, senatores magni Synedrii gnaros fuisse magicarum artium, ut reos possent convincere; sane (cum iidem Jesu inimicissimi fuerint, et honori ejus maxime per miracula crescenti invidentes) aut opera similia ex eâdem arte edidissent ipsi, aut certis argumentis apertum fecissent ipsius opera non aliunde proficisci.

§. IV. *Aut vi vocum.*

Quod vero Judæorum nonnulli prodigia Jesu ascribunt nomini cuidam arcano, quod a Solomone in Templo positum duo leones per mille et amplius annos custodierint, quodque ab Jesu sublectum sit; non mendaciter modo, sed et impudenter confictum est: cum de illis leonibus, re maxime insigni atque admirandâ, nec libri Regum, nec Paralipomena, nec Josephus quicquam prodant; sed nec Romani,

[r] *Tiberius*] Tacitus, Annalium vi. 20. Suetonius, ejus vita, capp. lxiii. et lxix.

[s] *Nero*] De quo Plinius, libro xxx. cap. 2. in Magiæ historia: *Non citharæ tragicique cantus libido illi major fuit.* Postea: *Nemo unquam ulli arti impensius favit. Ad hæc non opes illi defuere, non vires, non discendi ingenium.* Mox narrat magicis cœnis initiatum a Tiridate rege.

[t] *Quod tradunt Judæi*] Thalmud; titulo de Synedrio, et titulo de Sabbato.

qui cum Pompeio Templum intrarunt ante Jesu tempora, tale aliquid comperierint.

§. V. *Ostenditur, divina fuisse Jesu miracula, quia is docuit cultum unius Dei, qui Mundi est opifex.*

Verum posito, a Christo edita esse prodigia; (quod Judaei fatentur;) dicimus, ex ipsa lege Mosis sequi, fidem ei adhibendam. Dixit enim Deus, Deut. xviii. futurum, ut post Mosem alii quoque Prophetae a Deo excitarentur, iisque obediendum a populo; nisi id fieret, graves poenas denuntians. [u] Certissimae autem Prophetarum notae sunt prodigia: neque enim illustriora alia animo concipi possunt. At Deut. xiii. dicitur, si quis Prophetam se ferens prodigia ediderit; ei non credendum, si populum ad novum Deorum cultum pelliciat: nam illa prodigia ut fiant, in hoc tantum a Deo permitti, ut experiatur an satis constans sit populus in veri Dei cultu. Ex quibus locis collatis inter se [x] Hebraei interpretes recte colligunt, omni ei [y] qui miracula faciat creden-

[u] *Certissimae autem Prophetarum notae sunt prodigia*] Et futurorum praedictiones, quae et ipsae prodigiis recte accensentur. Deut. xviii. 22.

[x] *Hebraei interpretes*] Vide Mosem Maimonidem, et alios productos in Conciliatore Manassis, quaestione iv. ad Deuteronomium.

[y] *Qui miracula faciat*] Cujusque praedicta impleantur. Hoc argumento valide pugnat Chrysostomus, v. adversus Judaeos, p. 360. fin. et seqq. et sermone Christum esse De-

dum, extra quam si a veri Dei cultu abducat; quia in eo solo casu prædictum sit, ne miraculis quamvis speciosis fides habeatur. Jesus autem non modo falsos Deos coli non docuit; [z] sed contra hoc tanquam crimen gravissimum diserte vetuit, docuitque nos et Mosis et qui eum secuti sunt Prophetarum scripta venerari: quare nihil est, quod miraculis ejus objici possit.

§. VI. *Solutio objectionis sumptæ ex discrepantia inter legem Mosis et legem Jesu: ubi ostenditur lege Mosis perfectiorem aliam dari potuisse:*

Nam quod quidam objiciunt, legem Jesu aliquâ in parte a Mosis lege discrepare; id non sufficit. Nam ipsi Hebræorum doctores normam hanc ponunt; [a] ad imperium Prophetæ, id est, miracula facientis, qualecunque præceptum intrepide posse violari, excepto illo de unius Dei cultu. Et sane potestas leges condendi, quæ penes Deum fuit cum per Mosem

um, p. 630. seqq. in tomo vi. Saviliano.

[z] *Sed contra hoc tanquam crimen gravissimum diserte vetuit*] Marc. xii. 29, 32. Joh. xvii. 3. Act. xv. 20. 1. Cor. v. 10, 11, 13. vi. 9. x. 7. xii. 2. 2. Cor. vi. 16. 1. Thess. i. 9. 1. Joh. v. 21.

[a] *Ad imperium Prophetæ, id est, miracula facientis, qualecunque præceptum intrepide posse violari*] Ponitur hæc regula in Thalmude, titulo de Synedrio. Sic ad præceptum Josuæ violata lex Sabbati, Jos. vi. 14, 15. Et extra locum lege præscriptum sacrificarunt prophetæ; ut Samuel, 1. Sam. vii. 17. xiii. 8. et Elias, 1. Reg. xviii. 38.

dedit præcepta, postea iis derogavit: nec quisquam, qui suo jure leges tulit, eo impeditur alias etiam pugnantes dare. Quod Deum esse immutabilem objiciunt, id nihil est: non enim de intrinseca Dei natura, sed de operibus agitur. Lux tenebris mutatur, juventus senectute, æstas hyeme: quæ omnia Dei sunt opera. Adamo olim Deus poma cuncta permisit, [b] unius arboris fructu interdixit: nempe, quia ita libuit. Prohibuit generaliter homines occidere: [c] Abrahamo imperavit, ut filium mactaret. Victimas seorsim a Tabernaculo [d] alias vetuit, alias accepit. Nec sequitur, si bona fuit lex per Mosem data, nullam dari potuisse meliorem. Solent parentes cum infantibus balbutire, ad ætatis vitia connivere, crustulo eos ad discendum allicere: at ubi processit ætas; corrigitur sermo, instillantur virtutis præcepta, ostenditur quæ sit honesti pulchritudo, quæ ejus præmia. [e] Non fuisse autem ejus legis præcepta summe perfecta vel eo liquet, quod multi illorum temporum viri sancti vitam secuti sunt illis præceptis excellentiorem. Moses, qui ultionem doloris partim manu partim judicio exigi permittit, ipse, atrocissimis injuriis vexatus, [f] precatorem se

[b] *Unius arboris fructu interdixit*] Gen. ii. 17.

[c] *Abrahamo imperavit, ut filium mactaret*] Gen. xxii. 2.

[d] *Alias vetuit, alias accepit*] Diximus modo de hac re.

[e] *Non fuisse autem ejus legis præcepta summe perfecta*] Heb. viii. 7.

[f] *Precatorem se pro inimicis*

pro inimicis constituit. Sic [g] David defectori filio parci vult, [h] maledicta in se jacta fert patienter. Dimisisse uxores viri boni nusquam leguntur, cum tamen id lex permitteret. Nimirum, [i] ad majorem populi partem aptantur leges: itaque in illo statu par fuit quædam dissimulari, ad perfectiorem regulam reducenda illo tempore, quo majore vi Spiritus populum novum ex cunctis populis Deus sibi erat collecturus. Etiam præmia lege Mosis aperte proposita ad hanc vitam mortalem spectant omnia: unde fatendum est, [k] legem aliquam illa lege meliorem dari potuisse; quæ æterna præ-

constituit] Exod. xxxii. 11—13, 31. Num. xi. 2. xii. 13. xiv. 13. et seqq. xxi. 7, 8. Deut. ix. 18, 26. xxxiii.

[g] *David defectori filio parci vult*] 2. Sam. xviii. 5.

[h] *Maledicta in se jacta fert patienter*] 2. Sam. xvi. 10.

[i] *Ad majorem populi partem aptantur leges*] Origenes, adversus Celsum iii. 79. Ὥσπερ ἔλεγέ τις τῶν νομοθετῶν, πρὸς τὸν ἐρωτῶντα εἰ τοὺς καλλίστους ἔθετο τοῖς πολίταις νόμους· ὅτι οὐ τοὺς καθάπαξ καλλίστους, ἀλλ' ὧν ἐδύνατο τοὺς καλλίστους. *Quomodo quidam legum conditor dixit, interroganti an optimas dedisset leges civibus; non omnium dedisse se optimas, sed quantum fieri poterat.* Porphyrius, lib. i. 28. de non esu animantium, de legum conditoribus: *Εἰ δὲ οὗτοι, πρὸς τὸν κατὰ φύσιν* λεγόμενον μέσον βίον ἀφορῶντες, καὶ ἃ περιεσίοιντ' ἂν καὶ οἱ πολλοὶ, (οἷς τὰ ἐκτὸς, ὡς τὰ ἀγαθὰ ἢ κακὰ, καὶ τὰ τοῦ σώματος ὡσαύτως ὑπείληπται,) νομοθετοῦσιν· τί τις, τὸν τούτων παραφέρων νόμον, ἀνατρέπει βίον; *Quod si illi, respicientes ad vitam illam quæ secundum naturam est et media vocatur, et ad ea quæ capiant homines, (qui externa, quæque in corpore sita sunt, bona malaque existimant,) leges condidere; in quo lædit vitam, qui talibus legibus melius aliquid adjicit?*

[k] *Legem aliquam illa lege meliorem dari potuisse; quæ æterna præmia non sub umbris, sed aperte proponeret: quod lege Christi factum videmus*] Hebr. vii. 19, 22. viii. 6. 2. Tim. i. 10.

mia non sub umbris, sed aperte proponeret: quod lege Christi factum videmus.

§. VII. *Ab Jesu in terris observatam legem Mosis; nec post abolita nisi ea præcepta, quæ intrinsecam bonitatem non habebant:*

Notandum hic obiter, ad vincendam iniquitatem Judæorum qui Jesu coævi fuerunt, Jesum pessime ab ipsis tractatum, et supplicio deditum; cum nullum ejus admissum adversus legem posset afferri. [l] Circumcisus erat: [m] cibis utebatur Judaicis, [n] vestitu simili: [o] purgatos scabie mittebat ad sacerdotes: [p] paschata, et alios dies festos religiose observabat. Si quos sanavit sabbato; [q] ostendit, non tantum ex lege [r] sed et ex receptis sententiis, talia opera sabbato non interdicta. Tum vero primum cœpit promulgare [s] legum quarundam abrogationem, cum, morte devictâ in cœlum evectus, etiam Spiritus sancti conspicuis donis ornasset suos; iisque rebus ostendisset adeptum se [t] po-

[l] *Circumcisus erat*] Luc. ii. 21.

[m] *Cibis utebatur Judaicis*] Gal. iv. 4, 5.

[n] *Vestitu simili*] Matth. ix. 20.

[o] *Purgatos scabie mittebat ad sacerdotes*] Matth. viii. 4. Marc. i. 44. Luc. v. 14.

[p] *Paschata, et alios dies festos religiose observabat*] Luc. ii. 41. Joh. ii. 13, 23. vii. 2. xi. 56. xii. 1.

[q] *Ostendit, non tantum ex lege*] Matth. xii. 5.

[r] *Sed et ex receptis sententiis, talia opera sabbato non interdicta*] Matth. xii. 11.

[s] *Legum quarundam abrogationem*] Actor. x. Coloss. ii. 14.

[t] *Potestatem regiam*] Actor. ii. 36. Apoc. i. 5.

testatem regiam, [u] in quâ continetur legis condendæ auctoritas: idque secundum Danielis vaticinium, capite iii. et vii. collato etiam capite viii. et xi. qui prædixerat fore, ut, paulo post destructa regna Syriæ et Ægypti, (quorum posterius sub Augusto contigit,) Deus regnum daturus esset [x] homini qui plebeius videretur, in omnis tractûs sermonisque populos, et quidem nunquam desiturum. Pars vero illa legis, cujus necessitas a Christo sublata est, nihil continebat sui naturâ honestum; sed constabat ex rebus per se mediis, ac proinde non immutabilibus. Nam si eæ res per se aliquid haberent, cur faciendæ essent; [y] omnibus populis non uni eas præscripsisset Deus, et ab initio statim, non postquam bis mille, et quod excedit, annos vixerat humanum genus. Abel, Enoch, Noë, Melchisedec, Job, Abraham, Isaac, Jacob, omnes viri pii et Deo eximie

[u] *In qua continetur legis condendæ auctoritas*] Jacob. i. 25.

[x] *Homini qui plebeius videretur*] Dan. ii. 45. vii. 13. Nam filius hominis Hebræis vilitatem quandam significat. Et sic vocantur Prophetæ, comparati cum Angelis: ut et Iacchiadæ notatum, ad Dan. x. 16.

[y] *Omnibus populis non uni eas præscripsisset Deus*] Id autem tantum abest, ut leges aliquot, puta de primitiis, de decimis, de congregatione ad festos dies, expresse se referant ad unum Judææ locum, quo certe omnes gentes coire non poterant. Vide Exod. xxiii. 19. xxxiv. 26. Deut. xxvi. 2. et seqq. Item Deut. xii. 5. et seqq. xiv. 23. et seqq. Item Exod. xxiii. 17. xxxiv. 22—24. Deut. xvi. 16. De sacrificiis legem eodem modo interpretata est vetustissima consuetudo. Solis Hebræis, non et alienigenis, datam Mosis legem docet Thalmud, in titulo de Synedrio, et titulo Chagiga; Maimonides, ad Deut. xxxiii. et Bachai.

cari, hanc legis partem ignoraverit, aut totam aut ferme totam; neque eo minus acceperint teſtimonium et ſuæ in Deum fiduciæ, et miſericordiæ divini in ſe. Neque Moſes ſocerum Jethronem ad hos ritus ſuſcipiendos adhortatus eſt, neque Jonas Ninevitas; nec alii Prophetæ Chaldæos, Ægyptios, Sidonios, Tyrios, Idumæos, Moabitas, ad quos ſcribunt, ob eos non ſuſceptos reprehendunt, cum peccata ipſorum ſatis exacte enumerent. Peculiaria ergo erant hæc præcepta; [z] ſive ob vitandum aliquod malum in quod proni erant Judæi, ſive ad experimentum obedientiæ, ſive ad rerum futurarum ſignificationem introducta. Quare non magis mirandum eſt, ea aboleri potuiſſe; quam ſi quis Rex municipalia quædam ſtatuta tollat, ut toti imperio jus idem ſtatuat. Neque vero quicquam afferri poteſt, quo probetur Deum ſe aſtrinxiſſe ne quid ejus mutaret. Nam ſi dicas, præcepta hæc vocari perpetua; [a] eadem voce utuntur ſæpe et homines, cum ſignificare volunt, quæ ſic jubent non eſſe annalia, [b] aut certis temporibus, puta, belli, pacis, caræ annonæ,

[z] *Sive ob vitandum aliquod malum in quod proni erant Judæi*] Rituales ſupra modum, eoque ad idololatriam proni. Oſtendunt id paſſim Prophetæ: maxime Ezechiel, xvi.

[a] *Eadem voce utuntur ſæpe et homines*] L. Hac edictali. Cod. de Secundis nuptiis. L. Hac in perpetuum. Cod. de Diverſis prædiis, libro xi. et alibi ſæpe.

[b] *Aut certis temporibus, puta, belli, pacis, caræ annonæ, accommodata*] L. Valerius apud Livium, lib. xxxiv. 6. *Quæ tempora aliqua deſiderarunt leges, mortales, et temporibus ipſis mutatas video: quæ in pace latæ ſunt, plerumque bellum abrogat; quæ in bello, pax.*

accommodata: quo tamen non impediuntur, quo minus novas de iisdem rebus constitutiones edant, ubi id publica utilitas exegerit. Sic et Dei præcepta data Hebræis alia erant temporaria, [c] quandiu in locis desertis ageret populus; [d] alia astricta habitationi terræ Cananææ: ab his ergo ut illa distinguat, perpetua vocat; quo intelligi possit, non debere ea usquam aut unquam intermitti, nisi Deus contrariæ voluntatis daret significationem. Quod loquendi genus, cum omnibus populis sit commune, eo minus mirari debent Hebræi; qui sciant in lege suâ [e] jus perpetuum et servitutem perpetuam vocari, quæ duret a Jubilæo ad Jubilæum: [f] Messiæ vero adventus ab ipsis vocatur complementum Jubilæi, sive magnus Jubilæus. Quid quod Novi Fœderis olim ineundi promissio apud Prophetas Hebræos extat? ut

[c] *Quandiu in locis desertis ageret populus*] Ut Exod. xxvii. Deut. xxiii. 12.

[d] *Alia astricta habitationi terræ Cananææ*] Ut Deut. xii. 1, 20. xxvi. 1. Num. xxxiii. 52.

[e] *Jus perpetuum et servitutem perpetuam*] Exod. xxi. 6. 1. Sam. i. 22. Et sic vocem לעולם in lege rituali accipi posse sensit Josephus Albo, lib. iii. Fundamentorum, capite 16. Etiam sacerdotium Phineæ dicitur עד עולם, Psal. cvi. 30, 31. *εἰς τοὺς αἰῶνας*, Siracbidæ xlv. 24 *ἱερωσύνη αἰωνία*, 1. Macch. ii. 54.

[f] *Messiæ vero adventus ab ipsis vocatur complementum Jubilæi*] In Pereck Chaleck, et alibi; idque ex Esaia, lxi. 2. [*Pereck Cheleck* est cap. xi. Libri Thalmudici de Synedriis. Verum illic non occurrit quod habet Grotius, certe in textu Mischnæ. Accuratiores hasce citationes esse oportuit. *Cl.*]

Sed verba Eliæ in hujusce capitis *Gemara* Grotius respicere videtur; qui, cum LXXXV. Jubilæos numeraverit, addit: וביובל האחרון בן דוד בא. *Et in Jubilæo ultimo veniet filius Davidis.* Vide p. 346. fin. ed. Cocceii. *O.*

[g] Jeremiæ xxxi. ubi pollicetur Deus novum se pactum initurum, quod ipsis mentibus sit inscripturus; neque opus habituros homines, ut religionem alii ex aliis discant, apertam enim omnibus fore: præterea veniam se daturum ante delictorum. Quæ res ferme ita se habet; ac si rex aliquis, post graves civium inter se inimicitias, ad pacem stabiliendam sublatâ legum varietate, communem omnibus eamque perfectam legem imponat, et in posterum se emendantibus polliceatur omnium commissorum impunitatem. Hæc quanquam sufficiant; euntes per partes singulas sublatæ legis ostendemus eas tales non esse, ut aut Deo per se placere possent, aut semper durare deberent.

§. VIII. *Ut sacrificia, quæ nunquam per se Deo placuerunt;*

Præcipuum, et quod maxime in oculos incurrit, sunt sacrificia; de quibus multi Hebræi sentiunt, prius [h] ab hominum ingenio ea ex-

[g] *Jeremiæ* xxxi.] ver. 31. et seqq.

[h] *Ab hominum ingenio ea excogitata*] Chrysostomus, xii. de Statuis, t. vi. p. 543. de Abele locutus: Οὐ γὰρ παρά τινος μαθὼν, οὐδὲ νόμου περὶ ἀπαρχῶν διαλεγομένου ταῦτα ἀκούσας, ἀλλ' οἴκοθεν καὶ παρὰ τοῦ συνειδότος διδαχθεὶς, τὴν θυσίαν ἐκείνην ἀνήνεγκε. *Non enim ab ullo edoctus, non lege accepta quæ de primitiis aliquid constitueret, sed apud se suapte motus conscientia, sacrificium illud obtulit.* In Responsis ad Orthodoxos in operibus Justini, ad Interrogatum lxxxiii. Οὐδεὶς τῶν θυσάντων τὰ ἄλογα θυσίας τῷ Θεῷ πρὸ τοῦ νόμου κατὰ τὴν θείαν διάταξιν ἔθυσε· κἂν φαίνεται ὁ Θεὸς ταύτην προσδεξάμενος, τῇ ταύτης ἀποδοχῇ δεικνύων τῷ θύσαντι εὐάρεστον αὐτῷ. *Nemo eorum, qui ante legem pecudes Deo obtulit, divino id jussu fecit: quanquam patet talia accepisse Deum, et acceptando ostendisse*

cogitata quam a Deo jussa. Certe id apparet, Hebræos multorum rituum fuisse appetentes: [i] ita ut fatis causæ fuerit, cur Deus plurimos eis injungeret; vel ob hoc, ne ad falsorum Deorum cultus memoriâ Ægyptiaci incolatûs redirent. At cum eorum posteri plus æquo hæc æstimarent, tanquam per se Deo grata et veræ pietatis partem; reprehensi sunt per Prophetas. [k] *Sacrificiorum causa*, inquit Deus apud Davidem Psalmo qui est apud Hebræos quinquagesimus, *ne verbum quidem tecum velim commutare: nempe ut holocausta alia super alia mihi mactes; ut juvencos, aut hircos accipiam de tuis septis. Nam certe quicquid animantium per saltus pascitur, aut per montes errat, meum est. In numerato habeo et volucres et feras: ita ut, si esurirem, nihil opus esset mihi te convenire; mihi, inquam, cujus est hoc Universum, et quicquid in*

earum sibi esse eum qui offerebat. [Copiosius hac de re egit Joan. Spencerus, de Leg. Ritualibus Jud. lib. iii. diss. 2. quam vide. *Cl.*]

[i] *Ita ut satis causæ fuerit, cur Deus plurimos eis injungeret; vel ob hoc, ne ad falsorum Deorum cultus memoria Ægyptiaci incolatus redirent*] Hanc ipsam causam legis de sacrificiis affert Maimonides, in Ductore dubitantium, lib. iii. cap. 32. Tertullianus, adversus Marcionem ii. 18. *Sacrificiorum quoque onera et operationum, et oblationum negotiosas scrupulositates nemo reprehendat, quasi Deus talia proprie sibi desideraverit; qui tam manifeste exclamat: Quo mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum? et quis exquisivit ista de manibus vestris? Sed illam Dei industriam sentiat, qua populum pronum in idololatriam et transgressionem ejusmodi officiis religioni suæ voluit astringere, quibus superstitio sæculi agebatur, ut ab ea avocaret illos; sibi jubens fieri quasi desideranti, ne simulacris faciendis delinqueret.*

[k] *Sacrificiorum*, &c.] Paraphrasis hæc est Grotiana Psal. l. non translatio ad verbum. Talia sunt et sequentia. *Cl.*

eo conspicitur. Putasne vesci me carne pingui, aut bibere hircorum sanguinem? imo laudem Deo sacrifica, et vota redde. Sunt inter Hebræos qui hæc eo dici aiunt, quod qui sacrificia illa offerebant animo vitâque impuri essent: at aliud docent quæ attulimus verba, rem scilicet per se nihil habere Deo gratum. Et, si seriem totam Psalmi consideres, pios illis verbis alloquitur Deus. Dixerat enim: *Congregate mihi pios:* deinde, *Audi, popule mi:* hæc docentis sunt. Postea, (finitis, quæ attulimus,) ut fieri solet, ad impios sermo convertitur: *Impio autem dicit Deus.* Eundem sensum ostendunt loca alia, ut Psal. li. *Sacrificia ut tibi dem, gratum tibi non est; neque holocaustis delectaris. Sed quod vere tibi placet sacrificium, est animus culpæ suæ sensu dejectus: mentem enim quasi fractam atque contritam, O Deus, non despicis.* Simile est illud, Psal. xl. *Victimâ et oblato libo non delectaris. Sed me tanquam perfossâ aure tibi mancipas; non exigens aut holocaustum, aut victimam piacularem. Itaque respondi, En adsum: ac tanquam ex pacto conscripto faciam quod velis; quæ voluptas mea est: lex enim tua cordi meo inhæret. Æquitatis tuæ laudes non intra cogitationes meas claudo: sed veracitatem tuam ac benignitatem prædico ubique: præsertim vero misericordiam tuam atque fidem celebro in numeroso cœtu.* Apud Esaiam, cap. i. sic Deus loquens inducitur: *Quo mihi tot victimæ? Satias*

me tenet holocaustorum ex arietibus, et adipis quamvis pinguissimi. Neo amo sanguinem, sive ille juvencorum est, sive agnorum, sive hœdorum; ut cum eo apud me appareatis. Nam quis hoc de vobis exegit, ut eo modo subdialia impuraretis? Apud Jeremiam vero, vii. locus est huic geminus, et ejus interpres. *Sic ait Dominus Angelorum, Deus Israëlis. Holocausta vestra congerite cum victimis, et ipsi earum carne vescimini. Nam quo primum tempore majores vestros eduxi ex Ægypto, nihil exegi aut præcepi de holocaustis et victimis. Sed hoc est quod illis serio edixi, ut mihi obedientes forent: sic me fore Deum ipsorum, ipsos vero meum populum. Utque ea incederent viâ, quam ego ipsis eram imperaturus. Sic omnia ipsis prospere eventura.* Apud Oseam hæc sunt Dei verba, cap. vi. *Beneficentiam in homines multo* [l] *acceptiorem habeo, quam sacrificium: de Deo recte sentire, supra omnia est holocausta.* Apud Michæam vero, cap. vi. cum quæstio esset instituta, quomodo quispiam Deum sibi optime conciliaret, arietum ingenti numero, vi magnâ olei, an vitulis anniculis; respondet Deus: *Dicam tibi quid sit vere bonum, mihique gratum: nimirum,* [m] *ut suum cuique reddas, ut*

[l] *Acceptiorem habeo, quam sacrificium*] Ita et Chaldæus interpres hunc locum exponit.

[m] *Ut suum cuique reddas, ut bene aliis facias, et ut Deo humilem ac submissum te præbeas*] Itaque aiunt Judæi, legis præcepta numero 613. ab Esaia contracta in sex, xxxiii. 15. a Michæa hoc loco in tria: ab Esaia in duo, lvi. 1. ab Abacuco in unum, ii. 4. item ab Amoso, v. 6.

bene aliis facias, et ut Deo humilem ac submissum te praebeas. Quibus ex locis cum appareat, sacrificia non esse earum rerum in numero quas Deus per se aut primario velit; populus vero, irrepente paulatim, ut fit, pravâ superstitione, in illis posuerit potissimam pietatis partem, et victimis suis crediderit peccata satis compensari; quid mirum est, si tandem Deus sustulit rem suapte naturâ mediam, sed cujus usus jam in vitium fluxerat; [n] cum Rex quoque Ezechia a Mose erectum æreum serpentem confregerit, ideo quod populus eum religioso cultu venerari cœpisset? Neque vaticinia desunt, quæ sacrificia illa, de quibus controversia est, desitura prædixerint: quod facile quivis intelliget, qui modo consideravit, secundum Mosis legem sacrificare soli Aaronis posteritati concessum, idque duntaxat in solo patrio. Jam vero, Psalmo cx. secundum numerum Hebræum, promittitur rex latissime dominaturus, initio regnandi facto ex Sione; qui rex idem et sacerdos in perpetuum futurus esset, idque instar Melchisedeci. Esaias vero, cap. xix. dicit, altare visum iri in Ægypto; ubi non tantum Ægyptii, sed Assyrii quoque, et Israëlitæ Deum sint culturi: et capite lxvi. ait, futurum ut longissime dissiti et omnium sermonum populi, non minus quam Israëlitæ, munera Deo

[n] *Cum Rex quoque Ezechia a Mose erectum æreum serpentem confregerit*] 2. Reg. cap. xviii. ver. 4.

offerant; et ex ipsis quoque constituantur, qui sint sacerdotes et Levitæ: [o] quæ omnia, stante Mosis lege, fieri non poterant. His adde, quod apud [p] Malachiam, cap. i. Deus, futura prædicens, fastidio sibi esse ait Hebræorum munera: ab ortu ad occasum, apud gentes omnes nomen suum celebrari; suffitumque sibi fieri; et purissima sibi offerri. Daniel vero, cap. ix. Gabrielis Angeli de Christo oraculum referens, *abolebit*, inquit, *sacrificium et munus*. Neque verbis tantum sed et rebus ipsis satis significat Deus, non amplius probari sibi præscripta per Mosem sacrificia; cum jam, per annos amplius mille quingentos, patiatur Judæos esse sine Templo, sine altari, sine certo generum censu unde constare possit, qui sint qui sacra facere rite possint.

§. IX. *Item ciborum discrimen,*

Quod de sacrificiorum lege ostendimus, idem ostendamus et de ea, qua ciborum certa genera

[o] *Quæ omnia, stante Mosis lege, fieri non poterant*] Adde locum Jeremiæ, iii. 16. *In diebus illis, dixit Dominus, non dicent ultra, Arca fœderis Domini; neque ejus rei veniet in cogitationem aut memoriam; neque visitabunt Arcam; neque ultra, ut nunc, fiet.*

Ibid.] Ne ipsi quidem Judæi legem suam observare amplius potuerunt, ex quo late sparsi sunt. Fieri enim non poterat ut mares omnes se ter Jerosolimam conferrent, ex Lege, Exod. xxiii. 17. ab omnibus terris quas colebant. Ea lex scribi non potuit, nisi populo non magno, eique a Tentorio non admodum remoto. *Clericus.*

[p] *Malachiam, capite* i.] Vide hujus loci luculentam paraphrasim apud Chrysostomum, ii. adversus Judæos, t. vi. p. 335.

interdicuntur. Conſtat ergo, poſt magnum diluvium [q] Noæ ejuſque poſteris a Deo jus datum quolibet victu utendi: quod jus proinde non ad Japetum tantum, et Chamum; ſed et ad Semum, ejuſque poſteros Abrahamum, Iſaacum, Jacobum tranſiit. Sed cum poſtea populus in Ægypto pravis ſuperſtitionibus ejus gentis imbutus eſſet; tum primum Deus quædam animantium genera edi vetuit: [r] ſeu quod

[q] *Noæ ejuſque poſteris a Deo jus datum quolibet victu utendi*] Obſtare videtur mentio animalium mundorum et immundorum in diluvii hiſtoria. Sed aut id κατὰ πρόληψιν dictum eſt, ad eos quibus nota lex; aut immunda intelligi debent ea, quæ hominum victus naturaliter defugit: quæ profana dixit Tacitus, Hiſtor. iv. 60. Niſi malis munda accipere quæ herbis aluntur, immunda quæ aliis paſcuntur animantibus.

[r] *Seu quod illa potiſſimum Ægyptii Diis ſuis offerrent, et ex illis aruſpicium facerent*] Origenes, libro iv. contra Celſum, §. 92. Δαίμονές τινες φαῦλοι ϗ (ἵν᾽ οὕτως ὀνομάσω) Τιτανικοὶ ἢ γιγάντειοι, ἀσεβεῖς πρὸς τὸ ἀληθῶς θεῖον ϗ τοὺς ἐν οὐρανῷ ἀγγέλους γεγενημένοι, καὶ πεσόντες ἐξ οὐρανοῦ, ϗ περὶ τὰ παχύτερα τῶν σωμάτων ϗ ἀκάθαρτα ἐπὶ γῆς καλινδούμενοι, ἔχοντές τε τὶ περὶ τῶν μελλόντων διορατικὸν, (ἅτε γυμνοὶ τῶν γηΐνων σωμάτων τυγχάνοντες, ϗ περὶ τοιούτων ἔργων καταγινόμενοι,) βουλόμενοι ἀπάγειν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, ὑποδύονται τῶν ζώων ϗ τὰ ἁρπακτικώτερα καὶ ἀγριώτερα, καὶ ἄλλα πανουργότερα· ϗ κινοῦσιν αὐτὰ πρὸς ὃ βούλονται, ὅτε βούλονται· ἢ τὰς φαντασίας τῶν τοιῶνδε ζώων τρέπουσιν ἐπὶ τὰς πτήσεις ϗ κινήσεις τοιάσδε· ἵν᾽ ἄνθρωποι, διὰ τῆς ἐν τοῖς ἀλόγοις ζώοις ἁλισκόμενοι μαντικῆς, Θεὸν μὲν τὸν περιέχοντα τὰ ὅλα μὴ ζητῶσι, μηδὲ τὴν καθαρὰν θεοσέβειαν ἐξετάζωσι· πίπτωσι δὲ τῷ λογισμῷ ἐπὶ τὴν γῆν, πρὸς τοὺς ὄρνεις, τοὺς δράκοντας, ἔτι δ᾽ ἀλώπεκας καὶ λύκους. Καὶ γὰρ παρατετήρηται τοῖς περὶ ταῦτα δεινοῖς, ὅτι αἱ ἐναργέστεραι προγνώσεις διὰ τῶν τοιούτων ζώων γίγνονται· ἅτε μὴ δυναμένων τῶν δαιμόνων ἐν τοῖς ἡμερωτέροις τῶν ζώων τοσοῦτον, ὅσον δύνανται διὰ τὸ παραπλήσιον τῆς κακίας, καὶ οὐ κακίαν μὲν, οἱονεὶ δὲ κακίαν οὖσαν, ἐν τοῖς τοιοισδὶ τῶν ζώων ἐνεργῆσαι τάδε τὰ ζῶα. Ὅθεν, εἴπερ ἄλλο τι Μωϋσέως τεθαύμακα, ϗ τὸ τοιοῦτον θαύματος ἀποφανῶ ἄξιον εἶναι· ὅτι φύσεις κατανοήσας ζώων διαφόρους, καὶ εἴτ᾽ ἀπὸ τοῦ Θείου

illa potissimum Ægyptii Diis suis offerrent, et ex illis aruspicium facerent; [a] seu quod in lege

μαθὼν τὰ περὶ αὐτῶν καὶ τῶν ἑκάστῳ ζώῳ συγγενῶν δαιμόνων, εἴτε καὶ αὐτὸς ἀναβαίνων τῇ σοφίᾳ ἐν τῇ περὶ ζώων διατάξει, πάντα μὲν ἀκάθαρτα ἔφησεν εἶναι τὰ νομιζόμενα παρ' Αἰγυπτίοις καὶ τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις εἶναι μαντικὰ, ὡς ἐπίπαν δὲ εἶναι καθαρὰ τὰ μὴ τοιαῦτα. *Mali quidam dæmones, et (ut sic loquar) Titanici aut gigantei, qui impie in verum numen et cœlestes Angelos se gessere, ideoque e cœlo ejecti sunt, circa corporum crassiora et impuriora in terris se agitant; cumque habeant aliquam circa futura perspicientiam liberi, et in talibus negotiis multum versati,) hoc unice studentes humanum genus ut abducant a vero Deo, insinuant se in animantium fera ac rapacia maxime, deinde et in callidiora; et ea, quoties volunt, quo volunt movent: aut etiam talium animantium vim imaginosam incitant ad hos aut illos volatus motionesve; ut homines, capti divinationibus quæ per muta fiunt animalia, Deum cuncta continentem non quærant, neque veram exerceant pietatem; sed cogitationibus suis decidant in terram, in aves, in dracones, quin etiam in vulpes et lupos. Observatum enim est harum rerum peritis, prædictiones maxime notabiles per id genus animantia fieri; non valentibus, ut videtur, dæmonibus tantum efficere in mansuetis animantium, quantum prava ista animantia possunt in aliis quæ diximus animantibus, ob id quod ista habent vitio simile, non vitium proprie, sed quasi vitium. Quamobrem, si quid aliud in Mose miratus sum, etiam hoc dignum miratu affirmabo: quod, cum percepisset naturas animantium diversas, sive a Deo edoctus ea quæ ad animantia et ad dæmones animantium cuique affines pertinebant, sive propria ipse scientia perductus ad noscendos animantium gradus, omnia ea impura pronuntiavit, cum e contra vero omnia ea pura, quæ extra illum essent censum.* Similia habet Theodoretus, Sermone vii. adversus Græcos, init. p. 102. Non plane alienum hinc quod Manetho dixit, apud Josephum, contra Apionem, i. 26. Νομοθετήσας καὶ πλεῖστα ἄλλα, μάλιστα τοῖς Αἰγυπτίοις ἐθισμένοις ἐναντιούμενα. *Cum plurima constituisset alia, Ægyptiorum institutis pugnantia*: et quod Tacitus de Judæis, Hist. v. 4. *Profana illis omnia, quæ apud nos sacra.* Deinde: *Cæso ariete, velut in contumeliam Ammonis: bos quoque immolatur, quem Ægyptii Apim colunt.*

[a] *Seu quod in lege illa umbratica certis animantium generibus certa hominum vitia notarentur*] Barnabas in Epistola, cap. viii. Ὅτι δὲ Μωσῆς εἴρηκεν, οὐ φάγεσθε χοῖρον, οὐδ' ἀετὸν, οὐδὲ ὀξύπτερον, οὐδὲ κόρακα, οὐδὲ πάντα

illa umbratica certis animantium generibus

ἰχθὺν ὃς οὐκ ἔχει λεπίδα ἐν αὐτῷ· τρία ἔλαβεν ἐν τῇ συνέσει δόγματα. Πέρας γέ τοι λέγει αὐτοῖς ἐν τῷ Δευτερονομίῳ· Καὶ διαθήσομαι πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον τὰ δικαιώματά μου. Ἆρα οὐκ ἔστιν ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ, τὸ μὴ τρώγειν· Μωσῆς δὲ ἐν πνεύματι ἐλάλησεν. Τὸ οὖν χοίρειον πρὸς τοῦτο εἴρηκεν· οὐ μὴ κολληθήσῃ, φησὶν, ἀνθρώποις τοιούτοις, οἵτινες ὅμοιοί εἰσι χοίροις. Ὅταν γὰρ σπαταλῶσιν, ἐπιλανθάνονται τοῦ κυρίου ἑαυτῶν· ὅταν δὲ ὑστερηθῶσιν, ἐπιγινώσκουσι τὸν κύ[illegible], ὅταν τρώγῃ, [illegible] δὲ πάλιν σιωπᾷ. Οὐδὲ μὴ φάγῃς, φησὶ, τὸν ἀετὸν, οὐδὲ τὸν ὀξύπτερον, οὐδὲ τὸν ἰκτῖνα, οὐδὲ τὸν κόρακα. Οὐ μὴ, φησι, κολληθήσῃ ἀνθρώποις τοιούτοις, οἵτινες οὐκ οἴδασι διὰ κόπου καὶ ἱδρῶτος πορίζειν ἑαυτοῖς τὴν τροφὴν, ἀλλ' ἁρπάζουσι τὰ ἀλλότρια ἐν ἀνομίᾳ αὐτῶν, καὶ ἐπιτηροῦσιν ὡς ἐν ἀκεραιοσύνῃ περιπατοῦντες· καὶ καθήμενα ἀργὰ ταῦτα ἐκζητεῖ πῶς ἀλλοτρίας σάρκας καταφάγῃ, ὄντα λοιμὰ τῇ πονηρίᾳ αὐτῶν. Καὶ οὐ φάγῃς, φησὶ, σμύραιναν, οὐδὲ πολύποδα, οὐδὲ σηπίαν. Οὐ μὴ, φησιν, ὁμοιωθήσῃ κολλώμενος ἀνθρώποις τοιούτοις, οἵτινες εἰς τέλος εἰσὶν ἀσεβεῖς καὶ κεκριμένοι τῷ θανάτῳ· ὡς καὶ ταῦτα τὰ ἰχθύδια μόνα ἐπικατάρατα ἐν τῷ βυθῷ νήχεται, μὴ κολυμβῶντα ὡς τὰ λοιπὰ, ἀλλ' ἐν τῇ γῇ κάτω τοῦ βυθοῦ κατοικεῖ. Ἀλλὰ καὶ τὸν δασύποδα οὐ φάγῃ, φησίν. Πρὸς τί; οὐ μὴ γένῃ παιδοφθόρος, οὐδὲ ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις. Ὅτι ὁ λαγωὸς κατ' ἐνιαυτὸν πλεονεκτεῖ τὴν ἀφόδευσιν· ὅσα γὰρ ἔτη ζῇ, τοσαύτας ἴσχει τρύπας. Ἀλλ' οὐδὲ τὴν ὕαιναν φάγῃ· οὐ μὴ, φησι, γένῃ μοιχὸς, οὐδὲ φθορεὺς, οὐδὲ ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις. Πρὸς τί; τοῦτο γὰρ τὸ ζῶον παρ' ἐνιαυτὸν ἀλλάσσει τὴν φύσιν, καὶ ποτὲ μὲν ἄῤῥεν, ποτὲ δὲ θῆλυ γίνεται. Ἀλλὰ καὶ τὴν γαλῆν ἐμίσησε καλῶς. Οὐ μὴ γὰρ, φησὶν, ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις, οἵους ἀκούομεν ἀνομίαν ποιοῦντας τῷ στόματι δι' ἀκαθαρσίαν, οὐδὲ κολληθήσῃ ταῖς τὴν ἀνομίαν ποιούσαις· τὸ γὰρ ζῶον τοῦτο τῷ στόματι κύει. Περὶ τῶν βρωμάτων μὲν οὖν Μωσῆς τρία δόγματα [illegible]ματι ἐλάλησεν· οἱ δὲ κατ' [illegible] βρωμάτων ἐδέξαντο. [illegible] τριῶν δογμάτων γνῶσιν Δαβὶδ, καὶ λέγει ὁμοίως· Μακάριος ἀνὴρ, ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν· καθὼς οἱ ἰχθύες πορεύονται ἐν σκότει εἰς τὰ βάθη· Καὶ ἐν ὁδῷ ἁμαρτωλῶν οὐκ ἔστη· καθὼς οἱ δοκοῦντες φοβεῖσθαι τὸν κύριον ἁμαρτάνουσιν ὡς ὁ χοῖρος· Καὶ ἐπὶ καθέδρᾳ λοιμῶν οὐκ ἐκάθισε· καθὼς τὰ πετεινὰ τὰ καθήμενα εἰς ἁρπαγήν. Ἔχετε τελείως καὶ περὶ τῆς γνώσεως. Ἀλλ' εἶπε Μωσῆς· Φάγεσθε πᾶν διχηλοῦν, καὶ μαρυκώμενον. Τί λέγει; ὁ τὴν τροφὴν λαμβάνων οἶδε τὸν τρέφοντα αὐτὸν, καὶ ἐπ' αὐτῷ ἀναπαυόμενος εὐφραίνεσθαι δοκεῖ. Καλῶς εἶπε, βλέπων τὴν ἐντολήν. Τί οὖν λέγει; κολλᾶσθε μετὰ τῶν φοβουμένων τὸν κύριον, μετὰ τῶν μελετώντων ὃ ἔλαβον διάσταλμα ῥήματος ἐν τῇ καρδίᾳ· μετὰ τῶν λαλούντων τὰ δικαιώματα κυρίου, καὶ τηρούντων· μετὰ τῶν εἰδότων ὅτι ἡ μελέτη

certa hominum vitia notarentur. Non esse

ἔργον ἐστὶν εὐφροσύνης, καὶ μαρυκωμένων τὸν λόγον τοῦ κυρίου. Τί δὲ τὸ διχηλοῦν; ὅτι ὁ δίκαιος ἐν τούτῳ κόσμῳ περιπατεῖ, καὶ τὸν ἅγιον αἰῶνα ἐκδέχεται. Βλέπετε πῶς ἐνομοθέτησε Μωσῆς καλῶς. Quod dixit Moses, ne vescimini porco, neque aquila, neque oxyptero, neque corvo, neque pisce qui squammis careat; in secreto intellectu tria comprehendit dogmata. Quo tendat, diserte ipse in Deuteronomio ostendit: Et testabuntur populo meo justa mea. Non igitur præceptum Dei proprie est, hoc vel illo non vesci: sed in spiritu dixit ista Moses. De porco hoc est, quod voluit: nolite conglutinari cum hominibus illis, qui porcis sunt similes. Nam, dum luxu diffluunt, obliviscuntur domini sui: ubi autem res contra eunt, agnoscunt dominum. Nam et porcus, ubi comedit, non curat dominum: ubi esurit, clamat: et rursum, ubi quod edat accepit, tacet. Neque comedas, inquit, aquilam, neque oxypterum, neque milvium, neque corvum. Hoc dicit: ne conglutineris hominibus ejusmodi, qui labore ac sudore victum sibi nesciunt quærere; sed aliena rapiunt injuste factis suis, insidiasque ponunt specie sumpta bona fide ambulantium: sic et animantia illa otiosa, dum desident, speculantur quomodo alienis se pascant carnibus, noxia malo suo ingenio. Ne comedas etiam murænam, inquit, nec polypum, nec sepiam. Hoc dicit: ne agglutinando similem te reddas hominibus talibus, qui perpetuo sunt impii, et morti servantur: sicut piscium illi soli qui damnentur in fundo natant; nec in summo, ut cæteri, fluitant, sed in imo solo degunt. Sed nec dasypodem comedas, inquit. Cur vero? id est: ne fias puerorum corruptor, aut similis talibus. Lepus enim anno quoque ad ejectamenta alvi fit opulentior: quot enim habet annos, totidem et cavernas. Sed nec hyæna, ait, vescere. Id est: nec adulter esto, aut similis adulteris. Unde hoc? hoc enim animal quotannis mutat naturam; et nunc mas fit, nunc fœmina. Sed et mustelam merito odio habuit. Nimirum hoc monet: noli similis esse illis, quos audimus ore infamia patrare; neque aggrega te fœminis in eum modum morigerantibus: nam animal illud ore concipit. De cibis ergo loquens Moses tria dogmata in spiritu elocutus est: at illi pro cupidine carnis suæ simpliciter de cibis ea accepere. At trium illorum dogmatum cognitionem etiam David consecutus est. Dicit enim: Beatus vir, qui non ambulavit in consilio impiorum: nimirum quomodo pisces versantur in tenebris in profundo abditi: Et in via peccatorum non stetit: nimirum ut illi, qui, cum videantur Deum timere, peccant porcorum instar: Et in cathedra pestilentium non sedit: nimirum ut volucres, quæ raptui imminent. Habete et ea quæ ad scientiam pertinent. Dixit Moses: Edite omne bifidum ungulis, et ruminans. Quid ait? qui ci-

præcepta hæc universalia, apparet exemplo ejus quod constitutum est de carne bestiæ fato suo mortuæ, Deut. xiv. ut Israëlitis quidem ea vesci non liceret, [t] incolis autem liceret; quos quidem incolas Judæi omnibus officiis, tanquam Deo commendatos, prosequi jubentur. Veteres quoque Hebræorum magistri aperte tradiderunt, [u] Messiæ temporibus cessaturam legem de cibis vetitis, et suillam non minus puram fore quam bubulam. Et certe cum ex omnibus populis unum sibi colligere Deus voluit; æquius fuit ut libertatem, quam ut

dum fecit, agnoscitque alterum filium, et in eo acquiescens lætatur. Bene dicit, ad præceptum respiciens. Quid igitur dicit? Adhærendum iis, qui Dominum timent; iis, qui in corde meditantur, quod accepere in verbis, præceptum; iis, qui loquuntur justa Dei, eaque servant; iis, qui norunt meditationem opus esse lætitiæ, et qui sermones divinos ruminant. Quid vero bifidum ungulis? quia vir justus in hoc ævo ambulat, et alterum ævum expectat. Vide quam pulchre leges dederit Moses. Laudat hæc Barnabæ Clemens, Strom. v. p. 244. Habes autem multa partim his eadem, partim similia, in Philone, libro de Agricultura; et libro, Pejorem insidiari meliori: quæ longum esset transcribere. Similia ex Aristæo habet Eusebius, P. E. lib. viii. cap. 9.

[t] *Incolis autem liceret*] Piis scilicet, sed non circumcisis: de quibus agitur et Levitici xxii. 25. xxv. 45, 47. et in Thalmudicis titulis de Rege, et Synedrio; et apud Maimonidem, libro de Idololatria.

[u] *Messiæ temporibus cessaturam legem de cibis vetitis, et suillam non minus puram fore quam bubulam*] Ita R. Samuel, in Mecor Chaim. Thalmud, in titulo Nida, legem ait non mansuram nisi ad tempora Messiæ. Notandum etiam quosdam Judæorum Magistros, inter quos est Bachai, sentire leges de cibis vetitis proprias esse terræ Palæstinæ, nec extra eos fines quenquam illis obligari: multa etiam animantium nomina quid significent, aut ignotum esse Judæis, aut inter ipsos controversum; quod credi non debet permissurum fuisse Deum, si ad hunc diem maneret obligandi vis.

ſervitutem in rebus talibus communem faceret.

§. X. *Et dierum*;

Sequitur inſpectio feſtorum dierum. Hi univerſim omnes inſtituti ſunt in memoriam beneficii a Deo accepti; cum ex Ægyptiacâ calamitate liberarentur, atque deinde deducerentur in terram promiſſam. Jam vero Propheta Jeremias, xvi. et xxiii. capite, ait, tempus venturum, quo nova multoque majora beneficia iſtius beneficii memoriam ita obſcurent, ut ejus vix ulla mentio ſit futura. Tum vero, quod modo de ſacrificiis dicebamus, etiam de feſtis diebus verum eſt; iis quoque confidere populum cœpiſſe: tanquam, his bene obſervatis, non magni ducenda eſſent quæ de cætero peccarentur. Unde, Eſaiæ cap. i. Deus ait ſe calendas ipſorum, et dies feſtos faſtidire; et oneri tanto ſibi eſſe, ut vix queat ſuſtinere. De Sabbato ſpecialiter opponi ſolet, eſſe præceptum univerſale et perpetuum; quippe non uni populo datum, ſed in ipſâ mundi origine Adamo omnium parenti. Reſpondeo, aſſentientibus Hebræorum doctiſſimis, duplex eſſe præceptum de Sabbato; [x] præceptum recordandi, Exod. xx. 8. [y] et præceptum obſervandi, Ex-

[x] *Præceptum recordandi*] זכור.

[y] *Et præceptum obſervandi*] שמור. Diſtinctio eſt Moſis Gerundenſis, et Iſaaci Aramæ. [*Obſervare* et *recordari* idem

od. xxxi. 13. Præceptum recordandi impletur religiosa memoria mundi conditi: præceptum observandi situm est in exacta abstinentia ab omni alio opere. Prius illud præceptum ab initio datum fuit; atque ei haud dubie [z] paruerunt viri pii ante legem, Enoch, Noë, Abraham, Isaac, Jacob: quorum quidem postremorum cum multæ peregrinationes legantur, [a] nullum usquam indicium est itineris ob Sabbatum intermissi; quod post exitum ex Ægypto perpetuo reperias. Nam postquam eductus ex Ægypto populus, et feliciter transgressus rubrum mare, primum diem securum egit Sabbatum, eoque cecinit Deo epinicium; ex eo tempore imperata est exacta illa Sabbati quies, cujus prima mentio est in collectione mannæ, Exod. xxxv. 2. Levit. xxiii. 3. Et hoc sensu causa legis de Sabbato redditur liberatio ex Ægypto, Deut. v. 15. Et simul hac lege consultum est servis adversus dominorum duritiem, nullam ipsis a laboribus respirationem indulgentium; ut dictis locis videre est. Verum est,

sunt apud Mosem, in hoc negotio; ut ostendimus ad Deut. v. 1. Vera tamen est res ipsa, quæ hic agitur. *Clericus.*]

[z] *Paruerunt viri pii ante legem*] A quibus etiam ad Græcos septimæ diei veneratio aliqua pervenit; ut notatum Clementi, Strom. v. p. 256. Vide quæ huc pertinentia diximus, libro i. 16.

[a] *Nullum usquam indicium est itineris ob Sabbatum intermissi*] Hoc sensu, illorum temporum pios εὐσεβοῦντας, id est, sabbata observasse, negat Justinus cum Tryphone disputans, §. 19. et Tertullianus, adversus Judæos, duobus locis, capp. 2, 4.

[b] hac lege obstrictos fuisse etiam incolas; quia scilicet una debebat esse totius populi quiescentis facies. Cæterum aliis populis non datam hanc exactæ quietis legem, vel inde apparet; quod multis in locis vocatur signum, atque etiam fœdus speciale inter Deum et Israëlitas, ut Exod. xxxi. 13, 16. Jam vero, quæ in memoriam exitûs ab Ægypto instituta sunt non esse talia ut nunquam cessare debeant, supra jam ostendimus ex promisso majorum multo beneficiorum. Adde quod, si lex de quiete Sabbati fuisset ab initio lata, et eo sensu ut tolli nunquam posset, sane prævaluisset illa lex in conflictu aliarum legum; quod nunc contra se habet: nam [c] circumcidi infantes recte in Sabbato, constat; [d] sicut et stante templo victimæ non minus Sabbatis, quam diebus aliis jugulabantur. Mutabilitatem hujus legis ipsi Hebræorum magistri ostendunt; cum aiunt, ad imperium Prophetæ recte opus fieri Sabbato: quod probant exemplo captæ Hierichuntis die Sabbati, imperante Josua. Messiæ autem temporibus discrimen dierum sublatum iri, [illegible]

[b] *Hac lege obstrictos fuisse etiam incolas*] Non etiam alios, qui extra Judæam præcepta posteris Noæ data observabant. Ita sentiunt Hebræi.

[c] *Circumcidi infantes recte in Sabbato, constat*] Proverbium Hebræorum: [illegible]. Circumcisio [illegible] [illegible]. [illegible]

[d] *Sicut et stante templo victimæ non minus Sabbatis, quam diebus aliis jugulabantur*, [illegible]

male eorundem nonnulli ostendunt ex Esaiæ loco, lxvi. 23. ubi prædicitur, fore ut perpetuus sit Dei cultus a Sabbato ad Sabbatum, a novilunio ad novilunium.

§. XI. *Circumcisionem quoque externam:*

Veniamus ad circumcisionem; quæ sane Mose est antiquior, quippe Abrahamo imperata ejusque posteris. Sed hoc ipsum præceptum inchoatio fuit fœderis per Mosem publicati. Sic enim dixisse Deus Abrahamo legitur, Genes. cap. xvii. *Dabo tibi et posteritati tuæ terram, in qua peregrinus egisti; terram, inquam, Cananæam, in possessionem duraturam. Tu ergo fœdus meum serva; tu, inquam, et posteritas tua per sæcula. Hoc est fœdus inter me, et vos, vestramque posteritatem; ut circumcidatur omnis mas.* Atqui jam supra intelleximus in hujus fœderis locum successurum fœdus novum, et quidem commune populis omnibus; quam ob causam cessare etiam debuit necessitas illa notæ discriminatricis. Est et hoc manifestum, in præcepto circumcisionis contineri mysticam quandam et excellentiorem significationem: quod ostendunt Prophetæ, [c] cum jubent cor circumcidi; quo spectant Jesu præcepta omnia. Quare et promissa circumcisioni addita simili modo necesse est ad majus aliquid referantur: nem-

[c] *Cum jubent cor circumcidi*] Deut. x. 16. xxx. 6. Jer. iv. 4.

pe illud de possessione terrestri, [f] ad revelationem possessionis vere æternæ; quæ nunquam apertius quam per Jesum facta est: et [g] de Abrahamo constituendo in patrem plurimarum gentium, ad id tempus, quo non pauci aliquot populi, sed innumeri toto orbe diffusi imitaturi essent illam adeo memoratam Abrahami in Deum fiduciam; quod profecto non nisi per Evangelium contigit. Mirum autem non est, umbras destinati operis auferri, opere impleto. [h] Dei vero gratiam huic signo non astrictam fuisse satis hinc discas, quod non vetustiores tantum, sed et ipse Abrahamus adhuc incircumcisus Deo placuit; [i] et toto tempore itineris per Arabum deserta omissa ab Hebræis circumcisio fuit, Deo ob id nihil expostulante.

[f] *Ad revelationem possessionis vere æternæ*] Hebr. iv.

[g] *De Abrahamo constituendo in patrem plurimarum gentium, ad id tempus, quo non pauci aliquot populi, sed innumeri toto orbe diffusi imitaturi essent illam adeo memoratam Abrahami in Deum fiduciam*] Gen. xvii. 5. Rom. iv. 11, 13, 16, 17. Luc. xix. 9. Gal. iii. 7.

[h] *Dei vero gratiam huic signo non astrictam fuisse*] Ὅτι εἰς σημεῖον ἡ περιτομὴ αὕτη δέδοται, ἀλλ' οὐχ ὡς ἔργον δικαιοσύνης, ait Justinus, Colloquio cum Tryphone, §. 23. *Siquidem ista vestra circumcisio in signum data erat, non in opus justitiæ.* Irenæus, lib. iv. cap. 30. init. *Quoniam autem et circumcisionem, non quasi consummatricem justitiæ, sed in signo eam dedit Deus, ut cognoscibile perseveret genus Abrahæ; ex ipsa Scriptura discimus. Dixit enim, inquit, Deus ad Abraham: Circumcidetur omne masculinum vestrum, et circumcidetis carnem præputii vestri, et erit in signum testamenti inter me et vos.*

[i] *Et toto tempore itineris per Arabum deserta omissa ab Hebræis circumcisio fuit*] Josuæ v. 4—6.

§. XII. *Et tamen in his quoque tolerandis faciles fuisse Apostolos Jesu.*

Certe erat cur magnas gratias agerent Jesu et ejus legatis Hebræi; quod gravi illo rituum onere per ipsum liberarentur, certique suæ libertatis fierent [k] per dona ac miracula Mosi nihil cedentia. Sed tamen primi nostri dogmatis publicatores ne hoc quidem ab illis exegerunt, ut suam hanc felicitatem agnoscerent; sed, si præcepta Jesu omnis honestatis plenissima susciperent, facile passi sunt eos in rebus mediis [l] sequi quem vellent vivendi modum: [m] ita tamen ut alienigenis, quibus lex illa rituum nunquam data fuerat, ejus observandæ necessitatem non imponerent: quod vel unum satis est ut evidenter ostendatur, inique a Judæis rejecta Jesu dogmata prætextu illo legis ritualis.

§. XIII. *Probatio adversus Judæos ex eo, quod in confesso est promissum eximium Messiam.*

Soluta hac objectione, quæ prope unica mi-

k *Per dona ac miracula Mosi nihil cedentia*] Miracula Messiæ majora esse debere quam Mosis, dixit R. Levi ben Gerson: quod vel maxime patuit in mortuis resuscitatis.

l *Sequi quem vellent vivendi modum*] Actor. xvi. 3. xxi. 24. Rom. xiv. 1. Cor. ix. 20. Gal. v. 6. Coloss. iii. 11.

m *Ita tamen ut alienigenis, quibus lex illa rituum nunquam data fuerat, ejus observandæ necessitatem non imponerent*] Act. xv. Gal. j. 6. ii. 3, 14. iv. 10. vi. 12.

raculis Jesu opponi solet; veniamus ad alia argumenta, quæ ad Judæos convincendos sunt idonea. Constat inter nos et ipsos, in Prophetarum vaticiniis, supra multos qui Hebræis divinitus contigerunt magnorum bonorum auctores, unum multo cæteris excellentiorem promitti; quem nomine communi quidem, sed huic uni eximie competente, Messiam vocant. Eum nos pridem venisse asserimus: illi venturum expectant. Superest, ut de ea lite judicium quæramus in iis libris, quorum auctoritatem pariter agnoscimus.

§. XIV. *Ostenditur eum jam venisse ex præsignificatione temporis,*

Daniel, [n] cui summæ pietatis testimonium Ezechiel præbuit, neque nos decipere voluit, neque deceptus est ab Angelo Gabriele. Is autem, Angelo dictante, cap. ix. conscriptum

[n] *Cui summæ pietatis testimonium Ezechiel præbuit*] xiv. 14. xxviii. 3. Josephus de Daniele, fine libri x. Ὅτι τὸ Θεῖον αὐτῷ Πνεῦμα συμπάρεστι. *Spiritus Dei ei aderat.* Deinde: Ἅπαντα γὰρ αὐτῷ παραδόξως ὡς ἑνί τινι τῶν μεγίστων εὐτυχήθη Προφητῶν· καὶ παρὰ τὸν τῆς ζωῆς χρόνον τιμή τε καὶ δόξα παρὰ τῶν βασιλέων καὶ τοῦ πλήθους, καὶ τελευτήσας δὲ μνήμην αἰώνιον ἔχει. Τὰ γὰρ βιβλία, ὅσα δὴ συγγραψάμενος καταλέλοιπεν, ἀναγινώσκεται παρ' ἡμῖν ἔτι καὶ νῦν· καὶ πεπιστεύκαμεν ἐξ αὐτῶν, ὅτι ὡμίλει τῷ Θεῷ. *Omnia illi supra fidem, et quantum maximorum Prophetarum ulli, succedebant: dumque vixit, in summa gratia ac honore fuit apud reges et populum; et, postquam mortuus est, æterna ejus viget memoria. Leguntur enim apud nos in hunc diem libri, quos a se conscriptos reliquit; quorum testimonio credimus, fuisse Danieli cum Deo commercium.*

reliquit, post promulgatum edictum de instauranda urbe Hierosolymorum non elapsuros annos quingentos, [o] quin adesset Messias. Atqui in hunc diem elapsi sunt ab eo tempore plus bis mille anni; nec adest is, quem Judæi expectant: nec quenquam alium nominare possunt, in quem id tempus quadret: In Jesum autem tam bene convenit, ut [p] magister Hebræus Nehumias, qui annis quinquaginta eum præcessit, aperte jam tum dixerit, non posse ultra eos quinquaginta annos protrahi tempus Messiæ a Daniele significatum. Cum hac temporis nota congruit altera, quam supra attigimus; [q] de imperio in omnes nationes dando

[o] *Quin adesset Messias*] Filium hominis apud Danielem esse Messiam, consentiunt magni Judæorum magistri Salomon Jarchi, Rabbi Josue citatus ab Abenesdra, et Saadias. Sic et Rabbi Jose, qui excidium Templi vidit, Messiæ tempus advenisse dicebat: ut testatur R. Jacob, in Caphthor.

[p] *Magister Hebræus Nehumias*] Par fuisset Grotium unde hæc haberet significasse. A Judæo quodam accepisse se ait, nisi me fallit memoria, in Epist. quadam ad fratrem Gulielm. Grotium. *Clericus.*

Ipsa Grotii verba, non ad Fratrem sed ad Cl. Sarravium scripta, hæc sunt: *Nechumiæ illius Magistri Hebræi, Fr* [illegible], [illegible] *sit in Talmudicis: ni fallor, est in titulo de Synedrio. Ostendit* [illegible] *homo olim Hugo Sulfatus. Puto ejus fieri mentionem et in* [illegible] *ad Danielem.* Vide Sarravii epistolas anno 1654 Amstelodami editas, pag. 55. Locum, a Sarravio sic [illegible] subjectum, cum legit Nolte, non sibi accepit: quæsitum vero in *Synedrio* non reperimus. *Abendana* [illegible] inter eruditos, cui vacaret, et liber sit in promptu. *Cl.*

[q] *De imperio in omnes nationes dando* [illegible]] Lapidem illum, cujus percussu imago illa imperiorum figuram habens comminuenda esset, Messiam esse, tradidit R. Levi ben Gerson: et sequutus illum, [illegible]-

divinitus, [r] poftquam Seleuci et Lagi pofteritas regnare defiiffet: quarum pofterior in Cleopatrâ defiit, non multo antequam Jefus nafceretur. Tertia nota eft dicto cap. ix. apud Danielem, quod poft Meffiæ adventum excindenda effet urbs Hierofolyma; quod de excidio urbis vaticinium [s] ipfe Jofephus ad fuam refert ætatem: unde fequitur, tempus Meffiæ adventui præftitutum jam tum præteriiffe. Eodem pertinet, quod apud Aggæum, cap. ii. Deus Zorobabelem Ethnarcham et Jefum Jofedeciden Pontificem Maximum, mœftos quod viderent excitatum a fe templum non refpondere magnitudini prioris templi, folatur hoc promiffo; futurum ut major honos ifti Templo, quam priori, contingeret: quod profecto neque de mole operis, neque de materia, neque de arte, neque de ornatu dici poffe, hiftoria horum

tera regna abfumpturum, effe regnum Meffiæ, docent Rabbi Solomo, R. Abenefdra, et R. Saadia: Filium hominis apud Danielem effe Meffiam, R. Levi ben Gerfom, et Saadia.

[r] *Poftquam Seleuci et Lagi pofteritas regnare defiiffet*] Vide quæ hac de re annotata ad librum primum, §. 17.

[s] *Ipfe Jofephus ad fuam refert ætatem*] Libro x. cap. 12. Τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον Δανιῆλος καὶ περὶ τῶν Ῥωμαίων ἡγεμονίας ἀνέγραψε, καὶ ὅτι ὑπ' αὐτῶν ἐρημωθήσεται. Ταῦτα πάντα ἐκεῖνος, Θεοῦ δείξαντος αὐτῷ, συγγράψας κατέλειπεν· ὥστε τοὺς ἀναγινώσκοντας, καὶ τὰ συμβάντα σκοποῦντας, θαυμάζειν ἐπὶ τῇ παρὰ Θεοῦ τιμῇ τὸν Δανιῆλον. *Eodem tempore Daniel etiam de Romanorum fcripfit imperio, et fore ut ab eo gens noftra vaftetur. Hæc omnia ille, Deo indicante, perfcripta reliquit; ita ut non poffint, qui ifta legunt et eventus confiderant, non admirari Danielem ob honorem a Deo acceptum.* Septuaginta annorum hebdomadas finire in excidio Templi fecundi, etiam Iacchiades docet, ad Dan. ix. 24.

temporum in facris literis et apud Josephum, collata cum ea quæ est de Templo Solomonis, indubitatum facit. Adde quod Hebræorum magistri annotant, duas maximas dotes defuisse Templo posteriori, quæ priori affuerant; [t] conspicuam quandam lucem divinæ majestatis indicem, et divinum afflatum. Sed quo Templum hoc posterius priori præstiturum sit, ibi quidem breviter ostendit Deus; [u] cum pacem suam, id est, gratiam et benevolentiam, in eo templo se quasi fœdere certo stabiliturum dicit. Latius autem exequitur Malachias, cap. iii. *Ecce missurus sum legatum meum, qui vias meas præparet. Brevi veniet in Templum suum* (vixit autem Malachias tempore ædificati Templi posterioris) [x] *Dominus ille quem vos desideratis, internuntius ille fœderis, deliciæ vestræ.* Venire ergo debuit Messias, stante Templo secundo: [y] quo nomine apud Hebræos venit totum illud

[t] *Conspicuam quandam lucem divinæ majestatis indicem, et divinum afflatum.*] In [illegible] de Documentis. Gemara Hierosolymitana, cap. 3.

[u] *Cum pacem suam, id est, gratiam et benevolentiam, in eo Templo se quasi fœdere certo stabiliturum dicit.*] [illegible] quod præcedit: *Veniet desiderium omnium Gentium, et implebo domum hanc gloria.* Quod mirifice convenit cum iis, quæ jam vidimus ex Malachia; [illegible] Prophetæ [illegible] interpretum [illegible] Messiam in Templum secundum, venit [illegible] Akiba; multique alii, [illegible] Solomone.

[x] *Dominus ille quem vos desideratis.*] Hunc Malachiæ [illegible] communiter Judæi de Messia exponunt.

[y] *Quo nomine apud Hebræos [illegible] ævum, a Zorobabele ad tempus Vespasiani.*] [illegible] in Thalmude, [illegible] Sanhedrin, et titulo Jama, [illegible] Rosch Haschana.

ævum, a Zorobabele ad tempus Vespasiani; quia Herodis Magni temporibus Templum non ex ruinis resuscitatum fuit, [z] sed paulatim per partes immutatum, qualis mutatio facit idem Templum videri. Et sane tam constans apud Hebræos et vicinos fuit opinio, illis temporibus expectandum Messiam; ut [a] multi Herodem, [b] alii Judam Gauloniten, [c] alii alios qui circa Jesu tempora vixerunt pro Messia haberent.

§. XV. (*Cum solutione ad id quod dicitur, dilatum adventum ob peccata populi,*)

Sentiunt se premi his argumentis de Messiæ adventu Judæi: quæ ut eludant, nonnulli ai-

[z] *Sed paulatim per partes immutatum, qualis mutatio facit idem Templum videri*] Philo, de Mundo incorruptibili, p. 746. B. Οὐ γὰρ ὁπωσοῦν ὗ πάντα μέρη φθείρεται, φθαρτόν ἐστιν ἐκεῖνο· ἀλλ' ὗ πάντα τὰ μέρη ἅμα καὶ ἐν ταὐτῷ ἀθρόα κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον. *Non cujus partes pereunt, utique interitui obnoxium est; sed cujus omnes partes simul et eodem tempore pereunt.* Adde L. Proponebatur. D. de Judiciis. et L. Quid tamen. §. in navis. D. Quibus modis usufructus amittatur.

[a] *Multi Herodem*] Hi Herodiani, Matt. xxii. 16. Marc. iii. 6. viii. 15. xii. 13. Tertullianus, in hæreticorum enumeratione, init. *Cum his etiam Herodianos, qui Christum Herodem esse dixerunt.* Paria habet de his Epiphanius, Her. xx. t. 1. p. 45. seq. quibuscum convenit vetus ad Persium Scholiastes, Sat. v. 180. *Herodes apud Judæos regnavit tempore Augusti, in partibus Syriæ. Herodiani ergo diem natalem Herodis observabant, ut etiam Sabbata; quo die lucernas accensas et violis coronatas in fenestris ponunt.*

[b] *Alii Judam Gauloniten*] Vide Josephum, xviii. 1. Act. v. 37.

[c] *Alii alios*] Act. xxi. 38. Josephus plura exempla habet temporibus Felicis, lib. xx. 6. et post excidium quædam, ut B. J. vii, 38.

unt sua peccata in causa fuisse quo minus promisso tempore adveniret. [d] Ut omittam, in dictis vaticiniis definitum, non aliqua conditione suspensum decretum indicari: quomodo ob peccata differri adventus potuit; cum hoc quoque prædictum esset, [e] ob plurima et maxima populi peccata urbem excindendam paulo post Messiæ tempora? Adde quod Messias venturus erat hac quoque de causa, [f] ut corruptissimo sæculo medicinam faceret, simulque cum emendandæ vitæ regulis criminum veniam afferret; unde de ejus temporibus apud Zachariam dicitur, cap. xiii. fore tunc fontem apertum domui Davidis, et Hierosolymitis omnibus, ad peccata abluenda: et apud ipsos Hebræos receptum est Messiam appellare

[d] *Ut omittam, in dictis vaticiniis definitum, non aliqua conditione suspensum decretum indicari.*] Id diserte affirmat R. Jochanan, in Schemoth Rabba; et R. David Kimchi, in Psal. cviii. 5. Bene de Daniele Josephus, libro x. circa finem: Οὐ γὰρ τὰ μέλλοντα μόνον προφητεύων διετέλει, καθάπερ καὶ οἱ ἄλλοι Προφῆται· ἀλλὰ καὶ καιρὸν ὥριζεν, εἰς ὃν ταῦτα ἀποβήσεται. *Non enim solum futura prædixit toto vitæ suæ tempore, ut et alii Prophetæ; sed et tempus definivit, quo quæque eventura erant.* Nulla conditione suspensum fuisse decretum de Messia illo tempore mittendo, apparet et ex Malachiæ iii. 1. Præterea cum novi fœderis auctor deberet esse Messias, ut et [illegible] Malachias et alii Prophetæ [illegible]tendunt; non potuit ejus adventus suspendi a conditione observati fœderis, quod [illegible]quatum venerat.

[e] *Ob plurima et maxima populi peccata urbem excindendam paulo post Messiæ tempora.*] Dan. ix. 24.

[f] *Ut corruptissimo sæculo medicinam faceret, simulque cum emendandæ vitæ regulis criminum veniam afferret.*] Esaias, [illegible] 4. et sequentibus: Jeremias xxxi. 31. et sequentibus: Ezechiel, xi. 19, 21.

[g]Isch Copher, hoc eſt, placatorem. Plane autem a ratione abhorret, dicere ob morbum aliquem dilatum id, quod præciſe ei morbo erat deſtinatum.

§. XVI. *Item ex ſtatu præſenti Judæorum collato cum his quæ lex promittit.*

De eo quod dicimus, adveniſſe pridem in terras Meſſiam, ipſe etiam ſenſus Judæos poteſt convincere. [h]Promiſit Deus fœdere per Moſem inito ipſis felicem poſſeſſionem terræ Palæſtinæ, quandiu vitam ſuam ad legis præſcriptum componerent: [i]contra, ſi adverſus eam graviter delinquerent, exilium aliaque id genus mala ipſis minatus eſt. Quod ſi tamen aliquo tempore preſſi malis, et pœnitentia peccatorum ducti, ad obedientiam rediiſſent; ſe miſericordia populi tactum iri, effecturumque ut, quamvis in ultimas mundi plagas diſperſi, redirent in patriam: ut videre eſt, tum alibi, tum Deuteronomii xxx. et Nehemiæ i. Atqui jam anni ſunt mille et ultra quingentos, quod Judæi patria carent, Templo carent; [k]et,

[g] *Iſch Copher*] איש כופר Vide Chaldæum paraphraſten, Cant. i. 14. Meſſiam peccata noſtra portaturum, dicit R. Judas, in Chaſidim; R. Simeon, in Bereſchith Rabba.

[h] *Promiſit Deus fœdere per Moſem inito ipſis felicem poſſeſſionem terræ Palæſtinæ, quandiu vitam ſuam ad legis præſcriptum componerent*] Exod. xv. Levit. xviii. Deut. vi, vii, xi, xxviii.

Contra, ſi adverſus eam graviter delinquerent, exilium aliaque id genus mala ipſis minatus eſt] Levit. xxvi. Deut. iv, xi, xxviii.

[k] *Et, ſi quando novum ædificare voluerunt, ſemper ſunt*

ſi quando novum ædificare voluerunt, ſemper ſunt impediti, etiam flammarum globis ad fundamenta erumpentibus cum operarum pernicie: [l] quod ab Ammiano Marcellino, ſcriptore non Chriſtiano, eſt proditum. Cum olim populus graviſſimis ſceleribus ſe contaminaſſet, liberos paſſim ſacrificaſſet Saturno, adulteria pro nihilo duceret, viduas et pupillos expilaret, inſontem ſanguinem magna copia funderet; ([m] quæ omnia illis Prophetæ exprobrant;) paſſus eſt exilium, ſed [n] non diutius annis ſeptuaginta: atque interea non omiſit Deus [o] per Prophetas illos alloqui et ſolari ſpe reditus, [p] indicato etiam ejus tempore. [q] At nunc, ex quo ſemel ejecti patria ſunt, manent extorres, contempti: nullus ad eos venit Propheta, nulla

impediti] Sub Adriano, ſub Conſtantino, ſub Juliano: Chryſoſtomus, ii. adverſus Judæos, t. vi. pp. 333, 334.

[l] *Quod ab Ammiano Marcellino, ſcriptore non Chriſtiano, eſt proditum*] Libro xxiii. 1. Chryſoſtomus, ii. adverſus Judæos, t. vi. p. 334. 33. Πῦρ ἐκπηδῆσαν ἐκ τῶν θεμελίων εὐθέως κατέφλεξέ τε πολλοὺς ἀνθρώπους, οὐ μὲν ἀλλὰ καὶ τοὺς λίθους τοῦ τόπου ἐκείνου. *Ignis e fundamentis exiliens multos homines combuſſit, ipſos quin etiam loci illius lapides.* Totus locus dignus qui legatur. Paria habet ſcriptor idem, in Matthæum Homilia iv. t. ii. p. 20. et Sermone Chriſtum eſſe Deum, t. vi. p. 639.

[m] *Quæ omnia illis Prophetæ exprobrant*] Eſai. i. 17. iii. 14, 15. v. 23. xi. 2, 3. lix. lxv. Amos, ii. 6. Jer. ii, iii, v, vii. 31. viii, ix, xi, xvi, xxii. Ezech. ii, vi, vii, viii, xvi, xxii, xxiv. Dan. ix. Michæas, ii. 1—3.

[n] *Non diutius annis* LXX.] Objicit hoc R. Samuel, in epiſtola ad R. Iſaacum.

[o] *Per Prophetas illos alloqui et ſolari ſpe reditus*] Jer. xxx, xxxi, xxxiii. Ezech. xxxvi, xxxvii.

[p] *Indicato etiam ejus tempore*] Jerem. xxv. 12. xxix. 10.

[q] *Ex quo ſemel ejecti patria ſunt, manent extorres, contempti: nullus ad eos venit Propheta*] Thalmud, in Baba Bathra.

futuri reditus significatio: magistri ipsorum, quasi Spiritu vertiginis afflati, ad turpes fabulas et ridicula dogmata delapsi sunt; quibus scatent libri Thalmudici, quos legem ore datam audent dicere, et cum iis quæ Moses scripsit conferre, aut iis præferre etiam. Nam quæ ibi leguntur [r] de Dei fletu quod urbem passus sit excindi, [s] de ejus quotidiana diligentia in legenda lege, [t] de Behemotho et Leviathane, [u] multisque rebus aliis, tam sunt absurda, ut etiam referre tædeat. Et tamen tanto tempore Judæi nec ad falsorum Deorum cultus deflexerunt ut olim, nec cædibus se contaminant, nec de adulteriis accusantur: [x] Deum vero et precibus et jejuniis certant placare; nec exaudiuntur. Quæ cum ita se habeant, omnino ex duobus alterum statuendum est; aut fœdus illud per Mosem factum omnino esse abolitum, aut teneri Judæorum universi-

[r] *De Dei fletu quod urbem passus sit excindi*] Præfatio Ecka Rabthi. Similia in Thalmude; titulo Chagiga, in Debarim Rabba, et in Berachoth.

[s] *De ejus quotidiana diligentia in legenda lege*] Thaanith, Aboda Zara.

[t] *De Behemotho et Leviathane*] Thalmud, Baba Bathra; Paraphrastes Chaldæus, ad Cant. Canticorum viii. 2.

[u] *Multisque rebus aliis*] Quorum multa transcripsit Christianus Gerson, in suo ad Judæos libro. Vide ejus capita de diabolis, de Messia, de revelationibus per Eliam, de Gehenna, de regno Decem tribuum trans amnem Sabbaticum, de Rabbinorum facinoribus.

[x] *Deum vero et precibus et jejuniis certant placare*] Quod si ipsis credendum est; optime de Deo merentur, Messiam falsum, quem tanta pars humani generis recepit, repudiando.

tatem gravis alicujus peccati tot jam per sæcula durantis: quod quale sit, ipsi dicant; aut, si dicere non possunt, nobis credant, peccatum illud esse contempti Messiæ, qui ante advenerit quam hæc mala ipsis contingere cœperunt.

§. XVII. *Probatur Jesus esse Messias, ex his quæ de Messia prædicta fuerunt.*

Et hæc quidem, ut diximus, ostendunt, venisse jam ante tot sæcula Messiam: addimus nos, non alium eum esse quam Jesum. Nam quicunque alii pro Messia haberi se voluerunt, aut habiti sunt, nullam reliquerunt sectam, in qua ea opinio perseveraret. Nulli nunc aut Herodis, aut Judæ Gaulonitæ, aut, qui Adriani temporibus Messiam se dixit [y] et doctissimis quibusdam imposuit, [z] Barchochebæ sectatores se profitentur. At Jesu qui nomen dent, ex quo ipse in terris fuit, in hunc diem fuerunt [a] suntque plurimi; nec in una regione, sed quam late hic orbis patet. Possem hic multa alia

[y] *Et doctissimis quibusdam imposuit*] Ut Rabbi Akibæ. Thalmud, in titulo de Synedrio; et liber Zemach David.

[z] *Barchochebæ*] Qui ὁ τῆς Ἰουδαίων ἀποστάσεως ἀρχηγέτης Justino, Apol. ii. 31. Mentio ejus apud Eusebium, H. E. iv. 6. Hieronymum, contra Ruffinum iii. t. ii. p. 535. C. Orosium, Hist. vii. 13. Thalmudico titulo de Synedrio; in Beresith Rabba; apud Rabbinos Johannem, et Abrahamum Salmanticensem; et alios, multis in locis.

[a] *Suntque plurimi; nec in una regione, sed quam late hic orbis patet*] Vide quæ hac de re allata ad librum secundum, §. 20.

afferre olim de Messia prædicta aut credita, quæ in Jesu evenisse credimus; cum de aliis ne asseverentur quidem: quale est, [b] quod ex Davidis fuit posteritate; [c] quod ex virgine natus est, [d] edocto ea de re cœlitus eo qui virginem eam duxerat, cum ex alio prægnantem in matrimonio non fuerat retenturus; [e] quod natus est Bethlehemi; [f] quod dogma suum serere cœpit in Galilæa; [g] quod omne genus morbos sanavit; cæcis visum, claudis gressum dedit. Sed uno contentus sum, cujus effectus in hunc diem durat. Ex [h] Davidis, [i] Esaiæ, [k] Zachariæ, [l] Oseæ vaticiniis manifestissimum est, Messiam non tantum Judæorum, sed et aliarum

[b] *Quod ex Davidis fuit posteritate*] Psal. lxxxix. 4. Esa. ix. 7. xi. 10. Jerem. xxiii. 5. Ezech. xxxiv. 24. Mich. v. 2. Matth. i. 1, 20. ix. 27. xii. 23. xv. 22. xx. 30, 31. xxi. 9, 15. xxii. 42. et seqq. Marc. x. 47. xii. 35, 36, 37. Luc. i. 27, 32, 69. ii. 4, 11. xviii. 38, 39. xx. 42, 44. Joh. vii. 42. Actor. xiii. 34. xv. 16. Rom. i. 3. 2. Tim. ii. 8. Apoc. v. 5. xxii. 16.

[c] *Quod ex virgine natus est*] Esa. vii. 14. Matth. i. 18, 22, 23. Luc. i. 35.

[d] *Edocto ea de re cœlitus eo qui virginem eam duxerat*] Matth. i. 20.

[e] *Quod natus est Bethlehemi*] Mich. v. 2. Matth. ii. 1—6. Luc. ii. 4.

[f] *Quod dogma suum serere cœpit in Galilæa*] Esai. ix. 1. Matth. iv. 12, 13. Marc. i. 14. Luc. iv. 14—16. et alibi sæpe.

[g] *Quod omne genus morbos sanavit; cæcis visum, claudis gressum dedit*] Esaias, xxxv. 5. lxi. 1. Matth. xi. 5. Luc. iv. 18. et alibi passim. Adde quod mortuos resuscitavit, quod inter præcipuas Messiæ notas ponit R. Levi ben Gerson.

[h] *Davidis*] Psal. ii. 8. xxii. 28. lxviii. 32. lxxii. 8, 17.

[i] *Esaiæ*] ii. 2. xi. 10. xiv. 1. xix. 18. xxvii. 13. xxxv, xlii, et xliii. præcipue xlix. 6. li. 5. lii. 15. liv, lv. 4, 5. lx. 3. et seqq. lxv. 1, 2. lxvi. 19. et seqq.

[k] *Zachariæ*] ii. 11. viii. 20. et seqq. ix. 9—11. xiv. 16.

[l] *Oseæ*] ii. 23.

gentium magiſtrum fore : [m] per ipſum collapſuros cultus falſorum Deorum, et ad unius Dei cultum perducendam ingentem multitudinem alienigenarum. Ante Jeſu adventum, ſub falſis cultibus totus fere orbis jacebat : deinde paulatim evaneſcere illi cœperunt ; nec ſinguli tantum homines, ſed et populi et reges ad unius Dei cultum converti. Hæc non Judæorum Rabbinis debentur, ſed Jeſu diſcipulis eorumque ſucceſſoribus : ita [n] populus Dei factus eſt qui ante non erat, et impletum eſt quod per Jacobum prædictum fuerat, Geneſ. xlix. antequam plane tolleretur civilis poteſtas a poſteris Judæ, venturum Silo ; quem [o] Chaldæus et alii interpretes Meſſiam exponunt, [p] cui parituræ eſſent etiam exteræ gentes.

[m] *Per ipſum collapſuros cultus falſorum Deorum*] Eſa. ii. 18, 20. xxxi. 7. xlvi. 1. Sophonias, i. 4—6. Zach. xiii. 2.

[n] *Populus Dei factus eſt qui ante non erat*] Oſeæ ii. 23.

[o] *Chaldæus*] Tam Jonathan, quam Hieroſolymitanæ paraphraſeos ſcriptor : item Thalmudici, titulo de Synedrio, Bereſith Rabba ; Jakumus, ad Pentateuchum; Rabbi Solomo, et alii. שבט, quod nunc Judæi volunt eſſe virgam caſtigationum, Thargum Chaldæo exponitur שלטן : et Græcis eodem ſenſu *ἄρχων* : Aquilæ *σκῆπτρον* : Symmacho *ἐξουσία*. שילה autem per בנו *filius ejus* exponunt Chaldæus, R. Siloh, R. Bachai, R. Salomo, Abeneſdra, et Kimchi. Vide pulchre dicta de hoc loco apud Chryſoſtomum, Sermone Chriſtum eſſe Deum, t. vi. p. 625.

[p] *Cui pariturae eſſent etiam exteræ gentes*] Vide dictum locum Eſaiæ xi. 10. qui huic lucem affert.

§. XVIII. *Solutio ejus, quod dicuntur quædam non impleta:*

Opponi hic a Judæis folet, quædam de temporibus Meffiæ prædicta effe, quæ non confpiciantur impleta. Sed quæ adducunt obfcura funt, aut diverfam recipiunt fignificationem: propter quæ non debent deferi ea quæ funt manifefta; qualia funt fanctitas præceptorum Jefu, præmii excellentia, et in eo proponendo fermo perfpicuus: quibus cum accedant miracula, fufficere hæc ad amplectendum ejus dogma debebant. Ad vaticinia, [q] quæ libri claufi nomine nuncupari folent, recte intelligenda, opus fæpe eft Dei quibufdam auxiliis; quæ merito illis fubtrahuntur, qui aperta negligunt. Loca autem, quæ objiciunt, varie exponi, ne ipfi quidem ignorant: et fi cui conferre libeat interpretes veteres, [r] qui in Babylonico exilio aut alioqui circa Jefu tempora extiterunt, cum his, qui fcripferunt poftquam Chriftianorum nomen in odio apud Judæos effe cœpit; inveniet explicationes novas repertas partium ftudio, cum olim receptæ effent

[q] *Quæ libri claufi nomine nuncupari folent*] Efaias, xxix. 11. Daniel, xii. 4, 9. et ibi Iacchiades. Vide quæ hanc ad rem differit Chryfoftomus, Sermone ii. Cur obfcurum fit Vetus Teftamentum, t. vi. p. 658. feqq.

[r] *Qui in Babylonico*, &c.] Videtur Grotius refpicere ad Chaldæos Interpretes Veteris Teftamenti, atque ex fententia Judæorum loqui; a quibus antiquiores habentur, quam funt. Vide Brian. Waltoni Proleg. in Bibl. cap. xii. *Cler.*

aliæ, quæ cum Chriſtianorum ſenſu ſatis conveniebant. Multa in ſacris literis non ex proprietate verborum, [s] ſed figura quadam eſſe intelligenda, ne ipſi quidem ignorant: [t] ut cum Deus deſcendiſſe dicitur; cum ei [u] os, [x] aures, [y] oculi, [z] nares tribuuntur. Quidni ergo hunc in modum explicemus et pleraque de Meſſiæ temporibus dicta? qualia ſunt: [a] lupum cum agno, pardum cum hœdo, leonem cum pecore ſtabulaturum; luſurum cum anguibus infantem; [b] montem Dei ſurrecturum ſupra montes alios; venturos eo alienigenas, ut ſacra faciant. Sunt quædam promiſſa, quæ ex antecedentibus aut conſequentibus verbis, aut etiam ex ipſo ſenſu conditionem in ſe tacitam continent. Sic multa Hebræis promiſit Deus, ſi Meſſiam miſſum reciperent eique parerent: quæ ſi non eveniunt, habent ipſi quod ſibi imputent. Quædam vero etiam definite et ſine conditione pro-

[s] *Sed figura quadam eſſe intelligenda, ne ipſi quidem ignorant*] Quomodo Maimonides, in libro Jad, locum Eſaiæ xi. 6. de Meſſiæ temporibus ἀλληγορικῶς vult intelligi. Idem dicit, ad ipſum Eſaiæ locum, David Kimchi: qui et ſimilia habet, ad Jerem. ii. 15. v. 6.

[t] *Ut cum Deus deſcendiſſe dicitur*] Ut Gen. xi. 5. xviii. 21. Vide de his ſimilibuſque locutionibus Maimonidem, Doctoris dubitantium parte i. cap. 10. et ii. 29. et ſeqq. et eundem, ad Deuter. ubi de Rege. Meſſiæ res fore cœleſtes, ait liber Cabaliſticus Nezaël Iſraël.

[u] *Os*] Ut Jeremiæ ix. 12.

[x] *Aures*] Ut Pſal. xxxi. 2. xxxiv. 15.

[y] *Oculi*] Loco Pſalmi proxime citato.

[z] *Nares*] Pſalm. xviii. 8. Jer. xxxii. 37.

[a] *Lupum cum agno*] Dicto loco Eſaiæ xi. 6. et ſeqq.

[b] *Montem Dei ſurrecturum ſupra montes alios*] Eſai. ii. 2. Mich. iv. 1. et ſeqq.

missa, si impleta nondum sunt, adhuc possunt expectari. Constat enim etiam apud Judæos, [c] tempus sive regnum Messiæ durare ad finem sæculorum.

§. XIX. *Et ad id quod opponitur, de humili statu et morte Jesu:*

Offendit multos humilis Jesu fortuna: inique vero; cum in sacris literis passim dicat Deus, [d] erigi a se humiles, et superbos sterni. [e] Jacob, extra se nihil præter baculum ferens, Jordanem transiit: rediit eodem, maxima vi pecoris ditatus. Moses exul, pauper, pecora pascebat; [f] cum ei in rubo Deus apparuit, populique sui ductum ei mandavit. [g] David itidem, gregem pascens, ad regnum vocatur: multisque aliis exemplis talibus plena est sacra historia. De Messia vero legimus, fore eum [h] lætum pauperibus nuntium; [i] non clamorem excitaturum in publico, aut jurgiis usurum: sed acturum leniter; ita ut parcat arundini concussæ, et in ellychnio fumigante alat quod

[c] *Tempus sive regnum Messiæ durare ad finem sæculorum*] Perek Chelek, p. 97.

[d] *Erigi a se humiles, et superbos sterni*] 1. Sam. ii. 8. Psal. xxxiv. 18. Prov. xi. 2. Esaias, lvii. 15. lxvi. 2.

[e] *Jacob, extra se nihil præter baculum ferens, Jordanem transiit, &c.*] Gen. xxxii. et seqq.

[f] *Cum ei in rubo Deus apparuit*] Exod. iii.

[g] *David itidem, gregem pascens, ad regnum vocatur*] 1. Sam. xvi. 7, 11.

[h] *Lætum pauperibus nuntium*] Esaias, lxi. 1. Matth. xi. 5, Adde Zach. ix. 9.

[i] *Non clamorem excitaturum in publico, aut jurgiis usurum: sed acturum leniter*] Esa. xlii. 2—4. Matth. xii. 19, 20.

restat caloris. Neque magis cæteris ejus malis, et mors ipsa invisum eum cuiquam facere debuit. Nam sæpe a Deo permitti, ut pii ab impiis non vexentur modo, [k] ut Lothus a Sodomæ civibus, sed interficiantur quoque, manifestum est [l] exemplo Abelis parricidio enecti, [m] Esaiæ dissecti, [n] Maccabæorum fratrum cum matre ad mortem excruciatorum. Ipsi Judæi Psalmum canunt lxxix. in quo hæc verba sunt: *Dederunt servorum tuorum cadavera in cibum volucrium; reliquias eorum, quos tu, O Deus, amas, bestiis: sanguinem eorum effuderunt in pomœrio Hierosolymorum; nec quisquam fuit, qui eos sepeliret*: et quæ sequuntur. Ipsum vero Messiam debuisse per ærumnas et mortem pervenire ad regnum suum, et ad potestatem summis bonis ornandi familiam suam, negare nemo poterit, qui ad ista Esaiæ verba, [o] capite liii. animum volet attendere: *Quotusquisque credidit sermoni nostro, et vim Dei agnovit? Idque ideo, quia surrexit ille, Deo aspectante, tanquam tener surculus, tanquam herba ex solo arenoso: in vultu*

[k] *Ut Lothus a Sodomæ civibus*] Gen. xix.

[l] *Exemplo Abelis parricidio enecti*] Gen. iv.

[m] *Esaiæ dissecti*] Ita habet Judæorum traditio; ad quam respicit scriptor ad Hebræos, xi. 37. et Josephus, x. 4. Chalcidius, in Timæum, p. 263. fin. *Cum Prophetæ a consceleratis, unus membratim sectus, alter obrutus saxis.*

[n] *Maccabæorum fratrum cum matre ad mortem excruciatorum*] 2. Maccab. vii. Josephus, libro Περὶ αὐτοκράτορος λογισμοῦ, §. 9—14.

[o] *Capite* liii.] Quem locum de Messia interpretantur Chaldæus Paraphrastes; et Gemara Babylonica, titulo de Synedrio.

ejus nihil pulchri, nihil decori; nec, si aspiceres, quicquam erat quod oblectaret: contemptui patebat, et inter homines erat velut abjectissimus; multos dolores, multas ægritudines expertus: omnes se ab eo avertebant: tanto erat despicatui, nulloque in pretio. Sed vere [p] *nostros ille morbos pertulit, nostra mala toleravit. Nos illum habuimus tanquam de cœlo tactum, a Deo ictum atque depressum: sed ob nostra peccata vulneratus est, attritus ob nostra crimina.* [q] *Pœna, quæ nobis salutem pareret, ipsi imposita est: tumices ipsius dati sunt nobis pro remedio. Certe enim nos, ut oves, aberraveramus omnes huc atque illuc: ipsi Deus inflixit pœnam, quæ nostris criminibus debebatur. Et tamen, cum opprimeretur et gravissime cruciaretur, vocem non emisit: sicut agnus mactandus, aut ovis quæ tondetur, silent mutâ. Post vincula, post judicium, e medio sublatus est: sed rursus vitæ ejus durationem quis digne eloqui poterit? Nimirum ex hoc loco, in quo nos vivimus, ereptus est: sed hoc malum ei evenit, ob populi mei scelera. Ad mortem usque et sepulturam datus est in manus potentium atque impiorum; cum tamen nemini fecisset injuriam, neque in sermone ejus deprehensus fuisset unquam dolus malus. Sed quanquam Deus eo usque eum passus est*

[p] *Nostros ille morbos pertulit*] Morborum voce quævis mala intelligi, docet ad hunc locum Abarbaniel.

[q] *Pœna, quæ nobis salutem pareret, ipsi imposita est*] De Messia hæc explicat Rabboth, et Salomon Jarchi; ad Gemaram, titulo de Synedrio.

conteri, doloribusque affici; tamen, [r] *quia se constituit hostiam piacularem,* [s] *videbit posteritatem, vitam aget durabilem, et quæ Deo sunt placita per ipsum feliciter curabuntur. Liberatum se a malo conspiciens, ait Deus,* [t] *voluptate satiabitur: eo maxime, quod dogmate suo ipse justus servus meus multos absolvet, eorum crimina auferens. Dabo ei partem eximiam,* [u] *ubi inter præliatores spolia dividentur: quia morti se dedidit; et sceleratis annumeratus est; cumque pœnas alienorum criminum ferret ipse, pro sontibus se constituit precatorem.* Quis potest nominari aut regum aut prophetarum, in quem hæc congruant? nemo sane. Quod autem recentiores Judæi commenti sunt, agi hic de ipso populo Hebræo dispersum in omnes gentes, ut suo exemplo ac sermone multos ubique proselytos faceret; is sensus primum plurimis sacrarum literarum testimoniis repugnat, quæ clamant, Judæis [x] nihil

[r] *Quia se constituit hostiam piacularem*] De malis volente animo toleratis hic agi, ait Alseck.

[s] *Videbit posteritatem*] Voce *seminis*, quæ in Hebræo est, significari *discipulos*, ait hic Alseck. Sic *semen serpentis* Hebræi interpretantur *Cananæos*. Nec aliter accipiunt nonnulli eorum *filios*, Esaiæ viii. 18. ut Thalmud Hierosolymitanum notat, titulo de Synedrio.

[t] *Voluptate satiabitur*] Hæc ad futurum sæculum refert Abarbaniel.

[u] *Ubi inter præliatores spolia dividentur*] Hæc spirituali modo intelligenda, docet Gemara Babylonica, titulo מ׳כה. Per spolia intelligi sapientum honores et præmia, dicit Alseck ad hunc locum.

[x] *Nihil mali accidisse, quod non ipsum et insuper majora multo suis factis essent promeriti*] Apparet id locis Prophetarum jam supra positis, et Danielis ix. et Nehemiæ ix. Adde

mali accidisse, quod non ipsum et insuper majora multo suis factis essent promeriti. Deinde ipsa propheticæ orationis series eam non fert interpretationem. Dicit enim sive Propheta, (quod isti loco videtur convenientius,) sive Deus : *Hoc malum illi evenit, ob populi mei scelera.* Populus autem Esaiæ, aut etiam populus Dei peculiaris, est populus Hebraicus. Quare is, qui tam gravia perpessus ab Esaia dicitur, non potest idem populus esse. Melius antiqui Hebræorum magistri fatebantur hæc de Messia dici : quod cum viderent quidam posteriorum, [y] duos Messias commenti sunt; quorum alterum vocant Josephi filium, qui mala multa et mortem cruentam pateretur; alterum Davidis filium, cui cuncta prospere succederent : [z] cum multo facilius esset, et Prophetarum scriptis congruentius, unum agnoscere, qui per adversa et mortem ad regnum esset perventurus: quod nos de Jesu credimus; et verum esse res ipsa docet.

quod de quo agit Esaias deprecaturus erat Deum pro Ethnicis; quod Judæi non faciunt.

[y] *Duos Messias commenti sunt*] Thalmud, titulo Succa : R. Salomo : R. David Kimchi.

[z] *Cum multo facilius esset, et Prophetarum scriptis congruentius, unum agnoscere, qui per adversa et mortem ad regnum esset perventurus*] Quod ipsum non uno in loco, ad hoc Esaiæ caput, sequitur Abarbaniel.

§. XX. *Et quasi viri probi fuerint, qui eum morti tradiderunt.*

Retinet multos a suscipienda Jesu disciplina præconcepta quædam opinio de virtute ac probitate majorum suorum, ac maxime sacerdotum; qui Jesum præjudicio damnarunt, et dogma ejus repudiarunt. Sed quales sæpe majores ipsorum fuerint, ne me sibi maledicere existiment, audiant ipsis verbis et legis suæ et Prophetarum: a quibus sæpe appellantur [a] incircumcisi auribus et corde; [b] populus labiis et rituum apparatu Deum honorans, animo autem remotissimus. Majores ipsorum fuerunt, [c] qui Josephum fratrem suum parum absuit quin interficerent, re autem ipsa in servitutem vendiderunt. Majores ipsorum et illi, [d] qui Mosem perpetuis seditionibus ad vitæ tædium egerunt; ducem suum ac liberatorem, cui terra, mare, aër obediebant: [e] qui panem cœlitus missum fastidierunt: [f] qui velut de summa penuria conquesti sunt, cum aves comestas adhuc

[a] *Incircumcisi auribus et corde*] Jerem. iv. 4. vi. 10.

[b] *Populus labiis et rituum apparatu Deum honorans, animo autem remotissimus*] Deut. xxxii. 5, 6, 15, 28. Esaias, xxix. 13. Amos, v. 21. Ezech. xvi. 3.

[c] *Qui Josephum fratrem suum parum absuit quin interficerent, re autem ipsa in servitutem vendiderunt*] Gen. xxxvii.

[d] *Qui Mosem perpetuis seditionibus ad vitæ tædium egerunt*] Loca notata supra, ad librum ii. 19.

[e] *Qui panem cœlitus missum fastidierunt*] Num. xi. 6.

[f] *Qui velut de summa penuria conquesti sunt, cum aves comestas adhuc ructarent*] Dicto capite xi. in fine.

ructarent. Majores ipsorum fuerunt, [g] qui, Davide tanto ac tam bono rege deserto, secuti sunt defectorem filium. Majores ipsorum fuerunt, [h] qui Zachariam Joiadæ filium trucidarunt in loco sanctissimo, victimam crudelitatis suæ facientes ipsum sacerdotem. Jam vero [i] Pontifices quod attinet: tales fuerunt, qui Jeremiæ falso crimine mortem machinati sunt; et perfecissent, nisi procerum quorundam obstitisset auctoritas: [k] extorserunt tamen, ut captivus haberetur ad ipsum usque momentum captæ urbis. Si quis putet, meliores fuisse eos qui Jesu temporibus vixerunt; eum ab hoc errore liberare Josephus poterit: qui atrocissima eorum facinora describit, et pœnas graviores omnibus unquam auditis; [l] et tamen, ut ipse censet, infra meritum. Neque de Synedrio melius existimandum: præsertim cum eo tempore senatores non veteri more cooptari manibus impositis, [m] sed ex potentium nutu legi solerent; ut et Pontifices, non jam perpetua

[g] *Qui, Davide tanto ac tam bono rege deserto, secuti sunt defectorem filium*] 2. Sam. xv.

[h] *Qui Zachariam Joiadæ filium trucidarunt*] 2. Paralip. xxiv. 21.

[i] *Pontifices quod attinet: tales fuerunt, qui Jeremiæ falso crimine mortem machinati sunt*] Jeremiæ xxvi.

[k] *Extorserunt tamen, ut captivus haberetur ad ipsum usque momentum captæ urbis*] Jerem. xxxviii.

[l] *Et tamen, ut ipse censet, infra meritum*] Dicit is neque urbem aliam talia perpessam mala, neque ab omni ævo ætatem fuisse omnium scelerum feraciorem. Plus Judæis mali a semetipsis illatum, quam a Romanis, qui illorum facinora expiaturi venerant.

[m] *Sed ex potentium nutu legi solerent*] Josephus, xiv. 17.

[1] sed annali et sæpe empta dignitate. Non mirari ergo debemus; si homines arrogantia tumidi, ambitione et avaritia insatiabiles, in furorem acti sunt, conspecto homine, qui sanctissima præcepta afferens vitam ipsis suam ipsa diversitate exprobrabat. Nec aliud illi crimini datum, quam quod olim optimo cuique. [2] Sic Michæas ille, qui Josaphati tempore vixit, in custodiam datus est; quod intrepide verum contra quadringentos falsos Prophetas asseruisset. [3] Eliæ Achabus objecit, plane ut Jesu sacerdotes, ipsum esse qui pacem Israëlis turbaret. [4] Jeremiæ quoque crimini datum id quod Jesu, vaticinatio adversus Templum. Addendum hic, quod magistri Hebræorum veteres [5] scriptum reliquerunt; temporibus Messiæ ho-

[1] *Sed annali et sæpe empta dignitate.* Josephus, xx [illegible]

[2] *Sic Michæas ille, qui Josaphati tempore vixit, in custodiam datus est.* [illegible] xxii.

[3] *Eliæ Achabus objecit, plane ut Jesu sacerdotes, ipsum esse qui pacem Israëlis turbaret.* 1 Reg. xviii. 17. Achabus Eliæ dicit: [illegible] ubi Græci, [illegible] Nonne hic est qui turbat Israëlem? Sic Sacerdotes de Jesu, apud Lucam xxiii. 2. [illegible] Hunc invenimus turbare Israëlem.

[4] *Jeremiæ quoque crimini datum id quod Jesu, vaticinatio adversus Templum.* Jerem. vii. 4. et seqq. xxvi. 6. 11.

[5] *Scriptum reliquerunt; temporibus Messiæ homines fore* [illegible] Thalmud. titulo de [illegible] R. Salomon [illegible] Gemara ad eundem titulum de Synedrio, c. Helec [illegible] Vide Jerem. x [illegible] 14. Erat hoc grave [illegible] nam pro Gemara [illegible] Messiæ. [illegible] Gemara

mines fore canina impudentia, afinina contumacia, ferina crudelitate. Deus ipfe, qui quales Judæi plerique extituri effent Meffiæ tempore multo ante præviderat, futurum dixerat; [s] ut, qui populus fuus non fuiffet, in populum affumeretur, [t] ex Judæorum autem urbibus ac vicis fingulis vix unus et alter irent ad facrum montem; fed, quod ad illorum numerum deeffet, id expleturos extraneos: item [u] Meffiam Hebræis in ruinam fore; fed lapidem hunc, rejectum ab ædificio præfectis, potiffimo loco pofitum iri ad coagmentationem operis.

§. XXI. *Refponfum ad objectionem, plures Deos a Chriftianis coli;*

Reftat ut duabus accufationibus refpondeamus, quibus Judæi et dogma et cultum Chriftianorum impetunt. Prius eft, quod plures a nobis Deos aiunt coli. Sed hoc nihil eft, nifi in odium contorta alieni dogmatis explicatio. Quid enim eft, cur magis id Chriftianis objiciatur, quam [x] Philoni Judæo; qui fæpe tria in

ad cap. xi. tituli de Synedrio: *qua ætate veniet filius Davidis, domus conventus,* בית הוועד, *fiet lupanar.* Edit. Cocceii, §. 27. *Clericus.*]

[s] *Ut, qui populus fuus non fuiffet, in populum affumeretur*] Ofeæ ii. 23.

[t] *Ex Judæorum autem urbibus ac vicis fingulis vix unus et alter irent ad facrum montem; fed, quod ad illorum numerum deeffet, id expleturos extraneos*] Jeremiæ iii. 14, 17. Adde Efaiam, liii.

[u] *Meffiam Hebræis in ruinam fore; fed lapidem hunc, rejectum ab ædificio præfectis, potiffimo loco pofitum iri ad coagmentationem operis*] Efaiæ viii. 14. Pfal. cxviii. 22.

[x] *Philoni Judæo; qui fæpe*

Deo statuit, et Dei rationem sive [y] sermonem vocat Dei nomen, [z] mundi opificem, [a] neque ingenitum ut est Deus Pater omnium, neque ita genitum ut sunt homines: ([b] quem et Ange-

tria in Deo statuit] De sacrificiis Abel et Cain, p. 108. B. *Ἡνίκα ὁ Θεὸς δορυφορούμενος ὑπὸ δυεῖν τῶν ἀνωτάτω δυνάμεων, ἀρχῆς τε αὖ καὶ ἀγαθότητος, εἷς ὢν ὁ μέσος, τριττὰς φαντασίας ἐνειργάζετο τῇ ὁρατικῇ ψυχῇ· ὧν ἑκάστη μεμέτρηται μὲν οὐδαμῶς, (ἀπερίγραφοι γὰρ αἱ δυνάμεις αὐτοῦ,) μεμέτρηκε δὲ τὰ ὅλα.* *Cum Deus comitatus duabus summis suis efficaciis, imperio ac bonitate, medius ipse et unus, tres imagines imprimebat animae videntis; quarum nulla mensura capitur, (immensae enim ejus efficaciae,) sed singulae cuncta metiuntur.* Mox *ἀρχὴν* etiam vocat *ἐξουσίαν*, et *ἀγαθότητα* vocat *εὐεργεσίαν*; aitque a pio animo non enuntiari, sed in silentii arcano asservari. Similia habet in libro de Cherubim, p. 86. F. Libro secundo de Agricultura Noæ, p. 176. D, G. vocat *τὸ ὄν, τὸ δεσποτικὸν, τὴν ἵλεω δύναμιν, id quod est, vim dominam, vim beneficam.* Maimonides, initio libri de Fundamentis, et post eum Josephus Albo distinguunt in Deo, *Id quod cognoscit, quod cognoscitur, et cognitionem.* Habet quæ huc pertinent et Abenesdra, ad Genes. xviii. et Maimonides, Ductoris dubitantium parte i. cap. 68.

[y] *Sermonem vocat Dei nomen*] In Allegoriis, p. 76. B. et de Confusione linguarum, p. 267. B.

[z] *Mundi opificem*] In Allegoriis, p. 60. C. *Ὁ λόγος αὐτοῦ, ᾧ καθάπερ ὀργάνῳ προσχρησάμενος ἐκοσμοποίει. Verbum ejus, quo velut instrumento usus mundum fecit:* De Cherubim, p. 100. B. *Ὄργανον δὲ λόγον Θεοῦ, δι' οὗ κατεσκευάσθη. Instrumentum autem Dei videbis esse ipsum verbum Dei, per quod factus est Mundus.* [Melius *λόγον* hic *rationem* vertas in Philone, quod pluribus ostendi in Dissertatione ad initium Joannis. *Clericus.*]

[a] *Neque ingenitum ut est Deus Pater omnium, neque ita genitum ut sunt homines*] Locus est libro, Quis hæres sit rerum divinarum, p. 398. A. Idem verbum Philoni vocatur Dei imago, libro de Monarchia ii. p. 636. B. et de Somniis a Deo immissis, p. 466. B. interdum *ἀπεικόνισμα*, ut libro Pejorem insidiari meliori, p. 132. D. et *χαρακτὴρ*, libro ii. de Agricultura, p. 169. D. Confer Joh. i. et Hebr. i. 3.

[b] *Quem et Angelum sive legatum universum hoc curantem et ipse Philo*] *Ἄγγελον* vocat in Allegoriis, ut p. 71. D. et libro de Cherubim, p. 83. C. *Ἀρχάγγελον* vero, libro de Hærede divinorum bonorum, p. 397. G. et libro de Confusione lin-

lum five legatum univerfum hoc curantem et ipfe Philo, [c] et Mofes Nehemanni filius appellat:) [d] aut Cabaliftis; qui Deum diftinguunt in tria lumina, et quidem nonnulli iifdem, quibus Chriftiani, nominibus, Patris, Filii five Verbi, et Spiritus Sancti? Et, ut id fumam quod

guarum, p. 267. B. Idem et Angelus et יהוה dicitur R. Samueli, in Mecor Chaim.

c *Et Mofes Nehemanni filius*] Ejus verba fic transtulit doctiffimus Mafius, ad Jofuæ cap. v. *Ifte Angelus, fi rem ipfam dicamus, eft Angelus redemptor: de quo fcriptum eft: Quoniam nomen meum in ipfo eft. Ille, inquam, Angelus, qui ad Jacob dicebat: Ego Deus Bethel. Ille, de quo dictum eft: Et vocabat Mofem Deus de rubo. Vocatur autem Angelus, quia mundum gubernat. Scriptum eft enim: Eduxit nos Jehova (id eft, Dominus Deus) ex Ægypto. Et alibi: Mifit Angelum fuum, et eduxit nos ex Ægypto. Præterea fcriptum eft: Et Angelus faciei ejus falvos fecit ipfos. Nimirum, ille Angelus qui eft Dei facies: de quo dictum eft: Facies mea præibit, et efficiam ut quiefcas. Denique ille Angelus eft, de quo vates: et fubito veniet ad Templum fuum Dominus, quem vos quæritis; et Angelus fœderis, quem cupitis.* Rurfum alia ejufdem verba fic: *Animadverte attente quid ifta fibi velint. Mofes enim et Ifraëlitæ femper optaverunt Angelum primum. Cæterum quis ille effet, vere intelligere non potuerunt. Neque enim ab aliis percipiebant, neque prophetica notione fatis affequebantur. Atqui facies Dei ipfum fignificat Deum: quod apud omnes interpretes eft in confeffo. Verum ne per fomnium quidem ifta intelligere quifquam poffit, nifi fit in myfteriis legis eruditus.* Mox: *Facies mea præcedet, hoc eft, Angelus fœderis, quem vos cupitis, in quo videbitur facies mea. De quo dictum eft: Tempore accepto exaudiam te. Nomen enim meum in eo eft. Faciamque ut quiefcas; five efficiam, ut ipfe fit tibi lenis et benignus. Neque te ducat per jus rigidum; fed placide et clementer.* Confer quæ habet Manaffis Conciliator, ad quæftionem xix. fuper Genefim. [Nomen patris hujus Rabbini melius efferatur *Nachman*, nam fcribitur נחמן *Nakhman*. Cl.]

d *Aut Cabaliftis; qui Deum diftinguunt in tria lumina, et quidem nonnulli iifdem, quibus Chriftiani, nominibus, Patris, Filii five Verbi, et Spiritus Sancti*] Vide additamenta ad Lexicon Hebraicum Schindleri, in notis אבן. Et ספרות in Deo non obftare unitati, ait liber dictus Schep-tal.

apud omnes Hebræos maxime confeſſum eſt, Spiritus ille, quo agitati ſunt Prophetæ, non eſt aliquid creatum, et tamen diſtinguitur a mittente: quomodo et illud, [e] quod Schecina vulgo vocant. Jam vero in Meſſia habitaturam eam vim divinam, quam ſapientiam vocant, [f] plurimi Hebræorum tradiderunt; [g] unde Chaldæo Paraphraſtæ Meſſias Dei Verbum dicitur: ſicut et [h] auguſto illo Dei, [i] itemque Domini nomine Meſſias appellatur apud Davidem, Eſaiam, et alios.

[e] *Quod Schecina vulgo vocant*] Et diſtinguunt a Spiritu Sancto: Gemara Hieroſolymitana, titulo de Documentis, cap. 3. et Gemara Babylonica, titulo Joma, cap. 1. Schecina per annos tres et dimidium ſe tenuiſſe in monte Oliveti, expectantem converſionem Judæorum, ait R. Jonathan, in præfatione Ecka Rabthi: quo recte accepto nihil verius.

[f] *Plurimi Hebræorum tradiderunt*] Rabbi Solomo. Idem, ad Geneſ. xix. 18. agnoſcit a Deo aſſumi poſſe humanam naturam: quam et olim ad tempus aſſumptam putat. Cui conſentit Thalmud, titulo Schebuoth et Sabbathoth.

[g] *Unde Chaldæo Paraphraſtæ Meſſias Dei Verbum dicitur*] Ut Oſeæ i. 7. [At falli eos, qui quidquam præter Deum ipſum *Verbo Dei* ſignificari apud Chaldæum Paraphraſten putant, oſtendit vir doctus in *Bilibra Veritatis*, edita anno MDCC. diu poſt Auctoris mortem. *Clericus.*]

[h] *Auguſto illo Dei*] Nempe יהוה: Jonathan et David Kimchi, ad Jeremiam, xxiii. 6. cum quibus conſentit R. Abba, in Ecka Rabthi. יהוה צבאות, Zachariæ xiv. 16. Futurum eo tempore ut Deus יהוה digito monſtretur, ait Thalmud in Taanith; ex Eſaia, xxv. 9.

[i] *Itemque Domini nomine*] אלהים: Pſal. xlv. 7. (quem Pſalmum de Meſſia agere, agnoſcit Chaldæus ibi Paraphraſtes,) ut et jam dicto Eſaiæ loco. Item אדני in Pſal. cx. quem de Meſſia agere, jamjam patebit.

§. XXII. *Et humanam naturam adorari.*

Æque parata reſponſio eſt ad alterum, quod objiciunt nobis; nos ſcilicet cultum Deo debitum impartiri naturæ a Deo conditæ. Dicimus enim, a nobis Meſſiæ non alium honorem aliumve cultum exhiberi, quam exigunt [k] Pſalmus ii. et Pſalmus cx. quorum illum in Davide rudi modo impletum, ſed excellentius ad Meſſiam pertinere, etiam [l] David Kimchi, magnus Chriſtianorum adverſator, agnoſcit; poſterior vero de alio, quam de Meſſia, exponi non poteſt. Nam, quæ recentiores Judæi alii de Abrahamo comminiſcuntur, alii de Davide, alii de Ezechia, frivola ſunt. Pſalmus ipſe Davidis eſt, ut docet Hebræa inſcriptio. Quod ergo David Domino ſuo dictum dicit, id nec Davidi ipſi, nec Ezechiæ, qui inter poſteros Davidis fuit, Davide nulla re excellentior, aptari poteſt. Abrahamus autem ſacerdotium aliquod eximium non habuit; imo Melchiſedecus [m] ei, tanquam ſe minori, bene precatus eſt. Sed et hoc, et quod additur [n] de ſceptro ex Sione exituro et perventuro in oras ultimas, plane in Meſſiam competit; [o] ut loci ſimiles, de Meſſia

k *Pſalmus* ii. *et Pſalmus* cx.] Hæc loca, et Zachariæ ix. 9. de Meſſia exponit doctiſſimus Rabbi Saadia.

l *David Kimchi*] De Meſſia eundem ii. exponunt Abraham Eſdra et R. Jonathan, in Bereſith Rabba.

m *Ei, tanquam ſe minori, bene precatus eſt*] Et ab eo decimas ſacerdotali jure accepit, Gen. xiv. 19, 20.

n *De ſceptro ex Sione exituro, et perventuro in oras ultimas*] Pſal. cx. 2.

o *Ut loci ſimiles, de Meſ*

haud dubie agentes, patefaciunt: nec aliter acceperunt vetustiores Hebræi, et Paraphrastæ. Proprie autem Jesum Nazarenum esse in quo hæc impleta sint, possem vel solis ipsius discipulis id affirmantibus credere, ob summam eorum probitatem: sicut et Judæi Mosi credunt de iis, quæ sine teste alio a Deo sibi tradita dixit. Sed adsunt præter hoc plurima et [p] validissima argumenta summæ illius potestatis, quam obtinere Jesum dicimus: conspectus ipse vitæ redditus a multis: conspectus in cœlum avehi: tum vero dæmones ejecti, morbique sanati solo ipsius nomine, et linguarum dona data discipulis: quæ regni sui signa Jesus ipse promiserat. His adde, quod sceptrum ejus, id est, sermo Evangelii ex Sione profectus, nulla humana ope, sola divina vi ad ultimos terrarum fines pervasit, populosque et reges sibi subegit; plane ut Psalmi prædixerant. Judæi Cabalistæ inter Deum et homines medium statuunt [q] Enochi quendam filium,

haud dubie agentes, patefaciunt] Ut Genes. xlix. 10. et qui ex Prophetis adducti sunt supra.

p *Validissima argumenta summæ illius potestatis, quam obtinere Jesum dicimus*] Quæ vide tractata, libro supra ii. §. 5, 6, 19, 20. Adde et quæ dicta hujus libri initio.

q *Enochi quendam filium*] Nomen, quod ei faciunt Hebræi, est מטטור *Metator*. Ita Latinis dicitur, qui regi viam parat. Lucanus, i. 382.

Audax Hesperios veniam metator in agros.

Vegetius, libro ii. 7. *Metatores in castris dicuntur, qui præcedentes locum castris idoneum eligunt.* Suidas: Μετάτωρ, ὁ προαποστελλόμενος ἄγγελος πρὸ τοῦ ἄρχοντος. *Metator, nuntius qui a principe præmittitur.* [*Metatron*, מיטטרון, potius vocant Rabbini; de quo vide Joan. Buxtorfii Lexicon Chal-

nullo tantæ poteſtatis indicio. Quanto nos juſtius illum, qui tanta dedit ſui documenta? Neque ad Dei patris imminutionem id pertinet; [r] a quo venit hæc poteſtas Jeſu, [s] et ad quem reditura eſt; [t] et cujus honori ille inſervit.

§. XXIII. *Abſolutio hujus partis, cum precibus pro Judæis.*

Subtilius iſta rimari, non hujus eſt operis: neque de his egiſſemus, niſi ut pateret, nihil eſſe in Chriſtiano dogmate aut impium aut abſurdum; quod obtendere quis poſſit, quo minus religionem tantis prodigiis ornatam, tam honeſta præcipientem, tam eximia pollicentem amplecti poſſit. Nam eam qui ſit amplexus, is jam de ſpecialibus quæſtionibus conſulere debet libros illos, quibus religionis Chriſtianæ dogmata contineri ſupra oſtendimus. Quod ut fiat, oratur Deus, ut Judæorum mentem ſua luce colluſtret; et efficaces reddat preces, [u] quas ipſe Chriſtus jam in cruce pendens pro illis fudit.

daicum et Rabbinicum. *Clericus.*]

[r] *A quo venit hæc poteſtas Jeſu*] Ipſo fatente: Joh. v. 19, 30, 36, 43. vi. 38, 57. viii. 28, 49. x. 18, 29. xiv. 28, 31. xvi. 28. xx. 21. Et Apoſtolis: Heb. v. 5. Rom. vi. 4. 1. Cor. xi. 3.

[s] *Et ad quem reditura eſt*] Fatente Apoſtolo, 1. Cor. xv. 24.

[t] *Et cujus honori ille inſervit*] Joh. xiii. 31. xiv. 13. Rom. xvi. 27. Ideo Thalmud, in titulo de Synedrio, negat Jeſum idoli eſſe nomen; quando Chriſtiani, in ejus honore, reſpiciant Deum mundi opificem.

[u] *Quas ipſe Chriſtus jam in cruce pendens pro illis fudit*] Luc. xxiii. 34.

HUGO GROTIUS

DE

VERITATE

RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

LIBER SEXTUS.

§. I. *Refutatio Mahumetismi: origo ejus.*

SEXTUS liber, Mahumetistis oppositus, præfationis vice Dei judicia adversus Christianos ad ipsam usque Mahumetismi originem deducit: quomodo scilicet [a] vera illa atque simplex pietas, quæ inter Christianos gravissime vexatos oppressosque floruerat, paulatim refri-

[a] *Vera illa atque simplex pietas, quæ inter Christianos gravissime vexatos oppressosque floruerat*] Ammianus Marcellinus, fine libri xxi. de Constantio: *Eratque super his adimere facilis quæ donabat, Christianam religionem absolutam et simplicem anili superstitione confundens: in qua scrutanda perplexius, quam componenda gravius, excitavit dissidia plurima; quæ progressa fusius aluit concertatione verborum: ut catervis antistitum, jumentis publicis ultro citroque discurrentibus per Synodos quas appellant, dum ritum omnem ad suum trahere conatur arbitrium, rei vehiculariæ succideret nervos.*

geſcere cœperit; ex quo per Conſtantinum et ſequentes Imperatores effectum eſt, ut ea profeſſio non tuta tantum ſed et honorata eſſet, [b] mundo velut intruſo in Eccleſiam: [c] principes primum Chriſtianos nullum feciſſe bellandi modum, etiam cum pace frui liceret: [d] Epiſcopos acerrime inter ſe certaſſe de ſum-

[b] *Mundo velut intruſo in Eccleſiam*] Vide de hac re pulchre dicta Chryſoſtomi Morali ſecundo ad 2. Corinth. cap. xii. poſt ver. 10. t. iii. p. 686.

[c] *Principes primum Chriſtianos nullum feciſſe bellandi modum, etiam cum pace frui liceret*] Marciani laudabile dictum, apud Zonaram, lib. xiii. fin. Μὴ δεῖν ὅπλα βασιλέα κινεῖν, ἕως εἰρηνεύειν ἐξῇ. *Non debere principem arma ſumere, quamdiu pace frui liceret.*

[d] *Epiſcopos acerrime inter ſe certaſſe de ſummis ſedibus*] Ammianus, libro xxvii. 3. *Et hunc quoque* (Viventium ex quæſtore Palatii) *diſcordantis populi ſeditiones terruere cruentæ, quas talis negotii excitavere. Damaſus et Urſinus, ſupra humanum modum ad rapiendam Epiſcopi ſedem ardentes, ſciſſis ſtudiis aſperrime conflictabantur; adusque mortis vulnerumque diſcrimina adjumentis utriuſque progreſſis: quæ nec corrigere ſufficiens Viventius, nec mollire, vi magna coactus ſeceſſit in ſuburbanum: et in certatione ſuperaverat Damaſus, parte quæ ei favebat inſtante. Conſtatque in baſilica Sicinini, ubi ritus Chriſtiani eſt conventiculum, uno die* cxxxvii. *reperta cadavera peremptorum: efferatamque diu plebem ægre delinitam. Neque ego abnuo, oſtentationem rerum conſiderans urbanarum, hujus rei cupidos ob impetrandum quod appetunt omni contentione laterum jurgari debere: cum id adepti futuri ſint ita ſecuri, ut ditentur oblationibus matronarum, procedantque vehiculis inſidentes, circumſpecte veſtiti, epulas curantes profuſas, adeo ut eorum convivia regales ſuperent menſas. Qui eſſe poterant beati revera, ſi, magnitudine urbis deſpecta, quam vitiis opponunt, ad imitationem Antiſtitum quorundam provincialium viverent; quos tenuitas edendi potandique parciſſime, vilitas etiam indumentorum, et ſupercilia humi ſpectantia perpetuo numini veriſque ejus cultoribus ut puros commendant et verecundos.* Poſtea, cap. ix. *Hæc inter Prætextatus, præfecturam urbis ſublimius curans, per integritatis multiplices actus et probitatis, quibus ab adoleſcentiæ rudimentis inclaruit, adeptus eſt id quod raro contingit: ut, cum timeretur, amorem non perderet civium, minus firmari ſolitum erga judices formidatos.*

mis sedibus: ac, [e] sicut olim arbori vitæ prælata arbor scientiæ maxima dederat mala, ita tunc quoque curiosam eruditionem pietati antehabitam; [f] et ex religione artem factam: cui

cujus auctoritate justisque veritatis suffragiis tumultu lenito quem Christianorum jurgia concitarunt, pulsoque Ursicino; alta quies pari jam proposito civium Romanorum aptissime adolescebat, gloria clari rectoris plura et utilia disponentis. Hic est Prætextatus, de quo historiam, haud indignam quæ hic ponatur, narrat Hieronymus, ad Pammachium contra errores Joannis Hierosolymitani, t. ii. p. 454. E. *Prætextatus, qui designatus Consul est mortuus, solebat ludens beato Papæ Damaso dicere: Facite me Romæ urbis Episcopum, et ero protinus Christianus.* Vide et quæ idem habet Ammianus, libro xv. 7. fin. Non frustra Concilium Africanum Cœlestinum Romanæ urbis Episcopum monet: *Ne fumosum typhum sæculi in Ecclesiam Christi, quæ lucem simplicitatis, et humilitatis diem Deum videre cupientibus præfert, videamur inducere.* Adde nobiles Epistolas Gregorii Romani Episcopi, vere magni, lib. iv. 32, 34, 36. lib. vi. 30. lib. vii. Indict. 1. epist. 30.

[e] *Sicut olim arbori vitæ prælata arbor scientiæ maxima dederat mala*] Gen. ii. et iii.

[f] *Et ex religione artem factam*] Vide quæ jam produximus ex Ammiani libro xxi. 16. Idem, libro xxii. 5. in Juliani historia: *Utque dispositorum roboraret effectum, dissidentes Christianorum antistites cum plebe discissa in palatium intromissos monebat, ut civilibus discordiis consopitis quisque nullo vetante religioni suæ serviret intrepidus: quod agebat ideo obstinate, ut, dissensiones augente licentia, non timeret unanimantem postea plebem; nullas infestas hominibus bestias, ut sunt sibi ferales plerique Christianorum, expertus.* Procopius, Gotthicorum i. 3. (cum temperamento tamen hic, ut et alibi audiendus:) Πρέσβεις ἐκ Βυζαντίου παρὰ τὸν Ῥώμης ἀρχιερέα ἧκον, ὅ, τε τῆς Ἐφέσου ἱερεὺς Ὑπάτιος, καὶ Δημήτριος ἐκ τῶν ἐν Μακεδόσι Φιλίππων, δόξης ἕνεκεν, ἣν Χριστιανοὶ ἐν σφίσιν αὐτοῖς ἀντιλέγουσιν ἀμφιγνοοῦντες. Τὰ δὲ ἀντιλεγόμενα ἐγὼ, ἐξεπιστάμενος, ὡς ἥκιστα ἐπιμνήσομαι. Ἀπονοίας γὰρ μανιώδους τινὸς ἡγοῦμαι εἶναι, διερευνᾶσθαι τὴν τοῦ θεοῦ φύσιν ὁποία ποτέ ἐστιν. Ἀνθρώπῳ γὰρ οὐδὲ τὰ ἀνθρώπεια ἐς τὸ ἀκριβὲς, οἶμαι, καταληπτά· μή τοι γε τὰ ἐς θεοῦ φύσιν ἥκοντα. Ἐμοὶ μὲν οὖν ταῦτα ἀκινδύνως σεσιωπήσθω; μόνῳ τῷ μὴ ἀπιστῆσαι τὰ τετιμημένα. Ἐγὼ γὰρ οὐκ ἂν οὐδὲ ἄλλο περὶ θεοῦ ὅ, τι ἂν εἴποιμι, ἢ ὅτι ἀγαθός τε παντάπασιν εἴη, καὶ ξύμπαντα ἐν τῇ ἐξουσίᾳ τῇ αὐτοῦ ἔχει. Λεγέτω δὲ, ὥσπερ γινώσκειν ὑπὲρ αὐτῶν οἴεται, καὶ ἱερεὺς, καὶ ἰδιώτης. *Hæc dum ille agitat, legati a By-*

deinde consequens fuerit, ut, [g] ad exemplum eorum qui turrim Babylonicam aedificabant, affectatio temeraria rerum sublimium dissonas locutiones et discordiam pareret: quibus plebs conspectis, saepe nescia quo se verteret, culpam

mentio ad Romae antistitem veniunt, Ephesi antistes Hypatius, Philippensium vero Macedoniae provinciae Demetrius; ob ea, quae inter se controversa Christiani habent. Illa vero quae sint, quamquam pernognita, memorare me pudet. Insanae enim temeritatis esse existimo, naturam Dei qualis sit scrutari. Homini enim nec humana, quantum ego existimo, plane in aperto sunt: tantum abest ut ei pateant ea, quae ad aeternam naturam pertinent. Liceat ergo mihi impune de talibus silere; hoc uno quae tum coluntur, cum eis fides non negetur. Ipse hoc tantum de Deo quod dicam habeo, esse eum omnino bonum, ejusque potestate omnia contineri. Qui plus sciverit, plus de eo dicat; sive in sacerdotum est ordine, sive in plebe. Laudat Gregoras, l. viii. p.223. E. dictum Lysidis Pythagorici, deinde Synesii: τὸ δημοσίᾳ φιλοσοφεῖν, μεγάλης ἐς ἀνθρώπους ἦρξε τῶν θείων καταφρονήσεως. *Apud populum subtiliter philosophari, causa hominibus fuit magni contemptus rerum divinarum.* Idem, lib. x. p. 365. D. multum dissuadet tales disputationes, et de Latinis sui temporis loquens: Τοὺς Ἰταλοὺς διαιρῶ καὶ μέμφομαι, ἰταμῶς ὄντας καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ὀφρύος τῇ θεολογίᾳ ἐπιπηδῶντας. *Italos ego video atque contemno, quod ita temere magnoque cum supercilio ad Theologiam properent.* Addit mox, p. 365. E. Οὕτω γὰρ [illegible] *Ita apud illos etiam sellulariis opificibus effluunt Theologiae mysteria: ita hiant omnes ut per syllogismos tractent talia, sicut pecudes ad herbas et pabula. Et qui ea, quae omnino recte credenda sunt, in ambiguo habent; et qui nec quomodo credendum sit sciunt, nec quid sit quod se dicant credere; hi fora omnia et ambulacra et theatra implent theologia, neque Solem verentur talis impudentiae testem facere.*

g *Ad exemplum eorum qui turrim Babylonicam aedificabant*] Gen. xi. Exprobrat has controversias Christianis saepe Mahumetes; praesertim Azoara xxvi, xxxii.

in sacras literas rejecit, et eas tanquam venenatas cœpit fugere. Religio autem passim non in mentis puritate, sed, quasi reducto Judaismo, in ritibus collocari cœpit; [h] et in iis, quæ corporis magis exercitationem, quam animi emendationem in se continent; [i] itemque in studio flagrante semel electarum partium: [k] tandemque evenit, ut ubique multi essent Christiani nomine, re paucissimi. Non dissimulavit Deus hæc populi sui vitia: quin, [l] ex ultimo Scythiæ [m] ac Germaniæ recessu, immensa agmina quasi diluvio effudit in orbem Christianum: et, cum datæ ab his strages maximæ non satis profecissent ad corrigendos superstites, justo Dei permissu [n] in Arabia Mahumetes novam sevit religionem, pugnantem eam directa fronte cum Christiana religione, sed quæ verbis quodammodo exprimeret vitam magnæ

h *Et in iis, quæ corporis magis exercitationem, quam animi emendationem in se continent*] 1. Tim. iv. 8. Coloss. ii. 23.

i *Itemque in studio flagrante semel electarum partium*] Rom. x. 2. 1. Cor. i. 12. et seqq.

k *Tandemque evenit, ut ubique multi essent Christiani nomine, re paucissimi*] Salvianus, lib. iii. p. 91. de Gubernatione Dei: *Præter paucissimos quosdam, qui mala fugiunt; quid est aliud omnis cœtus Christianorum, quam sentina vitiorum?*

l *Ex ultimo Scythiæ*] Hunnos, Avaros, Sabiros, Alanos, Euthalitas, Turcas.

m *Ac Germaniæ recessu*] Gotthos, Erulos, Gepidas, Vandalos, Francos, Burgundiones, Suevos, Alemannos, Saxonas, Varnos, Langobardos.

n *In Arabia Mahumetes, &c.*] Digna est quæ legatur vita Mohammedis, Anglico sermone scripta ab Humf. Prideauxio, et Londini edita anno 1697. Sed præ ceteris omnibus legenda ea, quæ ab Abul' Feda Arabice scripta, et edita a Viro doctissimo Joan. Gagnierio cum eximiis notis. *Clericus.*

partis Christianorum. Accepta hæc religio primum a Saracenis, qui ab Heraclio Imperatore defecerant: quorum armis brevi subacta Arabia, Syria, Palæstina, Ægyptus, Persis; post infessa Africa, et trans mare etiam Hispania. Sed Saracenorum potentiam tum alii, [o] tum Turcæ maxime exceperunt, gens et ipsa pugnacissima; quæ, post longa adversum Saracenos certamina, in fœdus invitata facile suscepit religionem suis moribus congruentem, imperiique majestatem in se transtulit. Captæ Asiæ Græciæque urbes; et, promota armorum felicitate, in Hungariam Germaniæque fines deventum est.

§. II. *Eversio fundamenti Mahumetistarum, de non inquirendo in religionem.*

Hæc religio, plane ad fundendum sanguinem facta, multum ritibus gaudet; [p] credique sibi vult, nulla inquirendi libertate: unde et librorum, quos sanctos habet, lectio plebi interdicta est. Quod ipsum statim manifestum est iniquitatis. Merito enim suspecta merx est, quæ hac lege obtruditur ne inspici possit. Verum quidem est, non æqualem esse omnibus ad omnia cognoscenda perspicaciam; multos arro-

[o] *Tum Turcæ maxime exceperunt*] Vide Turcica Leunclavii, et Laonicum Chalcocondylam.

[p] *Credique sibi vult, nulla inquirendi libertate*] Alcoranus, Azoara xiii. ut habet prima editio Latina, quam hic in lectoris gratiam sequimur.

gantia, alios affectibus, consuetudine nonnullos in falsum abripi: sed [q] ut via ad æternam salutem cognosci nequeat ab his, qui nullo commodi aut honoris respectu eam quærunt, se suaque omnia Deo subjicientes, et eum pro auxilio orantes; bonitas divina vetat credi. Et sane cum judicandi vim Deus inseruerit humanæ menti; nulla pars veri dignior est in quam ea impendatur, quam illa quæ ignorari sine amittendæ salutis æternæ periculo non potest.

§. III. *Probatio adversus Mahumetistas, ex libris sacris Hebræorum et Christianorum; eosque non esse corruptos:*

[r] Mosem a Deo missum, [s] item Jesum, [t] et

[q] *Ut via ad æternam salutem cognosci nequeat ab his, qui nullo commodi aut honoris respectu eam quærunt, se suaque omnia Deo subjicientes, et eum pro auxilio orantes; bonitas divina vetat credi*] Responsio ad quæstionem iv. ad Orthodoxos, inter opera Justini, p. 394. C. ed. Lut. Par. 1615. Ὅτι δὲ ἀδύνατόν ἐστι μὴ τυχεῖν τῆς εὑρέσεως τῷ ἐν ὅλῃ καρδίᾳ τε καὶ δυνάμει ἐπιζητοῦντι τὴν ἀλήθειαν, μαρτυρεῖ ὁ κύριος λέγων· Πᾶς ὁ αἰτῶν λαμβάνει, καὶ ὁ ζητῶν εὑρήσει, καὶ τῷ κρούοντι ἀνοιγήσεται. *Fieri autem nequire ut non ad inventionem perveniat qui toto corde ac viribus quærit veritatem, testatur Dominus dicens: Quisquis petit, accipit: et qui quærit inveniet, et pulsanti aperietur.* Origenes, viii. 53. contra Celsum: Ἐχρῆν δ' αὐτὸν σκοπῆσαι, ὅτι πάντ' ἐφορῶν καὶ πάντ' ἐπακούων ὁ κοινὸς πάντων πατὴρ καὶ δημιουργὸς, τὴν ἑκάστου προαίρεσιν ζητοῦσαν αὐτὸν καὶ εὐσεβεῖν βουλομένην κατ' ἀξίαν κρίνων, καὶ τούτοις τινὰ ἀπονέμει καρπὸν τῆς προστασίας αὐτοῦ. *Cogitare eum oportuit, communem omnium opificem ac patrem, qui cuncta spectat auditque, æqua retribuere voluntati ipsum quærenti, ac pie vivere cupienti: eique fructum largiri aliquem sui patrocinii.*

[r] *Mosem a Deo missum*] Azoara v, xxi.

[s] *Item Jesum*] Azoara v, xii.

[t] *Et viros sanctos fuisse qui Jesu disciplinam primi propagarunt*] Azoara v, lxxi.

viros sanctos fuisse qui Jesu disciplinam primi propagarunt; Mahumetes, ejusque sectatores fatentur. At in Alcorano, lege Mahumetis, [w] multa narrantur plane contra quam a Mose et ab Jesu discipulis sunt prodita. Ut ex multis unum sumamus exemplum: Jesum, in cruce mortuum, intra tertium diem in vitam rediisse, conspectumque a multis, omnes Apostoli discipulique Jesu maximo consensu testantur. Contra docet Mahumetes, [x] Jesum clam subductum fuisse in cœlum, cruci autem affixum fuisse quoddam ejus simulacrum; ac proinde non mortuum Jesum, sed deceptos Judæorum oculos. Hæc objectio evadi non potest; nisi dicat Mahumetes, quod et dicit, [y] libros tum Mosis tum discipulorum Jesu non quales fuerant mansisse, sed corruptos esse. Sed hoc commentum jam supra a nobis libro tertio refutatum est. Certe, si quis Alcoranum corruptum diceret, negarent hoc Mahumetistæ; id-

[w] *Multa narrantur plane contra quam a Mose et ab Jesu discipulis sunt prodita*] Ut templum Mechæ structum ab Abrahamo, Azoara ii. Alia de Abrahamo, Azoara xxxi. Confusa Gedeonis et Saülis historia, Azoara iii. In historia Exodi multa, Azoara xvii. et xxx. et xxxviii. In historia Josephi multa, Azoara xxii. De avibus ab Abrahamo dissectis, et in vitam revocatis, Azoara iv. De Maria apud Zachariam educata, Azoara v. De avibus ex luto factis per Jesum, ibidem, et xiii.

[x] *Jesum clam subductum fuisse in cœlum, cruci autem affixum fuisse quoddam ejus simulacrum; ac proinde non mortuum Jesum, sed deceptos Judæorum oculos*] Azoara xi.

[y] *Libros tum Mosis tum discipulorum Jesu non quales fuerant mansisse, sed corruptos esse*] Azoara ix, xxxii.

que ſufficere dicerent adverſus non probantes: at ipſi ultro afferre pro integritate ſui libri ea argumenta non poſſent, quæ nos afferimus; de ſparſis ſtatim exemplis per orbem terrarum, (et quidem non, ut Alcorani, uno ſermone,) cuſtoditiſque fide tot ſectarum tam diſcrepantium circa cætera. Perſuadent ſibi Mahumetiſtæ Johannis capite xiv. ubi de Paracleto mittendo agitur, extitiſſe aliquid ſcriptum de Mahumete, quod Chriſtiani deleverint. Sed hic ab ipſis libet quærere; hanc Scripturæ mutationem velintne factam poſt Mahumetis adventum, an antea. Poſt Mahumetis adventum fieri plane non potuit; cum jam eo tempore extarent toto orbe plurima, non Græca tantum, ſed Syriaca, Arabica, et, in diſſitis ab Arabia partibus, Æthiopica, et Latina exemplaria non unius verſionis: hæc autem omnia eo in loco conſentiunt, nulla ſcripturæ varietate. Ante Mahumetis adventum nulla fuit mutandi cauſa: nemo enim ſcire poterat, quid docturus eſſet Mahumetes. Imo ſi Mahumetis dogma nihil haberet Jeſu dogmati contrarium; non magis difficiles fuiſſent Chriſtiani in libris ejus recipiendis, quam in libris Moſis et Prophetarum Hebræorum fuerunt. Ponamus utrinque nihil ſcriptum fuiſſe, aut de Jeſu dogmate, aut de Mahumetis: doceret æquitas, pro Jeſu dogmate habendum, in quod Chriſtiani om-

nes; pro Mahumetis, in quod Mahumetistæ consentirent.

§. IV. *Ex comparatione Mahumetis cum Christo;*

Conferamus jam utriusque dogmatis adjuncta atque affectiones; ut videamus, utrum utri præferendum sit: ac primum de auctoribus videamus. [z] Jesus, Mahumetis ipsius confessione, erat Messias ille in lege et Prophetis promissus; [a] ab ipso Mahumete vocatur Dei verbum, [b] mens, [c] sapientia; [d] dicitur eidem nullum ex hominibus patrem habuisse: [e] Mahumetes solito naturæ ordine genitus etiam a suis creditur. Jesus vitæ semper immaculatæ, cui nihil objici posset: [f] Mahumetes diu raptor, [g] mulierosus semper. [h] Jesus in cœlum evectus, fatente Mahumete: Mahumetes in sepul-

[z] *Jesus, Mahumetis ipsius confessione, erat Messias ille in lege et Prophetis promissus*] Azoara xxix.

[a] *Ab ipso Mahumete vocatur Dei verbum*] Azoara v. xi. et in libro doctrinæ Mahumetis, p. 199. fin. ed. Bibliandri. Jesum a Mahumete vocari λόγον, ἢ πνεῦμα Θεοῦ, ait Euthymius Zigabenus, in disputatione contra Saracenos, §. 4.

[b] *Mens*] Azoara iv, xi, xxix. et in dicto libro.

[c] *Sapientia*] Dictis locis.

[d] *Dicitur eidem nullum ex hominibus patrem habuisse*] Azoara xxxi.

[e] *Mahumetes solito naturæ ordine genitus etiam a suis creditur*] Vide librum Generationis Mahumetis, p. 207.

[f] *Mahumetes diu raptor*] Vide Chronica Mahumetis versa ex Arabico, p. 216. Vide Disputationem Saraceni et Christiani a Petro Abbate Cluniacensi editam, t. ii. col. 4. ed. Bibliandri.

[g] *Mulierosus semper*] Azoara xliii, lxxv. et lxxvi. Vide dictam Disputationem, col. 6.

[h] *Jesus in cœlum evectus, fatente Mahumete*] Azoara xi.

chro detinetur. Uter potius ſequendus ſit, quis non videat?

§. V. *Factorum utriuſque;*

Accedant utriuſque facta. [i] Jeſus viſum cæcis, claudis greſſum, ægrotis ſanitatem dedit; imo, fatente Mahumete, etiam vitam mortuis: [k] Mahumetes ſe miſſum ait, non cum miraculis, ſed cum armis. Secuti tamen ſunt, qui ei et miracula attribuerent: at qualia? Nempe, quæ aut arte humana facile poſſunt effecta reddi, ut de [l] columba ad aurem advolante: aut quorum nulli ſunt teſtes, ut de camelo noctu ei locuto: aut quæ ſui abſurditate refelluntur, [m] ut de magna Lunæ parte in manicam ipſius

[i] *Jeſus viſum cæcis, claudis greſſum, ægrotis ſanitatem dedit; imo, fatente Mahumete, etiam vitam mortuis*] Azoara v, xiii.

[k] *Mahumetes ſe miſſum ait, non cum miraculis, ſed cum armis*] Azoara iii, xiv, xvii, xxx, lxxi. [Vide, hac de re, vitam Mohammedis Anglica Lingua editam ab erudito Viro Humfredo Prideauxio, p. 30. ubi multis oſtendit, Pſeudo-Prophetam non auſum miracula ulla jactare. Attamen ſequaces ejus multa jactarunt; ut liquet ex Vita Mohammedis ab Abul' Feda ſcripta, de qua jam antea. *Clericus.*]

[l] *Columba ad aurem advolante*] Hanc tamen de Columba fabellam in verſione ſua hujus operis Arabica cum prætermittat noſter Pocockius, id ſe annuente ipſo Grotio facere teſtatur: monet enim lectorem, *ſi pauca quædam libri ſexti omiſſa vel mutata repererit, ideo hoc factum, nequid de Mohammedanorum rebus et ſententia affirmaretur, quod non Authorum, apud ipſos omni exceptione majorum, fide et teſtimonio conſtaret; idque Authorem ipſum, dum in vivis eſſet, ea de re conſultum, faciendum cenſuiſſe: e. g. quod de Columba ad aurem Mohammedis advolante a noſtris aſſeritur.* O.

[m] *Ut de magna Lunæ parte in manicam ipſius delapſa, et ab ipſo remiſſa*] Azoara lxiv. Vide latius hanc fabulam ex capite Ceramur, apud Cantacuzenum, Oratione ii. in Mahu-

delapſa, et ab ipſo remiſſa ad reddendam fideri rotunditatem. Quis non dicat in cauſa dubia, ei legi ſtandum, quæ certiora pro ſe habet divinæ approbationis teſtimonia?

§. VI. *Eorum, qui primi utramque religionem receperunt;*

Videamus et eos, qui hanc et illam legem primi ſuſceperunt. Qui Jeſu legem amplexi ſunt, viri erant Dei timentes, vitæ ſimplicis: convenit autem Deo, ut tales neque ſermonum præſtigiis, neque ſpecie prodigiorum decipi patiatur. At, [n] qui Mahumetiſmum primi ſuſceperunt, prædones erant, homines ab humanitate ac pietate alieni.

§. VII. *Modorum, quibus lex utraque propagata eſt;*

Sequitur et modum oſtendamus, quo religio

metem, §. 23. p. 88. ed. Baſil. 1543.

[n] *Qui Mahumetiſmum primi ſuſceperunt, prædones erant*] Oſtendit vox ipſa *Saraceni*, quod ληστρικὸς ſignificat. Vide Scaligerum, de Emendatione Temporum, lib. ii. cap. de Periodo Arabum, p. 111. B. [Fuere quidem vere latrones, qui primi Mohammedem ſunt ſequuti; ſed vox Arabica, ad quam reſpicit Scaliger, ſignificat *clam furari*, non *prædari*. Nec credibile eſt ipſos infame nomen ſibi adſumſiſſe; ne jam dicam fuiſſe hoc antiquius Mohammede, cum apud Ptolemæum et Philoſtorgium inveniatur. Itaque malim eorum ſequi ſententiam, qui deducunt *Saracenorum* nomen a voce שרק *Schark*, quæ *orientem* ſonat; unde שרקיין *Scharkiin*, Saraceni, ſeu *Orientales*, quomodo etiam Arabes in Scriptura vocantur. Qua de re adi Eduard. Pocockium, ad ſpecimen Hiſtor. Arabum, ab initio. *Clericus.*]

utraque propagata eſt. De Chriſtiana aliquoties jam diximus, incrementa ejus eſſe ex miraculis, non Chriſti tantum, ſed et diſcipulorum, et qui eis ſucceſſerunt; tum vero ex ipſa malorum et ſuppliciorum patientia. At Mahumetiſmi doctores nulla ediderunt miracula, nullas graves ærumnas ac dura mortium genera ob eam profeſſionem pertulerunt. Sed [o] religio illa quo arma eunt ſequitur, armorum acceſſio eſt: [p] nec aliud ipſi argumentum pro ea magiſtri afferunt, quam bellorum ſucceſſum, et imperii magnitudinem; quibus nihil ad hanc rem fallacius. Paganica ſacra ipſi improbant: et tamen ſcimus, quantæ fuerint Perſarum, Macedonum, Romanorum victoriæ; quam late patuerint eorum imperia. Neque Mahumetiſtis ſemper proſperi bellorum eventus. [q] No-

[o] *Religio illa quo arma eunt ſequitur, armorum acceſſio eſt*] Azoara x, xviii, xxxii.

[p] *Nec aliud ipſi argumentum pro ea magiſtri afferunt, quam bellorum ſucceſſum, et imperii magnitudinem*] Azoara xxxii, lvii.

[q] *Notæ clades*] Quæ a temporibus Grotii majores fuere. Expulſi enim ſunt, poſt multas clades, ditione Auſtriaca, Hungaria, Tranſſilvania, et Peloponneſo, ante aliquot annos; viſumque Turcicum imperium, ab eo tempore, retro ſublapſum referri. *Cl.* Anno quidem 1715. poſt haſce notulas primum editas, recuperarant Turcæ Peloponneſum, ſegniter a Venetorum Præfectis defenſam. Sed anno ſequente 1716. cum Hungariam et Corcyram inſulam invadere conarentur, primum ſunt in Hungaria ingenti prælio victi a Cæſarianis copiis, quibus Eugenius a Sabaudia præerat, amiſeruntque urbem Themiſcyram, ad deditionem vehementi oppugnatione adactam; tum a Corcyra, virtute Comitis Schulemburgii, non ſine clade repulſi, in claſſem ſuam aufugerunt. Cum hæc ſcriberem menſe Aprili 1717. minabantur ſe novis copiis conſcriptis eadem tentaturos; quibus tamen Cæſariani non multum moveri videbantur.

tæ clades, quas plurimis in locis terra marique acceperunt: tota Hispania pulsi sunt. Non potest res, quæ vices tam incertas habet, quæque bonis ac malis communis esse potest, nota esse certa veræ religionis: eoque minus, quod arma eorum injusta sunt; [r] cum sæpe ea moveant adversus populos sibi non molestos, nulla injuria cognitos, ita ut nihil armis obtendere possint nisi solam religionem: quod maxime est irreligiosum. Nam [s] cultus Dei nullus est, nisi ab animo volente procedat. Voluntas autem docendo et suadendo elicitur; non minis, non vi. Coactus qui credit, non credit; sed credere se simulat, ut malum vitet. Qui mali sensu aut metu extorquere assensum vult, eo ipso ostendit se argumentis diffidere. Rursus autem hunc ipsum obtentum religionis ipsi destruunt; cum subactos sub imperium patiantur uti qua velint religione, imo et [t] palam agnoscant interdum Christianos in sua lege servari posse.

Cl, Revera sunt, sequente æstate, ad Albam Græcam ingenti prælio victi, eodem Eugenio duce; eaque Urbs, et Pars Serviæ in potestatem Caroli VI. Cæsaris Aug. redactæ. *Clericus*.

[r] *Cum sæpe ea moveant adversus populos sibi non molestos*] Vide Azoara xix.

[s] *Cultus Dei nullus est, nisi ab animo volente procedat*] Lactantius, libro v. cap. 19. 23. *Nihil est enim tam voluntarium quam religio; in qua si animus sacrificantis aversus est, jam sublata, jam nulla est.*

[t] *Palam agnoscant interdum Christianos in sua lege servari posse*] Azoara ii. et xii. Liber de doctrina Mahumetis, p. 190. 7. Vide Euthymium, §. 20.

§. VIII. *Præceptorum inter se.*

Contendamus inter se et præcepta. Hinc patientia præcipitur, imo et benignitas in male volentes: inde ultio. Hinc perpetua matrimonii fides, morum mutua toleratione: [u] inde discedendi licentia. Hic maritus quod ab uxore exigit præstat ipse, et affigendum uni amorem exemplo suo docet: [x] ibi aliæ super alias mulieres, nova semper libidinum irritamenta. Hic intus ad animum revocata religio; ut, eo bene culto, fructus exerat humano generi utiles: ibi eadem [y] in circumcisione, [z] aliisque rebus per se mediis vim suam prope totam consumit. Hic temperatus ciborum vinique usus permittitur: ibi [a] vetitum sue vesci, [b] bibere vinum; quod tamen magnum Dei munus est ad animi et corporis bona, cum modo sumptum. Et ante quidem legem perfectissimam, qualis est Christi, rudimenta quasi puerilia præcessisse non mirum est: post eam vero publicatam redire ad figuras, præposterum. Neque ulla potest

[u] *Inde discedendi licentia*] Vide Euthymium, §. 18. et eos qui de rebus Turcicis scripsere.

[x] *Ibi aliæ super alias mulieres*] Azoara iii, viii, ix, xxxiii.

[y] *In circumcisione*] Vide et Bartholomæum Georgevitium de Ritibus Turcarum, t. iii. p. 182. ed. Bibliandri.

[z] *Aliisque rebus per se mediis*] Ut lotionibus, Azoara ix. Vide et Euthymium, §. 12.

[a] *Vetitum sue vesci*] Azoara iii, xxvi.

[b] *Bibere vinum*] Vide Euthymium, §. 20. et alios qui res Saracenicas scripsere,

caufa afferri, cur, poft Chriftianam religionem longe optimam, aliam decuerit proferri.

§. IX. *Solutio ejus, quod objiciunt Mahumetiftæ de Dei filio.*

Offendi fe aiunt Mahumetiftæ, quod Deo filium demus, cum uxore non utatur; quafi filii vox in Deo non poffit diviniorem habere fignificationem. At ipfe Mahumetes multa Deo afcribit non minus indigna, quam fi uxorem habere diceretur: puta, [c] manum ipfi frigidam effe, idque fe tactu expertum: [d] geftari in fella: et his fimilia. Nos vero cum Jefum Dei filium dicimus, hoc fignificamus, quod ipfe; [e] cum eum verbum Dei dicit: [f] verbum enim ex mente fuo quodam modo gignitur. Adde jam, quod ex virgine, fola Dei opera vim paternam fupplente, natus eft; quod in cœlum evectus Dei poteftate: quæ et ipfa Mahumeti confeffa oftendunt [g] Jefum fingulari

[c] *Manum ipfi frigidam effe, idque fe tactu expertum*] Locum vide apud Richardum, contra Mahumetiftas, cap. i. et cap. xiv. et apud Cantacuzenum, Oratione in Mahumetem ii. §. 18. et oratione iv. non longe a principio.

[d] *Geftari in fella*] Ibidem.

[e] *Cum eum verbum Dei dicit*] Vide fupra, §. 4.

[f] *Verbum enim ex mente fuo quodam modo gignitur*] Vide Platonem, in Convivio, p. 1198. B. et Abarbanielem, in Dialogo qui vulgo Leonis Hebræi dicitur, f. 100. feqq. ed. Ven. 1564. Vide hac de re et Euthymium, in dicta Difputatione, §. 4. ubi ait, ὥσπερ ὁ ἐμέτερος λόγος ἐκ τοῦ νοῦ γίνεται νοούμενος, et cætera; Cardinalem Cufanum, lib. i. cap. 13. et feqq. contra Mahumetiftas; Richardum, cap. 9. et 15.

[g] *Jefum fingulari quodam ju-*

quodam jure Dei filium appellari posse, et debere.

§. X. *Absurda plurima in libris Mahumeticis.*

At contra in scriptis Mahumeticis [h] quam multa sint a veritate historiæ aliena, quam multa plane ridicula; longum foret eloqui. Talis est fabula [i] de pulchra muliere; quæ ab Angelis vino captis solenne didicerit carmen, quo in cœlum ascendi et ex eo descendi solet: quæ cum ascendisset in multam cœli altitudinem, deprehensam a Deo, ibique fixam; atque eam esse stellam Veneris. Talis illa [k] de mure in navi Noë nato ex stercore elephantis: [l] contra autem fele ex leonis halitu. Atque illa maxime [m] de morte in arietem commutanda, qui medio inter cœlum et inferos spatio sit stabulaturus; [n] et de epulis in vita altera excer-

re Dei filium appellari posse, et debere] Luc. i. 35. Johan. x. 36. Actor. iii. 13—15. xiii. 33. Hebr. i. 5. v. 5. In dicto libro doctrinæ Mahumetis, p. 197. 18. Jesus inducitur Deum suum Patrem appellans.

[h] *Quam multa sint a veritate historiæ aliena*] Ut de Alexandro Magno; qui ad fontem pervenerit, in quo Sol quiesceret, Azoara xxviii. De Solomone, Azoara xxxvii.

[i] *De pulchra muliere*] In libro Doctrinæ Mahumetis, p. 198. 13. est hæc fabula, sumpta ex libro Enarrationum. Vide et Cantacuzenum, Oratione ii. in Mahumetem, c. 15.

[k] *De mure in navi Noë nato ex stercore elephantis*] Sunt hæc in dicto libro doctrinæ Mahumetis, p. 197. 30.

[l] *Contra autem fele ex leonis halitu*] Ibidem.

[m] *De morte in arietem commutanda*] In fine dicti libri doctrinæ Mahumetis, p. 200. 20.

[n] *Et de epulis in vita altera excernendis per sudorem*] Dictus liber de doctrina Mahumetis, p. 197. 8.

nendis per sudorem; [o] deque mulierum gregibus cuique assignandis ad concubitus voluptatem: quae profecto talia sunt omnia, ut oporteat culpa sua esse in stuporem datos qui iis fidem habent; praesertim cum Evangelii lux ipsos circumfulgeat.

§. XI. *Peroratio ad Christianos, qui ex occasione antedictorum officii sui admonentur.*

Hac ultima disputatione absoluta, sequitur peroratio, non jam ad extraneos, sed ad omnis generis ac nominis Christianos: summatim monstrans eorum usum, quae dicta sunt hactenus; ut et quae recta sunt fiant, et quae prava vitentur. Primum, [p] ut puras manus elevent ad Deum illum, [q] qui omnia conspicua atque inconspicua fecit ex nihilo, [r] cum certa fiducia eum curam nostri gerere; [s] cum, nisi ejus permissu, ne passer quidem cadat: [t] ac ne eos ti-

[o] *Deque mulierum gregibus cuique assignandis ad concubitus voluptatem*] Vide quae supra adnotata ad librum secundum, §. 10.

[p] *Ut puras manus elevent ad Deum illum*] 1. Tim. ii. 8. Jac. iv. 8. Tertullianus, Apologetico, cap. 30. *Illuc suspicientes Christiani manibus expansis, quia innocuis: capite nudo, quia non erubescimus: denique sine monitore, quia de pectore, oramus pro omnibus Imperatoribus, vitam illis prolixam, imperium securum, domum tutam, exercitus fortes, senatum fidelem, populum probum, orbem quietum.*

[q] *Qui omnia conspicua atque inconspicua fecit ex nihilo*] Coloss. i. 16. Hebr. xi. 3. Act. iv. 24. xvii. 24. 2. Macc. vii. 28.

[r] *Cum certa fiducia eum curam nostri gerere*] 1. Petr. iii. 12. v. 7.

[s] *Cum, nisi ejus permissu, ne passer quidem cadat*] Matth. x. 29.

[t] *Ac ne eos timeant, qui tantum corpori nocere possunt; sed eos, qui et in corpus et in ani-*

meant, qui tantum corpori nocere possunt; præ eo, cui et in corpus et in animum æquale jus est. [u] Confidant non Deo tantum Patri, sed et [x] Jesu; [y] quando in terris aliud nomen non est, quod nos salvos præstet: [z] quod recte facturos, si cogitaverint, non qui illum Patrem, hunc Dominum voce nuncupant, æternum victuros; sed qui ex eorum voluntate vitam componunt. Monentur deinde, [a] sanctum illud dogma Christi, ut pretiosissimum thesaurum, sollicite custodire: atque eam ob rem etiam [b] sæpe legere sacra scripta; quibus nemo possit decipi, nisi qui prius se ipse deceperit. [c] Nam et fideliores fuisse eorum scriptores et afflatus divini pleniores, quam ut necessaria veritate nos frau-

mum æquale jus est] Matth. x. 28. Luc. xii. 4.

[u] *Confidant non Deo tantum Patri, sed et Jesu*] Joh. xiv. 1. Heb. iv. 15, 16. Eph. iii. 12. et 17.

[x] *Jesu*] Adde: filio ejus unigenito, quem Mediatorem inter se et nos esse voluit, cui potestatem omnem in cœlo et terra tribuit. *Clericus.*

[y] *Quando in terris aliud nomen non est, quod nos salvos præstet*] Actor. iv. 12.

[z] *Quod recte facturos, si cogitaverint, non qui illum Patrem, hunc Dominum voce nuncupant, æternum victuros; sed qui ex eorum voluntate vitam componunt*] Joh. viii. 41. et sequentibus: Matth. vii. 21. Joh. xv. 14. 1. Joh. ii. 3, 4.

[a] *Sanctum illud dogma Christi, ut pretiosissimum thesaurum, sollicite custodire*] Matth. xiii. 44, 45. 1. Cor. iv. 7. 1. Tim. vi. 20. 2. Tim. i. 14.

[b] *Sæpe legere sacra scripta*] Coloss. iv. 16. 1. Thess. v. 27. Apoc. i. 3.

[c] *Nam et fideliores fuisse eorum scriptores et afflatus divini pleniores, quam ut necessaria veritate nos fraudare vellent*] Tertullianus de hæreticis sic loquitur, in Præscriptione, cap. 22. *Solent dicere, non omnia Apostolos scisse; eadem agitati dementia, qua rursus convertunt: omnia quidem Apostolos scisse, sed non omnia omnibus tradidisse: in utroque Christum reprehensioni subjicientes; qui aut minus instructos, aut parum simplices Apostolos miserit.* Vide et quæ sequuntur ibidem longe utilissima.

dare vellent, eamve nube aliquâ obtegere; [d]sed afferendum animum paratum obsequio: id si fiat, [e]nihil eorum nos fugiturum, quæ credi, sperari, aut fieri a nobis debent: [f]atque eo modo ali in nobis et excitari illum Spiritum, [g]qui futuræ felicitatis arrhabo est datus. Absterrentur præterea ab imitatione Paganorum: [h]primum, in cultu falsorum Deorum; [i]qui nihil sunt nisi vana nomina, [k]quibus mali Dæmones utuntur, [l]ut nos a veri Dei cultu avertant: [m]quare non posse nos eorum sacris participare, ita ut simul et Christi sacrificium nobis prosit: [n]secundo, in vivendi modo licentioso, nec aliam habente legem quam a cupiditate dictatam; [o]unde Christianos longissime abesse oporteat, [p]qui non tantum Paganis præstare mul-

[d] *Sed afferendum animum paratum obsequio*] Johan. vii. 17. v. 44. Matth. xi. 25. Philipp. iii. 15. 2. Petr. iii. 16. Oseæ xiv. 9.

[e] *Nihil eorum nos fugiturum, quæ credi, sperari, aut fieri a nobis debent*] 2. Tim. iii. 15, 16. Johan. xx. 31. 1. Petr. i. 23.

[f] *Atque eo modo ali in nobis et excitari illum Spiritum*] 2. Tim. i. 6. 1. Thess. v. 19.

[g] *Qui futuræ felicitatis arrhabo est datus*] Ephes. i. 14. 2. Cor. i. 22. v. 5.

[h] *Primum, in cultu falsorum Deorum*] 1. Cor. viii. 5, 6.

[i] *Qui nihil sunt nisi vana nomina*] Ibid. ver. 4. et x. 19.

[k] *Quibus mali Dæmones utuntur*] 1. Cor. x. 20. Apoc. ix. 20.

[l] *Ut nos a veri Dei cultu avertant*] Eph. ii. 2. Apoc. ix. 20. 2. Thess. ii. 9. Matth. xiii. 19. Eph. ii. 12.

[m] *Quare non posse nos eorum sacris participare, ita ut simul et Christi sacrificium nobis prosit*] 1. Cor. x. 20.

[n] *Secundo, in vivendi modo licentioso, nec aliam habente legem quam a cupiditate dictatam*] Eph. ii. 3. Tit. ii. 12.

[o] *Unde Christianos longissime abesse oporteat*] 2. Corinth. vi. 15.

[p] *Qui non tantum Paganis præstare multum debeant*] Matt. v. 47. vi. 7, 32.

tum debeant; [q] sed et Judæorum legisperitis et Pharisæis, quorum justitia in externis quibusdam factis consistens non sufficit ut ad cœleste regnum perveniatur. [r] Nullo nunc in pretio esse circumcisionem manu factam; sed alteram internam cordis, [s] observationem mandatorum Dei, [t] novum opificium, [u] fiduciam in diligendo efficacem: [x] unde agnoscantur veri Israëlitæ, [y] mystici Judæi, hoc est, Dei laudatores. [z] Ciborum discrimina, [a] sabbata, [b] dies festos [c] umbras esse rerum, quæ in Christo et Christianis existant. Ex occasione Mahumetismi hæc afferuntur monita: [d] prædictum a Domino Jesu venturos quosdam post sua tempora, qui a Deo se missos mentirentur; [e] sed etiamsi Angelus de

[q] *Sed et Judæorum legisperitis et Pharisæis, quorum justitia in externis quibusdam factis consistens non sufficit ut ad cœleste regnum perveniatur*] Matth. v. 20. xxiii. 23. Rom. iii. 20. Galat. ii. 16.

[r] *Nullo nunc in pretio esse circumcisionem manu factam; sed alteram internam cordis*] 1. Cor. vii. 19. Galat. v. 6. vi. 15. Philipp. iii. 3. Ephes. ii. 11. Coloss. ii. 11. Rom. ii. 29.

[s] *Observationem mandatorum Dei*] 1. Cor. vii. 19.

[t] *Novum opificium*] Galat. vi. 15.

[u] *Fiduciam in diligendo efficacem*] Galat. v. 6.

[x] *Unde agnoscantur veri Israëlitæ*] Rom. ix. 6. 1. Cor. x. 18. Gal. vi. 16. Joh. i. 47.

[y] *Mystici Judæi, hoc est, Dei laudatores*] Rom. ii. 29. Philo, de Allegoriis, lib. i. p. 42. A. Τῦ ἐξομολογυμένυ ὁ Ἰέδας σύμϐολον. *Judas symbolum ejus qui Deum profitetur.*

[z] *Ciborum discrimina*] Act. x. 13—15. xv. 19, 20. 1. Cor. x. 25. Col. ii. 16, 21.

[a] *Sabbata*] Coloss. dicto loco.

[b] *Dies festos*] Ibid. Rom. xiv. 5.

[c] *Umbras esse rerum, quæ in Christo et Christianis existant*] Col. ii. 17. Hebr. x. 1.

[d] *Prædictum a Domino Jesu venturos quosdam post sua tempora, qui a Deo se missos mentirentur*] Joh. v. 43. 2. Thess. ii. 9. Matth. vii. 15. xxiv. 11. Marc. xiii. 22. 1. Joh. iv. 1.

[e] *Sed etiamsi Angelus de cœ-*

cœlo veniret, non recipiendum esse dogma aliud, [f] quam illud Christi tantis testimoniis probatum. Quippe [g] olim quidem Deum multis variisque modis allocutum pios, qui fuerunt: postremo autem voluisse eum nos compellare per Filium suum, [h] rerum omnium Dominum, [i] splendoris paterni effulgentiam, substantiæ ejus expressam imaginem; [k] per quem condita sunt quæ fuerunt, aut erunt; [l] qui suo imperio agit ac fert omnia; [m] et, expiatis peccatis nostris, ad dextram Dei sublatus [n] dignitatem supra Angelos affecutus est: [o] quo proinde legis auctore nihil potest expectari magnificentius. Revocatur etiam eadem occasione ipsis in memoriam, [p] arma Christi militibus assignata non esse qualibus Mahumetes nititur;

lo veniret, non recipiendum esse dogma aliud] Gal. i. 8.

f *Quam illud Christi tantis testimoniis probatum*] 1. Joh. v. 7, 8. Hebr. ii. 4. xii. 1. Johan. i. 7, 32. v. 32, 37, 39, 46. Luc. xxiv. 27. Actor. ii. 22, 32. x. 43.

g *Olim quidem Deum multis variisque modis allocutum pios, qui fuerunt: postremo autem voluisse eum nos compellare per Filium suum*] Hebr. i. 2.

h *Rerum omnium Dominum*] 1. Cor. xv. 27. Hebr. ii. 5.

i *Splendoris paterni effulgentiam, substantiæ ejus expressam imaginem*] Hebr. i. 3.

k *Per quem condita sunt quæ fuerunt, aut erunt*] Ibid. Coloss. i. 16.

l *Qui suo imperio agit ac fert omnia*] Hebr. i. 3. Apoc. i. 5.

m *Et, expiatis peccatis nostris, ad dextram Dei sublatus*] Hebr. i. 3. ix. 12. Matth. xx. 28. 1. Joh. ii. 2. iv. 10. Matth. xxvi. 64. Marc. xvi. 19. Act. ii. 33, 34. vii. 55, 56. Rom. viii. 34. Ephes. i. 20. Coloss. iii. 1. Hebr. viii. 1. x. 12. xii. 2.

n *Dignitatem supra Angelos affecutus est*] 1. Petr. iii. 22. Hebr. i. 13. Eph. i. 21.

o *Quo proinde legis auctore nihil potest expectari magnificentius*] Hebr. ii. 3—8. iii. 3—6.

p *Arma Christi militibus assignata*] Rom. xiii. 12. 2. Cor. vi. 7. x. 4. Ephes. vi. 11—18.

sed Spiritus propria, apta expugnandis munitionibus quæ se adversus Dei cognitionem erigunt: pro scuto fiduciam, quæ tela ignita diaboli repellat: pro lorica justitiam, sive rectitudinem vitæ: [q] pro galea, quæ quod infirmissimum est tegat, spem æternæ salutis: [r] pro ense vero tradita divinitus verba, penitissimas animi partes penetrantia. Sequitur post hæc exhortatio [s] ad mutuam concordiam, quam Christus suis abiens tam serio commendavit: [t] non multos inter nos esse doctores debere, sed unum Jesum Christum: [u] omnes Christianos in idem nomen baptizatos: [x] quare non debere inter ipsos sectas esse et scissuras: quibus ut remedium tandem adhibeatur aliquod, suggeruntur dicta illa Apostolica: [y] sapiendum temperanter, [z] pro modo cognitionis quam cuique Deus admensus est: [a] si qui minus omnia intelligant,

[q] *Pro galea*] Vide, præter dictum ad Ephesios locum, 1. Thess. v. 8.

[r] *Pro ense vero*] Vide, (præter dictum locum, Eph. vi. 17.) Hebr. iv. 12. Apoc. i. 16.

[s] *Ad mutuam concordiam, quam Christus suis abiens tam serio commendavit*] Joh. xiv. 27. xiii. 34, 35. xv. 12, 17. xvii. 20. et seqq. xx. 19, 26. 1. Johan. iii. 23. Adde Eph. iii. 14. et seqq. iv. 16. Hebr. xiii. 20. Matth. v. 9.

[t] *Non multos inter nos esse doctores debere, sed unum Jesum Christum*] Matth. xxiii. 8. Jacob. iii. 1.

[u] *Omnes Christianos in idem nomen baptizatos*] Rom. vi. 3, 4. 1. Cor. i. 13, 15. Galat. iii. 27. Ephes. iv. 5. Coloss. ii. 12.

[x] *Quare non debere inter ipsos sectas esse et scissuras*] 1. Cor. i. 10. xi. 18. xii. 25.

[y] *Sapiendum temperanter*] Rom. xii. 3, 16. 1. Cor. iv. 6.

[z] *Pro modo cognitionis quam cuique Deus admensus est*] Dicto loco ad Romanos, et xii. 6. 2. Cor. x. 13. Ephes. iv. 7, 15, 16.

[a] *Si qui minus omnia intelli-*

eorum ferendam imbecillitatem; [b] ut placide ac sine jurgiis nobiscum coalescant: [c] si qui intelligentia præstent cæteris, par esse ut et studio erga cæteros antecellant: [d] hos vero, qui aliter aliqua in parte sentiunt, expectandos, donec et ipsis Deus latentem veritatem aperiat: [e] interim de quibus constat retinenda, et opere implenda: [f] nunc ex parte sciri: [g] venturum illud ævum, quo omnia certissime cognoscenda sint. Etiam hoc rogantur singuli, [h] ne inutile detineant talentum sibi concreditum; [i] sed omnem impendant operam, ut alios Christo acquirant: [k] quam ad rem non tantum adhibendos rectos salutaresque sermones, [l] sed et

gant, eorum ferendam imbecillitatem] Rom. xiv, xv. 2. 1. Cor. viii. 7.

[b] *Ut placide ac sine jurgiis nobiscum coalescant*] Rom. xiv. 1. 2. Cor. xii. 20. Gal. v. 20. Philipp. i. 16. ii. 3, 15. 1. Cor. xi. 16.

[c] *Si qui intelligentia præstent cæteris, par esse ut et studio erga cæteros antecellant*] Rom. viii. 1—3, 9. xii. 8. xv. 3, 14, 16. 1. Cor. xiii. 2. 2. Cor. vi. 6. viii. 7. 2. Petr. i. 5, 6.

[d] *Hos vero, qui aliter aliqua in parte sentiunt, expectandos, donec et ipsis Deus latentem veritatem aperiat*] Philip. iii. 15. Eph. iv. 2. 1. Cor. xiii. 4, 7. 1. Thess. v. 14. 2. Cor. vi. 6. Galat. v. 22. Coloss. iii. 11. 2. Timoth. iv. 2. Luc. ix. 54, 55.

[e] *Interim de quibus constat retinenda, et opere implenda*] Philipp. iii. 16. Jacob. i. 22—25.

[f] *Nunc ex parte sciri*] 1. Cor. xiii. 9, 12.

[g] *Venturum illud ævum, quo omnia certissime cognoscenda sint*] Ibid. ver. 10, 12. 1. Joh. iii. 2. Matth. v. 8.

[h] *Ne inutile detineant talentum sibi concreditum*] Matth. xxv. 15. et seqq.

[i] *Sed omnem impendant operam, ut alios Christo acquirant*] 1. Cor. ix. 19—22.

[k] *Quam ad rem non tantum adhibendos rectos salutaresque sermones*] Gal. vi. 6. Eph. iv. 29. 2. Tim. i. 13. Tit. ii. 8.

[l] *Sed et emendatæ vitæ exemplum; ut ex servis de bonitate Domini, et ex actionibus de legis puritate judicium fiat*] 1. Petr. iii. 1, 16. Eph. vi. 6. 2.

emendatæ vitæ exemplum; ut ex ſervis de bonitate Domini, et ex actionibus de legis puritate judicium fiat. Poſtremo loco reverſa, unde exierat, ad lectores populares oratio obſecrat eos, [m] ſi quid hic boni eſt, de eo agant Deo gratias: [n] ſi quid minus placeat, rationem ut habeant tum communis naturæ hominum ad multos errores pronæ; [o] tum et loci ac temporis, quo opus hoc effuſum verius, quam elaboratum eſt.

Tim. ii. 24. 1. Petr. ii. 12. Eph. iv. 1. Philipp. i. 27.

[m] *Si quid hic boni eſt, de eo agant Deo gratias*] Jac. i. 17. 2. Theſſ. i. 3. 1. Cor. i. 4.

[n] *Si quid minus placeat, rationem ut habeant tum communis naturæ hominum ad multos errores pronæ*] Jac. iii. 2. Gal. vi. 1, 2.

[o] *Tum et loci*] Quod optimus et doctiſſimus vir Lupiſtenienſi carcere, cui in perpetuum damnatus erat, teneretur: quo loco et tempore profecto tot inſignia opera ſumma eruditione, limatiſſimo judicio, et ingenio ſingulari numquam elaborare potuiſſet, ſine incredibili conſtantia, animique tranquillitate, et fide in Deum inconcuſſa; ob quæ bona in eum collata, in uſum totius Chriſtianitatis, Deo gratias agent quicumque animo veritatis ſtudioſo cum cetera ejus opera, tum etiam hoc legent. Quod ex animo quidem nos facimus. *Clericus.*

FINIS.

[illegible]

[illegible]

JOANNIS CLERICI

DE

ELIGENDA

INTER DISSENTIENTES CHRISTIANOS

SENTENTIA

LIBER.

§. I. *Quærendum esse apud quosnam Christianos hodie vera Christi doctrina quam maxime vigeat.*

QUISQUIS, veri cognoscendi studio, Novi Testamenti libros legerit, nec judicio destitutus erit; non poterit diffiteri, quin in iis veritatis argumenta, quæ Libris II. et III. exposuit HUGO GROTIUS, ad unum omnia inveniantur. Itaque, si qua beatæ immortalitatis cura tangatur, quæ in iis Libris credenda proponuntur amplecti, quæ præcipiuntur facere, quæ denique speranda docentur, iis confidere

sui officii esse intelliget. Alioqui si quis de Veritate Religionis Christianæ se dubitare negaret, simulque dogmata ejus, præcepta et promissa fide et obsequio digna per omnia minime censeret; is secum ipse pugnaret, atque ex animo Christianum se non esse manifesto ostenderet.

Inter præcepta autem Christi et Apostolorum, hoc habetur: [a] ut coram hominibus nos profiteamur esse discipulos Christi, si eum nos pro suis agnoscere, cum extremum feret de vivis et mortuis judicium, velimus; sin minus, ut eum negaverimus magistrum, coram hominibus, sic illum vicissim in ultimo illo humani generis conventu, coram Deo, discipulos nos esse suos negaturum. [b] Noluit, nimirum, Christus qui sibi crederent, eos esse clam discipulos suos; quasi suæ eos puderet disciplinæ, aut quasi pluris hominum existimationem, beneficia, minas et supplicia, quam præcepta sua et

[a] *Ut coram hominibus*, &c.] Sic Christus, Matth. x. 32. Πᾶς ὅστις ὁμολογήσει ἐν ἐμοὶ ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω κἀγὼ ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς· ὅστις δ' ἂν ἀρνήσηταί με ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἀρνήσομαι αὐτὸν κἀγὼ ἔμπροσθεν τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. *Quisquis me professus erit* (magistrum) *coram hominibus, agnoscam et ego eum* (discipulum) *coram Patre meo qui est in cælis: quisquis vero negaverit me* (magistrum) *coram hominibus, negabo illum et ego* (discipulum meum fuisse) *coram Patre meo qui est in cælis.* Vide et 2. Tim. ii. 12. Apoc. iii. 5.

[b] *Noluit, nimirum, Christus*, &c.] Ideo etiam dixit, Matth. v. 14. *Discipulos suos esse lucem mundi, nec posse urbem in monte sitam occultari, nec accendi lucernam, ut modio subjiciatur; sed candelabro imponi, ut illuceat omnibus, qui sunt domi*, &c.

promissa vitæ æternæ facerent; sed palam et coram omnibus esse Christianos, ut alios etiam homines ad veram religionem amplectendam allicerent, Deoque, si ita ei videretur, [c] vitam ab eo acceptam, vel in exquisitis cruciatibus, redderent; dum ejus præcepta omnibus anteponere se palam profitentur. Sic et Paulus, [d] si ore confessi fuerimus Dominum Jesum, et animo crediderimus eum a Deo e mortuis excitatum esse, docet nos salutem consequuturos; *Corde enim*, inquit, *creditur*, *in justitiam: ore vero confessio fit*, *in salutem*. *Ait enim Scriptura: qui ei credit pudore non adficietur*. Quæ cum ita sint, oportet eum, qui religionem Christianam veram esse existimat, hanc animi sui sententiam, quavis data occasione, intrepide aperire et profiteri.

Præterea necesse est eum quærere, si qui sint ejusdem sententiæ, et [e] cum iis pacem ac

[c] *Vitam ab eo acceptam*] Luc. xii. 4. Christus vetat *timere eos qui occidunt corpus, nec postea quidquam facere possunt*, jubetque *eum timeri qui, postquam occisi fuerimus, nos potest in geennam ignis conjicere*. Quin etiam omnis generis mala discipulis prænunciat, Matth. x. 39. et seqq. aitque *eum, qui ipsius causa vitam amiserit, eum* (denuo) *inventurum*, &c. Quibus præceptis paruerunt prisci præsertim Christiani, qui ob testimonium Evangelii doctrinæ præbitum *Martyres*, id est, testes dicti sunt.

[d] *Si ore confessi fuerimus*] Rom. x. 9—11.

[e] *Cum iis pacem ac amicitiam*, &c.] Joan. xiii. 34, 35. *Novum præceptum do vobis, ut ametis invicem; ut quemadmodum vos amavi, ita vos mutuo ametis. Hac ex re omnes cognoscent vos esse meos discipulos, si mutuum amorem habeatis*. Vide 1. Joan. ii. 7. iii. 11, 16, 23.

amicitiam ſingularem colere; hoc enim indicio diſcipulos ſuos agnitum iri docet Chriſtus, ſi ſe viciſſim ament, omniaque proinde amoris et benevolentiæ officia ſibi invicem exhibeant. Quin etiam eos hortatus eſt [f] cœtus ut haberent, *in nomine ſuo*, hoc eſt, qui Chriſtiani vocarentur; ſeque vel duobus, tribuſve ideo convenientibus, adfuturum promiſit. Quo pacto, præter amorem mutuum et arctiorem Chriſtianorum, in unum cœtum coëuntium, amicitiam, [g] dogmatum etiam perpetuitati conſulitur; quæ vix poſſent perpetua eſſe, ſi unuſquiſque ſeorſim ſibi ſentiret, nec cuiquam, niſi conduceret, animi ſententiam aperiret; nam quæ occultantur, paullatim in oblivionem veniunt et tandem penitus exſtinguuntur. Chriſtus autem et doctrinam ſuam, et Eccleſias quæ eam profiterentur, ut ne deſineret humano generi benefacere, perpetuas eſſe voluit.

Itaque quiſquis cognitionem Religionis Chriſtianæ ex Novo Teſtamento hauſit, veramque putat, is et hoc profiteri et [h] ſe adgregare

[f] *Cœtus ut haberent in nomine ſuo*, &c.] Matth. xviii. 19, 20.

[g] *Dogmatum—perpetuitati*, &c.] Sic et Philoſophi omnes doctrinam ſuam ad poſteros tranſmiſerunt, Scholarum opera, in quibus docetur; ſed Eccleſiæ Chriſtianæ, multo arctiore et firmiore vinculo conjunctæ, certius et facilius doctrinam a Magiſtro acceptam ad finem uſque ſæculorum propagabunt. Quod ſine cœtibus fieri vix poſſet. Voluerat et hoc efficere Pythagoras, ſed fruſtra fuit, quod nihil cœleſte in doctrina ejus eſſet. Vide Laërtium, et Jamblichum.

[h] *Se adgregare*, &c.] Vide Epiſtolas ad Timotheum et

similia profitentibus debet. Verum quia non est hodie (uti nec olim fuit) unum hominum genus, unusve cœtus *in Christi nomine* convenientium; non est illico credendum esse vere Christianum, qui sancto illo nomine censeri cupit; nec proinde cœtui cuivis eorum, qui se Christianos dicunt, [i] sine examine, sese adjungere licet. Videndum ante omnia an eorum dogmatibus conveniat cum ea forma sanorum verborum, quam ex Novi Testamenti adtenta lectione animo concepimus. Alioqui posset fieri ut pro Christiano cœtu eum haberemus, qui non esset, nisi nomine tenus, Christianus. Ergo hominis est prudentis nulli cœtui, certe in perpetuum, nomen dare: nisi apud quem perspexerit eam, quam vere putat doctrinam Christianam, vigere: ita ut nihil quidquam dicere aut facere necesse habeat, contrarium iis quæ a Christo tradita, ac præcepta esse credit.

§. II. *Iis adhærendum, qui Christianorum nomine dignissimi sunt.*

Dissentientibus Christianis, nec tantum dissentientibus, sed se invicem (proh pudor!) damnantibus, atque e cœtibus ferali odio proscri-

Titum, ubi jubentur Ecclesias constituere; et Hebr. x. 25.

[i] *Sine examine,* &c.] Vide 1. Thess. v. 21. Sed disertius Joannes, 1, Ep. iv. 1. *Dilecti,* inquit, *ne cuivis spiritui credite, sed examinate spiritus, an ex Deo sint; nam multi Pseudoprophetæ venerunt in mundum,* &c.

bentibus; eorum ulli ſine examine adſentiri, aut ex ejus formula, nequaquam expenſa, alios damnare, non imprudentis tantum, ſed etiam præcipitis et iniqui eſſet hominis. Cœtus qui veram illam religionem, cujus delineationem animo concepit, vel partim rejiceret, credentemque damnaret, non poſſet ab eo per omnia vere Chriſtianus haberi, nec impetrare ut quoſvis ipſe quoque damnaret, quos damnandos ejiciendoſque cœtibus Chriſtianorum Eccleſia illa cenſeret. Ergo videndum ante omnia eſt, homini prudenti, et æquo, in his Chriſtianorum diſſidiis, quinam ſint ſancto Diſcipulorum Chriſti nomine digniſſimi, iiſque adhærendum.

Si quis quærat quid eſſet, ex religionis Chriſtianæ ingenio, faciendum, ſi nullus omnino cœtus Chriſtianus eſſet, apud quem videretur vera Chriſti doctrina palam doceri, et apud quem non imponeretur neceſſitas dogmatis cujuſpiam damnandi, quod verum judicaſſemus; tum vero opera eſſet danda ei, qui errores deprehendiſſet, ut alios ab iis revocaret; qua in re, [k] una cum maximo candore, ſumma prudentia ſimul ac conſtantia eſſent adhiben-

[k] *Una cum maximo candore,* &c.] Hic locus eſt præcepto Chriſti, Matth. x. 16. quo jubemur *prudentes eſſe inſtar ſerpentium, ſimplices inſtar columbarum:* hoc eſt, ita ſimplices eſſe, ne in imprudentiam delabamur; ſic prudentes, ne callidi fiamus, et in candorem peccemus. Qua in re pauci ſunt, qui per omnia medium inter oppoſitos imprudentiæ et calliditatis ſcopulos curſum tenere norint.

dæ; ne homines sine fructu offenderentur, aut nimis cito de iis ad veritatem moderationemve adducendis spes abjiceretur. Interea prudenter et modeste esset dicendum quod pro vero haberetur, nec damnandus quisquam foret, ex alieno arbitrio, quasi errore infectus, qui recte sentire videretur. Numquam ita Deus deseruit deseretve Christianum nomen, nulli ut supersint vere Christiani, aut saltem non possint in rectam viam reduci; cum quibus, si alii nolint ad saniorem sententiam redire, possimus arctiorem quamdam societatem colere, et palam etiam a pertinacibus (quod tamen, nisi omnibus frustra tentatis, faciendum non est) secedere; [1] si illicitum sit apud eos candide et modeste dicere quod sentias, atque abstinere a damnandis iis, quos minime damnandos esse existimes. Religio Christiana vetat contra animi sententiam loqui, ac mentiri, et damnare innoxios; nec ingratus Deo esse potest, quisquis ex divinorum illorum præceptorum reverentia, et admiratione, quidvis potius patietur,

[1] *Si illicitum sit*, &c.] Dum licet dissentire, et dissensum profiteri, non est cur a cœtu publico, nisi perversa in eo essent Christianismi fundamenta, abeamus; sed ubi hoc non licet, nec possumus, nisi dissimulata aut abnegata veritate, in eo vivere, tum vero relinquendus cœtus; non licet enim mentiri, aut dissimulare veritatem, dum mendacium ejus locum obtineret, honoresque, soli veritati debitos, sibi vindicaret. Nisi hoc fieret, *modio lux subjiceretur*. Sic Christus a cœtibus Judæorum non secessit, nec Apostoli eos deseruerunt, dum licuit in iis Magistri doctrinam profiteri, et docere. Vide Act. xiii. 46.

quam ut ea perfringat. Ejusmodi animi adfectio, quæ ex cognitione officii, amoreque Dei ardentissimo nata est, non potest Deo non summopere placere.

Igitur dissentientibus Christianis, dispiciendum quinam optime omnium sentiant, nec damnandi umquam, nisi qui, re probe perspecta, damnatione digni vobis videntur; iisque adhærendum, qui nec ulla dogmata credi, quæ a nobis falsa habentur, nec ulla, quæ putamus esse vera, damnari postulant. Quod si a nullo cœtu Christiano impetrari posset; tum vero cum iis, qui nobiscum sentirent, ne veritatem proderemus, mentiremurque, secedendum ab iis omnibus esset.

§. III. *Ii sunt Christianorum nomine dignissimi, qui purissime omnium profitentur doctrinam, cujus veritatem probavit* GROTIUS.

Verum non levis momenti quæstio est, nec solutu facilis, qua quæritur, quinam omnium Christianorum, quorum nunc sunt cœtus, rectissime sentiant, sintque nomine, quo adpellantur, dignissimi. Christianæ omnes Ecclesiæ, tam eæ quæ jam dudum a Romana secesserunt, quam Romana ipsa, hoc sibi singulæ tribuunt: nec est, si rationes omnes seponas, cur huic, potius quam illi, fidem habeas; stultum enim esset ejusmodi electionem [m] casui permittere,

[m] *Casui permittere*] Vide not. (i) ad § II.

et controversias omnes, talorum jactu, ut sic loquar, dirimere.

Cum vero GROTIUS sectæ nullius hodiernæ Christianæ peculiarium dogmatum veritatem ostenderit; sed ejus tantum religionis, quam Christus et Apostoli homines docuerunt; sequitur ut ea Christianorum familia sit omnibus præferenda, quæ maxime omnium ea tuetur, quæ Christus et Apostoli docuerunt. Ea demum per omnia vere Christiana est religio, quæ, sine ullius cogitationis humanæ mistura, ad Christum auctorem tota referri potest. In eam quadrant argumenta illa veritatis, quæ Libro II. de Veritate Religionis Christianæ exposita sunt, nec alii ulli conveniunt, nisi quatenus cum ea consentit.

Quod si quis detrahat, vel addat doctrinæ a Christo traditæ, eo magis a vero recedit, quo plus detrahit, aut addit. Cum autem *Christi doctrinam* dico, eam intelligo, quam plane constat apud omnes Christianos esse doctrinam Christi; hoc est, quæ, ex Christianorum omnium sententia, aut diserte habetur in Libris Novi Testamenti, aut necessaria consequentia ex iis solis deducitur. De dogmatibus, quæ, ut nonnulli Christianorum putant, ore a Christo et ab Apostolis tradita, ad posteros alia via pervenerunt; nimirum, institutione, quæ voce tantum facta est, aut quæ ritu quopiam conservata, ut volunt, nec nisi sero scriptis man-

data ſunt; nullum aliud hic judicium feram, niſi de iis non liquere, apud omnes Chriſtianos, quemadmodum de Libris Novi Teſtamenti conſtat. Non dicam falſa ea eſſe, niſi cum recta ratione, aut revelatione pugnent; ſed tantum de eorum origine non conſtare, ideoque eſſe de iis inter Chriſtianos controverſias; qui ceteroqui de dogmatibus conſentiunt, quorum veritatem demonſtravit GROTIUS. Dum autem quidpiam incertum nobis videtur, [a] eo quaſi certo niti, in rebus præſertim magni momenti, nemini ſapienti probaretur.

§. IV. *De conſenſu et diſſenſu Chriſtianorum.*

Quamvis acerrimæ ſint inter Chriſtianos controverſiæ, eæque magno animorum æſtu agitentur, adeo ut undequaque audiantur querelæ, de negatis a nonnullis contendentium rebus manifeſtis; attamen quædam adeo clara ſunt, ut omnes de iis conſentiant. Nec exiguum eſt eorum veritatis argumentum, quod a certandi cupidiſſimis et adfectibus pæne occæcatis communi conſenſu admittantur. Nolim

[a] *Eo quaſi certo niti*, &c.] Hoc ipſum eſt quod vult Paulus, Rom. xiv. 23. ubi docet *quod non eſt ex fide id peccatum eſſe*: πᾶν δὲ ὃ οὐκ ἐκ πίστεως ἁμαρτία ἐστίν. Ad quem locum adtulimus verba Philonis, e libro de Profugis, ed. Pariſ. pag. 469. Ἄριστον ἱερεῖον ἡσυχία καὶ ἐποχὴ περὶ ὧν οὐκ εἰσὶ πίστεις. *Præſtantiſſima eſt victima quies et cohibitio judicii in iis rebus, de quibus non ſunt quæ fidem faciant.* Paullo poſt: Ἠρεμία δὲ ἀσφαλὴς ἐν σκότῳ. *Quies eſt tuta in tenebris*: ſive, ubi non conſtat quid faciendum.

quidem propterea cetera omnia, de quibus certatur, esse dubia aut obscura, quod de iis non consentiant Christiani. Facile fieri potest ut nonnullis fiat obscurum, quod clarum esset, nisi adfectu præpedirentur. Verum vix ac ne vix quidem fieri queat, ut acerrimis adversariis, et disceptandi libidine ardentibus de re obscura conveniat.

Consentiunt ergo primum Christiani, qui quidem hodie vivunt, de numero et veritate Librorum Novi Testamenti; sique nonnulla sit, inter Eruditos, ° de aliquot Epistolis Apostolicis controversia, ea non est magni momenti; omnesque agnoscunt nihil nisi veri iis contineri, nec quidquam, iis retentis aut rejectis, in doctrina Christiana mutari. Qui consensus non est exigui momenti, cum hic sit sermo, de indubitato fonte Revelationis Divinæ, sub Novo Fœdere. Cetera vero revelationis antiquæ servata, ut nonnulli putant, monumenta aut vestigia in dubium ab aliis revocantur.

Præterea consentiunt Christiani in multis fidei capitibus, quæ credenda, facienda, et speranda complectuntur. Credunt, exempli causa, omnes, qui quidem non desipiunt, ut potissima hic capita memorem: I. Esse unum Deum æternum, omnipotentem, summopere

° *De aliquot Epistolis*] De Epistola ad Hebræos, de altera Petri, deque duabus posterioribus Joannis; de quarum auctoribus disceptant Eruditi.

bonum ac sanctum, omnibus denique adtributis præstantissimis, sine ulla imperfectionis mistura, præditum; a Deo illo, mundum et quidquid in eo est, humanumque adeo genus esse creatum; ab eodem omnia regi et summa sapientia gubernari: II. Esse ei Deo Filium unicum Jesum Christum, natum e Virgine Maria Bethlehemi, sine viri concubitu, sub finem vitæ Herodis Magni, imperante Augusto Cæsare; deinde cruci adfixum et mortuum, cum imperitaret Tiberius, et Pontius Pilatus Procurator esset Judææ: ejus vitam vere, in Historia Evangelica, narrari; a Patre ideo missum, ut homines viam salutis doceret, a vitiis morte sua redimeret et Deo reconciliaret; missionemque illam suam innumeris miraculis confirmasse; mortuum esse, ut dixi, resurrexisse, et cum a pluribus et sæpius esset conspectus, qui cum illo etiam colloquuti fuerant, eumque tetigerant, in cœlum sublatum, ubi nunc regnet, et unde reversurus aliquando sit, ut de iis qui tunc erunt vivi, et mortuis omnibus, e sepulcris excitatis, ex Evangelica lege, ultimum judicium ferat; credenda esse omnia quæ docuit, parendum omnibus quæ præcepit, seu ad Dei cultum, seu ad temperantiam, in coërcendis adfectibus nostris, seu ad caritatem erga alios exercendam pertineant; iis præceptis nihil potuisse sanctius, melius, utilius, et convenientius humanæ naturæ dari; homines tamen,

solo Jesu excepto, ea violare, nec posse ad salutem, nisi Dei misericordia, pervenire: III. Esse Spiritum Sanctum, qui Apostolos Jesu Christi adflavit, miracula in eorum gratiam fecit, animosque hominum piorum, ut constanter Deo pareant, flectat et in calamitatibus vitæ confirmet; ei Spiritui, per Apostolos loquenti, non minus credendum ac Patri et Filio, et per omnia parendum: IV. Patri, Filio, et Spiritui Sancto originem suam, et conservationem debere Ecclesiam Christianam, a Christi usque temporibus ad hæc nostra; omnes qui hisce crediderint, et præcepta Evangelica observarint, misericordiam a Deo consequuturos, qua resurrectionis, si mortui fuerint cum Christus veniet, et vitæ æternum beatæ participes futuri sint; contra vero omnes, qui Evangelio fidem derogaverint, nec ejus præcepta observaverint, resurrecturos, si mortui sint, ut plectantur, et pœnas æterna morte daturos: V. Denique oportere Christianos hæc omnia profiteri, cum in Baptismo, quo testamur nos vitam vitiorum immunditiis purgatam, ad Evangelii præscriptum, agere velle; tum etiam in Cœna Dominica, qua mortem Christi ex ejus præcepto celebramus, donec veniat, ostendimusque nos velle ejus discipulos haberi, et omnium, qui eam similiter celebrabunt, fratres; eos porro ritus, si rati habeantur a nobis, ut par est, et religioso animo celebrentur, cœ-

lestem gratiam ac spiritum divinum ad nos convehere.

[p] Hæc, aliaque cum his necessario connexa, (omnia enim minutatim memorare hic nihil adtinebat,) credunt omnes Christiani: nec discrimen ullum est, nisi quod nonnulli hisce multa addunt; quibus superiora dogmata explicari, aut supplementis augeri oportere putant, et quæ non Scriptis Apostolicis, sed traditione ac usu Ecclesiæ, Scriptisve posteriorum ætatum, ad posteros propagata existimant. De hisce additamentis, aliud nihil dicam, nisi quod jam monui; de iis non constare, inter Christianos, quemadmodum constat de dogmatibus expositis; quæ sunt, sua perspicuitate, extra omnem dubitandi aleam posita, si modo

[p] *Hæc, aliaque*, &c.] In superiore doctrinæ Christianæ expositione, sequuti sumus ordinem Symboli quod Apostolicum dicitur, vitavimusque voces omnes, quæ in controversiam apud Christianos vocatæ sunt; quia agimus de iis, in quibus consentiunt. Nec propterea damnamus, quasi falsa, quæcumque explicationis aut confirmationis causa adduntur; e contrario studium explicantium aut confirmantium veritatem cœlestem vehementer probamus; nec dubitamus quin multa inventa sint et inveniri porro queant, ad ejus illustrationem. Recte hanc in rem Tertullianus, de Virginibus velandis, cap. i. *Regula quidem fidei una omnino est, sola immobilis et irreformabilis; credendi, scilicet, in unicum Deum omnipotentem, mundi conditorem; et filium ejus Jesum Christum natum ex Virgine Maria, crucifixum sub Pontio Pilato, tertia die resuscitatum a mortuis, receptum in cœlis, sedentem nunc ad dexteram Patris, venturum judicare vivos et mortuos, per carnis etiam resurrectionem. Hac lege fidei manente, cetera jam disciplinæ* (seu doctrinæ) *et conversationis admittunt novitatem correctionis, operante, scilicet, et proficiente, usque ad finem gratia Dei*, &c.

Scripturæ Sacræ auctoritas admittatur; quam nemo sanus, inter Christianos, rejicit.

Si quis horum dogmatum memor expendat argumenta, quibus Religionis Christianæ Veritas probatur, animadvertet (quod probe observari magni interest) vim omnem argumentorum circa hæc versari, non circa controversa illa capita, quæ orbem Christianum dividunt: quemadmodum jam innuimus.

§. V. *Unde unumquemque Religionis Christianæ cognitionem haurire oporteat.*

In hoc Christianorum dissensu, consensuque, nihil tutius prudentes judicabunt, quam Christianæ Religionis cognitionem ex fonte minime suspecto, et quem omnes incorruptum ac purum fluere fatentur, haurire. Is autem fons est nullius singularis Ecclesiæ Fidei Symbolum, aut Confessio, sed Libri soli Novi Testamenti, quos genuinos esse omnes agnoscunt. Fateor nonnullos Christianorum interdum dictitare non posse eos Libros intelligi, nisi ex doctrina Ecclesiæ suæ; sed et alii continuo reclamant, et, ut hoc unum dicam, suspecta est sententia, quæ nititur tantum testimonio adfirmantium, eorumque quorum maxime interest veram videri. Alii aiunt opus esse insolito auxilio Spiritus Sancti, non tantum ut fides Scripturæ habeatur, quod non ægre concedi possit; sed etiam ut sententia verborum ejus intelligatur;

quod qui probari queat non video. Verum esto hoc etiam; si modo agnoscant omnes, qui religioso et Veritatis studioso animo Novi Fœderis Libros legunt, eum spiritum a Dei bonitate impetrare; nihil est, cur ulterius quisquam contendere necesse habeat. Itaque prudenter et tuto unusquisque ex iis Libris petere potest Religionis Christianæ cognitionem; adhibitis tamen iis subsidiis, quæ ad ejusmodi Libros intelligendos aut necessaria, aut utilia sunt; in quæ, hoc loco, non inquiremus.

Quisquis ergo crediderit Libris Novi Testamenti fideliter descriptam esse Revelationem Divinæ voluntatis a Christo adlatam; idem omnia quæ illic occurrent, prout ea intelligere poterit, credenda, facienda, speranda amplecti necessario debebit. Quisquis enim Christo credit, omnia, quæ ab eo manasse putat, religioso animo excipere debet. Nulla se exceptione tueri potest, qua nonnulla eorum, quæ a Christo profecta agnoscit, admittat, alia rejiciat. Talia autem sunt omnia illa dogmata, quæ antea exposui, et de quibus consentiunt, ut dixi, omnes Christiani.

Ad cetera quod adtinet, de quibus contendunt, cum non sint tantæ perspicuitatis, vir religiosus ac pius deliberare potest et debet, atque interea judicium cohibere, donec clariora sibi facta sint. Imprudentis enim esset admittere, aut rejicere, quæ verane sint, an falsa,

nondum satis constaret: nec æterna salus, in Libris Novi Testamenti, hanc aut illam sententiam controversam amplectenti; sed summam Religionis Christianæ, qualem descripsimus, animo fideliter admittenti, et moribus exprimenti promissa est.

§. VI. *Aliud Christianis imponi non debere, præter id quod ex Novo Testamento haurire possunt.*

Igitur [q] hoc unum jure Christianis omnibus imponi potest, ut quæcumque Novi Fœderis Libris inesse putant amplectantur, pareantque iis quæ jussa ibidem vident, et abstineant ab iis quæ illic vetantur. Si quid præterea, quasi necessarium, exigatur, nullo jure exigitur. Quis enim æquus judex postulet a Christiano, ut credat a Christo manasse dogma; quod non videt in solis illis fidis atque indubitatis, ex omnium sententia, monumentis quibus Reve-

[q] *Hoc unum*, &c.] Huc spectat quod habet Christus, Matth. xxiii. 8. et seqq. *Vos vero ne vocemini Rabbi; unus enim est vester Magister Christus, omnes autem vos fratres estis. Nec patrem vestrum vocate* quemquam *in terra; unus est enim Pater vester, qui est in cælis: neque vocemini Doctores; unus enim Doctor vester est Christus.* Vide et Jac. iii. 1. Eodem pertinet Ap. iii. 7. ubi dicitur Christus habere *clavem Davidis*, et ita describitur: *qui aperit*, (Cœlum, nempe) *nec quisquam claudit; qui claudit, nec quisquam aperit.* Si soli Christo sit credendum, nec ullum certum revelationis per Christum factæ supersit monumentum, præter Novum Testamentum; hinc liquet hisce tantum Libris, in fidei negotio, fas esse credi.

latio Chrifti, ad nos ufque, propagata eft? Sint et alia dogmata vera, ut hoc aliquantifper concedamus; vera tamen haberi non poffunt ab eo, qui, diffidentibus Chriftianis, mediam viam fequutus, nullum certum monumentum Revelationis Chrifti, præter Novi Teftamenti Libros, admittit. Dum hoc credit, aliud nihil ab eo exigi jure poteft; hoc autem credet, donec claris argumentis ei conftet aliunde tuto Chriftianifmi cognitionem peti poffe; quod numquam, ut puto, fiet.

[r] Si quis ergo aut adimere Chriftianis adgrediatur Libros Novi Teftamenti, aut iis addere quæ vera effe minime conftat; is nequaquam eft audiendus, quippe qui a nobis poftulat quod nemo prudens concefferit, ut id credamus de quo nobis non liquet, aut omittamus id quod omnes certum effe Revelationis Evangelicæ monumentum agnofcunt. Nihil opus eft fingillatim ac minutatim omnes expendi controverfias; quod infinitum pæne effet, nec nifi a viris eruditiffimis et otio abundantibus fieri poteft. Quifquis nobis neceffario credendum imponit quod credere non poffumus, is nos a fe expellit; quia nec vi extorqueri poteft fides,

[r] *Si quis—adimere*, &c.] Huc pertinet dictum Pauli, Gal. i. 8, *Si nos, aut Angelus e cælo nunciaverit vobis Evangelii novum præter id quod Evangelii nomine nunciavi vobis, fit Anathema.* Ac fane neminis eft Evangelio quidquam, quafi neceffarium, addere; aut detrahere, quafi inutile.

nec quisquam Dei timens et veri amans id quod non credit profiteri, in gratiam cujusquam, sustinebit.

Sed objiciunt aliter sentientes, si unicuique relinquatur judicium liberum, de sententia Librorum Novi Testamenti, tot exorituras Religiones, quot erunt capita; et Veritatem, quæ unica est, errorum multitudine continuo oppressum iri. Ego vero existimem, antequam objectionibus oppugnetur sententia, quæ certis argumentis nititur, ea oportere everti fundamenta, quibus inædificata est; quia, iis firmis remanentibus, tota superstructa moles inconcussa permanet, ut hic videmus. Si enim incommodum quodpiam ex dictis nasceretur, nihilo secius vera haberentur, donec ostensum esset non firmo talo ea niti. Verum, ut hoc nunc omittamus, falsum est usque adeo obscuram esse Novi Testamenti Revelationem, ut non a quovis sanæ mentis et veri studioso summa Religionis Christianæ recte ex ea hauriri possit, et re vera hauriatur, quod experientia constat; nam omnes Christiani, ut ostendimus, de summa rei consentiunt; quod et GROTIUS Lib. II. §. 18. observarat. Paucorum quorumdam delirorum, aut malorum hominum nullam hic rationem habemus; cum integræ Christianorum Societates, præ nimio alioqui contendendi studio facile diffidentes, et in contraria omnia abeuntes, consentiant.

§. VII. *Admirandam esse Providentiam Divinam, in conservatione doctrinæ Christianæ.*

Hac in re, ut in aliis innumeris quæ ad gubernationem rerum humanarum pertinent, admiranda est omnino Providentia Divina; quæ, cum tot dissidia olim fuerint, sintque etiamnum hodie, inter Christianos, attamen Libros Novi Testamenti illibatos ad nos usque conservavit, ut ex iis instauraretur doctrina Christiana, quotiescumque corrumpi eam contingeret; nec hunc modo tantum thesaurum integrum ad nos usque demisit, verum etiam, in medio dissidiorum ardore, doctrinam ipsam Christianam ita tutata est, ut numquam Religionis summa ex Christianorum memoria interciderit.

Pars non spernenda Christianorum hodie contendit multos errores, superioribus sæculis, paullatim in Christianorum scholas irrepsisse; quod cum alii negarent, ea de causa, sæculo post Christum natum XVI. facta est illa in Occidente insignis secessio; qua res Christiana in duas partes, non usque adeo impares, secta est. Attamen sæculis illis, quorum errores a Christianorum parte, quam dixi secessionem fecisse, et vitia ab utraque mirum in modum, nec falso, exagitantur, semper remansit summa illa Religionis Christianæ, antea a nobis delineata. * Nullum est sæculum, tantis ignorantiæ et vi-

* *Nullum est sæculum*, &c.] Nulla sæcula pejus audiunt, quam X. et XI. ut fatentur ii qui Romanæ Sedi adhærent,

tiorum tenebris obsitum, ex cujus Scriptoribus superstitibus non possint capita fidei ante memorata facile colligi. Multa sane (neque enim hoc dissimulandum) aliena, et Scriptis Novi Testamenti ignota sunt addita et in Christianam Theologiam intrusa; quibus factum est ut ne verum Evangelici illius satoris triticum tantos fructus proferret, quantos alioqui, spinis, noxiisque, aut inutilibus herbis purgato agro, protulisset. Multa vitia ac delicta non admissa tantum, aut tolerata, sed etiam laudata sunt; nec eo secius salutaris doctrina incolumis fuit, servatis Novi Testamenti Libris, et sensu communi inter Christianos; quibus factum est ut subinde exorti sint viri insignes, qui vitia et errores ævi sui castigarent, et contra torrentem brachia dirigere auderent. Sic obstitit Deus ne, ex Christi promisso, [t] *portæ se-*

non minus ac qui ab ea secessionem fecerunt. Attamen si quis, animi gratia, legat in Bibliotheca Patrum Scripta eorum sæculorum, facile illinc colligere dogmata omnia quæ memoravimus §. IV. poterit. Vixit etiam initio sæculi XII. Bernardus, Monasterii Claræ Vallis Abbas, cujus etiamnum eruditio, pietas, et constantia a plerisque laudantur, et cujus Scripta a sequentibus ætatibus lectitata numquam damnata sunt. Illinc autem facillime etiam integrum doctrinæ Christianæ corpus colligi queat. De sequentibus sæculis usque ad XVI. res non minus certa est, nec de sequentibus quisquam dubitat.

[t] *Portæ sepulcri,* &c.] Sic explicamus πύλας ᾅδου; quia nec ea vox, nec Hebraica שאול *Scheol*, cui respondet, usquam in Sacris Libris significat Cacodæmonem; sed tantum sepulcrum, aut statum mortuorum: quod Grotius et alii observarunt. Itaque ex hoc loco, hoc unum colligi potest, numquam fore ut prorsus intereat Ecclesia Christiana; seu ut nullus supersit

pulcri contra Ecclesiam praevalerent: hoc est, ne umquam exstingueretur cœtus omnis, in quo doctrina Christiana incolumis servaretur; quamvis interdum alienis et contrariis etiam dogmatibus permista, aut obscurata, interdum sincerior ac purior fuerit. Nisi re vera, ut hoc obiter observemus, a Deo ad nos missa fuisset ea doctrina, numquam profecto ex tanta vitiorum ac errorum eluvione emersisset; sed obruta tandem, humani ingenii mutabilitate et stultitia, funditus periisset.

§. VIII. *Respondetur quæstioni cur Deus inter Christianos dissidia et errores nasci passus sit.*

Erit forte, qui objiciat hic nobis, Divinam Providentiam melius conservationi doctrinæ Christianæ consulturam fuisse; si errores qui inter Christianos sunt ac fuerunt antevertisset, veritatemque ac concordiam, quæ eam comitaretur, perpetuam omnipotentia sua inter eos aluisset. Verum nostrum non est Deum docere, quomodo se gerere debuerit, in rerum humanarum gubernatione, ut melius haberent. Officii nostri contra est Deo fuisse sapientissimas rationes id patiendi, quod passus est, existimare; quamvis eas ne conjectura quidem adsequi possemus. Sed si probabiles rationes reddi queant eorum, quæ fiunt; nostrum etiam est

cœtus, apud quem summa doctrinæ Evangelicæ non remaneat.

Deum propter has, aut graviores etiam causas, passum esse ea fieri, quæ quotidie eveniunt, credere.

Ut autem ex re ipsa conjecturam capere liceat, ante omnia statuendum est hoc Deo consilium fuisse, [u] homines liberos creare, et sinere liberos ad extremum esse; hoc est, neque ita bonos, ut necessario semper boni essent; neque ita malos, ut necesse haberent sub vitiis in perpetuum succumbere; sed mutabiles, ita ut a vitio ad virtutem, et vicissim a virtute ad vitium transire possent; idque eo facilius, aut difficilius, quo diutius, aut minus diu virtuti, aut vitio addicti fuissent. Talem videmus fuisse olim Populum Hebræum, tales postea etiam Christianos. Neutri ineluctabili quadam vi ad virtutem, aut ad vitium adducti sunt; sed legibus dumtaxat, quæ præmia bonis, pœnas malis proponebant, coërciti; ad quas varia accesserunt a Divina Providentia excitamenta ad virtutem, et dehortamenta a vitiis; sed quorum tamen neutra homines libertate insita, seu parendi, aut non parendi Deo facultate, spoliarunt; prout res ipsa demonstrat, nam semper boni et mali fuerunt, quamvis divinæ

[u] *Homines liberos creare*] Maximo hoc consensu docuit universa Christiana Antiquitas. Vide Justinum Martyrem, Apol. i. c. 54. et 55. Irenæum, lib. iv. c. 9. et 29. sub finem; c. 71. et 72. Origenem, in Philocalia, c. xxi. Eusebium in Præp. Evang. lib. vi. cap. 6. et alios quorum dicta profert Dionys. Petavius, Dogm. Theol. tom. i. lib. vi. cap. 6. Multa quoque habet hanc in rem, tom. iii. lib. iii, iv. et v.

leges virtutem omnibus æque præscriberent, et vitia vetarent. Id ipsum futurum, apud Christianos, satis significaverat Christus Parabolis duabus; [x] altera de zizaniis, quæ inimicus sevit, post satum triticum; [y] altera de rete, quod bonos et putridos pisces æque capiebat; quibus significavit futurum ut, in Ecclesia, Christiani semper mali bonis admisti essent; unde sequitur eum probe vidisse mala, quæ perpetuo erant in Ecclesia Christiana futura. Quin etiam Paulus Corinthios monuit [z] *oportere esse* inter Christianos *sectas, ut probati manifesti fiant*. Ac sane [a] nisi fuissent inter Christianos dissensiones de doctrina, vix fuisset locus electioni, eique generi virtutis, quo fit ut Veritas omnibus præferatur. Ergo hac quoque in re elucet Divina Sapientia, quæ ex mediis hominum vitiis singularis plane virtus ut efflorescеret effecit.

Quod si quis hic objiciat, [b] ut faciunt non-

[x] *Altera de zizaniis*, &c.] Matth. xiii. 24. et seqq.

[y] *Altera de rete*] Matth. xiii. 47. et seqq.

[z] *Oportere esse*, &c.] 1. Cor. xi. 19. Δεῖ γὰρ αἱρέσεις ἐν ὑμῖν εἶναι, ἵνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν. Hoc est, prout sunt homines, necesse est, nisi in melius mutentur, inter vos exoriri sectas, quibus boni a malis secernentur; dum boni veritati et caritati adhærebunt, [illegible] in alia omnia abeuntibus. Vide Matth. xviii. 7.

[a] *Nisi fuissent*] Plenius hæc diducta vide Historiæ nostræ Ecclesiasticæ sæculo 1. anno lxxxiii. 8. *Clericus.*

[b] *Ut faciunt nonnulli*] Multis hanc objectionem proposuit, ornavitque rhetoricis omnibus fucis Pet. Bælius; quem in aliquot voluminibus Bibliothecæ Selectæ, et præsertim ix, x. et xii. sermone Gallico confutavimus.

nulli, præstitisse nullam esse ejusmodi virtutem, quam exstitisse ei contraria vitia, unde tot horrenda scelera, tot calamitates, tantæque miseriæ humano generi incubuere, et tam graves pœnæ, etiam post vitam hancce, imminent; tum vero respondebimus, non tanti hæc mala Deo fuisse, ut propterea nullum specimen daret potentiæ suæ, in liberis creandis Naturis. Hoc nisi factum esset, posse fieri nulla credidisset Creatura. Imo ne Deus quidem ipse liber existimatus esset, nisi ipse eam de se opinionem omnipotentia sua animis hominum inseruisset, quam alioquin ex ejus operibus numquam concepissent. Neque coli potuisset, si omnia non bonitate libera, sed fatali quadam necessitate et fecisse et facere creditus fuisset; nisi fatali quoque cultu, ac minime libero. Cum tanto malo, quantum est Dei ignoratio, et Virtutis exstinctio, non possunt comparari vitia ac calamitates hujus, aut alterius vitæ; in quibus si quid præterea negotium nobis facessat, reputemus oportet Deum esse optimum, justissimum, potentissimum, et sapientissimum, qui nonnisi convenienter virtutibus suis aget, viamque facile inveniet, et inibit; qua ea, quæ impedita nobis videntur, expediat, omnibusque intelligentibus Naturis nihil a se factum esse, quod fieri non debuerit, ostendat. Interim, dum ea dies exoriatur, qua omnes ignorantiæ nostræ nebulæ discutientur, ea nobis dedit sui docu-

menta, et virtutum ſuarum ſpecimina, ob quæ ei prorſus confidere, et quod fieri vult exſpectare æquo animo poſſimus et debeamus.

Plura poſſent hanc in rem dici, ſed quæ nos ab eo fine, ad quem tendimus, averterent, et ad alia, quæ huc non pertinent, tranſverſos agerent.

§. IX. *Puriſſime omnium eos doctrinam Chriſtianam profiteri et docere, qui ea tantum quaſi neceſſaria, de quibus conſentiunt Chriſtiani, credenda, facienda, ſperanda proponunt.*

His itaque omiſſis, ut redeamus ad ſententiam, inter Chriſtianos diſſentientes, eligendam: nihil tutius, ac ſapientius fieri poſſe videtur, in hoc rerum ſtatu, quam ſi ei Chriſtianorum familiæ nomen demus, quæ ſolum Novum Teſtamentum pro norma fidei ſuæ, ſine ulla humanorum decretorum miſtura, agnoſcit; ſatiſque habet ut unuſquiſque ex eo formulam fidei ſuæ hauriat, ad ejus præcepta mores ſuos exigat, et ſibi quæ pollicetur ſperanda proponat. Quod ſi ex animo et ſine fuco fiat, finis ejus inveſtigationis erit illa ipſa forma ſanorum verborum, quam in tot ac tantis errorum, diſſidiorumque procellis, et ſæculorum tam multorum lapſu, ac mutationibus regnorum, et civitatum, ſemper eamdem manſiſſe oſtendimus. Ea continentur quæcumque ad fidem et mores neceſſaria ſunt; quibus ſi quis

alia addere velit, licitum quidem eſt, pro tem-porum locorumque ratione, modo ne quaſi neceſſaria ab eo imponantur, ([c] quod ſolius eſt ſummi Legiſlatoris,) aut contraria dogmata obtrudantur.

Non licet Chriſtianis ita, ut diximus, adfectis collum ſubdere opinionum humanarum jugo, aut profiteri ſe credere quod non credunt; aut id facere, quod apud animum ſuum improbant, quia præceptis Chriſti contrarium eſſe putant. Ideoque ubicumque Chriſtiana illa libertas, quam dixi, minime conceditur, inde migrare neceſſe habent; non quaſi aliter ſentientes prorſus damnent, ſed quia animi quiſque ſui, non alieni, lumina ſequi, ſeu id facere quod optimum factu judicat, id vitare quod malum putat, omnino debet.

§. X. *Cum iis Euchariſtiæ participes prudentes omnes fieri debere, qui nihil aliud a Chriſtianis poſtulant, præter id quod unuſquiſque in Novis Fœderis Tabulis invenit.*

Cum Chriſtus duo veluti Symbola Chriſtianiſmi inſtituerit, Baptiſmum et Euchariſtiam;

[c] *Quod ſolius eſt ſummi Legiſlatoris*] Eam in rem vide quæ habet Paulus, Rom. xiv. 1. *et ſeqq.* ubi de iis qui imponebant aliis ritus, aut qui obſervantes damnabant; quod jus teſtatur ad ſolum Chriſtum pertinere. Eodem ſpectat quod habet Jacobus, cap. iv. 12. Εἷς ἐςὶ νομοθέτης ὁ δυνάμενος σῶσαι καὶ ἀπολέσαι. *Unus eſt Legiſlator qui poteſt ſervare et perdere.*

non fuit quidem nostri arbitrii. Baptismum suscipere, ubi judicamus purissimum esse Christianismum, quia recens nati baptizati sumus; sed cum nonnisi maturiore ætate ad Eucharistiam accedamus, de Societate Christiana, cum qua velimus ejus participes fieri, dispicere possumus; quod si ab initio a nobis factum non est, fieri tamen aliquando debebit.

Sunt qui Eucharistiam, quæ, ex institutione Christi, [d] symbolum est pacis et caritatis Christianorum inter se, habeant quasi vexillum quoddam dissensionis, excludantque ex ea omnes, quibus tutum non videtur jugum ullum subire, præter id quod Christus nobis imposuit; seu credenda, facienda, speranda ulla suscipere, quasi necessaria, præter ea quæ in Novi Fœderis Tabulis exstare sibi persuaserunt; et qui proinde religioni ducunt formulas alias fidei admittere, præter eam quam diximus. Cum ejusmodi hominibus pacem quidem colere fas, jusque est; sed [e] Eucharistiam celebrare ea lege, ut præter Novi Testamenti Tabulas alia

[d] *Symbolum est pacis, &c.*] Vide 1. Cor. x. 16, 17. ubi memorato calice et pane Eucharistiæ, quorum multi participes sunt, subjicit Apostolus: *Quia unus panis, unum corpus multi sumus; nam omnes unius panis participes sumus.* Quæ verba Eucharistia conjunctionem Christianorum significari ostendunt: et optimi quique interpretes animadverterunt.

[e] *Eucharistiam celebrare.*] Hæc quoque fuit mens Grotii, ut liquet ex ejus libello, *an semper communicandum per Symbola*; ubi loquitur de causis intermittendæ Communionis, tom. iv. Oper. Theol. p. [illegible]

fidei et morum norma admittatur, omnesque, qui eam admittere nolunt, Ecclesia exclusi intelligantur, homini religioso ac prudenti nefas habebitur.

At eorum, qui æternæ salutis impetrandæ leges nullas alias norunt, præter eas quæ sunt a Christo et Apostolis in Fœderis Evangelici Tabulis positæ, prout possunt ab unoquoque intelligi, Eucharisticam mensam adire tuto possunt et debent quicumque Evangelii vere amantes sunt. Excipiuntur enim ab iis et vocantur etiam ad hanc mensam, quicumque Novi Testamenti Libros pro unica fidei et vitæ norma agnoscunt; qui mores suos, ex animo, ad eam normam componunt; qui tandem neque Idololatriam ullam admittunt, neque alios ut dogmata quædam profiteantur se credere; quæ non credunt, male habent. Liquet sane communionem non posse coli, cum eo, qui vi utitur ut dogmata sua aliis imponat; qui alia Numina, præter verum Deum Patrem, Filium, et Spiritum Sanctum, colat; aut moribus suis se præcepta Evangelica parvi facere, ostendat; aut qui alias salutis leges, quam quæ in ipsis æterni Fœderis Libris præscriptæ sunt, agnoscat: at qui contra se gerit dignus est, cum quo omnes Christiani communionem colant; et qui præferatur ceteris omnibus, qui aliter sentiunt. [f] Nemo mortalium, imo ne Angelorum qui-

[f] *Nemo mortalium, &c.*] Vide not. ad §. 1.

dem, novum Evangelium credendum imponere Christianis potest: ex hoc autem Evangelio, verus Christi discipulus est, qui toto animo credit ejus doctrinæ, et quidem soli; ita ut ei pareat, pro infirmitate hujus vitæ, quam optime potest, Deum unum colat, proximum amet ut se ipsum, et temperanter, ad cetera omnia quod adtinet, vivat. Si quid hinc detrahatur, mutilantur leges Fœderis, de quibus nemo quidquam, præter Deum solum, remittere potest; si quid vero addatur, inane est jugum, quod nemini Christianis imponere licet. A Deo, solo salutis æternæ arbitro, ejusmodi leges accipere possunt.

Quæret forte quispiam a me, quo tandem nomine distinguantur a ceteris cœtus illi Christiani, quos modo designavi? Atqui nihil interest, quo vocabulo adpellentur; Ecclesias omnes a me designatas putent Lectores, in quibus id invenient, quod dixi. Ubicumque erit unica illa fidei norma, et libertas, quam descripsi, illic verum esse Christianismum pro certo habeant; nec quærant nomen, quod nihil ad rem facit. Multos esse puto ejusmodi cœtus, et plures ac numerosiores in dies ut sint Deum Optimum Maximum precor; ut tandem in omnes terras *ejus regnum adveniat*, atque ei soli totum humanum genus pareat.

§. XI. *De Disciplina Ecclesiastica.*

Hic se se nobis nonnulla difficultas objicit, quæ nascitur ex forma regiminis Ecclesiæ et Disciplina, ut vocatur, Ecclesiastica; nulla enim Societas, qualis est Ecclesiastica, sine ordine stare potest, ideoque forma quædam regiminis constituenda fuit. Quæritur vero, apud Christianos, quæ regiminis forma ab Apostolis sit; videtur enim ceteris præferenda, quæ ab initio fuit constituta, ac proinde ex duabus Ecclesiis, in quibus alioquin æque pure ac caste Evangelium doceretur, ea anteponenda, in qua esset Apostolica regiminis forma; quamvis regimen sine re, hoc est, sine Evangelio, sit inane Ecclesiæ simulacrum.

Duæ autem nunc sunt Regiminis formæ: quarum una est, qua sub uno Episcopo, qui solus jus habet ordinandi Presbyteros, vel inferioris ordinis Ministros Evangelicos, Ecclesia agitat; altera vero, cum ab æqualibus Presbyteris, quibus adjunguntur ex Plebe viri aliquot prudentes et probis moribus, Ecclesia regitur. Qui sine præjudicio legerunt quod superest Scriptorum Christianorum antiquissimorum, [g] satis norunt priorem disciplinæ formam, quæ Episcopalis vocatur, qualis est in Magnæ Britanniæ parte meridiana, ubique, proximo post

[g] *Satis norunt, &c.*] Vide Ecclesiasticam nostram Historiam Sæculi I. ad Ann. LII. 7. et LXVIII. 8. et seqq. *Clericus.*

Apostolos sæculo, obtinuisse; unde esse institutionis Apostolicæ colligere licet. Alteram vero, quam Presbyteranam vocant, instituerunt multis in locis Galliæ, Helvetiæ, Germaniæ, et Belgii, qui sæculo XVI. ab Ecclesia Romana secessionem fecerunt.

Qui Historias ejus sæculi adtentius legerunt probe sciunt ideo tantum introductam esse hanc posteriorem regiminis formam, quod Episcopi nollent concedere iis, qui doctrinam et mores Christianorum emendatione necessaria indigere contendebant, emendanda ea esse, quæ corrupta conquerebantur. Alioqui si Episcopi tunc temporis idem facere ubique sponte sua voluissent, quod in Anglia haud multo post factum est; regimen illud etiamnum hodie, apud omnes qui secesserunt ab Ecclesia Romana, obtineret, et innumeræ calamitates, quæ, omnibus perturbatis ac convulsis, contigerunt, anteverti potuissent. Nulla enim fuit ratio, si vere rem æstimemus, mutandi regiminis, præter hanc; quod, stante vetere regimine, æqui nihil impetrari posset. Itaque Presbyterana forma, plerisque in locis, est instituta; quod ubi semel factum est, omnium, qui Reipublicæ Civili iis in locis præsunt, ita interfuit, interestque etiamnum hodie nihil mutari, ut maneat necesse sit; nisi quis mallet propterea periculose turbari omnes ditiones, in quibus obtinet; quod prudentes numquam concedent, neque est op-

tandum. Forma regiminis conſtituta olim fuit, ad conſervationem doctrinæ Chriſtianæ, non ad perturbationem Reipublicæ; quæ, ſine diſcrimine ipſius Religionis, contingere vix poteſt.

Itaque prudentes viri, quamvis Apoſtolicam, ſimilemque ubique adminiſtrandæ Eccleſiæ formam præoptarent, res in eo ſtatu, in quo ſunt, relinquendas potius putarunt, quam adeundum, quod novarum rerum molitionem ſemper comitatur, periculum. Interea quicumque ſapuerunt ſe invicem propterea minime oderunt, conviciis proſciderunt, aut damnarunt, ut fervidiores ſolent; quaſi ex alterutra forma ſalus æterna penderet, quod nuſquam in Scriptis Apoſtolicis doceri videbant, neque ex Religionis Chriſtianæ indole colligi poteſt.

§. XII. *A* Grotio *magno in pretio habitam antiquam Diſciplinam, ſed ſine alterius damnatione.*

Quicumque Scripta viri ſummi Hug. Grotii legerunt, doctrinamque ejus ac mores introſpexerunt, norunt hominem [h] eam formam

[h] *Eam formam &c.*] Vide inter alia *Inſtitutionem baptizatorum puerorum*, quam ex Belgicis verſibus in Latinos ipſe auctor tranſtulit, Oper. Theol. tom. iv. pag. 629. Sæpius etiam in poſtremis Operibus teſtatur, quidquid eſt neceſſarium ad ſalutem ſatis perſpicue in Novo Teſtamento contineri. Vide adnotata ejus ad Conſult. Caſſandri ſub finem, ubi *de ſufficientia et perſpicuitate Scripturæ*. Hoc autem

ſanorum verborum animo concepiſſe, cujus veritatem probavit, nec aliam Religionem, pro vera, habuiſſe. Sed cum ſtudioſe Antiquitatis Chriſtianæ Scripta legiſſet, intellexiſſetque formam Epiſcopalem eſſe primævam; vehementer eam probavit, qualis in Anglia obtinet: ut [1] ex diſertis ejus verbis liquet, quæ in ima pagina adſcripſimus.

Itaque dubitandum non eſt, ſi res fuiſſet ipſius arbitrii, nec fluctibus rerum adverſarum nimium jactatus, ac inimicorum etiam malignitate et conviciis præter meritum exacerbatus et exagitatus eſſet; quin ſe fuiſſet adjuncturus iis, qui antiquam diſciplinæ formam tuebantur, et qui ab eo nihil amplius exegiſſent, quam quod antea dictum eſt, et quod ipſe verum eſſe eximie probavit. Cujus rei ea ſunt argumenta, quæ tanti nobis viſa ſunt, ut ea huic libello ſubjungenda duxerimus.

poſito, liquet ex eo poſſe a quovis colligi ſummam Religionis Chriſtianæ, qualem antea protulimus.

[1] *Ex diſertis ejus verbis*] In Adnot. ad Conſult. Caſſandri, Art. xiv. *Epiſcopi ſunt Preſbyterorum Principes, et iſta προστασία a Chriſto præmonſtrata eſt in Petro; ab Apoſtolis vero ubicumque fieri poterat conſtituta, et a Spiritu Sancto comprobata in Apocalypſi. Quare ſicut eſt optandum ut iſta προστασία retineatur ubique* &c. Vide et poſtea de Poteſtate Eccleſiaſtica, et Rivetiani Apologetici Diſcuſſionem, pag. 714. col. 2. Alia etiam proferuntur in Epiſtolis huic libello ſubjectis.

§. XIII. *Paraenesis ad dissentientes Christianos, ne capita ulla doctrinæ, præter ea quæ quivis in Novo Testamento videt, suntque semper credita, a se invicem exigant.*

Hæc cum ita sint, dissidentes omnes Christianos non possumus non vehementer adhortari, ut meminisse velint eam solam veram esse Christianæ Religionis summam, cujus veritas, argumentis a GROTIO adductis, probari potest; non capita illa controversa, quæ alterutri negant, et quæ tot malorum causa fuerunt: dein nemini posse persuaderi, qui Novum Testamentum religioso animo legerit, ac meditatus fuerit, [k] alium esse Legislatorem, præter Christum, ex cujus legibus salus æterna pendeat: nec quemquam ita animatum posse, aut debere ab animo suo impetrare, ut quidquam admittat quasi necessarium ad salutem, quod præter Christi et Apostolorum doctrinam sit; vel ut verum credat, quod ei contrarium esse existimat: itaque nullum certius ac præsentius remedium esse dissensionum, quam ut nihil imponatur Christianis, præter ea quæ unusquisque apud animum suum certo novit esse revelata: nec quidquam inde timendum incommodi; quandoquidem omnium sæculorum, quæ

k *Alium esse Legislatorem*] Diserta sunt hanc in rem verba Jacobi, cap. iv. 12. quæ adtulimus ad §. IX. ubi et alia huc pertinentia. Præterea res ipsa hic loquitur; cum, dissentientibus Christianis, nemo sit adversarii auctoritati crediturus.

a Christo ad nos usque fluxerunt, experientia constat, a nemine sani cerebri summam illam Christianæ Religionis, quam antea proposuimus, rejectam. [l] Hoc si unum hodie a Christianis, quasi necessarium, exigeretur; brevi omnia dissidia desinerent, et quidquid maneret in sententiis discriminis, non ad corpus ipsum Ecclesiarum, sed ad privatos pertineret, quorum unusquisque conscientiæ suæ rationem Deo est redditurus. Si modo de summa rei consentire se intelligerent, quemadmodum re vera consentiunt, et se invicem in ceteris ferrent; nec alios minis, vi, aut aliis malis artibus ad suam sententiam, aut suos ritus trahere conarentur; ea esset concordia, quæ sola in terris sperari potest. [m] In hac humani generis ignorantia et inscitia, tam variis adfectibus præpedita, nemo prudens exspectet omnes posse, idem ut sentiant, ac faciant, vi, aut rationibus adduci. Ge-

[l] *Hoc si unum hodie, &c.*] Hæc fuit sententia Jacobi I. Magnæ Britanniæ Regis; si If. Casaubono credimus, qui hæc habet in Resp. ad Epistol. Card. Perronii, ad 3. Observat. p. 30. ed. Lond. 1612. *Verissime scriptum esse in explicatione τῶν ἁπλῶς ἀναγκαίων Rex arbitratur, rerum absolute necessariarum ad salutem non magnum esse numerum. Quare existimat ejus Majestas, nullam ad ineundam concordiam breviorem viam fore, quam si diligenter separentur necessaria a non necessariis; et ut de necessariis conveniat omnis opera insumatur; in non necessariis libertati Christianæ locus detur, &c.*

[m] *In hac humani generis ignorantia*] Pulcre Hilarius, de Trinitate, lib. x. n. 70. *Non per difficiles nos Deus ad beatam vitam quæstiones vocat, nec multiplici eloquentis facundiæ genere sollicitat. In absoluto nobis ac facili est æternitas; Jesum et suscitatum a mortuis per Deum credere, et ipsum esse Dominum confiteri.*

nerosiores animi, intelligentesque probare nequeunt vim, quæ Mendacii, non Veritatis est satelles; nec minus eruditi, adfectibusve aut educationis præjudiciis, aliisque occæcati, quales semper erunt longe plurimi, rationum pondus satis intelligunt, nec interea cogendi sunt contra id quod sentiunt facere, aut loqui. Satis habeant, per Deum immortalem, qui regimini Ecclesiarum præsunt, Evangelio credi, fidemque illam solam quasi necessariam prædicari, præceptis ejus solis pareri, salutemque ex ejus legum observatione exspectari; et omnia recte habebunt. Dum humana divinis, et dubia, ne quid gravius dicam, certis æquabuntur, nullus erit contentionum finis, nec ulla spes pacis; quam a Deo Optimo Maximo votis omnibus exposcere pii omnes debent, et opera sua, quoad ejus fieri potest, promovere.

JOANNIS CLERICI

CONTRA

INDIFFERENTIAM RELIGIONUM

LIBER.

§. I. *Amari Veritatem oportere in omnibus, sed praesertim in rebus magni momenti.*

[a] QUISQUIS primus dixit æternum esse, inter Veritatem et mentem humanam, fœdus; (cujus quidem effectus interdum veluti pendent atque intermittuntur, pro humanæ naturæ mutabilitate atque adfectibus, sed quod numquam dissolvitur prorsus;) rectissime nobis sen-

[a] *Quisquis primus dixit*, &c.] Joan. Smithus, in Selectis Dissertationibus, editis Londini 1660. Hinc Augustinus, Serm. cxli. de verbis Evang. Joan. tom. v. col. 682. *Veritatem et vitam omnis homo quærit; sed viam non omnis homo invenit.* Ibid. Serm. cl. col. 716. *Falli odit anima. Quantum falli oderit anima naturaliter, hinc intelligi potest; quoniam qui, mente alienata, rident, plorantur a sanis.* *Si proponantur ista duo, falli vis, an verum tenere? Omnis homo respondet: verum tenere.*

fiſſe videtur. Nemo eſt enim qui cupiat falli, imo qui non malit, de quavis re, præſertim alicujus momenti, ſcire quid verum ſit, quam errare; etiam in iis, quæ in mera contemplatione ſita ſunt. Vero natura delectamur, ab errore abhorremus; et, ſi quam viam ſciremus, qua ad Veritatem tuto pervenire liceat, libentiſſime eam iniremus. Unde factum ut ſemper inventi ſint præclari viri, et qui magnas laudes ab omnibus retulere, qui Veritati inquirendæ totam vitam abſumſerunt. Innumeri fuerunt, ſuntque etiamnum hodie, Phyſici et Geometræ, qui labores incredibiles ſuſceperunt, ut ad Veritatem pervenirent; nec ulla [b] majore ſe adfectos voluptate dixerunt, quam cum diu inveſtigatam ſe tandem inveniſſe putarunt. Quinimo inter multa alia, quibus homines ſunt brutis ſuperiores, merito Veritatis amorem et cognitionem numeramus.

Verum cum quævis Veritas non ſit ejuſdem momenti, multaque theoretica dogmata, vera licet, negligamus, quod ex eorum cognitione fructum exiguum aut nullum capere poſſimus, quæ proinde labore multo empta nolimus; ſunt contra quædam tanti momenti, ut quovis ſtudio ea redempta merito cupiamus. Talia ſunt quæ pertinent ad vitam bene et beate agendam; quorum cognitionem maximi omnes

[b] *Majore*, &c.] Vide vitam Pythagoræ, apud Diogenem Laërtium, lib. viii. 12.

faciunt, et diligentiffime quærunt. Ad quod fi accedat ex vita bene ac beate acta (femper autem id quod bonum eft, hoc eft, Veritati confentaneum, etiam beatum effe judicandum) fequi æternam, poft hoc breve ævum, felicitatem; quod Chriftiani omnes, cuicunque fectæ fint addicti, fe credere profitentur; agnofcendum eft cognitionem viæ, qua ad eam pervenire licet, numquam nimis caro emi.

§. II. *Nihil effe majoris momenti, quam Religionem; ac proinde ei cognofcendæ diligentem operam dandam.*

Nobis hic res non eft cum fpretoribus omnis Religionis, quos fatis confutavit, in fuperiore Opere, vir maximus Hugo Grotius; quod quifquis animo Veri cupido legerit, dubitare non poterit quin Deus fit, qui ab hominibus coli vult, (et nunc quidem eo cultu, qui eft a Chrifto præfcriptus,) et fui cultoribus æternam beatitatem, poft hanc mortalem vitam, pollicetur.

Quod cum ita fit, nemo dubitet quin Religio fit longe maximi momenti; ac proinde cum fit non una Chriftianorum familia, inde fequitur dandam effe operam, ut cognofcamus, quænam earum fit maxime dogmatibus et præceptis a Chrifto relictis confentanea. Neque enim omnes poffunt eodem loco haberi, cum fint quædam inter fe ita diffidentes, doc-

trina et cultu, ut se gravissimorum errorum ac vitiati cultus divini vicissim incusent; quin et nonnullæ de aliis loquantur, quasi æterna salute essent prorsus exclusæ. Quod si verum esse constaret, sine dubio esset ab iis quam primum discedendum, ut ei soli adhærerent qui se Christianos haberi volunt, quæ vere aliis talia objiceret. Ageretur enim non de hac brevi vita, innumeris malis et incommodis, quomodocumque agatur, obnoxia; sed de suppliciis, quæ Deus iis, qui Evangelio non crederent, minatus est; deque beatitudine comparanda, cui nihil deerit, nec ullus finis erit.

Sunt tamen homines, (non quidem eruditi, et qui seriæ lectioni Scripturarum addicti fuerint, ut dissidia Christianorum cognoscerent, atque unde stet Veritas scirent; nihil enim minus, quam talia curarunt,) qui ita de hisce dissidiis sentiunt, ut perinde censeant esse, quamcumque sententiam, et quemcumque cultum sequantur. Putant rem esse, quæ media est atque indifferens, quamcumque sectam Religionis Christianæ amplectamur, aut certe nos amplecti profiteamur. Nec de vulgo loquimur: sunt regna, in quibus non plebs tantum, sed et proceres et summates nunc a Romana sede secessionem fecerint; mox ad obsequium ei præbendum, mutato Rege, redierint; denique summæ potestati, ei sedi adversanti, adjutores fuerint. Sub Henrico VIII. Angliæ Rege,

multa facta sunt decreta non Regis tantum, sed Procerum regni auctoritate, contra Romanam sedem; cui Henricus iratus erat, ob rationem, quam pauci probaverint. Eo mortuo, cum Eduardus VI. ejus filius, concessisset in eorum partes, qui non tantum Romanæ sedis auctoritati nuncium remiserant, quod Pater ejus fecerat; sed et dogmata alia, quæ ab ea Sede damnabantur, amplexus esset, se id quoque probare palam testati sunt. Mox fato functo Eduardo, cum Maria Regina, Romano Pontifici addictissima, fratri successisset; iidem Proceres eam Reginam adjuverunt, ad opprimendas partes eorum, qui, spreta Pontificis auctoritate, Eduardo Rege, floruerant. Mortuæ postea Mariæ successit Elisabetha, quæ fratris Eduardi sectam sequuta est et longo regno penitus confirmavit; ut fundamentis, quæ illa olim jecerat, etiamnum hodie innitatur.

Qui legent Historiam eorum temporum deprehendent tantam inconstantiam Procerum ejus regni, ut vix ac ne vix quidem sibi persuasuri sint eos non fuisse in sententia eorum, qui credunt perinde esse ad salutem consequendam, quamcumque sectam Christianam amplectamur. Eas mutationes qui tribuerit partim metui, me adsentientem quidem habebit; sed cum reputo gentis Anglicæ constantiam, fortitudinem, et contemptum mortis, quem

non raro ostendit; mihi etiam non ægre persuadeo vitæ præsentis amorem atque indifferentiam Religionis, in Proceribus præsertim, fuisse mutationum tam frequentium causas potissimas.

§. III. *Indifferentiam Religionis esse natura sua illicitam, legibus divinis vetari, atque ab omnibus Christianorum sectis damnari.*

Religionem habere numero earum rerum, quæ mediæ sunt naturæ, ita ut eam mutare, instar vestium, aut certe profiteri et mox negare, prout tempora poscunt, liceat, gravissimum errorem esse multæ rationes ostendunt; quarum aliquot e præcipuis proferemus, deductas e natura rei, e legibus divinis, eque omnium Gentium Christianarum consensu.

Primum turpe est mentiri, in re præsertim tanti momenti; cum ne in levioribus quidem liceat, nisi forte mendacio plus prosimus, quam veritate. Sed in hoc negotio non possunt homines mentiri aut etiam dissimulare, sine gravi noxa; cum, quoad est in illis situm, Mendacium in re maxima confirment, et Veritatem ei contrariam opprimant atque æternis tenebris damnent. Pessimi est exempli, præsertim in viris ad aliquam dignitatem evectis, quos inferioris sortis homines nimis facile imitantur; quo modo fit ut non solum ipsi peccent, sed etiam alios ad peccandum adducant exemplo,

quo nihil est apud hominum vulgus efficacius; quia multo magis id quod faciunt ii, quos summo honore prosequuntur, quam quod dicunt, adtendant.

Turpe etiam est et viro forti prorsus indignum, propter brevem hancce vitam mentiri, et malle Deo, quam hominibus displicere. Ideoque præstantiores Philosophi maluerunt certæ morti sese exponere, quam quod Numini, ut putabant, displicebat, facere; ut ostendit exemplum [c] Socratis, qui maluit cicutam bibere, quam desinere philosophari, prout solebat, et superstitem esse. Alii etiam Philosophi maluerunt [d] solum vertere, quam dogmata, quæ cœperant tueri et vera credebant, prodere. Fuerunt et viri fortes, apud Ethnicos, qui rectis moribus sæculo suo convicium fecerunt, et satius multo habuerunt mori, quam Tyrannis blandiri, et recto vitæ instituto valedicere; quales fuere [e] Thrasea Pætus, et [f] Helvidius

[c] *Socratis*] Vide quæ de eo congessimus, Silvarum Philologicarum lib. i. c. 3.

[d] *Solum vertere*] Galenus, libro *adfectus animi sequi temperamentum corporis*, cap. ultimo, sub finem, ubi de Stoicis: Ἐκεῖνοι μὲν ἔπεισαν αὐτοὺς τὴν πατρίδα μᾶλλον, ἢ τὰ δόγματα προδοῦναι. *Illi sibi persuaserunt potius patriam* (relinquere,) *quam dogmata prodere.*

[e] *Thrasea Pætus*] Qui sub Nerone, quod ei adulari nollet, periit. Vide Tacitum, Annal. lib. xvi. 24. et seqq.

[f] *Helvidius Priscus*] Thraseæ gener, qui eodem tempore Italia exire jussus, ut ait Tacitus, ibid. deinde occisus a Vespasiano; ut habet Suetonius, in hujus vita, cap. xv. quod satis reverenter novum Dominum non habuisset. Ejus etiam filius a Domitiano occisus est. Vide Suetonium, in hujus vita, c. x. Tacitum, in vita Agricolæ, cap. xlv.

Priscus, qui maluerunt mori, quam vitia et male facta Cæsarum probare, aut dissimulare. Quod cum factum sit ab hominibus, quibus non erat nisi dubia spes alterius vitæ beatioris, postquam hanc amisissent; tanto magis debet fieri ab iis, quibus spes multo clarior et certior æternæ felicitatis facta est.

Omnia sæcula viderunt et laudarunt eos, qui, patriæ terrestris causa, mortem intrepido animo tulerunt. Quod cum ita sit, quis non laudet eos, qui patriam terrestrem cœlesti, et vitam hanc mortalem æternæ illi, quam sacræ Literæ nobis revelarunt, postposuere? Quis non vituperet viles animas, quæ vitam, quam cum brutis communem habemus, malunt retinere, brevi tempore amittendam; quam eam, quæ amitti nequit, prima data occasione, adipisci? Milites videmus, qui, non tam patriæ causa, quam ut gratiam Regum et Principum sibi aut familiæ superstiti parent, maxima pericula impavide adeunt, et sibimet ipsi gratulantur, quod iis parentes vulneribus sunt adfecti, quibus sentiunt se mox interituros. Imo mercenarii ipsi fortissime pro iis, a quibus exiguo stipendio conducti sunt, pugnant ac vitam profundunt; et sunt qui nolint, ut Veritatem tueantur, rem æternam et Numini longe gratissimam, maximisque præmiis conjunctam, se periculo, non dicam vitæ, sed ne amittendarum quidem facultatum, aut dignitatum caducarum, obji-

cere! Ergo res ipſa clamat oportere, Veritatis et Virtutis cauſa, quidvis potius perferre, quam ut, iis omiſſis, indignam viris vitam, aut fragilia bona conſervemus.

Itaque hoc nobis præcepit Chriſtus, cujus hæc ſunt verba: [g] *Omnis qui confitebitur me, coram hominibus, confitebor et ego eum, coram Patre meo, qui in cœlis eſt: qui autem negaverit me, coram hominibus, negabo et ego eum, coram Patre meo, qui in cœlis eſt*; quibus verbis ſignificat ſe eum agniturum pro Diſcipulo ſuo et vita æterna, in Ultimo Judicio, donaturum, qui doctrinam ipſius factis et dictis numquam diſſimularit. Prudenter quidem alibi ipſe teſtatus eſt debere hoc fieri; cum dixit, [h] *Margaritas non eſſe porcis objiciendas*. Sed ea prudentia eo non ſpectat, ut per totam vitam, ſi opus ſit, ad vitandam hominum iram atque invidiam, diſſimulemus, nedum ut mentiamur; verum ut ne, alieno tempore et loco, homines pervicaciter errantes ad ſaniorem mentem revocare fruſtra adgrediamur. Aperte monet, poſt verba adlata de confeſſione Religionis, fore interdum ut faciendum hoc ſit, cum maximo odio propinquorum noſtrorum, atque imminente certæ mortis periculo: [i] *Qui amat*, inquit, *patrem aut matrem, plus quam me, non eſt me dignus; et qui amat filium, aut filiam, ſu-*

[g] *Omnis*, &c.] Matth. x. 32.

[h] *Margaritas*] Matth. vii. 6.

[i] *Qui amat*] Matth. x. 37.

per me, non eſt me dignus; qualis eſt, qui dogmata et præcepta, a Chriſto accepta, diſſimulat, in gratiam familiæ. Nec omiſit Chriſtus monere propter conſtantiam ejuſmodi, mortem oportere exſpectari, neque eo ſecius in inſtituto pergendum; et qui propterea vitam hanc amitteret, eum beatam immortalitatem, in altera vita, conſequuturum: [k] *Qui non accipit crucem ſuam, et ſequitur me, non eſt me dignus. Qui invenerit vitam ſuam*, (in hoc ſæculo,) *perdet illam* (in futuro); *et qui perdiderit* (in terris) *vitam ſuam propter me, inveniet eam*, in cœlo, eamque longe feliciorem atque æternam.

Quæ doctrina ita perſpicua eſt, ut nulla Chriſtianorum, hoc tempore, familia circa eam diffidat. Qui Romano Pontifici parent, et qui deſierunt parere, quicumque ſint, omnes uno ore contendunt nefas eſſe diſſimulare quod ſentimus de Religione; ubi aguntur dogmata majoris momenti, et cum res ſine ſeditione et tumultu fieri poteſt. Nam rectius eſt, in iis, ſine quibus fides Deo debita, et ſanctitas morum incolumes ſunt, diſſimulare quid ſentiamus; ne contentiones perpetuæ, inter Chriſtianos, excitentur; cum perpauci ſint Viri Eruditi, qui de omnibus pariter ſentiant. *Diſſimulare* autem dicimus, non *ſimulare*; nam tacere quid ſentias non eſt *mentiri*, ſed dicere

k *Qui non accipit*] Ibid. x. 38, 39.

te credere id quod non credas, id demum mendacium eſt. Ad quod accedit, ſi dogma quodpiam palam lege ſanciatur, quod falſum putes; licitum eſſe oportere modeſte diſſenſum ſuum teſtari, ſine contentione et tumultu. Alioqui pro manſueto regimine Chriſtianarum Eccleſiarum, quod non excludit omnem diſſenſum, cum caritate conjunctum; incideremus in meram tyrannidem, a qua ne minimum quidem diſſentire liceret. Innumeræ ſunt quæſtiones Theoreticæ obſcuræ, præſertim iis qui ejuſmodi ſtudiis operam numquam dederunt; in quibus quæſtionibus, libertas Chriſtiana illæſa maneat oportet: qua in re, etiam omnes Chriſtiani conſentiunt; cum ſint innumera Scripturæ loca, et opiniones Theologicæ ingenti numero, in quibus impune Viri Docti ſemper diſſenſerunt et diſſentiunt; etiam apud eos, qui conſenſum in aliis rigidius æquo exigunt.

§. IV. *Non facile diſſentientes damnandos, quaſi reos erroris, aut cultus illiciti, cum quibus ſalus æterna conſiſtere non poſſit; adeo ut nemo eorum, qui eos admittunt, miſericordiam a Deo conſequi poſſit: nec tamen fas eſſe profiteri nos credere quod non credimus, aut facere quod damnamus.*

Qui ab Eccleſia Romana receſſerunt, non conſentiunt quidem per omnia inter ſe, ut nec

ii, qui in ea manserunt; sed, ex Eruditissimorum quorumque Virorum sententia, in nulla re diffident, quæ cum fide Deo debita, obsequioque ei præbendo, consistere non possit. Sed varia ab iis Ecclesiæ Romanæ exprobrantur, cum in dogmatibus, tum in cultu, quæ plane falsa atque illicita putant. Verumne sit hoc judicium, an secus, hic non inquirimus. Sed hoc constat, etiam ex ejus Ecclesiæ sententia, non licere iis profiteri se ea adprobare, quæ improbant; nec quemquam admittit in communionem suam, qui profiteatur se ab ea, in illis, dissentire.

Sunt tamen, inter dissentientes, [1] Viri Celebres atque Eruditi, qui dum prorsus sibi illicitum esse putant ad eam accedere, ob dogmata et cultum, in quibus diversi ab ea abierunt; non censent tamen fas esse omnes, qui in ea Ecclesia vivunt et moriuntur, indoctos et doctos, salute æterna excludere. Sane qui putant quidpiam in iis esse, quod adversatur fundamentis ipsis Christianismi, sibi nullatenus licere existimant iis adsentiri, nec sine gravissimo delicto simulare se probare quod damnant; quo delicto se a salute exclusum iri, si in id inciderent, atque ad mortem usque perseverarent, judicant. Sed qui bona fide talia amplectuntur,

[1] *Viri Celebres*] Inter alios Gulielmus Chillingworthius, in Libro Anglico inscripto, *Religio Protestantium tuta via ad salutem*; ubi et alios secum sentientes memorat.

quod credant esse consentanea Revelationi Divinæ, aut certe cum ea non ita pugnare, ut fidem ac sanctitatem Christianam evertant; sive ob genus studiorum, cui ab adolescentia operam dedere, sive defectu cognitionis et judicii; ejusmodi, inquam, homines salute exclusos pronunciare non sustinent; quia, quo usque porrigatur Misericordia Divina erga id genus homines, non satis norunt. Innumeræ sunt circumstantiæ locorum et temporum, atque animorum adfectiones nobis ignotæ; quæ miserorum mortalium delicta, apud Deum, elevant, faciuntque ut condonari nonnullis ab eo possint, quæ in aliis doctioribus damnarentur. Itaque æquitatis et prudentiæ Christianæ esse statuunt, dum dogmata et cultum improbant, homines Divinæ sapientiæ et Bonitati dijudicandos permittere; dum iis opinionibus adsentiri, aut cultui adesse sibi non licere pro certo habent.

Hinc certe nemo colligat homini, in contraria sententia educato, ac legendis sacris libris, more eorum qui secesserunt, exercitato, si contra conscientiam suam ea faciat, aut dicat, quæ putat esse illicita et falsa, dumtaxat ob hujus vitæ commoda, licere veniam a Deo sperare; si moriatur in habitu faciendi et dicendi, quod ipse improbat; facturus etiam ac dicturus, si diutius viveret. Nulla est, nec erit, ut sperare licet, familia, quæ de Christi

nomine censeatur, a qua vir ejusmodi salutem consequi posse censeatur.

Videant ergo simulatores quid agant, cum ita se gerunt, ut Rationis, Revelationisque lumina tam turpiter spernant; ut iis repugnare sustineant, utque Christianorum omnium, quicumque sint, judicium nihili faciant. Nec putandum est ejusmodi homines esse eruditos, remque probe eis et mature expensam fuisse. Sunt spretores eruditionis omnis Theologicæ, nec eam umquam adtigerunt, sine qua nullum rectum judicium de re ejuscemodi ferri potest. Non minus nobilem illam Philosophiam, quam tanti fecerunt Romani olim Proceres, haustam quippe e lumine Naturæ, spernunt; quia adfectibus indulgere, quod ne Philosophiæ quidem Ethnicæ probatur, cupiunt. De præteritorum sæculorum judiciis securi, hodierna omnia spernentes, deque futuro ævo non admodum anxii, similiores sunt pecudibus, quam hominibus Ratione præditis, qua non utuntur. Qui ita fingunt ac mentiuntur, ut faciunt, nullo numero, locoque haberi possunt; atque indigni sunt quibus ullus fidem habeat, in rebus hujus ævi, quandoquidem Deo atque Hominibus, in re maximi momenti, illudere audent. Sunt inter eos qui dicere sustineant, in Religione sentiendum semper cum summa Potestate; quæ si mutetur, mutandam etiam cum illa fidem: quos tam male sentire de Christi-

ana Fide non eſt mirum, cum ne Religione quidem ulla Naturali ſint imbuti, nec rectæ Rationis aut Virtutis rationem ullam habeant. Infelices Reges, aut Poteſtates, talibus hominibus fidentes, qui nec Religioni Naturali, nec Revelatæ fidem ſervant! Profecto qui, omni ſtudio Litterarum deſtituti, nullis Virorum Doctorum, quicumque ſint, judiciis credunt, nec Veritatem ulla ratione curant, atque in perpetua ſimulatione vivunt, indigni ſunt prorſus quibus ulla fides habeatur, in iis quæ ad Rempublicam ſpectant.

Attamen ejuſmodi homines, Veritatis licet et Virtutis ſpretores, ſibi boni Cives atque ingenioſi homines præ ceteris videntur; cum neutrum ſint, nec eſſe poſſint, qui Verum et Falſum, Virtutem et Vitium ſuſque deque habent, omnia dicere et facere parati quod ſibi utile putabunt. Tales vero homines et bonæ menti et recte factis nuncium remiſerunt, dignique ſunt qui ab omnibus ſpernantur, et fugiantur.

§. V. *Deo gratum eſſe poſſe errantem, atque ex errore delinquentem; ſimulatorem non poſſe.*

Ea eſt humanæ naturæ conditio, ut multi ſint homines, ceteroqui non mali, quibus (aut prava educatione, aut quod deſint doctores et libri quibus ab errore revocentur, aut etiam ingenium quo poſſint Chriſtianorum contro-

versias intelligere et de iis judicium ferre) vita, veluti in tenebris, exigitur. Ejusmodi homines, pro captu suo quæ docentur de Religione Christiana amplexi, eaque bona fide sequuti pro humanæ naturæ statu, misericordia digniores sunt, quam ira. Religio eorum plena ignorantia, mutila, et manca etiamnum est; sed bonæ fidei. Ideoque credibile est fore ut is, *qui non metit, ubi non sevit*, pro summa sua æquitate, iis ignoscat, aut certe multo leviores pœnas imponat, quorum est ea sors.

Sed si reputemus homines esse, quibus nec educatio, nec doctores, nec libri, nec ingenium defuere; ut intelligerent quorum esset, in controversiis de Religione, potior causa et quorum deterior; et qui partes errantium sequuntur, ea tantum de causa, quod opes, voluptates et honores hujus vitæ apud eos consequentur; iis sane hominibus non possumus non indignari, nec quisquam est qui eos excusare sustineat, aut certe possit ejusmodi vitæ propositum tueri; nisi profligatæ sit impudentiæ. Hinc facile intelligere est, si nos, quorum virtus etiamnum valde imperfecta est, non possimus iis ignoscere; quanto severior futura sit summa Dei Justitia, erga eos qui Mendacium Veritati scientes et prudentes prætulerint, ob caduca atque incerta hujus vitæ mortalis bona.

Deus, pro sua summa misericordia, ignoscit ignorantiæ, cujus vitium non est causa, imper-

fectis virtutibus, atque hominum qui decepti sunt erroribus, præsertim nulla intercedente nequitia, nec ullo Religionis contemtu; sed numquam, ut Christus nos docuit, iis veniam concedat, qui, veritate cognita, maluerint mendacium profiteri. Imo ne hominibus quidem ejusmodi simulator gratus esse potest; qui nollent habere amicum, qui, ob leve emolumentum, paratus esset veteris amicitiæ jura omnia conculcare. Quare ex iis, quæ dicta sunt, colligimus nullum esse turpius et periculosius flagitium; quam eorum qui, in rebus gravissimis, dissimulant quid optimum putent, et deterioribus palam favent. Quod Ratio ipsa docet, confirmatque Religio Christiana, consentientibus omnium, quotquot sunt, Christianorum familiis.

FINIS LIBRORUM CLERICI.

TESTIMONIA

DE

HUGONIS GROTII

ADFECTU ERGA ECCLESIAM ANGLICANAM.

LECTORI S.

CUM *haberem sequentes litteras ab Amplissimo et Eruditissimo Viro* HENRICO NEWTONIO, *a Sereniss. Magnæ Britanniæ Regina ad R. C. Sereniss. Magni Ducis Etruriæ extra ordinem misso; cujus singulari humanitati alia multa debeo; visus mihi sum omnibus Grotiani nominis amantibus rem gratam, nec parum Ecclesiæ Anglicanæ honorificam facturus, si eas hic ederem. Ex iis certe constare potest, summum virum quam optime sensisse de Ecclesia Anglicana; et in illa, si licuisset, libentissime victurum fuisse. Iis ergo, Candide Lector, fruere; deque viro, qui tam bene de Republica Christiana meritus est, bene sentire perge. Vale.* Clericus.

I.

HENRICUS DE NOVA VILLA

PETRO HIERON. BARCELLINO

Abbati S. Eusebii de Urbe

S. D.

FLORENTIAM Liburno, Pififque, ubi febrim pæne ex aëris intemperie contraxeram, fanus falvufque tandem reverfus, nihil prius habui, Optime Barcelline, ampliffima Illuftriff. Magliabechii Bibliotheca inftructus, quam meam de fummo viro Hugone Grotio fidem liberare, et ex Scriptis ejus, præfertimque Litteris, ubi veritas, ubi candor, ubi animi fimplicitas, ac intimi mentis fenfus reteguntur, oftendere quam magnifice, omni vitæ tempore et paullo ante obitum, cum illi mors et immortalitas in confpectu effent, de nobis fenferit, fcripferitque. Novi quid de eo dixerint fui ordinis princeps Petavius, Brietius, Valefiufque, et tot alii Veftræ Communionis celeberrimi viri; qui bene volebant, favebantque viro, bono Chriftianitatis communi nato. Notum quoque univerfis quanta et in Patria et in Exfilio, poftquam etiam ad gradum fubliniorem

apud Exteros evectus fuerat, a Calvini sectatoribus in bonis, dignitate, ac fama perpessus fuerit; et quantum denique controversiarum æstus (dum paci in Republica et inter Ecclesias procurandæ unice mentem intendebat; quod multis, quam mirandum! quam dolendum! displicuit) indolem alias pacificam ac modestam, cum se modis indignis a suis tractari videret, transversam egerit, mitique sapientiæ, quæ illi a natura judicioque inerat, interdum prævaluerit. Attamen hæc non impedivere, quominus ita de Patre suo magnus quoque Filius Carolo II. Magnæ Britanniæ, *cui opera Patris dicavit*, maximo Regi, simulque omnibus dixerit ea quæ mox subjiciam; cum nullas adulandi, aut metuendi causas haberet, quippe in Republica partes adversas filio sororis Caroli sequutus; cumque jam privatus esset, rustico ac litterato otio conditus, senex, et morti, ideoque libertati vicinus: Patris enim Opera edidit, edita non vidit; et vita ejus una cum vita parentis eodem volumine cernitur, legiturque. *Tu enim*, inquit Pet. Grotius, *inter omnes Reges unus ille es, quem protectorem suum pars Christiani Orbis, si non major, sanior certe jamdiu agnoscit. Tu idem ille, cujus se* Fidei *ac* Defensioni *ipsa se Fides Christiana non invita subjecit; cujus potissimum in regnis, is sacrarum litterarum intellectus, is Divini Numinis cultus, is, in exercenda nimia illa disputandi de*

arcanis fidei dogmatibus licentia recepta, est modus; quibuscum convenire se auctor idem et parens meus jam pridem testatus et publice Scriptis bis professus est.

Nunc ipsum audi H. Grotium sua verba loquentem, suos ita exprimentem sensus, in Epistola Parisiis anno MDCXXXVIII. ad Joan. Corvinum data, non Anglum sed Batavum, alius Ecclesiæ Theologum et itidem Jurisconsultum, adeoque rerum divinarum humanarumque scientem, de Reformatione Religionis apud nostros superiore sæculo facta: *In Anglia vides quam bene processerit dogmatum noxiorum repurgatio; hac maxime de causa, quod qui id sanctissimum negotium procurandum suscepere, nihil admiserint novi, nihil sui, sed ad meliora sæcula intentam habuere oculorum aciem.* Tunc illa etiamnum florebat, nondum coorto bello civili, nec Rege debellato, aut captivo, nedum damnato et securi percusso. Ea demum, contra spem omnem humanam, reducto in solium avitum Filio, obstupescente Europa, denuo refloruit et quasi renata est; ac deinde post varios casus, minas, metusque adhuc illæsa et secura manet, vigetque.

Neque tantum sentiebat ipse bene de Ecclesia Anglicana, sed etiam amicis præcepit, qui a suis partibus erant in Batavia, et, quod non minimum, periculorum, damnorumque communione conjuncti, ut ordines sacros ab Epi-

ſcopis noſtris ſuſciperent; quos certe non eo nomine Schiſmaticos, non Hæreticos eſſe credidit, aut ab aliis credi voluit. His igitur verbis Fratrem compellat: *Suaderem iis* (ſcilicet, Remonſtrantibus) *ut conſtituerent inter ſe quoſdam in eminentiori gradu, ut Epiſcopos; et ut ii χειροθεσίαν ſumerent ab Archiepiſcopo Hiberno, qui ibi eſt, et ita ordinati ordinarent deinde Paſtores ceteros:* et hoc ineunte anno MDCXLV. qui illi fatalis erat, adeoque et litteris ipſis admodum infelix. Epiſcopus, de quo loquitur, erat, ni fallor, Joannes Bramhallus, tunc temporis apud Hibernos Epiſcopus Derrenſis, et reſtituto in regna Carolo II. Archiepiſcopus Armachanus ac proximus eruditiſſimo Uſſerio Hiberniæ Primati; quique poſtea, iiſdem in terris, Eccleſiæ noſtræ vindicias in Mileterium edidit. Vide etiam quid de publico Dei apud nos cultu, 8. Aprilis anno MDCXLV. eidem dixerit: *Liturgia Anglicana, ab eruditis omnibus, habita ſemper eſt optima.*

Videtur admodum probabile hunc virum, qui Reformationem Anglicanam *ſanctiſſimum negotium* vocat, qui datos, ſuſceptoſque ab Epiſcopis ejuſdem Eccleſiæ ſacros ordines et in Anglia ſtatos ſacrorum ritus, præceptaſque publice ſummum Numen adorandi formulas cunctis ceterarum in orbe Chriſtiano Eccleſiarum præſtare credidit, voluiſſe ſe ei Eccleſiæ adjungere, ut animi ſenſu, ita et externo cultu,

et ſic demum, ut voto antea, ſic re ipſa, membrum fieri Eccleſiæ Catholicæ. Verum rem effectam dare non potuit, quia paullo poſt venit ei ſumma dies. Eodem quippe anno, e Gallia Holmiam delatus eſt, legationem renunciaturus, atque inde domum rediens et naufragium paſſus, 28. Auguſti vita Roſtochii exceſſit; numquam ſatis deflendus, cum quod vitæ ejus deceſſit, deceſſerit etiam ſtudiis, litteriſque; nec umquam ſatis laudandus, ob ea quæ, in omni litterarum genere, incepit perfecitque: pacis, illæſa Veritate, habita temporum et diſſidiorum ratione, veteriſque in Eccleſia regiminis, quod apud Anglos ab initio, et, ſi Eccleſiaſticis Annalibus fides, ab ipſo Apoſtolorum ævo obtinuit, abuſibus ubique ſublatis, amantiſſimus; Imperiorum denique, Eccleſiarumque concordiæ, qua ſermonibus, qua exemplo, qua ſcriptis, ſemper ſtudens conſulenſque. Sit apud Deum, Dominum communem, ei ſua merces! Sit et ejus grata ſemper apud poſteros memoria! Vale. *Florentiæ*, XII. *Kal. Maias* MDCCVI.

II.

HENRICUS DE VILLA NOVA
JOANNI CLERICO
S.

EN novum ampliſſimumque tibi, doctiſſime Clerice, de Hugone Grotio teſtimonium adfero, atque priore (ſi dignitas in Republica, aut rerum in Auctore notitia ſpectetur, ſive etiam quod, Grotio adhuc ſuperſtite, ſcriptum fuerit) gravius. Deſumtum eſt e litteris ad maximum Præſulem Gulielmum Laudium, tunc Archiepiſcopum Cantuarienſem, quocum etiam litterarum commercium ſæpius habuit, Pariſiis 24. Octobris ſtylo Gregoriano an. MDCXXXIII. ſcriptis; quarum copia mihi nuper facta eſt ex Anglia, beneficio Illuſtriſſimi Viri D. Joannis Sommeri, ſummi olim florentiſſimi regni Cancellarii, tunc Legum, [m] nunc ſtudiorum præſidis. In iis litteris, ſequentia de Grotio habet Illuſtriſſimus Vicecomes Scudamorus, eo tempore in Galliis noſtræ gentis legatus.

" Cum primum legatum Grotium videbo,

[m] Hoc anno 1709. Concilii Privati Sereniſſ. Reginæ Præſes factus eſt.

"non prætermittam id facere quod mihi de "illo mandasti. Sane, Domine, persuasum "mihi est eum ex animo et vehementer amare "et revereri te, et rationem qua te geris. Pro- "fitetur se corpore et animo favere Ecclesiæ "Anglicanæ; et hoc fert de ea judicium, vi- "deri illam omnium Ecclesiarum, quæ hodie "sunt, maxime perennaturam."

Cum vero ex Scriptis tuis abunde constet, non sine nostra quidem laude, neque maximo Exterorum emolumento, te optime quoque Anglicum callere sermonem, ipsa nunc Scudamori verba ad finem Epistolæ lubens subjiciam. Vale. *Genuæ* XVII. *Kal. Febr.* MDCCVII.

The next time I see Embassador Grotius, I will not faile to perform your commandements concerning him. Certainly, my Lord, I am persuaded that he doth unfeignedly and highly love and reverence your person and proceedings. Body and soul he professeth himself to be for the Church of England; and gives this judgement of it, that it is the likeliest to last of any Church this day in being.

III.

ALEXANDRO FORRESTERO

S. D.

FRANCISC. CHOLMONDELEIUS.

Ex Anglica Lingua verſa.

QUOD cupis ſcire de H. Grotio, maximo propemodum viro omnium, quos umquam ulla tulerit ætas, ſic habet. Contigit me Lutetiam venire, paullo poſt rem tranſactam. Cum vero notiſſimus eſſem D. Crowdero, ſæpe mihi confidenter dixit, fuiſſe hoc ultimum monitum, quod magnus ille vir uxori dedit, ſicut ſui officii eſſe credidit; ut eum mori in communione Eccleſiæ Anglicanæ declararet, in qua Eccleſia optabat et ipſam vivere. Hoc ipſa aperuit, cum data opera veniſſet ad noſtram Eccleſiam; (quæ erat in ædibus Ricardi Brownii, qui tunc in Gallia erat nomine Regis Angliæ;) ubi e manu D. Crowderi, Cappellani eo tempore Ducis Eboracenſis, Cœnæ Dominicæ Sacramentum accepit. Factum hoc eſt ſtatim poſt mortem ejus viri, quam primum per ipſius rationes licuit. Archiepiſcopus Bramhal-

lus, Hiberniæ Primas, in defenſione ſui ipſius et Epiſcopalis Cleri, contra Ricardi Baxteri Preſbyterani accuſationem Papiſmi, ita de Grotii Religione loquitur, p. 21. *Ille adfectu erat amicus, et deſiderio verus filius Eccleſiæ Anglicanæ; quam uxori ſuæ et aliis amicis laudaverat, auctorque fuerat ut ei firmiter adhærerent, quatenus eis opportunum eſſet. Ego ipſe et alii multi vidimus ejus uxorem mandatis viri parentem, (quod palam illa teſtabatur,) ſæpe ad preces noſtras et ſacramentorum celebrationem venientem.* Cum Matthias Turnerus, ſummus Grotii amicus, cuperet ſcire cur ipſe non adiret communionem Eccleſiæ Anglicanæ; reſpondit ſe libenter id facturum fuiſſe, niſi ratio muneris Legati Sueciæ obſtaret. Ceteroqui vehementer probabat doctrinam et diſciplinam noſtram, et in noſtra Communione optabat vivere et mori. Si quis putet ſe melius noſſe mentem Grotii, ex conjectura, et conſectariis, quam ipſum; aut diſſimulaſſe eum, apud uxorem et liberos; fruatur ſua ipſius opinione, ſed non multos habebit ſibi adſentientes. Vale. *E Valle Regia.* 23. Junii MDCCVII.

Ex aliis ejuſdem literis datis 6. *Octobr.* MDCCVII.

Nuper tibi narravi plenius quod noram de vidua magni illius viri Hugonis Grotii. De-

inde in memoriam revocavi pium illum et bonum prorſus virum Speucerum Comptonium Equitem, Comitis Northamptoniæ filium, mihi narraſſe ſe præſentem adfuiſſe, cum vidua Grotii hoc profeſſa eſt et Sacramentum accepit.

FINIS A CLERICO EDITORUM.

VARIANTES LECTIONES.

SYLLABUS locorum, ubi particulæ textus quæ ſuis quæque annotationibus præfiguntur, in unica Auctoris editione cum notis, diverſam lectionem pariunt cum textu comparatæ. Et nota, voces *Italico* charactere exaratas in textu eſſe hujus Oxonienſis editionis; quæ ſequuntur *Romano*, diverſam lectionem continere: *t.* deſignare lectionem in textu *Grotii*; *n.* lectionem in ipſius notis: *n. pr.* lectionem, quanquam non receptam, probam tamen eſſe, et interdum etiam textui præferendam.

Pag.	lin.	
48.	*penult.*	*multo olim*] olim multo. *n. pr.*
69.	1.	*ipſius*] ejus. *n.*
—	—	*nam et*] nam. *n.*
76.	3.	*falſo ſibi*] ſibi falſo. *n. pr.*
86.	*ult.*	*Hyſtaſpen*] Hyſtaſpem. *t.*
100.	2.	*fateantur*] fatentur. *n.*
101.	11.	*agnovit*] agnoſcit. *n.*
111.	*ult.*	*ea de*] de ea. *t.*
—	—	*ex Socratis*] Socratis. *n.*
112.	5.	*de beſtiis*] beſtiis. *t.*
120.	*ult.*	*habebant*] habent. *n. pr.*
122.	9.	*ac*] et. *n.*
126.	9.	*nunc etiam*] etiamnunc. *n. pr.*

Pag. lin.
131. 7. *redeundum*] redeundum esse. *n. pr.*
132. 14. *ac*] et. *n.*
133. 2. *sublevarent*] sublevabant. *t.*
134. *penult. ac*] et. *n.*
139. 12. *e*] ex. *n.*
141. 1. *facturum se discedens*] discedens facturum se. *t*
146. 5. *Romani imperii partes*] imperii Romani
nes. *n. pr.*
150. *ult. haud aliter*] aliter haud. *n.*
154. 10. *scripto fidem*] fidem scripto. *t.*
164. *ult. insectabantur*] insequebantur. *n.*
166. 19. *cum et*] cum. *n.*
170. 11. *legibus*] leges. *t.*
178. *ult. Solomonis*] Salomonis. *t.*
189. 1. *attulimus*] attigimus. *t.*
203. 13. *praesertim*] maximè. *n.*
208. *ult. se cogi*] cogi se. *n.*
211. *antepenult. venturos*] futuros. *n.*
216. 10. *ea*] eo. *n.*
220. 1. *etiam*] etiam eum. *n. pr.*
235. 1. *defectori*] rebelli. *t.*
— *penult. illa lege*] illa. *n.*
236. 2. *lege Christi*] Christi lege. *n.*
241. 5. *cultus*] cultum. *t.*
250. 4. *autem*] autem vesci. *n.*
253. 17. *non minus sabbatis*] sabbatis non minus. *t.*
255. 5. *ad*] in. *n.*
— 11. *non astrictam fuisse*] astrictam non esse. *t.*
257. *antepenult. praebuit*] perhibuit. *t.*
261. 4. *immutatum*] innovatum. *t.*
— 5. *videri*] appellari. *t.*
264. 5. *est proditum*] proditum est. *t.*
273. 6. *ille morbos*] morbos ille. *n.*
282. 8. *Dei verbum*] verbum Dei. *n.*
285. 5. *ille*] illa. *t.*
303. 13. *navi*] nave. *t.*
— — *stercore elephantis*] elephantis stercore. *t.*
304. 2. *voluptatem*] voluptates. *t.*

Pag.	lin.	
306.	5.	*in nobis et excitari*] et excitari in nobis. *t.*
307.	*penult.*	*a Deo se*] se a Deo. *n.*
308.	9.	*sunt*] sint. *t.*
—	12.	*assecutus*] consecutus. *t.*
309.	10.	*suis abiens*] abiens suis. *n.*
—	14.	*ipsos*] nos. *n.*
—	*ult.*	*intelligant*] intelligunt. *t.*
310.	4.	*antecellant*] excellant. *t.*
—	6.	*latentem veritatem*] veritatem latentem. *t.*
311.	5.	*agant Deo*] Deo agant. *n.*
—	7.	*naturæ hominum*] naturæ. *n.*

HIS adde, quod in duobus *Contextus* locis a lectione Grotiana veritatis studiosi recesserimus: hi sunt, pag. 45. lin. 3. ubi *Ovidio* inseruimus; et pag. 245. lin. 14. ubi pro *sexcentos* legimus *quingentos*. In annotationibus quam sæpe facta sit emendatio, longum esset dicere.

CATALOGUS LIBRORUM

A GROTIO ET CLERICO

LAUDATORUM;

Cum Notitia Editionum, ad quas partim ab ipsis, partim a nobis laudati loci sunt concinnati. Notet lector, in opere Grotii ad *paginas* non provocatum esse nisi editionum jam Grotii ævo extantium: nec tamen ita nos fuisse religiosos, ut, ubi se *commoda divisio* ostenderit in recentioribus editionibus, eam non usurpaverimus. Ætate Grotii multi veterum Scriptorum libri nulla distinctione legebantur: quod et de nonnullis etiamnum dici potest.

ABARBANIEL, Alseck, et R. Simeon. In Esaiæ 30. seqq. Lugd. Bat. 1631. editi a Constantino L'Empereur. Vide et *Leo Hebræus*.
Abdias. Histor. Apostolorum, Basil. 1552. a Wolfgango Lazio.
Abenada. Vide p. 258. col. 2. hujus editionis.
Abenesdra. Comm. in Biblia sacra, cum R. S. Jarchi, R. D. Kimchi, R. Levi Gerson, R. Saadia, aliisque: editi cum Bibliis Hebraicis, Basil. 1618. a Joh. Buxtorfio.
Abrahamus Salmanticensis, Rabbinus. v. p. 266. 2.
Abul'Feda. Vita Mahumetis, per Joan. Gagnierium, Oxon. 1723.
Acosta. (Josephus.) De Natura Novi Orbis, &c. Colon. Agripp. 1596.

Adamus Bremenſis. Hiſtoria Eccleſiaſtica edita cum ſcri aliis ab Erp. Lindenbrogio, Francof. 1609.
Ælianus. De Nat. Anim. Londini, 1744. ab Abr. Gronovio
Var. Hiſt. Lugd. Bat. 1701. ab Jac. Perizonio.
Æneas. v. *Gazæus*.
Æſchylus. Lond. 1664. per Th. Stanleium.
Albo. (Joſeph.) Fundamenta Jud. Relig. Venet. 1612.
Alcoranus Mahumetis. Latine, cum pluribus ſcriptis aliis Re Mahumetica: inter quæ Mahumetis Doctrinæ lib Generationis, Chronicorum; Diſputatio Chriſtiani et Sa ceni, Nic. de Cuſa Cardinalis Cribrationum Alcorani li tres, Richardi Confutatio, Cantacuzeni libri quatuor; B tholomæi Georgevitii de Ritibus Turcarum, &c. in To iii. opera Theodor. Bibliandri, 1550.
Alexander Aphrodiſæus. Liber de Fato, &c. Ven. 1534.
Alſeck. v. *Abarbaniel*.
Alvareſius. (Franciſc.) Hiſtoria de las Coſas de Ethiopia, Anvers, 1557.
Ambroſius. Opera, tom. v. Paris. 1614.
Ammianus Marcellinus. Lugd. Bat. 1693. per Jac. Gro vium.
Ammonius. De ſimil. et diſſimil. Lect. Col. 763. Theſauri Bo Vulcanii, Lugd. Bat. 1600.
Ampelius. Ut vulgo Floro, vel Eutropio ſubtexitur.
Antoninus. De Rebus ſuis, Lond. 1707.
Aphrodiſæus. v. *Alexander*.
Apollonius Rhodius, cum Scholiaſte. Lugd. Bat. 1641.
Appianus. H. Stephani ed. Paris. 1592.
Apuleius. Lugd. Bat. 1594. per Bon. Vulcanium. Sed alia adhibuimus, pp. 33, 72. nempe Amſt. 1624. quam tam Grotium non uſurpaſſe ſed antiquiorem, diviſionem *Apo giæ* in duas atque alia probare liquet.
Aquila, Biblicus Interpres. v. *Origenis Exapla*.
Arabicus. v. *Geographus*.
Ariſtæus. Hiſtor. LXX. Interpretum, Oxon. 1705.
Ariſtides, Smyrnæus Orator. Paris. 1604. tomis iii.
Ariſtophanes, cum Scholiaſte. Amſt. 1710. a Lud. Kuſter
Ariſtoteles. Baſil. 1550. mere Græcus. Non tamen ubique ſi conſtat Grotius in Capitibus enumerandis; et neceſſe Caſauboni ed. interdum in auxilium vocare, Lugd. 159 In ed. quoque Du Valli, quam uſurpat Clericus, Metaphy ſicorum libros tranſpoſitionem pati notandum.
Arnobius. Duac. 1634.
Arrianus. Diſſert. in Epictetum, Cantab. 1655.
Athenæus. Lugduni, 1612.
Athenagoras. Legatio et De Reſurr. Mortuorum. v. *Juſti nus M.*

Clericus. (Joan.) Index Philof. Orientalis. v. *Stanleius*.
Copernicus. Revolutiones, Bafil. 1566.
Cudworthus. Syftema Intellectuale, Lond. 1678.
Curtius. Ed. Delphin.
Cufanus Cardinalis. v. *Alcoranus*.
Cyprianus. Col. Agripp. 1617.
Cyrillus Alexandrinus. Opera VI. tomis, Lutet. 1638. Paginas tomi fexti Spanhemii ed. Lipf. 1696. Juliani et Cyrilli recudit.

Damafcenus. v. *Nicolaus*.
Digefta. v. *Juftinianus*.
Diodorus Siculus. Ed. Weffeling. Amft. 1745.
Diogenes. v. *Laertius*.
Dion Caffius. Ed. Reimar. Hamburg. 1750.
—— Chryfoftomus vel Prufæenfis. Orat. Lutet. 1604.
Dionyfius Halicarnaffenfis. Ed. Hudfon. Oxon. 1704.
Difputatio Chriftiani et Saraceni. v. *Alcoranus*.
Dodwellus. De Sanchoniathonis Phœnic. Hift. Lond. 1681.
Drufius. Præterita, Amft. 1632.
Durandus, feu Speculator. Speculum Juris, Franc. 1592.

Eccardus a Repka. Speculum Saxonicum. v. p. 41.
Elias Cretenfis. v. *Gregorius Nazianzenus*.
Empiricus. v. *Sextus*.
Ennius. Fragmenta, Lugd. Bat. 1595.
Epictetus. v. *Arrianus*.
Epiphanius. Paris. 1622.
Erafmus. Adagia, Col. Allob. 1612.
Euripides. Ed. Barnefii, Cantab. 1694.
Eufebius. Præp. Evang. Paris. 1628.
Demonft. Evang. Paris. 1628.
Ecclef. Hift. Paris. 1659.
Chron. Can. Lugd. Bat. 1606. ab Jof. Scaligero.
Euthymius Zigabenus. Tomo ii. Bibl. Patrum, Paris. 1624.

Firmicus. Mathefis, Bafil. 1551.
Florus. Traj. Bat. 1680.
Fontenellus. De Oraculis. v. p. 211. 1.
Freita. De Imperio Lufitanorum Afiatico. v. p. 142. 1.

Gabrielius. Sententiæ feu Conclufiones, Franc. 1597.
Gailius. Obfervationes, Col. Agripp. 1595.
Galenus. Lut. Par. 1679.
Garcilazzus de la Vega. Incarum Hiftoria, Lond. 1688.
Gazæus. (Æneas.) Theophraftus, ed. Gefneri, 1559.
Gellius. Ed. Delphin.

Joma, Codex Thalmudicus. Cum Verſione et Comment. R. Sheringham, Oxon. 1648.
Jonathan. In Bibliis Polyglottis.
Joſephus Hiſtoricus. Opera, Baſil. 1544. mere Græca. Sed in nonnullis Libris, ut Contra Apionem et Περὶ αὐτοκράτορος λογισμοῦ, ed. Hudſon. adhibuimus, Oxon. 1720.
——— Cæcus. in Bibliis Polyglottis.
Irenæus. Diviſus antiquo more, ut in ed. Col. Agripp. 1596.
Iſaacus Arama. Comment. in Pentateuchum, Venet. 1573.
Iſidorus Hiſpalenſis. Origines &c. Paris. 1601.
Juda Levita. (Rabbi.) In Geneſim, laudatus p. 11. 2.
Julianus. Opera, Paris. 1630. vide et *Cyrillus.*
Junius. (Franciſcus.) Biblia Sacra Latine verſa ab ipſo et Tremellio, cum Notis, Hanov. 1596.
Ivo. Epiſtolæ, edente Jureto, Paris. 1610.
Juretus. v. *Ivo.*
Juſtinus Martyr. Paris. 1742. cum Tatiano, Athenagora, Theophilo Antiocheno, Hermia. Sed nota, duas Apologias antiquo nos ordine numerare; et interdum laudare paginas ed. Paris. 1615. Clericus Apol. 1. ed. Oxon. 1700.
——— Hiſtoricus. Ed. Delph.
Juſtinianus. Codex, Genev. 1626.
Digeſta. Ed. Gothofredi, Lugduni, 1612.
Juvenalis. Ed. Delphin.

Kimchi. (R. David.) in Pſalmos, Latine, per Ambr. Janvier, Par. 1666.
in Eſaiam et alios Prophetas. v. *Abeneſdra.*

Lactantius. Capitibus fere ſemper in Sectiones diviſis, utpote longioribus; ut in ed. Hermanni, Gotting. 1736.
Laërtius. (Diogenes.) ed. Meibom. Amſt. 1692.
Lampridius, Spartianus, vel quiſquis Alexandri Severi vitam ſcripſit. Inter Aug. Hiſtor. Scriptores, Lugd. Bat. 1671.
Laonicus. v. *Chalcocondylas.*
Leo Hebræus. De Amore Dialogi, Latine, Ven. 1564. Hos eſſe Abarbanielis affirmat Grotius, p. 302. 2.
Leunclavius. Annales Turcici, Franc. 1596.
Lindenbrogius. (Frid.) Codex Legum Antiquarum, Franc. 1613.
——— Henricus. v. *Cenſorinus.*
Linſchotius. De Rebus Indiæ Orientalis. v. p. 142. 1.
Lipſius. Phyſiol. Stoic. Ant. 1604.
Monita, Ant. 1605.
Livius. Ed. Delphin.
Longinus. Ed. Toup. Oxon. 1778.
Lucanus. Ed. Oudendorp. Lugd. Bat. 1728.

Neraël Ifraël. Liber Caballifticus, laudatus p. 270. 2.
Nicephorus Gregoras. Roman. feu Byz. Hift. libb. xi. Col. Allob. 1615.
Nicolaûs Damafcenus. In Valefii Excerptis, Paris. 1634.
Nonnus. v. *Gregorius Naz.*

Onkelofus. In Bibliis Polyglottis.
Oppianus. Inter Poëtas Græcos, Aur. Allob. 1606.
Origenes. Contra Celfum, ad Sectiones ed. de la Rue accommodavimus, Paris. 1733.
Philocalia de illo collecta, Cantab. 1676.
Exapla, ed. Montfaucon. Paris. 1713.
Comment. in Matth. Adhibeas necefle eft antiquas edd. Lat. ut ed. Paris. 1604.
Orofius. Mogunt. 1615.
Oforius. (Hieron.) Lufitanica, et de rebus Indiæ Oriental. in Operibus, Romæ, 1592.
Ovidius. Ed. Delph. in Met. In cæteris, Burmanni.

Papinius. v. *Statius.*
Paulus. (Julius.) Sententiæ, paffim in libris Juridicis, ut ed. Cujacii, Paris. 1586. vel feparatim, ut Lugd. Bat. 1671.
Paufanias. Lipf. 1696.
Perfius. Ed. Delphin.
Perfii Scholiaftes. Eft in Bibliotheca Bodleiana, fine titulo, 8°. D. 212. Linc.
Petavius. Theol. Dogm. Lut. Par. 1644.
Petronius Arbiter. Ed. Francof. 1629.
Philo. Ed. Col. Allob. 1613. Sed Clericus ed. Paris. 1640.
Philoftorgius. Ecclef. Hift. Paris. 1673.
Philoftratus. Paris. 1608.
Phlegon. De Mirabilibus, et De Longævis, Lugd. Bat. 1622.
Photius. Bibliotheca, Rothomag. 1653.
Pindarus, cum Scholiafte. Oxon. 1697.
Plato. Francof. 1602.
Plinius Hiftoricus. Quandam ed. ant. ut Bafil. 1530.
——— Junior. Lond. 1722.
Plutarchus. Lut. Par. 1624.
Pocockius. Specimen Hiftor. Arabum, Oxon. 1650.
Arabica Grotii interpretatio, Oxon. 1660.
Polybius. Lipf. 1789.
Polychronius. Bafil. 1599. vide plenius notatum, p. 78. col. 2.
Pomponius. v. *Mela.*
Porphyrius. De Abftinent. Anim. Traj. ad Rhen. 1767.
De Nympharum Antro, Traj. ad Rhen. 1765.
Vita Pythagoræ, cum Jamblicho, Amft. 1707.
Epift. ad Anebonem, ante Jamblichi Myft.

Preces Judæorum. Venet. [illegible] Vide p. 126. col. 2.
Prideauxius. Vita Mahometis, Lond. 1697.
Probus. Cum Virgilio, Basil. 1586.
Proclus. (Lycius.) Theol. Platon. Hamb. 1618.
Procopius. Historia ejus, Paris. 1662.
Propertius. v. *Catullus.*
Ptolemæus. Geographia, Francof. 1605.
Magna Syntaxis, Basil. 1538.
Syntaxis ΤΕΤΡΑΒΙΒΛΟΥ et ΚΑΡΠΟΥ, Basil. 1553.
Publius Syrus. Francof. 1610.

Quintilianus. Oxon. 1693.

Richardus. v. *Alcoranum.*
Ruffinus. Versio Latina Eccles. Hist. Eusebii, Basil. 1528.
Rufus. (Sextus.) Breviarium, Pag. 1293. ed. Gruter. Historicorum Aug. Minor. Hanov. 1611.
Rutilius. Itinerarium, Amst. 1687.

Saadia. v. *Abenesdra.*
Sallustius Historicus. Lips. 1724.
——— Philosophus. Ed. Cantab. 1671. inter Opuscul. Philosophorum Græcorum.
Salmasius. Plin. Exercit. Paris. 1629.
Salvianus. Norberg. 1623.
Samuel. (Rabbi) Epist. ad Rabbi [illegible] p. [illegible] 2. &c.
Saxo Grammaticus. Histor. Danica, Basil. [illegible]
Scaliger. (Jos.) Animadv. in Chron. Eusebi. v. *Eusebium.*
Emendatio Temporum, Genev. 1629.
Fragmenta Veterum a Graviis [illegible] *[illegible] ad Emend. Temp.* et [illegible] *Appendice,* vid. ad calcem prædict. libri.
Schep-tal, Liber Cabalisticus. Hanov. [illegible]
Schindlerus. Lexicon Pentaglotton, Francof. 1612. *[illegible]* menta de Abbreviaturis, post p. [illegible]
Sebundus. (Raymundus.) Theologia Naturalis, *Francof.* [illegible]
Seneca Philosophus. Ed. Mureti, Paris. [illegible]
——— Rhetor. Ed. Mureti per [illegible]
——— Tragœdiæ sub eo nomine, [illegible] [illegible] [illegible]
Septuaginta. Ed. Grabe, Oxon. [illegible]
Servius. Cum Virgilio, Col. Allob. [illegible]
Severus. v. *Sulpitius.*
Sextus Empiricus. Ed. Fabricii, Lips. [illegible]
——— Rufus. v. *Rufus.*
Siloh. (Rabbi.) Laudatur p. 268 [illegible] [illegible] [illegible] Rabbinica Cognitio mihi [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] potuit, ut Grotius [illegible] *[illegible]*, de qua [illegible] [illegible], a [illegible] Munsteri, Basil. 1534 p. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

Simplicius. Comment. in Ariftotel. de Cœlo, ed. Aldi, Ven. 1527.
Smithus. (Joan.) Selectæ Differt. Lond. 1660.
Solinus. Ed. Salmafii, Paris. 1629.
Solomo, (Rabbi,) vel Salomo. v. *Abenefdra*.
Sopater. Inter Rhetores, ed. Ald. Ven. 1508.
Sophocles. Ed. Johnfon. Eton. 1788.
Speculator. v. *Durandus*.
Speculum Saxonicum. v. *Eccardus a Repka*.
Spencerus. (Joh.) De Legg. Hebræorum Ritualibus, Cantab. 1685.
Stanleius. Hiftoria Philofophiæ Chaldaicæ, Anglice, ad calcem Hiftoriæ Philofophiæ, Lond. 1687. et Latine, ex Clerici verfione in tomo ejus fecundo Operum Philofophicorum, Amft. 1700. Ad calcem ibi eft Clerici ad Stanleium Index, quem memorat p. 200.
Statius. (Papinius.) Paris. 1600.
Stephanus Byzantinus. De Urbibus, Lugd. Bat. 1694.
Stobæus. Aur. Allob. 1609. cum Collectis Antonii et Maximi.
Strabo. Lut. Par. 1620.
Suetonius. Ed. Delphin.
Suidas. Lexicon, Cantab. 1705. ed. Kufteri.
Sulpitius Severus. Lugd. Bat. et Amft. 1665. Hornio tertium editus.
Symmachus. In Exaplis Originis, ed. Montfaucon. Paris. 1713.
Synedrium, Codex Thalmudicus. Ed. Joan. Coch. Amft. 1629.
Syrus. v. *Publius*.

Tacitus. Ed. Delphin.
Tatianus. v. *Juftinus M.*
Terentius. Ed. Delphin.
Tertullianus. Lut. Par. 1675.
Teftamentum Vetus et Novum. Ad Anglicanam Verfionem accommodata; ideoque interdum, in Pfalmis præfertim nonnullis, uno verficulo a receptis numeris difcrepantia.
Thalmud. Ed. Ven. 1522. *Perek Chelek* ex hac ed. laudat ipfe Grotius, p. 271. 1. Sed quofdam Titulos, Latine redditos, feparatim notavimus.
Theocritus. Inter Poëtas Minores, Cantab. 1684.
Theodoretus. Therapeutica, ed. Sylburgii, 1592.
Quæftiones in Scripturas, in oper. Paris. 1642.
Ecclefiaft. Hiftoria, ibid.
Theognis. Inter dictos Poëtas Minores Græcos, Cant. 1684.
Theophilus. v. *Juftinus M.*
Thucydides. Ed. Bipont. 1788.
Tibullus. v. *Catullus*.

FINIS.

CORRIGENDA ET ADMONENDA.

Pag. 16. col. 1. lin. 22. lege *ὑπόθεσιν*
— 42. — 2. — 20. lege *nafcantur*
— 46. — 1. — 4. lege *Addit*
— 73. — 2. — 3. lege *In vita Pythagoræ*. Verba *Hortatione ad Philofophiam* ad *Jamblichum* pertinent, non *Porphyrium*; quos in re cognata confundit Grotius, laudans Librum et Locum Jamblichi, Nomen vero Porphyrii: nos fupra Huic fua tribueramus. Sed ita dicere vult Grotius: *Θεοῦ τύπον μὴ ἐπίγλυφε δακτυλίῳ*, *Dei formam annulo ne infculpito*, ex Pythagora eft apud Jamblichum, Hortatione ad Philofophiam, pp. 133, 151. ed. Arcerii.
— 220. — 2. — 17. lege *fummi*
— 303. — [illegible] — 3. lege *Noæ* (fic fcribit Grotius: *Noë* eft Clerici. Corrige et Textum)
— 320. lin. 8. lege *Nobis* (*Vobis* eft in ed. 2.)
— 324. — 20. adde, poft cœlum, *iis fpectantibus* (Hoc non eft in ed. 2.)

Denique nota Clerici additamentum fupra, p. 93.

